Jewish Public Library
OF TORONTO
PLEASE! HANDLE ME WITH CARE
PLEASE! HANDLE ME WITH CARE
USE
YOUR BOOK MARK

יהואש

פון ניו־יאָרק ביז רחובות און צוריק

צווייטער באנד

פאַרלאַג „אויפגאַנג"
ניו-יאָרק

Copyright 1917
by S. Bloomgarden
(All rights reserved)

Made in U. S. A.

אינהאלט

I	צווישען בוימער	3
II	דיענסטמיידלעך	9
III	על־קודם עש־שעריף	16
IV	צוריקוועגס	27
V	יודענשטאט	34
VI	התאחדות המושבות	42
VII	אין א ביארע	49
VIII	פון דאנען און פון דארטען	55
IX	טרויבענציים	64
X	די כמארע	72
XI	שרעקען	84
XII	א דעלעגאציע	95
XIII	פון הר הזיתים	106
XIV	פאהרענדיג	114
XV	די שטאדט פון די אבות	121
XVI	אן איבערקעהרעניש	134
XVII	ימות הגשמים	141
XVIII	שווערע טעג	148
XIX	א בריעף	157
XX	וואך־נאכט	163
XXI	להתראות בארץ ישראל	170
XXII	„סטארם ענד סטרייפס"	180
XXIII	אין אלעקסאנדריא	189
XXIV	ויסעו ויחנו	197
XXV	כופו	206
XXVI	חעלוואן	213
XXVII	אראבעסקען	221
XXVIII	אאידא	228
XXIX	מוחאמעד אלי	238
XXX	דער גאט „רא"	246
XXXI	על־אזהאר	255
XXXII	די זעפפעה	263
XXXIII	אפשייד	272
XXXIV	אין אטהען	281
XXXV	צוריק	289

I.

צווישען בוימער

שפּרינגט אַ זונענשטראַהל אַריין,
שפּרינגט אַרום און זאָגט:
וואָס די שעהנע ערד פערמאָגט
וואָס — דער הימעל, אַלץ איז דיין...

שפּרינגט דער זונענשטראַהל אַוועק,
ווערט דאָס תּאָרץ פערקלעמט,
ערד און הימעל זיינען פרעמד,
און פערלאָרען איז דער וועג...

קיינער פרעגט מיך ניט מעהר, פאַר וואָס איך פאָהר ניט בעקוקען ארץ ישראל. איך בין איצט אַ תושב פון רחובות מיט אַלע קליפּערלעך. אז איך רעד פון רחובות, רעד איך בלשון „מיר“. אידען פון שיקאַגאָ וואָס קומען מיך בעזוכען, דערצעהל איך, אַז א ו נ ז ע ר ע ביאַרעס זיינען היידיאָהר געראָטען, א ו נ ז ע ר ע מאַנדלען זיינען כשורה און א ו נ ז ע ר ע וויינטרויבען זיינען ניט צו פערזינדיגען. דאָס אומגליק איז נאַר וואָס א ו נ ז פעהלט לאַנד:

מיין קליין טעכטערל געהט אין בית הספר. דער באַ־קאַט וואָס די קינדער אין רחובות האָבען אויף איהר לכתחלה ארויפגעלעגט, ווייל זי האָט נים פערשטאַנען קיין העברעאיש, איז ביסלעכווייז ארונטערגענומען געוואָרען, און זי האָט שוין אסך פריינד.

דעם בעסטען סימן אז רחובות האָט מיט איהר א פעולה געטהאָן, האָב איך געהאַט פאַרינגע נאַכט. זי האָט פון שלאָף זיך געקריגט מיט א חבר'טע אויף — העברעאיש.

אתזער הויז שטעהט אין א מיטען פון א גרויס־נעפלאַנצ־טען גאַרטען. פאַראַן אין איהם אַלערליי בוימער, עפּעל, מישמיש (אַפּריקאָזען), פערסיקעס, מאַנדלען, אוילבערטען, פאַלמען און אַראַנזש־בוימער, אַחוץ אייניגע קוסטעס פון חוה'ס פייגען — דער ארץ־ישראל'דיגער נאָמען פאַר באַ־נאַנאַס.

די מעהרסטע פון די בוימער זיינען נאָך צו יונג צו טראָגען פרוכטען, אבער אפילו איך וואָס בין אין הלכות גערטנעריי ווייט פון א מומחה, קען זעהן אז זיי וועלען אמאָל זיין לייטישע בוימער. קוק איך שוין בע־צייטענס אויף זיי מיט גרויס רעספּעקט.

אביסעל אַהן א זייט פון די „יונגע" שטעהט דער אַל־טער ציטראָן־בוים און קוקט מיט בטול אויף די כלומרשט־דיגע הבטחות פון די נאַקעטע צווייגלעך זייערע. ער אליין איז אָנגעפּיקעוועט מיט ציטראָנען. ער שטעהט סאַמע אקעגען אונזער עס־צימער, און אז מיר זעצען זיך טרינקען

מהעע, שמעקט ער אריין דורך דעם אפענעם פענסטער א צוויינ בעלאָדען מיט לעמאָנען:

— בבקשה! (בעוואקאשא — ביטע).

קען מען איהם ניט פערשעמען, הגם די ציטראָנען זיי־נען נאך גרין. איברינענס טאָר מען ניט אָפּלעגען, ווארום דער הינקעדינער שמיעד וואָס וואוינט הינטער אונזער הויז, ווארט צומאָל ניט אויף אַן איינלאָדונג מצד דעם בוים.

ער האָט אויף איהם א חזקה פון פריהער, נאך איידער מיר האָבען אהער אריינגעצויגען.

אין גאנצען אָבער אהן איינזעהעניש איז דער הינ־קעדינער שמיעד ניט. איז ער אונז מפצה פון צייט צו צייט מיט א בינטעל פון די באנאנאס וואָס וואקסען נעבען זיין שמידארניע.

די מיידעלעך פון בית הספר האָבען הפּנים אויך א חזקה פון פריהער אויף — די בלומען וואָס וואקסען ארום אונזער הויז. עס איז זיי ניט אָפּצוטרייבען. טאָג פאר טאָג כאַפּען מיר זיי פליקענדיג די ווייסע, רויטע און געלע רויזען, אפטמאָל נאך איידער די בעכערלעך האבען זיך אין גאנצען פאנאנדערגעעפענט.

יאָגט מען זיי אוועק און אויף מאָרגען אין דער פריה פער׳גנב׳ענען זיי זיך ווידער, און רייסען אָפּ פיעל זיי כאַפּען אריין איידער מיר לויפען ארויס פערטיידיגען אונ־זער אייגענטום.

א טייל פון די טונקעל־רויטע רויזען, געברויך איך פאר שלוחים. שיק איך א בריעף צו א פריינד איבער וויי־טע ימים, לעג איך אריין א פּאָאר בלעטלעך. פריש זיינען

זיי ווען איך לעג זיי אריין, און פערטריקענט ווערען זיי זיין ווען זיי ווערען אנקומען, אבער עפעס פון דעם ריח ווערט בלייבען, ווערט עס עמיצען אין הארצען פערגעהן...

פון אלע זייטען האט אונזער הויז גרויסע פענסטער. די פענסטער זיינען תמיד אפען. שטראמט דאס העלע ליכט אריין און צושפרייט זיך אזוי ווי א גאלדענער טעפיך אויף די הויכע ווייסע ווענד און אויף די געפלאסטערטע פארלאגע, און לאזט ניט אויסען קיין ווינקעלע.

פון בענינען ביז'ן אבענד, איז אין הויז א פיפסעריי און א געצוויטשער. פויגלען פליהען פון איין פענסטער אריין און דעם אנדער פענסטער ארויס. מע שפיעלט זיך אין כאפענים, מע מאכט אלערליי שמד־שטיק און מע דרעהט זיך סאמע איבער אונזערע קעפ, אזוי ווי זיי וואלטען געווען די בעלי בתים און ניט מיר.

אויך אפנים א חזקה פון פריהער...

אז אמת'ער זאמעל־פלאץ פאר אלע פויגעלעך פון ארץ־ישראל איז מיין צימער געווארען, זינט איך האב אויפגע־האנגען אויף דער וואנד דעם מגן־דוד אויסגעפלאכטען פון נייע קארן־זאנגען, וואס „חאוואדזשא מוסאח" האט מיר געבראכט לכבוד דעם חג הבכורים (שבועות).

די קליינע חברה האבען עס גלייך דערשפירט און מע איז געקומען פון אלע עקען צו מיר ניט־געבעטענערהייד אויף כיבוד. א פיק א קערענדעל, א צוויי־צוויץ, וואס דאס

מיינט אין ארץ ישראל „להתראות" (לעהיטראאט — אויף ווידערזעהן), א פליה דורכ'ן פענסטער, און ואיננו.

אזוי איז עס אנגעגאנגען טעג נאכאנאנד, ביז דער מגן־דוד איז געבליבען א ליידינער, א שטרויענער. קיין איינציג קערענדעל האבען זיי נים איבערגעלאזען.

געהען די טעג שטיל, זוניג און פול מיט וואקסען. איינער נאכ'ן צווייטען. פון מיין צימער ארויס, איז דער אויסקוק אויף דער דערוויסענדיגער וועלט פערשטעלט כמעט פון אלע זייטען, מיט גרינע בוימער. און דער הי־מעל איז בלא טאג איין טאג אויס, וואך איין וואך אויס.

קיין רעגען וועט מעהר נים זיין ביז חשוון. אמאל בעווייזט זיך א וואלקען, כמורעט זיך און ווערט שווארצער און שווארצער, און צושפרייט זיך רוגזה'דיג. אט, אט דאכט זיך וועט ער די וועלט פער'מבול'ען. אבער איך וויים, אז דאס איז נאר אן אנשטעל... קיין טראפען אפילו וועט נים פאלען.

און די זיכערקייט פון זונינע טעג וואס וועלען זיך ציהען און ציהען, אחן אויפהער חדשים נאכאנאנד, ברענגט ארייין א זיכערקייט אין דער נשמה...

אלץ לעבט אצינדער פון הימעל. די מאראנצען קריי־
גען זייער גאלד, די מאנדלען פארטיגען די יאדרעס און די
טרויבען פילען זיך — און דאס איז אלץ פון דער זון, פונ׳ם
הימעל.

אין ארץ־ישראל איז דער הימעל מעהר ווי די ערד.
די הויפט יניקה קומט פון אויבען.

. . . .

פארנאכט קומען אפט שווערע באקלעמטע שטונדען...
די זון נעהמט איהר לעצט ביסעל ליכטיגקייט צוזא־
מען און טראגט עס אריבער פון אונזער פרדס, הינטער
אין הויף אריין, פון דארטען קריכען די לעצטע שטראהלען
אוועק איבער די גערטנער. א פויגעל שטעלט זיך אוועק
אקעגען מיין פענסטער, און לאזט ארויס שארפע אפגע־
האקטע קלאנגען, פיקט ער ארויס פון ערגעץ וויסטע
בילדער...

ווען איך געה אריבער צו די הינטערשטע פענסטער
פונ׳ם הויז, איז שוין די זון לאנג הינטער א מויער פון
כאזוארינעס און ציפרעסען, וואס שטעכען שארף און
שווארץ אקעגען דעם צופלאמטען הימעל...

זעהט עס אוים ווי בעקליינ׳ס טויטענאינזעל... פיהל
איך זיך מיט אמאל אפגעזונדערט און פארלאזען, אזוי ווי
פארווארפען אויף א וויספע אין מיטען ים...

II.

דיענסטמיידלעך

אלע אין דער קאלאניע האבען תימנ'ישע דיענסט־מיידלעך. אפילו דער ארעמער לעהרער פון בית הספר האט אויך איינע. א דערוואקסענע צו האלטען טראגט ניט די קלענגליכע שכירות וואס ער קריגט, איז ער יוצא מיט א מיידעלע פון א יאהר זעקס־זיבען אבי ניט פער־שעמט צו ווערען צווישען לייט.

אזוי שנעל ווי מיר האבען אריינגעצויגען אין אונזער אייגענער דירה און זיינען געווארען בעלי־בתים פאר זיך, האבען מיר איינגעזעהן אז אהן א תימנ'קע וועלען מיר זיך ניט בעגעהן. ניט אזוי צוליעב דער ארבייט ווי צוליעב „רעפוטאציע". א שעהן פנים וואלטען מיר געהאט אין רחובות ווען מיר האבען ניט קיין תימנ'קע אין הויז.

די ערשטע מ י י ד ע ל וואס מיר האבען צוגע־נומען אויף דער רעקאמענדאציע פון א בעקאנטען, איז גע־ווען אן אלמנה מיט טרויעריגע אויגען און א קליין, דאר פנים, ברוין און צוקנייטשט ווי א גוט־איינגעבאקטער

עפעל. זי האט אויסגעזעהן שטייד־אלט, הגם לויט איהרע יאהרען איז זי נאך געווען ווייט פון א זקנה. די עלטער קומט שנעל אין די לענדער פון מזרח.

זי איז קענטיג געווען נים לאנג פון תימן, ווארום זי האט בלויז גערעדט איהר מאמע־לשון, אראביש. העב־רעאיש האט זי א ווארט נים געקענט. האט מען זי בלויז געקענט נעברויכען אויף אזעלכע ארביים וואס מע האט איהר געקענט הייסען אויף שטום־לשון. זי האט אויסגע־זעהן אזוי פערהונגערט און אזוי שקלאפיש־נידערגעשלא־גען, אז עס פלעגט דאס הארץ פערקלעמען אויף איהר א קוק צו טהאן. און נאכאנאנד זי פלעגט זאגען : „סאתאר חעראסף" (מעהרען זאל זיך דיין גוטס, ד. ה. א דאנק) און זיך כאפען קושען די האנד.

פאר מיר און פאר מיין צימער בכלל האט זי געהאט א געוואלדיגען יראת הכבוד. דאס האב איך געהאט צו פערדאנקען די עטאזשערקע מים ביכער וואס איז געשטא־נען אין ווינקעל, און מעהר פאר אלץ דעם דיקבייכיגען ענגלישען לעקסיקאן וואס איז געלעגען אויפ'ן טיש.

אז איהר פלעגט אויסקומען פארביינגעהן דעם טיש, פלעגט זי קיינמאל נים פערפעהלען זיך איינצובויגען און געבען דעם לעקסיקאן א הארציגען קוש...

נאך איהר איז געקומען שמה (שאמא), א הויכגעוויק־סיגע ביינערדיגע יונגע ווייבעל וואס האט זיך צום מויט געארבייט כדי מפרנס צו זיין איהר מאן דעם חכם (חאַ־כאם). ביי אונז פלעגט זי בלויז קומען אויף א האלבען

טאג. די איבעריגע צייט האט זי געארבייט אין „בית־הספר“ און אין „בית־עם“.

זי איז געווען די צווייטע ווייב ביי דעם חכם. די ערשטע האט ער אװעקגעװארפען װען זי איז איהם צו אלט געװארען. איך פלעג איהם זעהן אפט װען איך בין איינגעשטאנען אין דעם „מלון קליביצקי“. אין קעלער פון דעם האטעל איז געװען זיין װארשטאט. ער איז געװען א װאפענשמיער און די בערואינער פון דער סביבה פלעגען קרמען צו איהם פערדיכטען זייערע געװעהר. פלעגט ער זיצען אויף דער ערד, די בארװיסע פיס פערלעגט אונטער זיך. די גאנצע צייט איז ביי איהם אװעקגעגאנגען זוכענדיג זיינע געציינג, װאס זיינען געװען צואװארפען ארום איהם אין אלע װינקלען פון קעלער. אלע צװייטען װארט פלעגט ער זאגען „ברוך השם“. געפונען דאס צװיינגעל — „ברוך השם“. פערלארען דאס צװיינגעל און געפונען דאס האמערל — „ברוך השם“. אנגעװארען ביידע און דערטאפט א שרייפעל — װידער „ברוך השם“. אז עס פלעגט זיך אנקלייבען א סך ארביים, פלעגט ער זיך אויפהויבען אין מיטען דערינען, איבערלאזען אלצדינג אויף גאט׳ס בעראט און אװעקשפרייזען א בארװעסער קיין יפו װעגען עפעס אז עניין. „ברוך השם“. װאס ער דארף איבערשמועסען מיט דעם דארטיגען חכם.

איין טאג האבען מיר זיך צוליעב איהם שיער נים איבערגעשראקען אויף טויט. מיר זיצען אזוי איין מאל

ביים טיש, מיט אמאל עס הערט זיך א שאס פון א ביקס און צוגלייך א געשריי פון דעם חכם אין קעלער.

מיר זיינען האסטיג ארונטערגעלאפען און האבען דעם חכם געפונען זיך דרעהענדיג אין דרייען פון וועהטאג און זיין האנד אין גאנצען פערלאפען מיט בלוט.

אז אראבער האט איבערגעלאזט ביי איהם א ביקס צו פעררריכטען און האט פערגעסען ארויסצונעהמען אלע פאטראנעס. האט ער ביים פעררריכטען זיך שיער ניט אראפגעשאסען א פינגער. ער איז אוועק צום דאקטאר זיך לאזען באנדאזשירען און פון ארבייט איז מעהר קיין רייד ניט געווען.

אין דער קאלאניע האבען זיך געפונען אזעלכע וואס זיינען געווען הארטהארציג גענוג חושד צו זיין אז דער גאנצער ענין איז דעם חכם'ס אויפטהו. ס'איז איהם פשוט נמאס געווארען צו ארבייטען.

אונזער דריטער עקספערימענט האט געהייסען שושנה, און זי איז געווען אן אויסנאהם. אז איך זאג אן אויסנאהם, מיין איך אט וואס —

איך האב ניט קיין סטאטיסטישע ציפערען דאס צו בעווייזען, אבער ווי ווייט מיין אייגענע בעאבאכטונג איז געגאנגען, האב איך בעמערקט, אז וואס שעהנער דער נא־מען פון א תימנ'קע, אלץ א גרעסערע פערזעהעניש איז זי אליין. עפעס אזוי ווי אויף צו להכעים *)

*) אונזער שכן'ס תימנ'ישע דיענסטמיידעל וואס האט געווארפען אן אומחן אויף איהר איינענעם נאמען, האט בע'גנב'עט איהר קליינע זיבען־יעהריגע שוועסטערל און האט זיך גערופען מיט דער לעצ־טער'ס נאמען — מ ר י ם.

אונזער שושנה האָט דעם כּלל ניט אויסגעהאַלטען. זי איז דוקא געווען אַ שעהנע קרעפטיג־ענטוויקעלטע יונגע ווייבעל פון אַ יאָהר אַכצעהן, ווי מע טרעפט עס זעלטען צווישען די תימנים, און האָט איהר נאָמען ניט פערשעמט.

זי איז געווען פערהייראַטה צום צווייטען מאָל. דאָס ערשטע מאָל איז זי געגאַנגען צו דער חופּה ווען זי איז אַלט געווען אַכט יאָהר. זי וואָלט נאָך איצט אויך געלעבט אין נחת און אין פריידען מיט איהר ערשטען בעשערטען. זיי האָבען זיך ביידע ליעב געהאַט און דאָך האָבען זיי זיך גע־גט. ניט ער האָט געוואָלט און ניט זי האָט געוואָלט. בעשטאַנען אויף די צוועלף שורות איז קיין אַנדערער ניט ווי די ענגלישע רעגיערונג. צום שלימזל איז איהר מאַן געווען פערשריבען פאַר אַן ענגלישען אונטערטהאַן. האָט איהם אַ פריהערדיגע ווייב, אַ זקנה פון אַ יאָהר צוואַנציג, ווען ער האָט אוועקגעוואָרפען צוליעב דעם נייעם שידוך, פערקלאָגט פאַר דעם ענגלישען קאָנסול, און אויף דעם סמך פון דעם ענגלישען געזעץ אקעגען ביגאַמי — האָט זי גע־בראַכט דערצו, אַז די פּאָאַר פאַלק זאָלען זיך מוזען גט'ען.

שושנה איז געווען אַ בריה איינע אין דער וועלט. זי האָט אונז פערמוטשעט פערלאַנגענדיג נאַכאַנאַנד אַר־בייט. אין אַ שעה אָדער צוויי איז זי פאַרטיג געוואָרען מיט אַלע אַרבייטען פון הויז, און דערנאָך פלעגט זי שטעהן, די קרעפטיגע אַרעמס פערלעגט אויף דער ברוסט ווי אַ זאַקוצניק: נאָך אַרבייט.

זי האָט גערעדט אידיש אויסגעצייכענט, אָבער מיין

פרוי האָט זי נאָכאַנאַנד גע׳מוסר׳ט פאַרוואָס זי לערנט זיך ניט אויס העברעאיש.

איהר צווייטער מאַן, אַ שעהנער יונג פון אַ יאָהר פינף־און־צוואַנציג, וואָס האָט געטראָגען דעם טאַרבוש וואוילריוננעריש אויף אַ זייט, איז געווען אַ שומר. אַ חוץ דעם האָבען זיי ביידע געהאַט נאָך אַ פּרנסה. זיי זיינען געווען די כלי־זמרים אויף תימנ׳ישע חתונות. ער ביי די מאַנסבילען און זי ביי די ווייבער. דער אינסטרומענט איז געווען דער טאַץ מיט׳ן אייזערנעם קלאַפּער, וואָס איז ביי אַ פריהערער געלעגענהייט דערמאָנט געוואָרען.

זי איז געווען פאַר אונז ווי געוואונשען, ווען ניט דער חשד וואָס בעקאַנטע האָבען אין אונז אריינגעיאָגט, אַז זי גלויבט ניט אין אייגענטהום, בעזונדערס ווען זי זעהט עס ליעגענדיג לויז אַרום הויז...

צו איהר שבת זאָל געזאָגט ווערען, אַז אונזער ער־פאַהרונג האָט דעם חשד קיינמאָל ניט בעשטעטיגט.

אונזער פיערטע איז געווען אסתר. זי איז געווען אַ קליין־געוויקסיגע גרושה פון אַ יאָהר פינף־ זעקס־און־צוואַנציג. גרין און מיאוס ווי דער טויט. איהר שכירות, אַזוי ווי זי האָט קיין פאָטער ניט געהאַט, האָט, לויט׳ן תימנ׳ישען איינפיהר, צוגענומען איהר אינגערער ברודער.

געקומען צו אונז איז זי פון בן־שמן, און צוליעב דעם טאַקע האָט זי זיך ביי אונז ניט לאַנג איינגעהאַלטען.

זי האָט זיך נאָכאַנאַנד בעקלאָגט, אַז איהר איז אומע־

דיג ביי אונז אין הויז. אין בז־שמז פלעגעז די פּועלים זינ־
געז אַזעלכע לוסטיגע נגונים און פלעגעז טאַנצעז אַזעלכע
שעהנע קאַרעהאָדעז, און ביי אונז איז שטיל ווי אויף אַ
בית־עולם.

פלעגט זי אין מיטעז דער אַרבייט אָפּט נעלם ווערעז.
נאָך אַ לאַנגעז אַרומזוכעז, פלעגט מעז זי געפינעז ערגעץ
הינטער'ן הויז זיצענדיג מיט צושפּרייטע פיס אין דעם
ברענענדיגעז זאַמד און זיך בראַטענדיג אין דער זוז.

געוועז איבעריגענס אַ וואויל מיידעל און עהרליך ווי
דער טאָג. אבער בז־שמז האָט זי פוז אונז אַוועקגערויבט.

זי האָט אין גאַנצעז פערלאָרעז דעם אַפּעטיט, און
פלעגט ניט וועלעז קיין זאַך אין מויל נעהמעז. אין די אוי־
געז זיינעז איהר נאַכאַנאַנד געשטאַנעז טרעהרעז. ביז איין
טאָג איז זי פערשוואונדעז און איז מעהר ניט צוריקגע־

III.

„על־קודם עש־שעריף"

איך בין געזעסען איין פריהמארגען אויף דעם שטיי־
נערנעם גאניק וואס געהט ארויס אין אונזער פרדס. פון
איבער'ן וועג אויף יענער זייט פרדס האט זיך געהערט
קלאר און שארף, ווי די יונגע „גננת" מארשירט איהר קליי־
נע ארמעע פון עופ'עלעך ארום דעם גן־הילדים און צעהלט
זייערע טריט.

— אחת שתים, אחת שתים...

פון אן אנדער זייט האבען זיך אריבערגעטראגען די
שטימען פון די קינדער אין „בית־הספר", וואס האבען,
ניט־זעהר הארמאניש אבער דערפאר מיט לוסטיגע געזונדע
העלזלעך, געזונגען „טוב לחיות בארצנו" (וואויל איז צו
לעבען אין אונזער לאנד).

פון הינטער'ן הויז האט הילכיג געקלאפט אונזער
שכן'ס שווערער האמער פאלענדיג ריטהמיש אויף דער
קאוואדלע, און פון יענער זייט שוהל האט עמיצער אפ־
געענטפערט: טאנג, טאנג...

אין דער הויך האבען זיך פון א דערבייאיגען שלאג
ארויסגעלאזט א הורבע ווייסע טויבען און האבען זיך צו־

שאטען ווי ווייסע בליהעכצען אקעגען דעם לויטערען הימעל...

בין איך געזעסען און האב צוגעקוקט ווי א לאנגער, שווארצער קאראוואן פון מוראזשקעס ציהט זיך פון א ווייטער בייט, שלענגעלט זיך ארום דעם גאניק און לאזט זיך צו דעם יונגען מישמיש־בוים. די וואס זיינען צוריק־געקומען, זיינען געווען בעלאדען מיט כל־טוב: שטיקלעך שטרוי, פענעצלעך האלץ און פיצלעך פון בלעטער, און זיי האבען זיך געאיילט די סחורה אפצולעגען און לויפען ווידער נאך גייע.

מיט אמאל האט פון דער ליכטיגקייט און דער מנוחה ארום, זיך בעוויזען א גרויסע גראע זאך און האט גע־פרעגט:

— פאר וואס פערשעמסטו מיך? פאר וואס האסטו אן מיך פערגעסען?... פון ווייטע לענדער, און איבער ברייטע ימים ביסטו געקומען, און מיך ווילען דיינע אוי־גען ניט זעהן...

צווישען מיר און דער זון און די גרינע בוימלעך פון אונזער גארטען, איז געשטאנען און האט געוויינט א פינ־סטערע שטיינערנע וואנד — דער כותל המערבי...

און אז די טעג זיינען געוואקסען, האבען זיך די פינ־סטערע שטיינער מיר געלעגט אויפ'ן הארצען, און די גראע זאך איז מיר נאכגעגאנגען:

— פאר וואס פערשעמסטו מיך?...

איך האב געזאגט: א י י ן באיארע געפלאנצט פון אידישע הענד אין ארץ ישראל איז מיר וויכטיגער ווי אלע קברים פון די מלכי בית דוד — אז מעהר פ ע ר־ג א נ ג ע נ ה י י ט איז דא אין א י י ן קאפיטעל מלכים ווי אין אלע שטיינער פון ירושלים — אז אייז אויסגעגראבענער פונדאמענט איז ווערטה הונדערט פער־שאטענע חורבות..

אבער די גראע גרויסע זאך האט מיך פערפאלגט ווי א שאטען און ניט אפגעלאזט מעהר.

האב איך בעשלאסען פאהרען קיין ירושלים, און זעהן דעם כותל המערבי.

איז מאחמוד ווידער געקומען און האט אונז אפגע־פיהרט קיין ראמלע. אין ראמלע האבען מיר זיך געזעצט אויף דער באהן וואס פיהרט אין „על־קודם".

דער קליינער וואגאן איז געווען געפאקט מיט מענ־שען. אין א ווינקעל זיינען געזעסען צוויי עלטערע ירושלים׳ער אידען אין שטריימלעך און זופיצעס מיט גע־דרעהדעלטע פאות וואס האבען זיך געבאמבעלט ביז אונ־טער דער מארדע. אקעגען זיי איז געזעסען א דייטש, קענטיג אן אלטער תושב פון פאלעסטינא. האבען זיך די צוויי אידען פאנאנדערגעשמועסט מיט׳ן דייטש וועגען עסטעררייך. גערעדט האבען זיי זעהר א שעהנעם דייטש. אפנים סוחרים געווען אמאל, איידער מע איז געקומען אויסלעבען די לעצטע יאהרען אין דער הייליגער שטאדט. ניט ווייט פון זיי איז געזעסען א רוסישער באגא־

מאַלעץ אין אַ דיקען קאַפּטאַן און אַ פוטערנער היטעל און האָט מיט אַ דאָרפּישען מעסערל געשניטען קליינע פענעצ־לעך פון אַן אַפּעלסין און געלעגט פאַמעליך אין מויל, פער־בייסענדיג מיט גרויסע שטיקער שוואַרצען ברויט.

דער רעשט פון וואַגאָן איז געווען פערנומען פון אַראַבער, צווישען זיי אַראַבישע סאָלדאַטען וואָס האָבען נאָכאַנאַנד גערויכערט און געזונגען טרויעריגע ליעדער. די באַהן איז געגאַנגען לאַנגזאַם און דער קליפּ־קלאַפּ פון די רעדער האָט מרה־שחורה׳דיג בעגלייט זייער אומעטיגען נגון.

איינער פון זיי האָט מיט אַ האַלב־וויינענדיגען קול־נגינה אויסגעזונגען אַ פערז און דערנאָך האָבען אַלע אין אַ כאָר ארויסגעלאָזט אין לאַנגע אויסגעצויגענע נאָז־טענער:

— יאַ חאַ—סאַ—ראַ—טי (אַ וועה איז מיר)...

איך האָב ארויסגעקוקט דורך די פענסטער. די לאַנד־שאַפט דורך וועלכע מיר זיינען געפאָהרען — דער אַמאָ־ליגער קאַמפּף־פּלאַץ צווישען די בני ישראל און די פלשתים — איז געווען גראָ, טרוקען און וויסט. די בערג זיינען געווען פאַרבלאָזע פערזעהענישען.

פון סטאַנציע צו סטאַנציע איז די געגענד געוואָרען אַלץ מדבר׳דיגער, אַלץ אומעדיגער און פערשאַלטענער.

האָב איך צוגעמאַכט די אויגען און באַלד איז פאַר מיר געשטאַנען אַ פינסטערע שטיינערנע וואַנד: —

יאַ חאַ—סאַ—ראַ—טי...

דער צוג האָט גענומען זיך דראַפּען באַרג־אַרויף־צו און האָט זיך ערשט אָפּגעשטעלט אָפּכאַפּען דעם אָטהעם אויף אַ פּאָאר מינוטען אין ביתר, אַ שעהן דערפעל, וואָס האָט מיט קיין זאַך ניט דערמאָנט די אַמאָליגע גרויסע ביתר וואָס האָט זיך צוערשט געלאָזט חרוב מאַכען צוליעב אַ הוהן און האָהן און האָט דערנאָך געזוכט דעם טעות גוט צו מאַכען מיט אַ בר־כוכבא...

די וויסטקייט און פערשאָלטענקייט האָבען אויפגע־הערט. אַ האַנד האָט זיך אויסגעשטרעקט : ביז דאַנען און ניט ווייטער...

די געגענד איז געוואָרען גרין און פּרוכטבאַר. פון ביידע זייטען האָבען זיך געשטאַפּעלט טעראַסען איבער טעראַסען מיט שעהן־אויסגעלעגטע גוט־בעאַרבייטע גערט־נער. וואָס נעהנטער צו דער שטאָדט, אַלץ פרישער און גרינער און שעהנער.

— ירושלים ! מיר זיינען אָנגעקומען מיט'ן בין־השמשות, ווען דאָס לעצטע גאָלד איז געפאַלען אויף די מינאַרעטס און די קלויסטער־שפּיצען פון דער הייליגער שטאָדט.

שאַרפע דינע סילועטען האָבען זיך געטונקעלט אויף דעם קלאָרען פייערדיגען הימעל, און שאָטענס זיינען אָנגע־קומען פון די אַרומיגע בערג און האָבען זיך געשלייכט דורך די גאַסען...

אַ דראָזשקע האָט אונז געבראַכט צו דער וואוינונג פון דעם קינסטלער פּ... דעם לעהרער פון מאָלען אין דער

בצלאל שוהלע, וואו מיר זיינען געווען איינגעלאַדען צו בלייבען איבער נאַכט.

אויף מאָרגען גלייך אין דער פריה האָט פּ... אונז צוגעזאָגט פיהרען צום כותל־המערבי...

איך האָב קוים אָן אויג צוגעטהאָן און ארום זעקס אין דער פריה האָב איך שוין אויפגעוועקט מיין קליינע מחנה, ווי אויך דעם פריינדליכען פּ... מיט אַ האַלבע שעה שפּעטער זיינען מיר שוין געווען ארויס פון הויז.

אויפ'ן וועג האָט מיר פּ... דערצעהלט, ווי אַזוי ער איז אהער געקומען פון פּאַריז, וואו ער האָט פערלאָזען אַ גלענצענדע קאַריערע, און ווי די אַלטע שטאָדט האָט ארום איהם איהר כשוף ארומגעשפּונען. זיין אויג קען זיך ניט אָנזעטיגען און זיין הארץ איז פער'שכור'ט פון איהר...

אויף די גאַסען איז נאָך געלעגען דאָס קיהלע פריה־מאָרגען־ליכט. אָבער ווי פריה עס איז געווען, איז שוין אָנגעגאַנגען אַ גרויסע בעוועגונג. מעהרסטענטיילס, קינדער וואָס זיינען געגאַנגען אין זייערע שוהלען אָדער חדרים.

מיר זיינען דורכגעגאַנגען דעם „שער יפו", וואָס פלעגט אַמאָל פערריגעלט ווערען אַלע נאַכט.

נאָהנט ביי דעם דאָזיגען טויער האָט עס דער סולטאַן עבד־אול־חאַמיד געלאָזט דורכברעכען דורך דער שטאָדט־מויער אַ וועג לכבוד קייזער ווילהעלם, ווען ער האָט, אין 1898, בעזוכט ירושלים.

עס איז דאַ אָן אַלטע מאַחמעדאַנישע טראַדיציע, אַז

קיין קריסטליכער הערשער טאָר ניט אריינקומען דורך די טויערען פון „על־קודם עש־שעריף" (דאָס געהויבענע היי־ליגטום) פאַהרענדיג אָדער רייטענדיג, איז כדי „דער בע־שיצער פון איסלאָם" זאָל ניט דארפען אריינגעהן צופוס, האָט מען אומיסנע פאר איהם דורכגעבראָכען אַן עפענונג אין דער וואנד.

מיר זיינען געגאַנגען בארג אראָפּ דורך ענגע געסלעך און דונקעלע געוועלבטע דורכגאַנגען און זיינען געקומען צו אַ שמאָלען טרעפּעלדיגען וועג.

ארום, וואו דאָס אויג איז געפאלען, איז געווען שמוץ און אָרעמקייט.

איך בין נאָכגעגאַנגען פּ..'ן אין אַ מין גראָען, שווע־רען היהנער־פּלעט. קוים וואָס איך האָב געקענט עפּעס זעהן אָדער מערקען.

— אָט איז דער כותל המערבי...

פּ..'ס שטים האָט מיך אויפגעטשוכעט. פאר מיר האָט זיך אויפגעהויבען אַ הויכע נאַקעטע שטיינערנע מויער. אונטען זיינען געווען שורות פון אונגעהייער גרויסע פיער־עקיגע שטיינער מיט די כאַראַקטעריסטישע אָפּגעצעסעטע ראַנדען פון דער בית־שני צייט. אויבען זיינען געווען קלענערע, שפּעטער צוגעקומענע.

עס איז נאָך געווען צו פריה פאר בעזוכערס און פאר די אָרעמע לייט וואָס קוקען ארוים אויף זייערע נדבות. פון די לעצטע זיינען בלויז געווען אַ האַלב־טוץ בסך הכל. קיין בעזוכער אויסער אונז איז ניט געווען.

אן עלטערער איד איז געשטאנען צוגעשפארט צו א שטיין און האט געוויינט איבער א תהלים. א אידענע איז האלב געלעגען און האלב געזעסען אויף דער ערד אין א ווינקעל און האט, מיט א מעכאנישען איינגע'חזר'טען נגון געזאגט די תחנה „שערי דמעות”... אן אנדער אידענע, א ספרד'ישע, איז אומגעלאפען הין און הער ווי משוגע פאזע וואנד און האט געמורמעלט א תפלה אין שפאניאליש. איך האב בלויז געכאפט די ווערטער: „סיניאר דעל מונדא, סיניאר גראנדע” (האר פון דער וועלט, גרויסער האר), וואס זי האט נאכאנאנד ווידערהאלט. אלע ווייל האט זי מיט אימפעט צוגעלעגט די ליפען צו א שטיין און גע־געבען א ליידענשאפטליכען קוש.

די שטיינער זיינען אין פיעל ערטער געוועזען גלאט אפגעריבען. די ארבייט פון הונדערטער טויזענדער ליפען וואס האבען די קאלטע פעלזען געקושט אין פערלויף פון אזוי פיעל דורות...

אין די שפאלטען צווישען די שטיינער זיינען געלעג־גען אייזערנע נעגעל. דאס לעגט מען דארטען אוועק פון סגולה וועגען. אנדערע ווארפען אהין אריין קוויטלעך מיט בקשות. איין גאט אין הימעל ווייס וויפיעל אזעלכע אנ־געוועהטאגטע בקשות עס וואלגערען זיך אין די פינסטערע שפאלטען.

זעקס אידען, איינעגע פון זיי נאך גאר יונגע לייט, אין לאנגע קאפאטעס און מיט משונה לאנגע פאות, זיינען געקומען און האבען זיך תכף גענומען זאגען תהלים אויף

א זעהר הויכער אַקטאַווע, קענטיג געדונגענע... אויפ'ן פּנים זיינען געווען די סימנים פון דעם פּראָפּעסיאָנעלען קדיש־זאָגער.

א פרוי איז פּלוצים אַנגעקומען און איז צוגעפאַלען צו א שטיין, כליפּענדיג און קלאָגענדיג ווי מע קלאָגט אויף א טויטען... עמיץ קראַנק אָדער גוסס, איז זי געקומען אויף דעם לעצטען טויער קלאָפּען.

איהרע יללות האָבען זיך פערשטאַרקט פון מינוט צו מינוט און זיינען געוואָרען אַלץ האַרץ־דרייסענדער. איז צוגעגאַנגען צו איהר אַן אַלטער איד און האָט שטילערהייד זי גענומען טרייסטען, אָבער זי האָט ניט אויפגעהערט צו שרייען און צו שלוכצען...

א צווייטע אידענע, ווענען די ווייגערקע האָט גע־הינדערט אין איהר תחנה זאָגען, האָט זיך אָנגעבייזערט אויף איהר און זיך בייזערענדיג האָט זי אַליין אויסגעבראָ־כען אין א ביטערען געוויין...

מיינע אויגען זיינען געווען טרוקען, אָבער ס'האַרץ איז איבערגעלאָפען מיט טרעהרען — פון טרויער? ניין! פון ביטערקייט און פון דערנידעריגונג... מיין בליק האָט זיך מיט א מאָדנער זעלבסט־פּייניגונג איינגעזויגען אין דער יאָמערענדער אונגליקליכער פרוי, וואָס האָט געקלאָגט אויפ'ן שטיין...

פון איהר קעהל האָט געשריען דער שלוכץ פון א גאַנ־צער צובראָכענער אומה, וואָס איז אויפ'ן לעצטען טויער קלאָפּען געקומען...

מיין קליין טעכטערל האט געהאלטען ביים זיך פאנאנ־דערוויינען... די אלטע האט אויף איהר א שרעק אנגע־ווארפען.

איהר קינדערשע פרישקייט איז געווען א פאלשער טאן צווישען דעם געיאמער און די אלטע חורבות...

פון צווישען די שפאלטען איז ווי א גראע טשערע־פאכע ארויסגעקראכען די מעשה:

אמאל, מיט הונדערטער און הונדערטער יאהרען צו־ריק איז געקומען א נייער סולטאן אין ירושלים. איז ער געווען א מלך חסד און געוואלט אויפריכטען פון דאס ניי די וויסטע שטאדט. האט ער געלאזט אסך הייזער און פא־לאצען אויפבויען, און אין איינעם פון די פאלאצען האט ער זיך אליין בעזעצט.

איין פריהמארגען, ארויסקוקענדיג ווי זיין שטייגער פון דעם פענסטער פון זיין פאלאץ, זעהט ער ווי אן אלטע פרוי בויגט זיך אין דרייען און טראגט אויף איהר פלייצע א גרויסען קארב פול מיט מיסט. מיט די לעצטע כחות האט זי דעם קארב געבראכט צו טראגען נעבען א בערגעל וואס איז געווען ניט ווייט פון דעם סולטאן׳ס פאלאץ, און דארט האט זי די מיסט אויסגעשאטען.

האט דער סולטאן געשיקט איינעם פון זיינע משרתים ער זאל ברענגען פאר איהם די אלטע פרוי. און אז זי איז געקומען פאר איהם, האט ער זי געפרעגט, ווי אונ־טערוועגט זי זיך צו ווארפען מיסט נעבען דעם פאלאץ פון דעם סולטאן.

איז איהם די אלטע צו די פיס געפאלען און האט געענטפערט : —

אדוני המלך, עס איז ניט מיין שולד... אזוי איז ביי אונז אנגעזאגט געווארען פון דור צו דור. אז טיטוס האט געבראכט מיינע אור־אור־עלטערען אהער פון רוים, האט ער זיי בעפוילען אז זיי און זייערע קינדער און זיי־ערע קינדס־קינדער זאלעןווארפען די מיסט אויף דעם ארט וואו דער בית־המקדש איז געשטאנען. היטען מיר דעם בעפעהל אפ עד היום.

האט דער סולטאן געגעבען א בעפעהל, מע זאל ארונטערראמען דעם בארג מיסט, און מאנאטען נאכאנאנד האט מען געגראבען און געגראבען ביז מע האט ארויסגע־גראבען דעם כותל המערבי...

און אז דער ארט איז געווען אין גאנצען אפגערייניגט, האט דער סולטאן געשיקט רופען די רבנים און די פרנסים פון ירושלים און האט זיי געהייסען זיי זאלען ווידער אויפ־בויען דעם בית־המקדש אין זיין גאנצען גלאנץ ווי אמאל. האבען די רבנים און די פרנסים זיך געבוקט צו דעם מלך און איהם געדאנקט פאר זיין גרויס חסד וואס ער וויל מיט זיי טהאן, און האבען איהם געבעטען ער זאל לאזען דעם כותל־המערבי ווי ער איז, און אז אלצדינג וואס זיי ווילען איז זיי זאלען אלע פרייטאג פארנאכט קענען קומען וויינען אויף די אלטע שטיינער...

בויען פון דעם ניי טאר מען ניט, אסור לרחוק את הקץ...

IV.

צוריק־וועגס

די שטיינערנע וואנד איז געבליבען שווער אויף מיין געמיטה און איך האב געוואלט וואס שנעלער זיך אומקעהרען צו דער שעהנער גרינער רחובות. איך האב געוואלט וואס גיכער אראפטרייסלען פון זיך די קאלטע טויטע חורבות און זיך ווידער אנפילען מיט די פרישע לופטען פון די כרמים.

פאר'ן אפפאהרען האבען מיר אפגעשטאט א קורצען בעזוך דעם „בצלאל". פיעל צו זעהן איז ניט געווען. אין דער מעטאל־אפטיילונג האבען געארבייט אויף פיליגראן ארבייטען א קליינע צאהל תימנים. די איבעריגע אפטיילונגען זיינען געווען כמעט אדער אין גאנצען לעדיג. פראפעסאר בארים שאץ איז אין יענער צייט געווען אין אמעריקא מיט זיין אויסשטעלונג, זוכענדיג צו שאפען גענוג פאנדען צו קענען אפצאהלען די חובות און אויפהאלטען ווייטער דעם וואקעלדיגען „בצלאל".

צום סוף האט אונז פ... מיטגענומען אין זיין קלאס פאר צייכענען.

אויף א נידעריגער פלאטפארם אויבען אן איז געזעסען אן אלטער תימני מיט א לאנגער שנעע־ווייסער בארד

און, צוגעקעהרט מיט די געזיכטער צו איהם, זיינען גע־זעסען ארום אין פערשידענע זייטען אן ערך צוואנציג יונגע בחורים און מיידלעך. פאר איטליכען איז געשטאנען א שטענדער מיט א קארטאן אויף וועלכען ער האט געצייכענט דעם אלטען. אלע זיינען געווען געשמאק פערטיעפט אין דער ארבייט, הגם ניט אלע מיט גלייכען ערפאלג.

דער „געדונגענער" פאטריארך האט געטריי ערפילט די פליכטען פון א מאדעל און האט מיט קיין אבר ניט גע־ריהרט: די פאאר פראנק וואס ער קריגט מסתם פון „בצלאל" פאר זיין פאטריארכאט האט ער כשר און עהר־ליך פערדיענט.

אין דער צייט וואס פ... איז געגאנגען פון שטענדער צו שטענדער און האט איבערגעקוקט די ארבייט פון די תלמידים, האב איך בעקוקט דעם אלטען. אין זיינע קליי־נע קלוגע אויגען איז געווען א וועלט מיט ליצנות. ער האט פיעל מעהר געשטודירט די צייכענער ווי די צייכענער איהם, און האט קענטיג קיין צו געהויבענע מיינונג פון זיי ניט געהאט.

אין „קא'הא על יאהוד" אין סאנאה האט זיך איהם ניט נע'חלומ'ט אז ער וועט דארפען ציהען זיין חיונה פון אזעלכע משוגעים...

דורכגעהענדיג א קארידאר האב איך דורך א קליין פענסטערל אין א פערשלאסענע טהיר, געכאפט א קוק אויף א פערשטויבטען פויגעלשען קאפ. דאס איז געווען די זאאלאגישע זאמלונג וואס אהרני האט מיט אזוי פיעל

מיה און געדולד צוזאמענגעשטעלט ווען ער איז געווען פערבונדען מיט דעם „בצלאל"־אנשטאלט. איצט איז דאס צימער פערמאכט. ניטא ווער עס זאל אויף די פויגעלען און חיה'לעך אפאכט געבען. קלייבט זיך דער שטויב פון יאהר צו יאהר און די זאמלונג וואס איז מיט אזוי פיעל מאטערניש אנגעקומען, געהט צו גרונד.

ירושלים איז מעהר ווי צוויי טויזענד פוס איבער דער ים־פלאך און די לופט איז מחיה נפשות, אבער איך מוז זיך מודה זיין. אז איך האב פרייער אפגעאטהעמט, ווען אונזער צוג האט זיך אנגעהויבען אראפלאזען פון די בערג אויפ'ן וועג קיין יפו. מיין אומגעדולד צו קומען אהיים איז געוואקסען וואס א מינוט. איך האב מורא געהאט זיך אומקוקען, איך זאל ניט דערזעהן הינטער מיר דעם פינסטערען כותל־המערבי און דעם פערשטויבטען פויגעל מיט די גרויסע גלעזערנע אויגען, זיך יאגענדיג נאך מיר.

ארום מיטאג־צייט זיינען מיר אנגעקומען קיין יפו: מיר האבען גענומען א דראזשקע און זיינען גלייך פון וואקזאל אפגעפאהרען קיין תל־אביב, וואו איך האב געוואלט צוברענגען די פאאר שעה וואס זיינען נאך געבליבען ביז דער דיליזשאנס פאהרט אפ קיין רחובות, און דרך אגב פערזוכען ווידער די קעסט פון אונזער אלטען פאנסיאן.

איטליך מאל וואס איך קום אין תל־אביב געפין איך נייע צוגעקומענע בנינים. דער פרצוף־פנים פון דעם שעהנעם שטעדטעל האלט זיך אין איין ענדערען נאכאנאנד. און

ניט זינדיגען זאָל איך מיט די רייד, יערעס מאָל וואָס איך קום אהין, דאכט זיך מיר אויס, אז ניט נאָר קריגען די גאסען אן אנדער געשטאַלט, נאָר דער צלם אלהים, די שכינה וואָס האָט אמאָל גערוהט אויף תל־אביב, פער־שווינדט ביסלעכווייז...

פון א גימנאזיע־צענטער ווערט תל־אביב ביסלעכווייז פערוואנדעלט אין א שטעדטעל פון ווילאס, א טוריסט־פּלאַץ וואו מע קומט פערברענגען א פּאָאר אנגענעהמע טעג אדער וואָכען. וואו מע קעהרט זיך איז א רעסטאָראַן, א פּאנסיאָן. עס שפּירט זיך אין דער לופט, אז מע קוקט אויס אויפ'ן טוריסט...

ארום דריי א זייגער זיינען מיר אוועק צו דעם „חאַן", פון וואנען דער רחובות'ער דיליזשאנס פּאָהרט אָפּ. דער קאָמפּלעט פון פּאַסאַזשירען — ניין, דריי אין א רייה — איז געווען פּארפּול, און דער דיליזשאנס האָט זיך געלאָזט אין וועג אריין. ארויספּאָהרענדיג דורך דעם שמאָלען איינ־פּאָהר האָט ער שיער ניט דער'הרג'עט דעם אראבישען שמיעד וואָס האָט קיין געראַמערען פּלאַץ ניט געפונען פּאר זיין שמידארניע ווי דוקא אין סאַמע איינפּאָהר. איטליך מאָל וואָס מיר פּאָהרען ארויס דורך דעם איינפּאָהר, חזר'ט זיך איבער דיזעלבִיגע חתונה. דער אראבישער שמיעד ווערט שיער ניט איבערגעפּאָהרען. ווערט א געשריי און א מהומה, דער שמיעד זידעלט און לאָזט אויס א גאנצע אראבישע תוכחה אויף אחמעד'ן, און אחמעד רופט אויס דעם שמיעד וואָס אין קאָרט שטעהט, און די פּאסאזשירען

געוואלדרעווען, און די אייזלען אין חאן רעווען אז מע קען טויב ווערען — ביז דער דיליזשאַנס פאָהרט מיט מזל ארוים אויף דער גאַס.

א חוץ רחובות'ער וואָס האָבען זיך אומגעקעהרט אהיים, האָבען מיר געהאַט א פנים חדשות: א מיידעל, א ציוניסטקע־העברעאיסטקע פון יענעם מין וואָס דער בע־געהר צו טהאָן א שידוך איז ביי זיי אזוי ענג צוזאַמענגע־פלאָכטען מיט'ן ישוב און מיט דער „אויפלעבונג פון דער שפּראך", אז עס איז שווער צו זאָגען וואָס איז נוס און וואָס איז שאָלאכץ.

זי איז — געפין איך באַלד אויס — א העברעאישע לעהרערקע פון ערגעץ ארום ווילנא און איז געקומען צו־זאַמען מיט א גרופּע יונגע לייט, אַלע לעהרערס, וואָס זיי־נען געקומען פערברענגען זייער וואַקאַציע אין טיולים (שפּאַצירגאַנגען) דורך יהודה און גליל.

זיי זיינען איצט אויפ'ן וועג קיין רחובות, און אזוי ווי זי האָט זיך פערשפּעטיגט, וויל זי זיי אָניאָגען מיט'ן דיליזשאַנס.

זי האָט גערעדט העברעאיש אויף א זעהר דעמאָנ־סטראַטיווען אופן, און דעם יונגען פערוואַלטער פון ט...'ס ביאַרע וואָס האָט קיינמאָל אין לעבען ניט געהאַט בדעה זיך צו רופען אַנדערש ווי מ ע נ ד ע ל א ו ו י ט ש, האָט זי תיכף גענומען אַדרעסירען — ב ן ־ מ נ ח ם . . .

זי דערצעהלט מיר אז זי איז געווען אויפ'ן לעצטען

ציוניסטישען קאָנגרעס און רעכענט מיר אויס אַלע גדולים וואָס זי האָט דאָרט געזעהן. מיט אייניגע האָט זי געהאַט די זכיה צו ריידען, אָט למשל מיט די אַמעריקאַנער דע־לעגאַטען. אַזוי ווי זי פערשטעהט אַז איך קום פון אַמע־ריקא, איז זי טשיקאַווע צו וויסען צי איך האָב ווען עס איז געהאַט דאָס גליק זיך צו טרעפען מיט דידאָזיגע גדולים.

איך ענטפער „יא". אָבער דאָס מיידעל איז מיר חושד. אַמעריקאַנער זיינען בעקאַנט פאַר בלאָפער.

ניט ווייט פון ודי־חנין האָבען מיר אָנגעיאָגט די טוריסטען. די פעדאָגאָגען זיינען נעבאך געווען שטאַרק מיעד בראָדזשענדיג ביז די קנעכלעך אין זאַמד, אָבער זיי האָבען נעשפּאַנט העלדיש, אַלע ווײַלע זיך אונטערגעבענ־דיג קוראַזש מיט אַ העברעאיש ליעד.

ווען מיר זיינען געקומען נאָהנט צו רחובות איז שוין געווען גוט־פינסטער און די נאַכט איז געלעגען פייכט און שווער איבער'ן גאַנצען טהאָל.

ניט ווייט פון וועג האָבען בעדואינער, הויפענס טרו־קענע גראָז אָנגעצונדען: אַלע ווײַלע איז דאָס פייער אויפ־געשפּרונגען און אָקעגען די רויטע פלאַמען האָבען זיך גע־שוואַרצט לויז־בעמאַנטעלטע געשטאַלטען זיצענדיג אין אַ קרייז, און צוזאַמענגעקאָרטשעטע פרויען מישענדיג מיט לאַנגע דאַרע הענד אין גרויסע טונקעלע טעפּ. איבער זיי אַלעמען האָט זיך אַ געדיכטער רויך געפלאָכטען אין משונה'דיגע געשטאַלטען...

אז די רויטקייט האָט שטאַרקער אויפגעפלאַקערט, האָבען זיך בעוויזען הינטער זיי די שוואַרצע געצעלטען און לאַגערנדיג אַרום די געצעלטען, קעמלען מיט אויסגעשטרעקטע העלזער, און דאָ און דאָרט, דער פערשפּיצטער קאָפּ פון אַ פּאַסטוך־הונד...

V.

„יודענשטאַאט".

טייערער...

...זיי וועלען מיך פסל'ען אויב זיי וועלען זיך דער־וויסען אז הערצל'ס „יודענשטאאט" האב איך געלייענט צום ערשטען מאל ווען איך בין שוין געווען אין רחובות. און אויך נאר דורך א צופאל. אבער עס איז פאר מיר גע־ווען א גרויסער טיעפער גענוס. די נאאיווע געוואגטקייט פון דעם בוך איז אזא ערפרישענדע, אזא קרעפטיגענ־דע. שטעהט פאר דיר א מאן און בויט א י ן לופט און פ ו ן לופט, מיט אזוי פיעל ערנסט און אזוי פיעל זיכערקייט אזוי ווי ער וואלט אין זיינע הענד די גראניט־שטיינער געפיהלט...

„הערצל האט ניט געהאט די אידישע איבערשפיצט־קייט, די אידישע אלץ פאנאנדערדרייסענדע פקחות און דא ליעגט זיין גרויסקייט און דער סוד פון זיין פיהרערשאפט. אט די פקחות וואס מיר האבען ענטוויקעלט אין אונזער גלות־לעבען, אזוי ווי דער קאקטוס זיינע שטעכערס און דער יאזש זיינע נאדלען און די קלאפער־שלאנג איהרע קלאַ־פערם — זיך צו שיצען און פערטיידיגען אקעגען א פיינד־

ליכער אויסגעוועלט — אַז די פּקחות וועלן מיר אין ארץ ישראל פערלירען. די ערד וועט אונזער איבער־קלונשאַפט אריינציהען אין זיך און מיר וועלן ווערען געזינטער...

אַז הערצל איז געקומען און האָט מיט איין גרויסען מוטהיגען מאַך מיט דער האַנד, אַוועקגעשאַרט אַז אַ זייט אונזער גאַנצע שכל'דיגקייט, אונזער גאַנצע שרעקעדיגע פּקחות. האָבען מיר אין איהם דערשפּירט דעם גואל און דעם בעפרייער, ווייל די שכל'דיגקייט אונזערע האָט אונז ווי אַ ראַסט געגעסען און מיר האָבען זיך אליין פערבאַכט ווייל מיר האָבען געוואוסט, אַז זי איז די פרוכט פון פּחדנות און שוואַכקייט און וועט פיהרען צו אונטערגאַנג...

...דער מחבר פון „יודענשטאַאַט" איז געווען אַ שטיק ארץ ישראל מגולגל אין פלייש און בלוט. דער גאַנצער זאַפטיגער ערד־געדוך פון דעם ארץ־ישראל'דיגען באָדען שמעקט ארויס פון צווישען זיינע ווערטער, די גאַנצקייט און געזונדקייט, די היילענדע און גאַנץ־מאַכענדע קראַפט פון דעם ארץ־ישראל'דיגען באָדען... און דאָס גרויסע נייע וואָרט וואָס ער האָט אונז געבראַכט און וואָס וועט אונזער הילף זיין, איז, אַז מיר מוזען אויפהערען קלוג צו זיין...

ער איז געווען אַ בויער און אַ צוזאַמענשטעלער, און וואָס ער האָט געטהאָן און געשאַפען איז געווען „מעור אחד", פון איין שטיק. מיר האָבען פאַלשע בויערס געהאַט. זיי זיינען געווען בויערס על־פּי טעות... געשאַפען זיינען זיי געוואָרען לכתחלה כדי צו זיין פּאַנאַנדערזונדערערס און אַז דער גורל האָט

זיי אויף צו להכעיס פאַר בויערס געמאַכט, האָט מען אומעטום די שפּאַלטען און די נעהט געזעהן. ער איז געווען דער געבאַרענער גאַנץ־מאַכער און בויער...

פון שכל'דיגקייט און פון דעם קרעמעריש־קלוגע „היתכן?" אַזוי ווי פון דער בית־המדרש'דיגער קשיות־פרעגעריי האָט ער ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסען...

. . . .

...איצט זאָלסטו פון מיר מעהר קיין „מיינונג" ניט פערלאַנגען. איך בין שוין פּסול־לעדות. אויב איך בין נאָך צו ארץ ישראל ניט צוגעוואַקסען, איז אָבער ארץ ישראל שוין אריינגעוואַקסען אין מיר... איך זעה, אָדער ריכטיגער געזאָגט, שפּיר אַלצדינג פון אינוועניג אַרוים. איך אָטהעם דערמיט, איך געדייה דערפון. איך האָב עס אין מיינע גליעדער און שפּיר אַז אַנדערש קען עס ניט זיין. דאָ איז די עלמא דקשוט...

...עס איז דאָ אַ יום־טוב'דיגע ארץ־ישראל, אַ פּאַראַדנע, אַ הידד־שרייענדע, און עס איז דאָ אַ וואָכעדיגע, האַרעפּאַשנע און געזונדע ארץ ישראל... די ערשטע איז פאַר די טוריסטען און פאַר די שקל־צאָהלער וואָס קומען זעהן וואו זייערע שקלים געהען (איך האָב געקענט איינעם וואָס איז געקומען זעהן זיין בוים אין הערצל־וואַלד) די צווייטע אַנטפּלעקט זיך ערשט צו דעם נאָהנטען, צו דעם איינענעם.

...דאָס וואָס די הייליגקייט איז אַראָפּ, געפעלט מיר. דער פּיאָנער פון ארץ ישראל מוז זיך אויפהערען צו בעטראַכטען פאַר אַ מאַרטירער וואָס יעדער ניי־געקומענער

מוז איהם צאהלען ליב און אנערקענונג, און מוז אויך אויפהערען צו זאגען ביי יעדער פלאנצען פון א בוים „הריני מוכן ומזומן לקיים מצות וכו'...“

אין גאנצען איז עס נאך ניט געשעהן. מע רעדט נאך אלץ מעהר ווי מע טהוט און דער גראבער פינגער ארבייט מעהר ווי די האנד... און עס זיינען אויך דא אזעלכע וואס זיינען ניט וואכעדיג און ניט שבת'דיג, געוועזענע אידעאליסטען מיט שפורען פון אפגעבליאקטען אידעאליזם נאך שטארק ניכר. זיי מאכען דעם איינדרוק פון אן אפגעריבענער אטלאס־זופּעצע, אדער פון עפּעס זעהר א טייערער משקה — נאר אן אויסגעוועפּטער...

...בעפאלט מיך א דונקעלער מאמענט, דרעה איך אום דעם פסוק און זאג: א וואויל לאנד האבען מיר, און האט מען א לאנד וועט מען שוין האבען די פאסיגע מענשען. די ערד וועט זיי ערציהען...

...עס איז נאך פריה... איצט מוז מען לעבען אויף מיטגעבראכטען קאפּיטאל און ווערט דער קאפּיטאל אפּגעניצט אין פערלויף פון יאהרען, בלייבט מען פעראָרעמט, הויבט מען גאר אן זיך אפּלערנען פון דעם ארבער... אבער איך קוק אויף אלץ ווי אויף א צוזאג, און דער צוזאג איז א זיכערער, א קוראנטער. אן ענגלישע באנק־נאטע איז ניט זיכערער...

...פלעג איך און דו זיצען אפט און זאגען: וועה צו אונז וואס מיר זיינען געבארען אין א דור פון שוואכקייט. ווען דער אמת וואלט אפט געמיינט פערראטה... פלעגען

מיר מקנא זיין אונזערע נאכקומער וואס וועלען זיך קענען פערגינען דעם תענוג פון זעלבסט־קריטיק מיט א גוטען גע־וויסען...

דא לכל הפחות וועט די מורא פערשווינדען. די ריי־פען זיינען שטארק ארום און וועט איין פערפוילטע קליעפ־קע ארויסגעווארפען ווערען, וועט קיין סכנה פאר דעם פאס ניט זיין...

. . . .

...אט וועל איך דיר דערצעהלען א בעזוד וואס איך האב געמאכט:

אין א ווייסער שטילער לבנה־נאכט האב איך אריבער־געשפאצירט צום „קלוב הפועלים".

אז איך בין ארוים פון דעם אייקאליפטען־וועלדעל דורך וועלכען דער וועג פיהרט אהין, האב איך פון דער ווייט דערזעהן דאס קליינע הויז העל בעלויכטען און א גע־מיש פון יונגע לוסטיגע קולות, לאכענדיג און זינגענדיג, האט זיך צוזאמען מיט דעם לבנה־ליכט צושאטען איבער'ן גאנצען טהאל.

איך בין ארויף דעם בערגעל און בין אריין אין „קלוב". דאס צימער איז געווען אנגעפילט מיט אן הונגעריגען עולם. דער קא־אפעראטיווער בופעט איז געווען בעלאגערט און דער פערקויפער, א יונגער־מאן מיט א פאאר ערנסטע מרה־שחורה'דיגע אויגען האט ניט שנעל גענוג געקענט דערלאנ־גען די פערלאנגטע לאקאמסטוועס: ברויט, טהיי און אראנזשען. די וואס האבען שוין איינגעהאנדעלט זייער וועטשערע, זיינען געזעסען אויף לאנגע בענק ארום די

ווענד אדער ארום דעם גרויסען נאקעטען טיש און האבען געגעסען מיט אזא יום־טוב'דיגער אויפגעראמטקייט ווי פאר זיי וואלטען געשטאנען מערני מלך.

איך האב געפרעגט דעם שטילען פועל ביים בופעט צי עס געפינען זיך אין בופעט נאך אנדערע מיני עסענוואַרג צו פערקויפען אחוץ טהיי, אראנזשען און ברויט.

— מיר האבען — זאגט ער — הערינג אויך אין זאַ־פּאָס. אבער דאס קען זיך ניט אבי ווער פערגינען.

— און פּוטער ? — פרעג איך ווי אן אמת'ער עם־הארץ.

— וועגען פּוטער געהען ארום לעגענדעס...

א יונגער פועל פון א יאהר ניינצעהן, א שטארקער בחור מיט וועמען איך האב זיך בעקענט א פּאאר טעג פריהער, דערזעהט מיך און קומט מיר דריקען די האנד.

— גיט עפּעס אן עצה וועגען אפּעטיט.

— קאליע געווארען ? — פרעג איך מיט גרויס רחמנות.

— וואס מיר קאליע ? — לאכט ער מיט ווייסע צייהן וואס קענען, דאכט זיך, צוקייען א פּאַרקאָווע — ער וואקסט פון טאג... אמאל איז א ברויטעל פאר פינף מע־טעליק געווען גענוג. איצט וויל ער — מיינענדיג דעם זינדיגען אפּעטיט — ניט אנדערש ווי א ברויטעל און א האלב. דאס מיינט א קימא־לן פון זיבעו־און־א־האלב מע טעליקעס. און מעטעליקעס פערשטעהט איהר מיך איז ביי א פועל אין ארץ ישראל אן איידעלע זאך...

א יונגער בחור'ל האט אונטערדעסען אראפּגעשלונגען

זיין לעצטען ביסען און הויבט אַן זינגען. דער עולם האַלט אונטער און עס ווערט אַ זינגעריי און אַ פּאַטשעריי מיט די הענד:

ברוך אלהינו שבראנו לכבודו
ברוך אלהינו שבראנו לכבודו
אי לכ—בו—דו...
לאַי—די—די, לאַי—ראַ—ראַ,
לאַי—די—די—דאַם—דאַם...

איך האָב געקלערט וואָס אַן ערד וואָלט פּאַסירט ווען איך האָק זיי פּלוצים איבער אין מיטען זינגען און איך לייען פאָר ראָזענפעלד'ס בעוואוסט ליעד:

„נאָר ברויט מיט טהיי און ברויט מיט טהיי,
דאָס איז אַ קעסט אַז אַך און וועה"...

זיי וואָלטען דאָך מיר אויף שטיקער צוריסען. דער פּועל מיט'ן זינדיגען אַפּעטיט וואָלט דאָך מיר דער ערשטער געהייסען אַרויסוואַרפען...

ווארום דער ברויט־מיט־טהיי עסער ווייס אַז ער איז דער בויער און דער יורש פון לאַנד...

אַזוי לאַנג ווי מע האָט זיך געשפּיעלט אין „ישוב", און עס איז אַ לוקסוס געווען, זיינען די פיינע בעלי־בתים גענוג געווען. אָבער אַז דער ישוב איז געוואָרען די ערנסטע גרויסע זאַך פון'ם פאָלק, איז געקומען די רייה צו זיי, צו די אַרבייטער...

דער פּרדס און דער כרם איז נאָך אַלעמען דאָך ניט קיין „סוועט־שאָפּ". דער בלאָער הימעל און די זון דער־

לעגען מיט דער פולער האַנד וואָס דער „בועז" דערצאַהלט ניט...

איבריגענס האָט „בועז" אַסך מקריב געווען און אַסך געליטען צוליעב ארץ ישראל און איז צו איהר צוגעטהאַן מיט אַלע פּעדעם פון זיין נשמה. און די שותפות'דינע ליעבע צו לאַנד און פאָלק איז פיעל שטאַרקער און גרעסער ווי די חשבונות וואָס מע האָט מיט איינאַנדער...

. . . .

דיין...

VI.

„התאחדות המושבות"

ווען די גרויסע שעה זיך נעהנט,
ווען זיי גערייט די הענד,
פעסט דער פוס אויף אונזער ערד,
קלאָר דאָס אויג און שאַרף די שווערד...

ווען דער כרם גרין מיט שטאק,
ווען דער פרדס פול מיט סאָק,
ווען דאָס פעלד מיט קאָרן געל,
זאָגען אונז מיט שטומער קעהל: —

איהר געאַקערט און געגרייט,
איהר געפלאַנצט און איהר געזייהט,
אייער מיה און אייער ערד —
פריהער רידעל, איצטער שווערד...

איך בין מיטגעפאָהרען אין ראשון לציון מיט ס... און נאָך איינינגע מיטגליעדער פון דעם רחובות'ער ועד, אויף א פערזאמלונג פון די „התאחדות המושבות" (פערבאנד פון די קאָלאָניעס), וועלכע האָט זיך ניט לאַנג צוריק גע־גרינדעט און פון וועלכער עס ווערען ערוואַרטעט אַסך פּראַקטישע אויפטהוען פאַר'ן ישוב.

די אסיפה איז געווען אין בית־עם, א הויכער ליכטי־
גער זאאל מיט גרויסע פענסטער פון אלע זייטען.

עס זיינען געווען דעלעגאטען פון פתח תקוה, עקרון,
גדרה, קסטיניה, באר יעקב, ואדי חנין, רחובות און אנ־
דערע קאלאניעס.

דער גרעסטער טייל פון זיי זיינען געווען בעיאהרענטע
מענשען, איינינע אין גאנצען ווייס. אלע איינגעווארצעל־
טע תושבים אין ארץ ישראל, וואס האבען זייערע פראבע־
יאהרען לאנג הינטער זיך, אלע פערטרעטער פון דעם
געזונדען איינגעפונדעוועטען ישוב.

די זיצונג האט געדויערט א לאנגע צייט — מיט
איינינע אונטערברעכונגען ארום זעקס שעה. א סך זאכ־
קענטנים און א סך פראקטישקייט איז ארויסגעוויזען גע־
ווארען פון די וואס האבען זיך בעטייליגט אין דער פער־
זאמלונג. דער אידישער קאפ האט זיך דא ארויסגעצייגט
אין זיין גינסטיגסטען ליכט.

מ'האט ארומגערעדט פיעל וויכטיגע פראגעס. צווי־
שען אנדערע זאכען, איז געווען אויף דער טאגעסארדנונג,
דער פלאן ארויסצוגעבען א צייטונג וואס זאל זיין דער
אפיציעלער ארגאן פון די קאלאניסטען, און זאל צושטעלען
דעם קאלאניסט אחוץ נייעס און לעזע־שטאף אויך אלע
נויטיגע ידיעות פאר אגריקולטור, פלאנטאציעס, פיה־
צוכט א. א. וו.

די פראגע פון א פערזיכערונג־געזעלשאפט וואס זאל
אסעקורירען בהמות — איז דיסקוטירט געווארען. דערביי
האבען איינינע דעלעגאטען ארויסגעוויזען א בעהאוועגט־

קייט אין דעם ענין וואָס מע וואָלט קוים געקענט ערוואַר־
טען פון מענשען וואָס האָבען דעם גרעסטען טייל פון זייער
לעבען פערבראַכט אין אַ קאָלאָניע, אין ארץ־ישראל.

מעהר פון אַלצדינג איז אַרומגעשמועסט געוואָרען די
פראַגע ווי צו נייטראַליזירען די אַנטיסעמיטישע אַגיטאַציע
וואָס ווערט אָנגעפיהרט אין די אַראַבישע צייטונגען, און
איבערהויפּט ווי נעהנטער צו בעקענען די אידישע קאָלאָ־
ניסטען מיט דאָס וואָס זייערע אַראַבישע שכנים טראַכטען
און ריידען וועגען זיי.

עס בעט זיך ביי דער געלעגענהייט צו בעמערקען, אַז
די אונוויסענהייט פון די אידישע תושבים אין פּאַלעסטינאַ
בנוגע צו דעם אינערליכען לעבען און פּסיכאָלאָגיע פון די
אַראַבער, איז איינער פון די קראַנקסטע פּונקטען פון דעם
ישוב. קאָלאָניסטען וואָס וואוינען שוין אין ארץ־ישראל
צעהנדליגער יאָהרען, קענען בלויז געגוג אַראַביש זיך צו
קענען צוזאַמענריידען מיט זייער אַראַבישען „אַראַבאַדזשי“
אָדער זייערע אַראַבישע פעלד־אַרבייטער. פון שרייבען און
לעזען אַראַביש איז אָפּגערעדט.

קומט אָן אָפּיציעלער בעפעהל פון דער רעגיערונג,
אָדער אַזוי אָן אַראַבישער דאָקומענט, איז אָפּט ניטאָ אין
דער קאָלאָניע ווער עס זאָל עס קענען איבערלייענען. עס
זיינען געוועזען פאַלען וואו מע האָט זיך גע׳חתמ׳עט אויף
פּאַפּירען אויף וועלכע מע וואָלט זיך בשום אופן ניט
גע׳חתמ׳עט ווען מע וואָלט געוואוסט וואָס דאָרט שטעהט,
און עס זיינען דערנאָך אַרויסגעקומען גרויסע צרות.

די פענסטער זיינען געווען אָפען און די גאַנצע צייט וואָס די אסיפה האָט אָנגעהאַלטען, האָבען די פויגלעך ניט אויפגעהערט צו צוויטשערן פון אַלע זייטען. די צוויי־טשעריי איז געווען אַזוי הילכיג, אַז מע האָט אָפט ניט גע־קענט הערען געגוי וואָס עמיצער זאָגט.

פאַר דאָס וואָס איך האָב געטראַכט זיצענדיג צווי־שען די פערזאַמעלטע, איז די לוסטיגע שטיפעריי פון די פויגלעך און די ליכטיגקייט פון דעם זאַאַל געווען דער פאַסיגסטער אַקאָמפּאַנימענט.

אָט פון אַזא קערפערשאַפט — האָב איך צו זיך גע־זאָגט — וועט זיך מיט דער צייט אַרויסוויקלען די ערשטע נעזונדע יאָדרע פון אַ אידישער אויטאָנאָמער בירגערשאַפט. נאָך דער צייט פון העלדישען פיאָנערטום, וועט קו־מען אַ צייט פון מוטיגען, שטאָלצען בירגערטום, ווען די ווילהעלם טעללס וועלען געבאָרען...

די פּראָגראַם וואָס די „התאחדות המושבות" האָט זיך געשטעלט, איז זעהר אַ גרויסע און אומפאַסענדע. מע האָט געקאָנט לייכט זעהן אַז ניט אַלע מיטגלידער זיינען צופרי־דען, אַז די „התאחדות" זאָל זיך אָפּגעבען מיט אַנדערע זאַכען, אויסער אַגריקולטורעלע און עהנליכע אונמיטעל־באַרע בעדערפעניסען פון די קאָלאָניסטען.

איך האָב געקלערט, אַז אונטער דער פיהרונג פון אַ פּאָאַר ברייטזיניגע, פּעהיגע און ענערגישע טהוער, וואָלט די אָרגאַניזאַציאָן מיט דער צייט געקענט ווערען די שטאַרק־סטע אין לאַנד. אויב עס דאַרף געמאַכט ווערען אַן ער־שטער פּרוב צו אָרגאַניזירען די פערשידענע עלעמענטען

פון ארץ ישראל אין איין מעכטיגען צוזאמענבאנד — און וועגען דעם קען דאך קיין חלוקי־דעות ניט זיין — איז אודאי דאס גלייכסטע, אז אנהויבען זאל מען מיט די קאָלאָניסטען, וועלכע זיינען מעהר אנגעבונדען צום לאנד ווי די שטעדטישע, און זיינען ממילא דער פונדאמענטאלסטער שיכט פון דעם ישוב־געביי.

אין פערלויף פון דער אסיפה בין איך ארוים אנקוקען די קאָלאָניע.

אן אלטער בכבוד'ער קאָלאָניסט, וואס האט אויסגעזעהן ווי א פוילישער שליאכציץ, האט מיך געפיהרט ווייזען דעם פארק. דער טויער פונ'ם פארק איז געווען פערשלאָסען. ער ווערט בלויז געעפענט שבת. זעלטען ווען אן־דערוואכען.

מיין פיהרער האט געשיקט נאכ'ן שליסעל און האט מיך איינגעלאדען אריינצוגעהן.

דער פארק האט מעהרערע אלעען פון פראכטיגע פאלם־בוימער, א חוץ פערשידענע זעלטענע טראפישע בויימער. א טייל פון דעם פארק איז א ביארע וואס ברענגט דער קהל'שער קאסע פון דער קאָלאָניע א יעהרליכע הכנסה פון צעהן טויזענד פראנק.

די פאלמען האבען מיר פערשאפט א בעזונדערען נחת־רוח. איך פלעג אויפמערקזאם מאכען מיינע בעקאנטע אויף דעם פאקט וואס אין קיין אידישער קאָלאָניע וואס מיר איז אויסגעקומען צו זעהן, האב איך ניט געטראפען א פאלמבוים, די שעהנסטע ציערונג פון אריענטאלישע לאנד־

שאפטען. די אורזאך איז ניט געווען ווייט צו זוכען. פאלמען פארדערען יאהרען, און די ערשטע וואס האבען זיך בעזעצט אין די קאלאניעס, האבען פון אזעלכע לוקסוסען ווי פאלמען ניט געקענט טראכטען. געווען נויטיגערע זאכען צו בעזארגען און דרינגענדערע בעדערפענישען צופרידענצושטעלען.

אין ראשון לציון איז גלייך פון אנהויב קענטיג געווען עמיצער וואס האט געהאט אן אויג און א זין פאר שעהנקייט און קיין געלט האט ניט געפעהלט... דער באראן האט געגעבען מיט דער פולער האנד.

איצט שטעהען די פאלמען הויך און שטאלץ — א סימבאל פון פערגאנגענהייט און טראדיציע...

נאך אן אנדענק פון באראן האט ראשון לציון — די וויין־קעלערען, בלויז א טייל פון וועלכע דער קאלאניסטען־סינדיקאט געברויכט.

פאראן א מאשין צו מאכען אייז גענוג פאר א גאנצע מדינה און לסוף מוז זיך ראשון לציון אין גאנצען בעגעהן אהן אייז: די מאשין איז צו גרויס, לוינט זיך ניט זי צו בעטרייבען...

איך האב געזעהן ריעזיגע שטאהלענע רעדער און קעסלען ווי זיי ראסטען אויף זייערע געשטעלען...

איין קעסעל, ווען ער איז אנגעקומען פון פראנקרייך, איז געוועזען צו האמעטנע גרויס, מען זאל איהם קענען אויף א בארקע אויפלאדען. האט מען איהם מיט האלץ ארומגעשלאגען און איהם געלאזט שווימען ביז צום ברעג.

און דערנאָך האָט עס טעג גענומען ביז מען האָט איהם אויפ'ן ווייכען זאמדיגען וועג קיין ראשון לציון געבראַכט...

איצט ראָסט דער אייזערנער ריעז.

דידאָזיגע ריעזיגקייט, געפלאָנט פון פאַריז ארויס, האָט שיער ניט צודריקט דעם שוואַכען ישוב...

צוריקפאָהרענדיג פון ראשון לציון קיין רחובות האָט עמיצער דערצעהלט, אז א קאָמיסיע פון דער איטאַליענישער רעגיערונג איז געקומען שטודירען די אידישע מעטאָדען פון קאָלאָניזאַציאָן, כדי זיי איינצופיהרען אין טריפּאָלי...

א בוקעט פאַר אונזערע פּיאָנערען.

עס איז שוין געווען א שטיק אין דער נאַכט און דער הימעל איז געווען לויטער שטערען.

ביי טאָג הויערט די זונן פון פאַלעסטינא איבער אַלצדינג, און זויגט אריין אין זיך אַלע געדאַנקען און חלומות. זי ציהט זיי ארויס פון זייערע בעהעלטעניסען און זיי צורינען ווי נעבעל־שטרייפען אין איהר שימער... ערשט אין שטערען־ליכט קומען זיי צו זיך און ווערען ווידער פריי...

זאָג איך צו זיך: די נביאים האָבען געמוזט זעהן אַלע זייערע זעהונגען ביי נאַכט... ביי טאָג איז ארץ ישראל צו העל...

VII.

אין אַ ביאַרע

שושקען וואָרצלען צו דעם שטאַם:
טרינקען וועלען מיר אַ ים
פריה און שפעט און נאַכט און מאָרגען,
וואַסער־שפע צו בעזאָרגען...
וואו אַ שפריץ און וואו אַ טריף,
פון דער הויך און פון דער טיעף,
זופּען וועלען מיר און נאַשען
און דערנאָך דעם בוים בעוואַשען,
וועט אַ ברכה זיין דערפון,
און דעם רעשט וועט טהאָן די זון...

שושקעט צו דעם שטאַם אַראָפּ
פון דער הויך דער בוים: מיין קאָפּ
איז פון שטראהלען אויסגעצוואָגען,
ווער איך שעהנע פרות טראָגען —
גרוים און רונד און פריש בעטהויט,
ווייך דאָס האַרץ און גאָלד די הויט,
וועט מען זיי מיט שמחה פליקען,
וועט מען זיי אויף ימים שיקען,
איינס אין איינס געפּאַקט געדריכט,
רויטע שטיקער זונענליכט...

ס'איז שבת אין דער פריה. דער בית־הספר איז צו־געמאכט און אין דער קאלאניע איז נאך שטילער ווי געוועהנליך. פון דער שוהל אויפ'ן בארג קען מען הערען ווי דער בעל תפלה זינגט אויס „קדושה". די שמידארניע הינטער אונזער הויז איז צוגעמאכט, און די טהיר איז פערשפארט מיט א האלב־פארטיגען ראד. דער הינקעדיגער שמיעד האט זיך אויסגעפוצט אין זיין ווייסע אויסגענעהטע בלוזע, און לאזט זיך מיט זיין יונגער ווייב אוועק בעקוקען דעם קליינעם כרם אין וועלכען ער טהוט אריין אלץ וואס ער קען אפשפארען פון זיינע קליינע פערדיענסטען.

רופט מיך מיין שכן חאוואדזשא מוסאה אויף א שפאציער צו זיין ביארע *). מיר געהען צווישען וויינגערטנער, געהען פארביי א אייקאליפטוס־וועלדעל און לאזען זיך איבער די פעלדער אראפ אין טהאל.

איך זוך מיינע ליעבלינגען, די געלע מארגעריטקעס און ווילדע רויטע מאהן־בלומען — ניטא מעהר קיין זכר פון זיי.

איצט איז די צייט פון מעהר ערנסטע זאכען ווי בלומען. די מאנדלען צייטיגען זיך און די טרויבען פילען זיך אן מיט וויין — פליים און ארבייט זאלען זייער בעלוינונג קריגען...

מיר קומען צו דעם פרדס. אויסגעצויגען אויף דער

*) אראבישווארט פון „בי'אר" — ברונעם, צוליעב דעם ברונעם אדער ברכה (בירקע) וואס יעדער אראנזש־גארטען מוז האבען פאר בעוואסערונג.

הוילער ערד נעבעז זיין הייזעל. שלאפט דער שומר, א הוי־
כער דארער גורדזשי, אין א לאנגען שווערען קאפטאן, מיט
לעדיגע און האלב־צוריסענע געוועהר־טעשקעלעך אויף דער
ברוסט און א שווארצע באראנקאווע היטעלע. כאטש די
זון ברענט ווי א פייער. נעבען זיינע בארוועסע פיס פינ־
טעלט מיט די אויגען אקעגען דער זון א גראער מאגערער
הונד, וואס זעהט אוים ווי א שאקאל.

דער שומר כאפט זיך אויף:

— שבת שלום ! (שאבאט שאלאם)

— שבת שלום !

ס'איז היים, טראגט ער אונז ארוים א „איבריק“ קאלטע
וואסער צום טרינקען.

מיר געהען שטיל דורך די רייהען פון די געדיכט־בע־
צווייגטע, נידעריגע אראנזש־בוימער. פון די טונקעל־גרי־
נע שירעמס פינקלען אין דער זון, בראנז־פארביגע האלב־
רייפע מאראנצען... דער פעסטער שטאם נעהמט אלע זיינע
כוחות צונויף צו טראגען אויף זיך די שווערע לאסט...

מוז מען אפט צו הילף קומען. די עשירות צו גרוים.
די צווייגען חלש'ען אראפ מיט זייער טייערער משא, מוז
מען זיי מיט שטאנגען אונטערלעהנען.

צווייגען, בלעטער, שטאם און פרוכטען אלע זיינען
פערנומען מיט איין זאך — וואקסען... די ווארצלען זויגען
און ציהען אריין דאס וואסער וואס די ברכה (בירקע) שיקט
זיי צו דורך אייזערנע רעהרען און ווילען נאך און נאך...

מיר שפּרייזען פון איין שורה צו אַ צווייטער. אומע־
דום דיזעלביגע געדיכטע, פעסט־געבויטע טונקעל־ערנסטע
בוימער, פּערטהאַן בלויז אין איין זאַך, אנשטרענגענדיג
אַלע כחות אויף איין אַרבייט — וואַקסען און ברענגען
וואָס מעהר שפע... געהען מיר צווישען זיי און זיי ווינקען
מיט די גרינע קעפּ :—

— אסור להפסיק...

חאַוואַדזשאַ מוסאַה קוקט אויף זיינע בוימער מיט
ליעבשאַפט.

— קומט איך וועל אייך די התחלה ווייזען...

ער געהט פאַראויס און איך געה איהם נאָך. מיר
ריידען ניט אַ וואָרט. מע קען נאָך חס וחלילה די אַראַנזש־
בוימער אין זייער אַרבייט שטערען...

קומען מיר צום סאַמע עק פון דער ביאַרע. דאָ איז
די „שוהלע“. דאָ האָדעווען זיך די ריטלעך פון זיסען ציט־
ראָן. אַ לא־יוצלח איז דער זיסער ציטראָן, אָבער פון איהם
קומען די געשמאַקע זאַפטיגע מאַראַנצען אַרויס...

פון דער „שוהלע“ נעהמט מען דעם לא־יוצלח׳דיגען
האָדעוואַניק אַרויס און מע פלאַנצט איהם איין אין גוטער,
רייכער ערד, און מע פּילעוועט איהם און מע פאַסט איהם
אויף און אַז ער האָט וואָרצלען געשלאָגען און איז אַ תושב
געוואָרען אין זייער נייער היים, שניידט מען איהם די
ברוסט אויף און מע שטעקט אַהין אַריין אַ „גרעף“ פון
מאַראַנצען... זויגט דער גרעף די זאַפטען פון דעם טויגע־

ניכטס און שיסט ארויס א צוווייגעל... מיינט דאס דאס
ענד פון דעם זיסען ציטראן, האקט מען איהם אפ, איבער
דעם נייעם מאראנצען־צווייגעל, וואקסט דער יורש און
גערייהט און דער שטיעפ־טאטע איז פערגעסען...

שיסט דער ציטראן־שטאם פון אונטען ארויס ריט־
לער. א זכרון כאטש וויל ער. האקט מען זיי ארונטער.
א שאד די זאפט. דער מאראנצען־צווייג דארף יעדען
טראפען האבען. איינעם נאר לאזט מען איבער. עס איז
געזונד פאר'ן בוים. רופען די ארבעטער דאס איינציגע ריי־
טעל פון דעם פעוועזענעם ציטראן־בוים—„חינזיר“ (חזיר).

פון דארט קומען מיר צו א ניי־געפלאנצטען פרדס פון
אראנזשען און לעמאנען, וואס געהערט צו דעם ניו יארקער
ציוניסט ל... חאוואדזשא מוסאה האט פאר איהם די ערד
געקויפט און די בוימער געפלאנצט און איז טאקי אליין
דער פערוואלטער איבער דער נייער ביארע.

אויב יא דאס אייגענטום פון אן אמעריקאנער, וויל
איך האבען „באקשיש“ — א שטעקעל פון לעמאן־האלץ.
חאוואדזשא מוסאה זאגט מיר צו. ער שמייכעלט: —

— אייערע אמעריקאנער האבען מזל. דער פרדס
וואס איהר זעהט וועט אמאל זיין איינער פון די בעסטע
וואס געפינען זיך אין רחובות...

מיר געהען ארויס פון דער ביארע. דער הימעל בלענדט

מיט זיין בלאַקייט און די לאַנדשאַפט איז דיק בעשנייט מיט זונענשיין...

— איהר ווייסט — רופט זיך אָפּ מיין בעגלייטער — עס בענקט זיך צייטענווייז נאָך שנעע... דער רוסישער פראָסט און די ווייסע פעלדער קומען אָפּט צו חלום און די נשמה גאַהרט נאָך זיי... דאָ היע איז שטענדיג זומער, צו־מאָל קיין רעכטער פריהלינג ניטאָ... ניטאָ די פרייד פון פריהלינג, אַזוי ווי עס איז ניטאָ די פערצווייפלונג און דער טויט פון ווינטער...

VIII.

פון דאַנען און פון דאָרטען

ס'האָט ניט לאַנג גענומען דעם עולם אין דער קאָלאָ־ניע אויסצוגעפינען, אַז מיט יעדער פּאָסט קריגען מיר אַריין גאַנצע פּעק אידישע צייטונגען פון אַמעריקאַ. איז מען געקומען בעטען איך זאָל געבען צו לייענען. לכתחלה האָב איך זיך געקווינקעלט. די ראָליע פון אַ מיסיאָנער פאַר אידיש אין ארץ־ישראל איז ניט געווען לויט מיין גוסט... חוץ מזה האָב איך ניט פערגונען דעם אַלטען פ... מיט די גרויסע בלאָע ברילען, אַז זיין נביאות זאָל מקוים ווערען. דער דאָזיגער פ..., וואָס איז מיר איבעריגענס געווען אַ גאַנץ גוטער פריינד, האָט אַ פּאָאַר חדשים נאָך מיין אָנקומען אין רחובות, פאַראויסגעזאָגט אַז איך וועל פער'אידיש'ען די גאַנצע מושבה מיט אַ ש מ י י כ ע ל. אָט דוקא דאָס וואָס איך רייס זיך ניט דעם פּעלץ פאַר „זרגונית", און בין כלומרשט אַ פריינד פון העברעאיש, האָט ער בעטראַכט פאַר די גרעסטע סכנה...

אָבער אַז איך האָב געזעהן ווי די בערג מיט צייטונ־גען ווערען גרעסער וואָס אַ טאָג און וואָס אין זיי איינצו־וויקלען איז ניטאָ, האָט מיין שטרענגקייט גענומען נאָכ־

לאזען. דערצו נאך זיינען די וואס זיינען געקומען נאך ציימונגען אזוי צוגעשטאנען, אז מען האט געדראפט האבען א הארץ פון קיזעלשטיין זיי אבצוזאגען. האב איך אבגעוואשען מיינע הענד פון דער פעראנטווארטליכקייט. זאל געשעהן וואס ס'וועט געשעהן און זאל די עבירה פאלען אויף די רעדאקציעס, וואס שיקען מיר זייערע ציימונגען.

די צייטונגען פלעגען פערצוקערט ווערען. מען האט שוין אויף זיי געווארט מיט אונגעדולד און זיי פלעגען געהן פון האנד צו האנד. אייניגע האבען פאראויס בעשטעלט, איך זאל למען השם קיין אנדערען ניט געבען פריהער פון זיי.

בדעבד האט עס מיר הנאה געטהאן. אט — האב איך געקלערט — זאלען די רחובות'ער אידען וויסען וואס פאר א גרויסע שעהנע ליטעראטור מיר האבען אין אמע־ריקא אויפגעבויט.

שפעטער, אז מיינע קונדען האבען זיך אנגעהויבען נאכפרעגען אויף געוויסע נומערען, איז מיר א חשד איינ־געפאלען, און נאך א קורצער אויספארשונג האט זיך ארויסגעשטעלט, אז ניט־ווילענדיג און ניט־וויסענדיג האב איך געהאלפען פערשפרייטען אין ווייטע לענדער דעם „פערלארענעם חתן" — „א ראמאן פון מארד און ליעבע, פון ניו יארקער לעבען".

צוגלייך מיט די אידישע ציימונגען האבען מיר אריינגעקראגען ענגלישע זשורנאלען, גענוג אויסצושטא־

טען א קליינע ביבליאטעק. יעדער איינער פון אונזערע גוטע פריינד אין אמעריקא, באשר הוא שם, האט עס געהאלטען פאר א חוב קדוש אונז צושיקען איין אדער מעהרערע וועכענטליכע אדער מאנאטליכע זשורנאלען. ס'פערשטעהט זיך, אז יעדער פון זיי האט אויסגעקליבען דעם זשורנאל וואס ער אליין האט פון איהם די פינגער געלעקט און ער האט געוואלט אז מיר זאלען אויך דערפון הנאה האבען.

דער רעזולטאט איז געווען, אז אונז זיינען אנגעקומען זשורנאלען איבער ספארט, איבער מעדיצין, איבער שאך־שפיעל און איבער וואס איהר ווילט אליין. אז הומאר און וויץ זיינען שטארק פערטראטען צווישען מיינע פריינד אין אמעריקא, האט בעוויזען די גרויסע צאהל קאמישע זשורנאלען און וויצבלעטער וואס איך האב געקראגען.

א יונגער אמעריקאנער בחור פון ניו יארק, אזוי ווי א פרומער איד פערפעהלט ניט תשליך, האט ניט פערפעהלט יעדען חודש מיר צו שיקען א זשורנאל פון „דעטעקטיוו סטארים". א צווייטער האט געהאט א חזקה אויף שיקען די „פאני פיידזשעס" (די קאמישע אפטהיילונגען) פון אלע זונטאגדיגע ניו־יארקער צייטונ־גען.

. . . .

צו אונזער עמערסאניסטישען פריינד מ... איז געקור־מען א גאסט פון אמעריקא — זיין ברודער פון פענסיל־וויניא. דאס איז דער בעל־הבית פונ'ם הויז וואו מיר וואוינען, און ער איז ממילא אונזערער א מחותן.

ער בעזוכט אונז יעדען טאג און אז ער קומט געהען מיר ארום אין דעם ניי־געפלאנצטען פרדס, און אז מיר קומען פערביי א בוים נעהמט ער אן דעם שטאם אדער ער בויגט אראפ א צווייגעל, און גלעט עס מיט גרויס ליעבשאפט: זיינע פערטרעטער אין ארץ־ישראל. ווען ניט די ווייב וואס האט זיך איינגעשפארט און זאגט, אז מען מוז ווארטען ביז די קינדער וועלען דורכמאכען סקוהל, וואלט ער שוין לאנג דא היע געוועזן מיט זיין פאמיליע.

ער שפירט צו אונז א בעזונדערע קרובה'שאפט ווייל מיר קענען יעדער טאג דורך אונזערע פענסטער זעהן זיינע ארץ־ישראל'דיגע בוימער. ער איז אונז מקנא... אין דעם פערווארפענעם שטעדטעל אין פענסילווייניא צווישען גויים, ציהט איהם דאס הארץ צו די דאזיגע בוימער און ער צעהלט די טעג און די וואכען, ביז די קינדער וועלען ענדיגען סקוהל.

שוין דאס צווייטע מאל וואס ער קומט בעקוקען זיין אייגענטום אין ארץ ישראל. אז ער קעהרט זיך אום פון זיין נסיעה און הויבט ווידער אן זיין וואכעדיג לעבען, לעבט ער אין דעם זכות פון די טעג וואס ער האט פער־בראכט אין פאלעסטינא, ביז די בענקעניש איז ווידער גובר און ער פאהרט ווידער זיך אנשעפען מיט ארץ־ישראל...

א גרויס געשעפט האט ער אויפגעבויט אין דעם שטעדטעל וואו ער וואוינט, א חשוב איז ער צווישען דער גוי'אישער בעפעלקערונג, און פון אנטיסעמיטיזם ווייס

מען דאַרט בכלל ניט. ער אָבער פיהלט זיך דאָרט פרעמד און פרעמדער פון טאָג צו טאָג...

ער דערצעהלט מיר ווי נאָך פון קינדווייז אָן איז ארץ־ישראל געווען דער מיטעלפּונקט און דער מאַגנעט פון אַלע זיינע געדאַנקען. שפּעטער, אַז דער גורל האָט איהם געבראַכט קיין אַמעריקאַ, האָט זיך דאָס געפיהל פערשטאַרקט. אין די ערשטע יאָהרען איז ער געווען אַ פעדלער, און אַז ער פלעגט פאָהרען אין זיין וועגעל פון איין דאָרף אין צווייטען, פלעגט ער אַפּלאָזען די לייצעס, לאָזען דעם פערד לאַנגזאַם בראָדזשען אין דעם ווייכען קויט און ער אַליין פלעגט פערזינקען אין פינסטערע מחשבות... ער איז געווען אַ ציגיינער אָהן אַ היים און אָהן אַ לאַנד... איז זיין אויג געפאַלען אויף די שטיקער בלאָטע וואָס האָבען זיך צוגעקלעפּט צו די שפּאַקען פון די רעדער, און ער האָט געזאָגט צו זיך: אָט זיץ איך און האָב געלט אין קעשענע, וואָס איז מיינס, און סחורה אויפ׳ן וואָגען וואָס איז מיינע, און דער וואָגען איז מיינער, און די רעדער זיינען מיינע, אָבער דאָס שטיקעל ערד וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו דעם ראָד איז ניט מיינס. דאָס איז פרעמדע ערד מיט וועלכער איך געהער זיך גאָר ניט אָן.

— און אָט דער בוים וואָס איך האָב נ י ט געפּלאַנצט און ניט געווען צומאָל דערביי ווען ער איז געפּלאַנצט געוואָרען, ער איז מיינער אַז אייגענער, און די ערד איז מיר אַ נאָהענטע און רעדט מיר צום האַרצען...

היינטיגס מאָל איז מיט איהם מיטגעקומען איינער פון זיינע גוי׳אישע אָנגעשטעלטע אין דעם מעבעל־געשעפט, א מר. קונס, וואָס איהם האָט זיך שטארק פערגלוסט צו זעהן „דהי האָלי לענד״, א הויכער שטארקער יונג מיט שטרוי־העלע האָאר און גרויסע האמעטנע הענד, וואָס רעדט זעהר ווייניג און איז קיינמאָל אין זיין לעבען ווייטער ווי פיטסבורג ניט געפאָהרען. גענוג צו טהאָן א קוק אויף איהם, צו זעהן, אז איהם איז דער יום־טוב שטארק נמאס געוואָרען און אז איהם בענקט זיך נאָך דער „פאָרניטשור־סטאָר״...

מ... איז א קליינער און אַן אויסגעמאגערטער, און גרייכט זיין בעגלייטער ניט העכער ווי ביז דער וועסט־קע־שענע, אָבער דער הויכער קונס האַלט זיך אָן מ...׳ן ווי א קראַנק קינד אָן דער מאַמע׳ס פארטוך. ער האָט איהם מורא אָפצולאָזען אויף א טריט. אָהן איהם פיהלט ער זיך ווי א פערלאָרענער.

זיין גאַנצער קומען אהער איז קענטיג א מקח טעות, און מ... פערשילט זיך דאָס לעבען וואָס ער האָט איהם מיטגענומען. אין „דזשערוזאלעם״, וואו די „לאַנדסלייט״ זיינען געפאָהרען צוזאמען און האָבען פערבראכט א פּאָאר טעג, איז געווען גענוג פאַר ביידען. אין רחובות איז אויף דעם גוי א גאָט׳ס רחמנות. ראשית זעהט עס לחלוטין ניט אוים ווי „דהי האָלי לענד״, און צווייטענס איז איהם פשוט לאַנגווייליג.

אין דעם האָטעל וואו מ... האָט איהם איינגעקוואַ־טירט פאַר דער צייט וואָס ער וועט בלייבען אין דער

קאַלאָניע, פערשטעהט מען ניט אַ וואָרט ענגליש. קיין גרויסער בעל־דברן, ווי געזאָגט, איז דער גוי ניט, און עס וואָלט רעכט געווען ביי איהם אַהן ריידען אויך. קומט אָבער צום עסען ווערט ער אויסגעריסען.

א קרבן פון נייעם ישוב...

אז מ.. האָט איהם דעם ערשטען מאָל געבראַכט צו פיהרען אין אונזער הויז, האָט ער אָפּגעלעבט. ער איז געוואָרען רעדעווודיג און האָט פון זיין ריידען הנאה געהאַט, אַזוי ווי מען האָט הנאה קייענדיג אַ געשמאַקען עסען, וואָס מען האָט שוין לאַנג ניט געקראָגען צו פערזוכען.

מיר האָבען איהם אָנגעבאָטען אַלערליי צייטונגען און זשורנאַלען צו לעזען, אָבער לעזען איז קענטיג קיינמאָל ניט געווען מר. קונס' שוואַכקייט, האָט ער זיי געבלעטערט פון יוצא וועגען און האָט געוואַרט מיר זאָלען זיך אָפּקעהרען, כדי ער זאָל זיך קענען גוט אויסגעניצען. האָט מיין קליינע טאָכטער איהם צוגעטראָגען. אַ פּאַק מיט „פּאַני פּייפּערס" פון חדשים צוריק און דער גוי האָט זיך ארויפגעוואָרפען אויף די „קאַצעניאַמער קידס" מיט אַ שמחה, אַזוי ווי ער וואָלט געפונען זיינעם אַ פערלאָרענעם ברודער. די נאָזלעכער האָבען זיך צושפּרייט, די אויגען האָבען געשיינט און ער האָט אָפּגעלעבט...

. . . .

נעכטען אָבענד בין איך מיט אַ בעקאַנטען געגאַנגען הערען קינות זאָגען.

אן עלטערער איד איז געזעסען נעבען עמוד אויף דער ערד, האט זיך שטארק געשאקעלט און געזאגט „איכה". ארום איהם זיינען געשטאנען א הויפען אינגלעך און האבען זיך צוגעהערט פון נייגעריגקייט וועגען... די ווייסע זקנים פון דער קאלאניע זיינען געזעסען אויף דער ערד און האבען, ווי פון יוצא וועגען, נאכגעזאגט דעם חזן מיט דעם סקארבאווען אומעדיגען נגון... קיין געוויין אדער קרעכץ האט זיך פון קיינעם ניט געהערט: די אינגערע קאלאניסטען זיינען געשטאנען אין רעדלעך אויף דער ברייטער וועראנדא פון דער שוהל און האבען געפלוידערט וועגען אלערליי זאכען, אדער שטילערהייד צוגעקוקט ווי די לבנה קומט אן פון יבנה און בעשימערט די נערטנער און פרדסים ארום דער קאלאניע...

וועט מסתמא קומען א צייט ווען דער נײַנטער טאג פון אב וועט זיין א גרויסער יום־טוב און אידישע טעכטער וועלען טאנצען אין די ווייגגערטנער און זיך חנ׳דלען מיט אידישע בחורים...

דערווייל איז דער איבערגאנג... די קינות האבען זייער גלות־חן פערלארען, און דאס נייע ליעד ווערט ערשט געשאפען. דער גראער בין־השמשות פון ערב־צוקונפט...

זיינען מיר אוועק צו די תימנים. מיר האבען בעזוכט דריי פערשיידענע מנינים. אין אלע האט זיך געשפירט דער אמת׳ער אנגעוועהטאגטער תשעה באב. דער גאנצער עולם האט געזאגט איכה מיט א וויינענדיגען נגון, און א סך האבען טהרערען פערגאסען...

דרויסען ארום די טהירען און די פענסטער פון די שוהלכלעה, זיינען געזעסען תימנ'ישע ווייבער... איינע האט ביטער געשלוכצט. איין גאט ווייס צי איבער דעם חורבן, אדער ווייל דער מאן האט זי אויסגעביטען אויף אן אינגערע...

צוריקגעהענדיג האבען מיר געזעהן א הויפען תימנים געהענדיג שטיל און האסטיג פערביי דעם אליוועןְ־ וועלדעל.

דאס איז געווען א לויה פון א קליין קינד. איינער האט געטראגען דעם קליינצינקען בר־מנן איינגעוויקעלט אין תכריכים אויף די הענד, די איבעריגע האבען געטראגען ברעטלעך, א גראבאייזען און אנדערע קברנ'ישע כלי מכשירין.

זיי האבען אונז אריבערגעיאגט און זיינען לויפענדיג אוועק אין דער ריכטונג פון דעם בית־עולם. הינטער זיי זיינען נאכגעלאפען זייערע משונה־לאנגע שאטענס...

IX.

טרויבענצייט

די נאַפּט־קעסטלעך אויף די טרעפּלעך פון פּאַדואַ׳ס בשמים־קראָם זיינען ליידיג און פערלאָזען. ניטאָ ווער עס זאָל זיצען אויף זיי און שמועסען פּאָליטיק, אָדער בעריידען דעם ועד המושבה, אָדער זיך וויצלען גלאַט אַזוי. אין דער וועלט אַריין. אין דער קאָלאָניע געהט איצט אַ סדרה מאַנדלען. אַלע זיינען פערנומען מיט מאַנדלען און דער אָרעמער פּאַדואַ, וועגענדיג אַ פונט רייז, קלערט ווען וועט ער אַליין זיך דערשלאָגען צו עפּעס אַ שטיקעל גאָרטען אָדער כרם, און פּטור ווערען פון דער קרעמעריי:

נאָך די מאַנדלען וועלען קומען די טרויבען, און די מיה און די וואַרטענים פון אַ גאַנץ יאָהר וועט בעצאָהלט ווערען מיט גאָט׳ס ברכה... וויפיעל נעכט האָט מען זיך אויפגעכאַפּט אין מיטען פון אַ שטורעם און געציטערט פאַר די ווייסע צאַרטע קווייטען... דערנאָך האָט מען פאַר׳ן האָגעל מורא געהאַט און פאַר אַ צו שטאַרקען רעגען. די אַנגסטען זיינען געענדיגט, און אַ גערעטענים איז היינטיגס יאָהר, רודעלט זיך פרעהליך אין דער מושבה ווי פאַר אַ גרויסען יום־טוב.

אראָפּגעקליבען די מאַנדלען פון די בוימער, האָט מען זיי אין גרויסע זעק געבראַכט צופיהרען, און אויף די געהעפּטען אַנגעלעגט.

און איין פריהמאָרגען זיינען דריי טויזענד אראַבער, קליינע און גרויסע, בעפאַלען ווי די היישעריקען די רוהיגע קאַלאָניע און האָבען זיך צושפּרייט איבער די הויפען, און האָבען בעלאַגערט די טהירען פון די קאַלאָניסטען. דאָס איז מען געקומען זיך פערדינגען צו שיילען די מאַנדלען.

די מעהרסטע זיינען געווען קליינע קינדער און פרויען. פערהונגערטע און האַלב־נאַקעטע זיינען זיי געקומען פון נאָהנטע און פון ווייטע דערפער, צו פערדיענען ווער פינף, ווער צעהן מעטעליק א טאָג, אחוץ וואָס מען וועט פאַר איין גאַנג זיך אַנעסען מיט מאַנדלען, א לאַקאָמסטווע וואָס מען זעהט אין דעם אראַבישען דאָרף ניט אַן.

אן ערך פופציג אראַבער און קליינע אראַבערלעך זיצען אויף דער ערד אין חוואדזשא מוסאה'ס הויף, אונ־טער דעם ברייטען אייקאַליפּט, ארום א בערגעל מאַנדלען, און שיילען מיט די שוואַרצע נעגעלדיגע הענט און מעהר נאָך מיט די שאַרפע ווייסע צייהן. אַזוי שנעל ווי איינער האָט א פולען נאַפּט־בלעך, ברענגט ער איהם צו טראָגען צום אויפזעהער. ווערט א קריעגעריי ווענען ווערד: דער אויפזעהער טענה'ט אז ער איז ניט גרוים גענוג, און די אראַבקע שווערט מיט שבועי־שבועות אז זי האָט געפּאַקט און געפּאַקט און עס געהט ניט מעהר. געוואָרען אייניג, שיט די שיילערקע אוים די מאַנדלען אין א הויפען נעבען

הויז. מיינט עס פינף מעטעליק. דאָס איז שוין אַזאַ מקח, פינף מעטעליק פאַר אַ נאַפט־בלעך.

דערווייל האַלט עמיצער אַן אויג אויף די שיילערס, זיי זאָלען ניט עסען מעהר ווי זיי שיילען. אַז מען פער־קוקט זיך אַ רגע, פּאַקען זיי אין די באַקען ווי נאָך אַ תענית. פאַר אַזאַ זאַך ווי איבערעסען וועט זיך אַן אַראַבער ניט אָפּשטעלען. איבעריגענס מאַכט זיך זעלטען אַ געלעגענ־הייט צו עסען ביז זאַט, ניט נאָר מאַנדלען, נאָר אפילו טרוקענע „פּיטע".

איך בעמערק צווישען די פערקוויטיגטע מיאוס'ע אַראַבקעס איינע מיט אַ ווייסען פּנים און בלאָנדע האָר. די שטריכען איידעל און אַריסטאָקראַטיש און דער גאַנצער אויסדרוק גאָר ניט פעלאַכיש. גאָט ווייס ווען דאָס בלוט פון אַן איפּראַנדזשי האָט זיך אין דער אַראַבישער טהרת המשפחה אַריינגע'גנב'עט? אפשר אַ ריטער אין דער צייט פון די קרייץ־צוגען?...

צווישען די קליינע אַראַבישע אינגלעך זיצט דער אַלטער אַבדאַללאַה, וואָס זיינע קינבאַקען טרייסלען זיך איהם פון זקנה. ער איז הונדערט און דריי יאָהר אַלט און געדענקט נאָך איבראַהים פּאַשאַ, ווען ער האָט דורכ־מאַרשירט פּאַלעסטינאַ. אַז עלטער האָט ער זעהר ניט קיין גוטע. זיין זוהן וואָס איז זיין מפרנס, שלאָגט איהם פון צייט צו צייט.

דער אַלטער זיצט נעבען אַ זאַק מאַנדלען און רייסט זיך אַרום מיט'ן צעהן יעהריגען סאַאיד איבער אַן אָבגע־

שיילטער מאַנדעל וואָס דער קליינער האָט אַרויסגע־גנב'עט פון אונטער זיינע איינגעטריקענטע הענד. ביידע שרייען און זידלען זיך אַזוי ווי זיי וואָלטען זיין אין גלייכע יאָהרען.

איך מאַך אבדולאַה'ן אַ פאָרשלאַג ער זאָל זיך לאָזען פאָטאָגראַפירען.

— טאַיב, חוואַרזשאה! — נאָר ער וויל „באַקשיש", אַ ניט וועט פון דעם עסק ניט ווערען.

איך באָט אָן אַ מעטעליק, פּאַראויס בעצאָהלט.

ער שאָקעלט מיט'ן קאָפּ. עס איז ווערטה צוויי מעטעליק. פאַר ווייניגער קען ער עס ניט טהאָן.

איך צאָהל אָפּ די צוויי מעטעליק און היים איהם זיך אוועקשטעלען.

די אַראַבישע קליינוואַרג וואַרפען זיך אָן דער ערד פאַר געלעכטער, ווען איך שטעל אָן דעם קאַדאַק, אָבער אבדאַללאַה שטעהט ווי אַ סאָלדאַט, די הענד אַראָפּגעלאָזט ביי די זייטען און אַחוץ וואָס די הונדערט און דריי־יעהריגע קינבאַקען הויבען זיך אַרויף און אַרונטער, שטעהט ער ווי אַ פערגליווערטער.

אונזער שכן דער הינקעדיגער שמיעד איז געוועזן איינער פון די עשרה ראשונים, אַראָפּצוקלייבען זיינע מאַנדלען. „זיינע מאַנדלען" האָט געמיינט ניט מעהר און ניט ווייניגער ווי איין זאַק, פון די פּאָאַר בוימער וואָס ער האָט ערגעץ וואו אויף זיין כרם געהאַט דעם זאַק האָט מען אויסגעשאָטען צווישען די צובראָכענע וועגען און

אקעראַייזענס וואָס ליגען אַנגעוואַלגערט אַרום דער שמי־
דאָרניע, און ער מיט דער ווייב, ביידע שטאָלץ און
אויפגעראַמט אַזוי ווי אויף אַן ערשטער שמחה, זיינען
געזעסען אַ גאַנצען טאָג און האָבען געשיילט די מאַנדלען:
זיי האָבען זיך ניט געאיילט און האָבען קענטיג געוואָלט
פערציהען דעם נחת וואָס לענגער.

קעגען אָבענד ברענגט ער אונז צוטראָגען אַ ליימענעם
טאָפּ פול מיט אָפּגעשיילטע מאַנדלען: —

— נאָט פערזוכט די ב ע ס ט ע מאַנדלען אין
דער קאָלאָניע...

פאַר די קליינוואַרג פון דער קאָלאָניע איז איצט אַן
אמת'ער יום־טוב. מיין קליינע טאָכטער האָט בשותפות
מיט חוואַדזשאַה מוסאַה'ס מיידעלע אָפּגעשיילט אַ גאַנצען
בלעך מאַנדלען, פאַר וועלכען מען האָט זיי תיכף בעצאָהלט
אין מזומן — פינף מעטעליק — צו צוויי און אַ האַלב
מעטעליק. איז זייער שמחה ניט געווען צו בעשרייבען...

איידער די אָפּגעשיילטע מאַנדלען זיינען נאָך טרוקען
געוואָרען, און ווען דער שאַרפער זיס־זויערער ריח פון די
אַנגעוואָרפענע הויפענס מאַנדעל־שאָלעכצען האָט נאָך
געקיצעלט די נאָז — האָט זיך אַנגעהויבען דער וואַנדאַזש.

פון פריה בעגינען שניידט מען אויף די כרמים די
שווערע בינטלעך און מען לעגט זיי אַן אין גרויסע טיעפע
קוישען, און ביינאַכט קומען קאַראַוואַנעס קעמלען און
פיהרען די גרויסע אַנגעלאָדענע קוישען אין די קעלטערען

פון „ראשון לציון“, זואו די וויין־פּרעסען ארבייטען טאָג ווי נאַכט און קענען מיט דער שפע ניט פאַרטיג ווערען.

ניט אַלע טרויבען ווערען געפיהרט אַזש קיין „ראשון לציון“. א טייל ווערט צוגענומען אין דעם קליינעם „יקב“ וואָס די „אגודת הכורמים“ האָט אין רחובות גופא.

טיעף אין דער נאַכט הער איך אין דער פינסטערנים פון מיין צימער, דאָס לאַנגזאַמע ריטהמישע קלאַפּען פון דעם מאָטאָר און קען דאַכט זיך זעהן ווי דאָס רויטע בלוט פון די וויינטרויבען צאַפּט זיך אין די קובלען אריין... פון דער ווייט דערטראָגט זיך מאָט דאָס קלינגען פון די קעמלען אויף דעם וועג צו די וויינפּרעסען, און אין די חלומות שפּינט זיך דאָס ליעד פון גערעטענים...

מיר אויך, ניט צו פערזינדיגען, האָבען אין א ווינקעל פון אונזער פּרדס שעהנע עטליכע בייטען מיט וויינשטאָקען. אויף די וויינשטאָקען האָבען מיר געדופּעט פון דעם ערשטען טאָג וואָס מיר האָבען אריינגעצויגען אין אונזער דירה. ווּעלען מיר, הייסט עס, מיט טרויבען זיין פערזאָרגט און ניט דאַרפען אָנקומען קויפען, וואָס דאָס איז אין דער קאָלאָניע ניט קיין גרינגע זאַך. די אייגענטימער פון די כרמים ווילען בשום אופן ניט פערקויפען קיין טרויבען אין דער מושבה. מען קען זיי ניט פערדענקען. געווען איינער וואָס האָט זיך געקוואַפּעט אויף אַזעלכע קונדען, וועט ער שוין פערזאָגען א צעהנטען. די טרויבען האָט מען איהם צוכאַפּט פון די הענד, ניט בעוויזען פאַרטיג ווערען איז שוין געווען א קונה. אָבער אַזוי ווי

גענומען האָבען אַלע אויף באַרג — אין דער קאָלאָניע קויפען אַלע אויף באָרג — און געהן מאַנען פּאַר אַ קערבעל טרויבען איז עפּעס געווען ניט געוויסענהאַפט, — איז דער קאָלאָניסט שיער ניט פערזאומגליקט געוואָרען.

ווי געזאָגט, האָבען מיר אויך געהאַט אַ שטיקעל כרם. אָבער אַ דאַנק בעני'ן און די שאַקאַלען האָבען מיר פון די טרויבען אפילו צו פערזוכען ניט געקראָגען.

בעני איז אַ בחור פון אַ יאָהר אַכצעהן מיט אַ פערשמירטען פנים, וואָס געהט אָפּגעריסען און אָפּגעשליסען, אין גרויסע אָפענע שיך, פון וועלכע עס שטעקען ארויס אומגעלומפערטע פינגער. ווי אָפט זיין משפחה זאָל איהם ניט בעקליידען אין נייע מלבושים, האָט ער אויף מאָרגען ווידער ניט אַ גאַנצען פאָדעם אויפ'ן לייב. ער חבר'ט זיך געוועהנליך מיט די קליינע קינדער פון דער קאָלאָניע, און האַלט זיך אויף זעהר פיעל אין אונזער הויף ארום דער קוזניע. ער העלפט דעם הינקעדיגען צוהאַלטען דעם וואָגען ווען מען דאַרף אַ ראָד אַרויפלעגען, געהט פאַר זיין ווייב אין שליחות, און איז ביי איהם אַ גאַנצער בן־בית. בעני איז שטענדיג הונגעריג און האָט משונה ליעב מאַנדלען און „מישמיש", ווען זיי זיינען נאָך האַרט ווי שטיין. זויערע וויינטרויבען זיינען ביי איהם דער בעסטער מאכל, און אין אונזער פּרדס האָט ער הפנים געפונען די זויערסטע פון גאַנץ רחובות.

די פאַרטיגע טרויבען עסען אויף ביינאַכט די שאַקאַלען: זיי גנב'ענען זיך צו סאַמע אונטער'ן פענסטער, און קלייבען אויס די רויטסטע און די זאַפטיגסטע. וואַלטען

זיי כאַטש מאַכען זייער „עקספּראָפּריאַציע“ שטילערהייד. האַבען זיי אָבער אַזאַ מיאוס'ע טבע, אַז ווען זיי לאָזען זיך וואוילגעהן אויף פרעמדען האַב און גוטס, לאָזען זיי ארויס אַזעלכע ביטערע יללות, אַזוי ווי זיי קומט נאָך אויס־צאָהלען...

X.

די כמאַרע

דער דינער פאָדעם האָט זיך אָפּגעריסען און די שווערד איז ארונטערגעפאַלען... דאָס שווערע געוויטער, וואָס איז געהאַנגען איבער די מערב־פעלקער, האָט פאַנאַנדערגע־פּלאַצט און דער קראַך האָט שנעל אַן אָפּשאַל געפונען אין פּאַלעסטינא. פון מויל צו מויל איז געשפּרונגען דאָס בלו־טיג וואָרט: מלחמה...

אונבעשטימטע שרעקען זיינען אריינגעקראָכען אין די געמיטהער. פּאַסירונגען זיינען געקומען שנעל איינער נאָך דער אַנדערער, אַזוי ווי איוב׳ס אומגליקען, און דער וואָלקען, וואָס האָט זיך פון איירָאָפּא אהער געצויגען, האָט זיך צושפּרייט און צעוואַקסען וואָס א טאָג, וואָס א שעה אַלץ מעהר...

פון סטאַמבול איז געקומען א בעפעהל צו מאָביליזי־רען דעם רעדיף (רעזערוו אַרמעע), און פון די ארומיגע דערפער האָבען גאַנצע טעג געשפּאַנט אויפ׳ן הייסען זאַמד אָפּגעריסענע און באָרוויסע אראַבישע רעזערוויסטען, קיין יפו...

מיין קליינע טאָכטער איז ניט געזונט געווען. האָט אונז דער דאָקטאָר פון דער מושבה געראַטהען מיר זאָלען זי נעהמען ביים ים. דעם אמת זאָגענדיג, איז מיר זעהר ניט געווען צום הארצען צו פערלאָזען רחובות אפילו אויף א קורצע צייט. מיר האָבען זיך שוין געהאַט איינגעלעבט אין אונזער נייער סביבה, און איך פלעג זאָגען צו מיינע בעקאַנטע, אז מיינע זויהלען הויבען אָן ווערען שווערער, א סימן אז איך ווער צוגעוואקסען. אָבער דעם ים האָט מען ניט געקענט ברענגען קיין רחובות, האָבען מיר ניט־ווילענדיג געמוזט זיך ווידער אריבערפּעקלען קיין תל־אביב, לכל הפּחות, אויף א דריי־פיער וואָכען.

מיר זיינען אָנגעקומען מיט'ן דיליזשאַנס ארום עלף א זייגער אין דער פריה קיין יפו. איך האָב געהאַט אן אָנ־ווייזונג פון דער „אמעריקאַן עקספּרעס קאָמפּאַני" אויף די „באַנק אַטאָמאַן". זיינען מיר דירעקט פון „חאַן" אַוועק אהין, אָפּצונעהמען דאָס געלד.

מיר זיינען פאַרבייגעגאַנגען די סאַראיע (ראַטה־הויז) און האָבען זיך מיט אמאָל געפונען אין מיטען פון א טוי־זענד־קעפּיגען געזעמעל אראָבער. אויף די טרעפּ פון דער סאַראיע איז געשטאַנען א מיליטערישער בעאַמטער און האָט געהאַלטען א פּאַטריאָטישען דרוש... אָבער דער עולם האָט זיך געהאַלטען זעהר רוהיג. אזא רוהיגע האַלטונג פון געצוואונגענע רעקרוטען האָט מיך שטאַרק פערוואונדערט. איך האָב עס צוגעשריעבען צו דעם מאַחמעדאַנישען פאַ־טאַליזם. מרדכי בן הלל הכהן, דער העברעאישער שריפט־

שטעלער, ווען איך האָב אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דעם פאַקט, האָט געשמייכעלט:

— דאָס איז ווייל דער עולם האָט קיין „קידוש" ניט געמאַכט...

דער קורס וואָס דער קאַסירער אין דער „באַנק אָטאָמאַן" האָט מיר געוואָלט בערעכענען, האָט זיך מיר אויסגעוויזען צו זיין זעהר הויך, האָב איך בעשלאָסען אַז איך וועל וואַרטען אויף אַ בעסערען קורס, און אַזוי ווי די אַנגלאָ־פּאַלעסטינא באַנק איז בלויז אַ טריט פון דער אָטאָמאַנישער באַנק, האָב איך זיך אַריינגעכאַפּט אַהין זאָגען גראַזאָווסקי׳ן „שלום" פאַר איין גאַנג.

די באַנק איז געווען געפּאַקט מיט מענשען, און קוים מיט מיה האָב איך זיך דורכגעשטופּט אַ וועג צו גראַזאָווסקי׳ס קאַבינעט. ער איז געווען אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען מיט סוחרים, טוריסטען און גלאַט אַזוי דעפּאָזיטאָרס ווען ער האָט איבערגע׳חזר׳ט צום צעהנטען מאָל, אַז די אַנגלאָ־פּאַלעסטינא באַנק ווי אַלע אַנדערע בענק אין פּאַלעסטינא, האָט ערקלערט מאָראַטאָריום, און אַז פון היינט אָן און ווייטער וועט די באַנק ניט אויסצאָהלען אפילו דעם גרעסטען דעפּאָזיטאָר מעהר ווי הונדערט פראַנק אַ וואָך.

די ערקלערונג האָט אָנגעמאַכט אַ מהומה, איבערהויפּט צווישען די, וואָס האָבען געמוזט באַלד אָבפאָהרען. געווען אַזעלכע וואָס האָבען ערשט מיט אַ טאָג אָדער צוויי צוריק אַריינגעלעגט גרויסע סומען. זיי האָט די נאַכריכט

געטראָפען ווי אַ דונער אין מיטען העלען טאָג. אומעטום האָבען זיך געזעהען צוטראָגענע, פערצווייפעלטע געזיכ־טער, און דער טומעל אין דער באַנק איז געשטיגען פון מי־נוט צו מינוט.

אַלע פענסטערלעך זיינען געווען בעלאַגערט און די אָנגעשטעלטע האָבען זיך ארויסגעשלאָגען פון די כחות און זיינען הייזעריג געוואָרען, ענטפערענדיג אָבער אַמאָל און ווידער אַמאָל דיזעלביגע פראַגעם.

ס'האָט אויך ניט געפעהלט דער קאָמישער אונטער־שלאַג, אזוי ווי געוועהנליך אין אזעלכע פאַלען.

אַן עלטערער איד מיט אַ פיינער באָרד, צולעגט אין צוויי לאַנגע שפּיצען אויף דער ברוסט, קומט אונטער צו גראַזאַווסקי'ן און פערלאַנגט זיין געלד.

שמייכעלט גראַזאַווסקי אזוי פריינדליך ווי ער קען און זאָגט:

— ס'איז מאָראַטאָריום...

— מאָ—ראַ—טאָ—ריע? — פרעגט דער איד לאַנג־זאַם איבער און גלעט די שעהנע באָרד.

— אודאי!

— נו, מילא, טאָ זייט־זשע מיר געזונד.

אין אַ ווייל׳ע ארום, דערזעלביגער איד איז ווידער דאָ, דאָס מאָל שוין שטאַרק ירגזון'דיג.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס איז דאָס אזוינס פאַר אַן אינטערעם אייער „מאָראַטאָריע"?...

איך בענוץ זיך מיט אַ מאָמענט ווען דער גערדראַנג אַרום גראַזאַווסקי'ן ווערט אַביסעל שיטערער, איהם צו דריקען די האַנד:

איך זעה, אַז ער איז אויסגעמאַטערט און אין גאַנצען צעבראָכען. די אויגען זיינען איהם פייכט...

— איהר זעהט — זאָגט ער צו מיר — אַט אַזוי שטעה איך פון אין דער פריה אָן... נאָך ניט געהאַט אַ פרייע מינוט. זיי ווילען קיינער ניט גלויבען. און דאָך — די בעטריעבטע אויגען פלעמלען אויף מיט שטאָלץ — זיינען מיר די איינציגע וואָס צאָהלען אפילו אַ קליינע סומע. די איבעריגע בענק, אַ חוץ די „באַנק אָטאָמאַן", האָבען אין גאַנצען אויפגעהערט צו צאָהלען...

דערצעהל איך איהם, אַז איך האָב אַן אָנווייזונג אויף דער „באַנק אָטאָמאַן".

— וואו איז די אָנווייזונג?

— איך האָב זי ביי זיך. זיי ווילען ארונטערציהען צו פיעל, האָב איך ניט גענומען.

— נעהמט פיעל זיי גיבען... שפּעטער וועט איהר דאָס אויך ניט קריגען — שושקעט ער מיר שטיל צו.

איך האָב זיך אומגעקעהרט אין דער „באַנק אָטאָמאַן" און האָב דעם קאַסיר ווידער דערלאַנגט מיין אָנווייזונג.

ער האָט איבערגעדרעהט די אָנווייזונג מעהרערע מאָל אַזוי ווי ער וואָלט זי כלומרשט וועלען נאָכאַמאָל בעקוקען, אָבער איך האָב גלייך געזעהן, אַז דאָס איז בלויז צו פערדעקען זיין ישוב־הדעת.

— איהר האָט דאָך די אָנווייזונג מיט א פערטעל שטונדע צוריק געזעהען און געווען גרייט זי אויסצובייטען — און איך דערמאָן איהם דעם קורס, וואָס ער האָט בע־רעכענט.

ער שמייכעלט אין פערלעגענהייט און ערקלערט מיר, אז ער מוז אָנפרעגען ביי דעם דירעקטאָר.

ווערט ער פערשוואונדען אויף א ווײַלע און קומט צו־ריק מיט דעם ענטפער, אז דער קורס איז איצט מיט זעקס פראנק ווענינער. אויב איך בין צופריעדען איז רעכט, ווען ניט מעג איך זיך ריכטען, אז דער קורס וועט נאָך מעהר פאלען...

קומענדיג אין תל־אביב האָב איך זיך געטראָפען מיט א יונגען פועלי־ציוניסט פון קאנאדא, א יונגען געזונדען בחור אין ארבייט־שטיוועל, מיט א פנים אָפגעבאקען פון דער זון. דאָס לעצטע מאָל וואָס איך האָב איהם געזעהן איז געווען מיט א יאָהר פיער צוריק, אין מאָנטרעאָל. דערווי־סען איז געווען א שרעקליכער פראָסט און דער שנעע איז געשטאנען ווי א מויער פון ביידע זייטען גאס. צוליעב דער בלאָקאדע פון פראָסט, בין איך ניט ארוים פון מיין האָטעל. פלעגט ער מעהרערע מאָל א טאָג זיך ארויפכאפען צו מיר פרעגען, אויב איך האָב ניט עפעס צו בעזאָרגען.

ער דערצעהלט מיר, אז ער איז דאָ שוין א פאָאר יאָהר און איז שטארק צופריעדען מיט ארץ ישראל. זיין פנים שטראהלט פון גליק און זאָגט קלאָר עדות, אז איהם בענקט זיך לחלוטין ניט נאָך דעם סיר הבשר פון אמערי־

קאַ, וואו איהם איז גאַנץ גוט געגאַנגען. איצטער ארבייט ער צוזאַמען מיט אַ „קבוצה" (קאָאָפּעראַטיווע גרופּע) אין דער קאָלאָניע פתח תקוה.

— אפשר וועט איהר זיך טאַקע דורכפאָהרען אין אונזער מקום און זיין דער גאַסט פון אונזער „קבוצה"? אלע וואוילע בחורים. מיר וואוינען אין אַ ביאַרע, און אַ דירה האָבען מיר, איז דער האָטעל וואו איהר זייט איינגעשטאַנען אין מאָנטרעאָל, אַ הונד קעגען דעם. גיבען מיר זי אייך אָפּ איינגאַנצען, און די „קבוצה" וועט שלאָפען אויף'ן גג (דאַך).

איך האָב זיך אָנגעכאַפּט. מיר האָט זיך שוין פון לאַנג צוריק שטאַרק געגלוסט אָנקוקען די גרעסטע אידישע קאָלאָניע פון ארץ ישראל, וועלכע איך האָב זיך אויסגעמאָלט — איך ווייס אייגענטליך אליין ניט ווי אַזוי עס איז צו מיר געקומען אַזאַ בעגריף — אלס די גהעטאָ פון דעם נייעם ישוב. אָבער איך האָב ניט געהאַט דעם טוריסט'ס מאַטיוו זיך צו איילען, האָב איך מיין נסיעה קיין פתח תקוה, אַזוי ווי פיעל אַנדערע נסיעות דורך יהודה און גליל, אָפּגעלעגט פון טאָג צו טאָג ביז עס וועט זיך מאַכען אַ פּאַסינגע געלעגענהייט. די איצטיגע געלעגענהייט איז געווען ווי נעוואונשען.

האָב איך אָפּגערעדט מיט דעם קאַנאַדאַ'ער בחור, ער זאָל תיכף געהן און בעשטעלען פאַר אונז פּלעצער אויף'ן דיליזשאַנס, און מיר זאָלען זיך צוזאַמענטרעפען ארום דריי אַ זייגער נאָכמיטאָג אין דעם „חאַן".

ארום צוויי א זייגער זיינען מיר צוזאמען מיט נאך א צעהנדליג פאסאזשירען געווען אויף דעם דיליזשאנס, וואס פאהרט פון תל־אביב קיין יפו.

ווען מיר זיינען געווען האלב־וועגס צווישען תל־אביב און דער שטאדט, איז אונז אנטקעגען געקומען א צווייטער דיליזשאנס אין פולען גאלאפ. דער בעל־עגלה האט אונ־דערבארעמלעך געבייטשט די פערד און ער אזוי ווי די פא־סאזשירען, אלע בלייכע און צושראקענע, האבען צוגעשרי־ען צו אונז מיר זאלען פערדרעהען צוריק און זיך אומקעה־רען וואס שנעלער קיין תל־אביב, אויב דאס לעבען איז אונז ליעב.

אויף אונזער פראגע: וואס איז דער מעהר? הא־בען זיי בלויז צוגעווארפען די ווערטער:

— א בעפאל... מע שלאגט... מע שיסט...

און ניט זאגענדיג וואו און ווען מע שלאגט, איז דער דיליזשאנס האסטיג אוועקגעפלויגען.

אונזער בעל־עגלה האט גיך גענומען אויסדרעהען די פערד און איינינגע צושראקענע פאסאזשירען זיינען ארונ־טערגעשפרונגען פון וואגען און האבען זיך געלאזט לויפען קיין תל־אביב צו־פוס.

פון ווייטען האבען מיר געזעהן היגטער אונז לויפענ־דיג פון יפו אין אונזער ריכטונג, א מחנה פוסגעהער און צווישען זיי דראזשקעס אנגעפילט מיט פאסאזשירען.

אויף תל־אביב איז דערווייל אנגעפאלען דער שרעק פון א פאגראם. מע האט גענומען צומאכען די טהירען און

די לאַדענס און די יונגע לייט זיינען געלאָפען כאַפּען זייע־
רע רעוואָלווערען...

די מהומה און די טויט־שרעק האָבען געדויערט ארום
א האַלבע שעה, וואָס האָט זיך אויסגעדראַכט ווי אַן אייביג־
קייט. ביז עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז די פּאַניקע איז
אַרויסגעקומען צוליעב דער פאָלגענדער פּאַסירונג :

איינער פון די אַראַבישע רעזערוויסטען האָט זיך צע־
ווילדעוועט און האָט געשריען „טויט צו די אונגלויביגע".
אַן אָפיציער האָט איהם בעפוילען צו זיין שטיל, האָט דער
צעיושעטער אַראַבער אַרויסגעצויגען זיין מעסער און האָט
זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף'ן אָפיציער. האָט דער אָפיציער
אויסגעשאָסען אויף איהם פון זיין רעוואָלווער און האָט
איהם געטויט אויף'ן אָרט. דער שאָס האָט אַנגעוואָרפען אַ
פּחד אויף דעם טויזענד־קעפּיגען המון, וואָס האָט אָנגע־
פילט דעם פּלאַץ אַרום דער סאַראיע. איז געוואָרען אַ גע־
לאַף און אַ בהלה, און די אידישע קרעמער האָבען פון שרעק
פערמאַכט די געשעפטען, ניט־אַכטענדיג דערויף וואָס פיעל
פון די אַנגעזעהענע אַראַבישע בעלי־בתים האָבען זיי גע־
בעטען זיי זאָלען עס ניט טהאָן, כדי ניט צו מאַכען די פּאַ־
ניקע נאָך גרעסער...

אויף מאָרגען איז אין יפו ערקלערט געוואָרען קריעג־
צושטאַנד.

אין פּתח תקוה זיינען מיר שוין ניט געפאָהרען, צו
דער גרויסער ענטטוישונג פון אונזער מאַנטרעאַלער פועל־

ציון. די ערקלערונג פון דעם מאַראַטאָריום און דער אינצי־דענט פון דעם געשאָסענעם רעזערוויסט, און מעהר פון אַלץ די ערקלערונג פון קריעגס־צושטאַנד, האָבען געשאַ־פען אַן אַטמאָספּערע פון אומרוהיגקייט און אַנגסט. האָ־בען מיר בעשלאָסען אויפצוגעבען אונזער לכתחלה'דיגען פּלאַן און בלייבען מיט אונזער טעכטערל בלויז נאָך אַ פּאָאר טעג אין תל־אביב און דאַן אָבפּאָהרען צוריק קיין רחובות.

מיר האָבען צוגעזאָגט דעם קאַנאַדאַ'ער בחור אויף אַן אַנדער צייט. די אַנדער צייט איז צו מיין גרויסען עגמת נפש קיינמאָל מעהר ניט געקומען.

ארום צוויי אַ זייגער אין מיטען נאַכט האָבען מיר זיך אויפגעכאַפּט פון אַ שיסעריי נאָהנט פון אונזער האָטעל... מיר זיינען אויפגעשפּרונגען ניט־טויט־ניט־לעבעדיג פון אונזערע געלעגערס, האַסטיג ארויפגעכאַפּט אויף זיך אַ טייל פון די מלבושים און ארויס אויף דער גאַס...

די שיסעריי איז געקומען אַלץ נעהנטער און איז בע־גלייט געוועזן פון אויסגעשרייען פון אַ סך מענשען... דער־ביי האָט זיך געהערט אַן אומעטיגע מוזיק פון פליטען.

נעבען דער גימנאַזיע האָבען מיר געפונען אַ געזעמעל האַלב־אַנגעטהאָנענע מענער און פרויען, וואָס האָבען זיך צוגעהערט מיט געשפּאַנטער אַנגסט צו דער שיסעריי און דער מוזיק, וואָס האָט זיך פון מינוט צו מינוט דערנעהנ־טערט. די ווילדע אויסגעשרייען זיינען געוואָרען דייטלי־כער...

דער לבנה־אַפּשיין האָט נאָך פאַרגרעסערט די בלאַס־קייט פון די צושראָקענע געזיכטער...

האָט עמיצער אַרויסגערעדט אַ וואָרט, האָט מען אויף איהם אַ הוק געגעבען און געהייסען שווייגען...

דאָס האָט דער רעדיף מאַרשירט קיין חיפה...

ביי איטליכען פון׳ם געזעמעל איז געוועז אויף׳ן מח דיזעלביגע פראַגע:

— ווי אַז זיי רייסען זיך אַריין אין תל־אביב, וואָס איז דאָך ביי די אַראַבער ווי אַ דאָרן אין די אויגען?...

דעם פאָלגענדען טאָג זיינען מיר אָפּגעפאָהרען קיין רחובות. דער געשפּרעך אַ גאַנצען וועג האָט זיך געדרעהט אַרום פּאָגראָמען.

אַנטקעגען מיר זיצט דער קאָלאָניסט וו... אַ הויכער איד, אַ גבר, מיט אַ פייערדיגער באָרד. ער שרעקט זיך מעהר פאַר אַלעמען.

ער דערקענט אויף מיין פּנים אַ רמז פון שפּאָט און פערשטעהט, אַז איך מעסט מיט די אויגען זיינע אייזערנע אָרעמס. שאָקעלט ער מיט׳ן קאָפּ:

— איהר קלערט אַז איך בין אַ פּחדן?... טאָ לאָמיר אייך דערצעהלען וואָס אַ פּאָגראָם בעטייט... איך האָב דורכגעלעבט דעם קישענעווער. דאָס האָט מיך אין ארץ ישראל געטריבען.

ער דערצעהלט... און אַז ער קומט צו זיין שווער ווע־מען ער האָט געפונען אָן אָפּגעגאָסענעם מיט בלוט, און איין אויג אַרונטערהענגענדיג אויף דער באַק, בלייבט דעם

שטאַרקען אידען עפּעס שטעהען אין דער קעהל און די פּיי־
ערדיגע וואַנצעס מאַכען משונה'דיגע גרימאַסען...

דערווייל קומען מיר צו די געזעמדען נעבען ראשון
לציון. הויכע, לאַנגע הויפענס פון גאַלדענעם זאַמד, פּער־
גלעט פון'ם לעצטען ווינטעל, און איבער דעם זאַמד א
טיעף־בלויער הימעל... קיין גראַז און קיין שפּראַצונג, נאַר
זאַמד און הימעל,ביידע ליכטיג אַזוי ווי צוויי קלאַרע ניט־
געבראַכענע גרונד־טענער פון עפּעס א גרויסער איינפאַ־
כער מוזיק...

XI.

שרעקען

אַ שטיין צו שטיין, אַ ציגעל אויף אַ ציגעל,
וויִ וואונדער־שעהן געשטיגען איז די מויער,
וויִ פעלזען־שטאַרק דער גלויבען פון די בויער! —
האָט מיט אַמאָל אַן אומגליקפולער פליגעל
געפלאַטערט שוואַרץ אויף אונזער קלאָרען הימעל,
און שלאַף איז אונזער האַנד אַראָפּגעפאַלען,
און אויסגעטריקענט אַלע גלויבען־קוואלען,
און טיעף אין האַרצען האָט אַ וויסט געווימעל
פון בייזע שלאַנגען שאַרף גענומען נאָגען:
אין קראַך פון פעלקער און אין פאַל פון קרוינען,
ווער וועט דעם נעסט פון אונזער חלום שוינען?
און נ אָ ך דער נאַכט — פאַר א ו נ ז ווי וועט עס טאָגען?...

די שווערע פאָלגען פון דער מלחמה אין אייראָפּא לאָזען זיך פיהלען אין דער קאָלאָניע אַלץ מעהר און מעהר, און די לאַגע ווערט וואָס א טאָג אַלץ גערדריקטער און ערנסטער. אַ גאַנץ יאָהר האָט מען געהאָפט אויף די מאַנדלען, פאַר וועלכע מצרים איז תמיד געוועזען אַ נאָהנטער און בעקוועמער מאַרק. אַלע יאָהר אַרום דער צייט פלעגען קומען די עגיפּטישע קונים און פלעגען די סחורה אויסכאַפּען פון די הענד. צוליעב דעם פינאַנציעלען קריזיס, וואָס

איז אײַנגעטרעטען אין מצרים מיט דעם אויסברוך פון קריעג, קען מען זיך אויף קיין קונים פון דאָרט ניט ריכטען.

אַזוי ווי אומיסנע צו רייצען זיך מיט די קאָלאָניסטען, האָבען די מאַנדלען זיך אײַנגעגעבען היי־יאָהר מעהר ווי אַלע מאָל. ליעגען זיי איצט אין די גרויסע זעק און ווערען וואָס א טאָג טריקענער און ליכטיגער און צוגלייך אָפּגע־צעהרטער אין געוויכט... און די געזיכטער פון די קאָלאָניס־טען ווערען וואָס א טאָג געקנייטשטער און פינסטערער.

עס איז געוואָרען א שרעקליכער דוחק אין געלט, און וואו צו באָרגען איז ניטאָ. פון דער אנגלאָ־פּאַלעסטינא באנק וואָס איז תמיד געווען די אויסהעלפערין אין א עת־צרה, קען מען ניט קריגען געבאָרגט א פרוטה. די קליינע סומע וואָס די באנק האָט פון אָנהויב אויסגעצאָהלט יעדע וואָך אויף דעפּאזיטס, האָט זי איצטער אויך אויפגעהערט צו צאָהלען אין גאָלד. אַלע צאָהלונגען מאכט זי איצט אין טשעקס. די טשעקס זיינען אויסגעמאכט אויף רונדע סו־מען: צעהן פראנק, צוואנציג פראנק א. א. וו. און אז עס קומט עפּעס צו קויפען און מע דאַרף קריגען רעשט, וויל דער פערקויפער ניט „לעגען די לעבעדיגע אויף די טויטע" — נעהמען פּאַפּיער און געבען צוריק מינץ. פּאַ־לען די טשעקס וואָס א טאָג אַלץ נידעריגער אין קורס.

אין רחובות אזוי ווי אין ירושלים, יפו און אַלע אנ־דערע אידישע קאָלאָניעס צירקולירען איצט אַלערליי פּאַ־פּיערענע קליין־געלט ארויסגעלאָזט פון דעם „ועד המושבה", פון דער „אגודת נטעים" אָדער גאָר פון יחידים. צווישען

דער אידישער בעפעלקערונג זיינען זיי קוראנט און זעלטען ווען אז עמיצער זאָלען האָבען די חוצפה זיי ניט צו נעה־מען. א צרה איז נאָר מיט די אראַבער. זיי ווילען פון די ניי־געבאקענע „בומאזשקעס" ניט וויסען, און פערלאַנגען מע זאָל זיי בעצאָהלען פאר די פּראָדוקטען וואָס זיי ברענ־גען אין דער קאָלאָניע, מיט קלינגענדיגע מטבעות.

זיינען די ווייבער פון דער קאָלאָניע צוזאַמענגעקומען און האָבען געזאָגט, אויב שוין יא אוועקגעבען די אראַבער דעם לעצטען „מעטעליק", זאָל מען כאָטש זעהן אז זיי זאָ־לען די פּראָדוקטען ניט פערטייערען, אזוי ווי זיי טהוען די לעצטע צייט.

איז בעשלאָסען געוואָרען אז קיין אראַבער טאָר ניט להבא ארומגעהן פון הויף צו הויף פערקויפען זיינע פּראָ־דוקטען. אלע מוזען קומען אויפ'ן מארק וואו די שומרים וועלען אויפפּאַסען אז די מקחים זאָלען ניט זיין העכער ווי א בעשטימטע טאַקסע.

דער באָיקאָט האָט זיך געענדיגט מיט א מיאוס'ען דורכפאַל. די אראַבער זיך דערוויסענדיג פון דער נייער גזרה, האָבען אין גאַנצען אויפגעהערט צו קומען אין דער קאָלאָניע. מע האָט קוים מיט צרות גע'פּועל'ט זיי זאָלען זיך לאָזען איבערבעטען אויף די אַלטע פּרייזען...

ערשט איצט ווייזט זיך ארויס ווי ווייט די קאָלאָניע, וואָס פערזאָרגט גלאַסגאָ און אָדעס מיט אָראַנזשען, איז אַליין אָפּהענגיג פון ד׳ ארומיגע אראַבישע דערפער אין די נויטווענדיגסטע לעבענסמיטלען ווי ירקות, אייער, א. א. וו.

צו אונז פלעגט קומען אַלע פּאָאר טעג דער בלינדער איבראהים מיט זיין קליינער אייניקעל, פערקויפען אייער. מיר זיינען געווען ביי איהם אַנגעלעגטע קונדען און גרויסע בטוחים. אָפּט פלעגט אוועקגעהן א וואָך אָדער צוויי איידער ער פלעגט קומען זיין חוב איינמאָהנען:

איצטער אז ער האָט טאַפּענדיג אויסגעצעהלט די אייער און מעג זאָגט איהם „מאַ פיש איל־יאָם מאַסארי״ (ניטאָ היינט קיין געלט), שאַרט ער זיי תיכף צונויף אין זיין קויש אריין און נעהמט די אייניקעל און שפּרייזט אוועק אָהן א „זייט געזונד״.

מוז מען די ביסעל מזומן וואָס מע קריגט אריין, האַלטען אָנגעגרייט פּאַר די אראַבער.

די פערבינדונג מיט דער דערויסען־וועלט איז אין גאַנצען אָפּגעריסען. בלויז די פּאָסט קומט נאָך אריין. און דאָס אויך נאָר זעלטען. דאָס ביסעל נייעס פון דער מלחמה וואָס דערגרייכט צו אונז, האָבען מיר צו פערדאַנקען דער טערקישער „החרות״ וואָס ווערט מיט א טאָג פריהער געדרוקט אין ירושלים, און וואָס מע זאָגט אויף איהר אז איהרע „טעלעגראַמעס״ דרוקט זי איבער פון „הצפירה״. די רעדאַקציע אַליין האָט זיך נאָך ניט ארויפגעארבייט אויף א מדרגה, צו קענען אויסשרייבען די וואַרשאַווער צייטונג, הענגט זי אָפּ אויף דעם חסד פון א בעקאַנטען וואָס איז אן אבאָנענט.

אַזוי שנעל ווי דער „החרות״ קומט אָן, צורייסט מען

איהם פון די הענד, און ביי דעם איצטיגען הונגער נאָך נייעס, קלעקט עם בלויז אויף איין צאָהן.

קיין סחורה פון אויסלאַנד קומט ניט אָן.

ווייסע מעהל, צוקער, פּעטראָלעאום, און אַ הונדערט אַנדערע לעבענסבעדערפעניסען הויבען אָן אויסצופעהלען און דער פּרייז האַלט אין איין שפּרינגען ארויפצו.

יעדער איינער זוכט זיך צו פערזאָרגען מיט פּראָוויאַנט. מע קויפט איין פיעל מע קען און מע בעהאַלט עס אויף שפּעטער. איינער זוכט דעם אַנדערען צו פערכאַפּען.

די מורא פאַר אַ הונגער שרעקט אַלעמען...

אַזוי שנעל ווי די נאַכט פאַלט צו, ווערט די קאָלאָניע פערטרונקען אין שטאָק־פינסטערניש. זעלטען ווער עס קען זיך פערגינען דעם טייערען לוקסוס פון ברענען אַ לאָמפּ.

שטעהט מען אין רעדלעך אין דער פינסטער און מע שמועסט אָבער וועגען מלחמה און ווידער וועגען מלחמה...

די אמת'ע נויטהליידענדע זיינען די וואָס לעבען פון האַנד צום מויל. פּועלים געהען ארום אָהן ארבייט אין דער קאָלאָניע, ניט קוקענדיג דערויף וואָס אין די פּרדסים פאָדערט זיך איצט דוקא אַ סך ארבייט. ניטאָ קיין געלט צו בעצאָהלען, דינגט מען ניט קיין פּועלים.

אויף די געזיכטער פון איינינע יונגע לייט זעהען זיך אָן די סמנים פון הונגער...

צו אונזער שכן קומט אַ מיידעל פון אַ יאָהר אַכצעהן, אַן אינטעליגענטע מיידעל, קענטיג, פון בעל־הבית'ישען שטאַנד, און בעט מען זאָל איהר געבען עפּעס צו טהאָן.

איהר קימערט ניט וואָס פאַר אַן ארבייט. איהר פּנים איז געל און זי האַלט ביים חלש'ן. שטעלט זיך ארויס, אַז די מיידעל האָט שוין מעהרערע טעג ניט געגעסען...

אַ סך קאַלאַניסטען וואָס זיינען אָטאָמאַנישע אונ־טערטהאַנען זיינען גערופען געוואָרען צום מיליטערדיענסט, צווישען זיי אויך דער זאַאַלאָג אהרני. די גערופענע איז געשטעלט געוואָרען די ברירה, ענטוועדער צו געהן דיענען אָדער זיך אויסלייזען מיט פופציג טערקישע נאַפּאָלעאָנס.

ניט צווישען דער אידישער בעפעלקערונג און ניט אפילו צווישען די קריסטליכע אראבער איז פאראַן אַ חשק זיך אַנצושליסען אין דער ארמעע פון דעם סולטאַן, וואו דער סאָלדאַט מוז לעבען אונטער אזעלכע שלעכטע און עקעלהאַפטע בעדינגונגען, אַז אפילו דער האַלב־טהירישער שמוציגער מוסלימישער פעלאַך זוכט זיך פון זיי ארויסצומאַכען. דער לעצטערער וועט זיך אָפט אַליין אַ מום מאַכען אבי זיך אַרויסצודרעהען פון טערקישער זעלנעריי.

איבעריגענס האָט מען געקענט זעהן בחוש, אַז די רעגירונג אַליין איז ניט אַזוי אויסען דאָס דיענען ווי די פופציג נ א פּ אָ ל ע אָ ן אויסלייז־געלט. אַזוי ווי תמיד איז איצט אויך אין דער אָטאָמאַנישער אימפּעריע אין פולער קראַפט, דער אַלטער גוטער „קאָד נ א פּ אָ ־ ל ע אָ ן".

פיעל פון די וואָס האָבען זיך געמעלדעט און ערקלערט גרייט צו געהן דיענען, האָט מען כלומרשט צוגענומען און

אפגעשיקט קיין גזה, פון דארט אבער האט מען זיי צוריק־געשיקט אהיים...

פופציג נאפאלעאנס איז א שלל מיט געלט אין פא־לעסטינא אפילו אין די בעסטע צייטען. איצט איז עס א ריעזיגע סומע. דערצו נאך פערלאנגט די רעגיערונג די סומע ניט אנדערש ווי אין גאלד. דער טערמין איז א קור־צער, אקערט מען מיט'ן נאז די ערד און פריינד און בע־קאנטע שארען דאס לעצטע צוזאמען, און מע שאפט דאס אויסלייז־געלט.

די תימנים זיינען איצט די נגידים: איינער א קא־לאניסט האט געבארגט פון זיין תימנ'ישער דיענסטמיידעל פערציג נאפאלעאן:

אחוץ סאלדאטען פאדערט די רעגיערונג פון די קא־לאניעס אלע ווייצע תבואה, שאף, א. א. וו. האט נים די קאלאניע די פערלאנגטע תבואה אדער שאף, מוז זי בע־צאהלען זייער ווערטה אין גאלד. מוז מען ווידער זוכען פון אונטער דער ערד נאפאלעאנס און צושטעלען אין דעם בעשטימטען טאג.

אויסער געלט פאדערט די רעגיערונג וועגען און פערד פאר „סוחרא" (צוואנג־ארבייט). אין מיטען נאכט ווערט א טרעוואגע און טערקישע חאיאלען קומען און עפענען אויף די שטאלען און פיהרען אוועק די בעסטע פערד קיין יפו... געהען אוועק טעג און טעג און ווען מע הייסט ווי־דער קומען אפנעהמען די פערד, געפינט מען זיי אויסגע־

מוטשעטע און אויסגעהונגערטע און מע קען זיי צו קיין ארבייט ניט געברויכען. און אזוי שנעל ווי מע האָט זיי אָפּגעפּיטערט און אָפּגעבאָוועט, קומען פון דאָס נייַ די חאַיאַלען און נעהמען זיי ווידער צו.

דורך דעם מאַנגעל פון פערד און וועגען איז די וואַנדאַזש־אַרבייט פערקריפּעלט געוואָרען. „רב" יוסף האָט מורא זיך אַרויסצוריהרען מיט זיין דיליזשאַנס פון רחובות, מע זאָל איהם דעם געשפּאַן ניט אָפּנעהמען, און אַז ער ריזיקירט שוין יאָ אַ נסיעה, טהוט ער עס אויף סקעלעטען וואָס האָבען בלויז געגנוג הויט די ריפּען צוזאַמענצוהאַלטען. און נאָך אַלעמען האַלט ער די גאַנצע וועג אין איין ציטערען...

אסך אַראַבישע רעקרוטען זיינען צוגענומען געוואָרען: איינציגע דערפער זיינען אין גאַנצען אויסגעלעדיגט געוואָרען פון יונגע לייט און געבליבען זיינען בלויז אַלטע לייט און ווייבער.

אויף דעם סמך פון דער גרויסער צאָהל רעקרוטען וואָס זיי האָבען צוגעשטעלט אָדער צוליעב פּאָליטישע ווינדטען וואָס האָבען פון ערגעץ וואו אָנגעהויבען בלאָזען, האָבען זיך די אַראַבער אָנגעהויבען פיהלען תקיף.

העצבלעטער זיינען פערשפּרייט געוואָרען צווישען די אַראַבער אין די דערפער. די האַלטונג פון די אַראַבער צו אידען ווערט אַלץ פרעכער און בייזער און עס הויבען זיך אָן הערען אָזעלכע אויסדרוקען ווי „באַלד וועט קומען די צייט זיך מיט די יאהוד אָפּצורעכענען".

די אַלטע מאַדאַם אײזענבערג, װאָס האָט צוזאַמען מיט איהר מאַן דורכגעמאַכט די סאַמע ערשטע פּיאָנער־טעג אין ראשון לציון און פלעגט אין די גוטע אַלטע יאָהרען זיך שטעלען שלאָגען אײנע אַלײן מיט אַן אַראַבער — דער־צעהלט, אַז אַן אַראַבער האָט איהר געזאָגט :

— װאַרט, װאַרט ! עס װעט קומען „קורבאַן באַי־ראַם", װעלען מיר אײַך אַלעמען װי די שעפּסען אויס־שעכטען.

איבריגענס האָבען די דערבײַאיגע אַראַבער װאָס קו־מען אין דער קאָלאָניע, מיט דער נאַטירליכער קנאה פון הונגעריגער פּוילקײט, צו פליים און מזל־ברכה, שוין לאַנג צוריק געמאַכט אַ חלוקה פון רחובות... איטליכער האָט שוין אָנגעצײכענט בײַ זיך אין געדאַנקען דאָס הויז פון דעם „חאַװאַדזשאַה" װאָס ער װעט פאַר זיך צונעהמען...

עס הענגט אין דער לופט אַן אַנגסט... מע שרעקט זיך פאַר אַלצדינג. אַ טאַבור סאָלדאַטען איז פאַרבײַגעגאַנ־גען די קאָלאָניע, האָט די קאָלאָניע דורכגעלעבט שטונדען פון ציטערניש...

אַ סברה אַז די רעגירונג װיל אין דער קאָלאָניע אַרײַנזעצען טערקישע חאַיאַלען, שטאָט די אידישע שומרים.

אונזער שכן, דער הינקעדיגער שמיעד, איז געקומען בעטען בײַ אונז אַ הלואה.

א פיסטאָלעט האָט ער אַ גוטען, ווײַל ער איינקויפען אַ זאַפּאַס פון פּאַטראָנעס און זײַן גרייט...

דערמאָן איך זיך אַז מיט אַ פּאָר וואָכען צוריק האָב איך אין מיין צימער פּלוצים געהערט אַ שיסעריי. אַז איך בין ארויסגעלאָפען אין הויף האָב איך געזעהן ווי דער־דאָזיגער שכן מיינער שיסט אַ קאַץ. זי האָט זיך איינגע־נאָריעט אין זיין קאָטוך און עסט איהם די קליינע היהנ־דלעך אויף, האָט ער זי פּ ע ר אָ ו ר ט י י ל ט צום טויט דורך שיסען. די פּעראורטיילונג איז אָבער געווען פיעל גרינגער ווי די אויספיהרונג פון דער טויט־שטראָף. ווארום אַז איך בין ארויס מיט אַ פּאָר שעה שפּעטער אַ צווייטען מאָל אויפ'ן הויף האָב איך איהם געטראָפען נאָך אַלץ שיסענדיג דיזעלביגע קאַטץ. ניט געווען קיין צו גרויסער רגיל אין הלכות שיסען...

פערגעהט אָבער די לוסט צו לאַכען ווען איך געפין אויס אַז זיין צובראָכענעם פּוס האָט ער צו פערדאַנקען אַ פּאָגראָם אין רוסלאַנד...

מיינע בעקאַנטע און שכנים ראַטהען מיך איך זאָל אָפּפאָהרען.

— מילא מיר מוזען דאָ זיין, אָבער איהר, ווארום זאָלט איהר זיך פּלאָגען אומזיסט ?...

פיהל איך זייער עצה אַזוי ווי אַ ביטערען פּאָרוואורף. הייסט עס, אַז איך בין נאָך אַלץ קיין תושב ניט אין ארץ ישראל...

דער אַלטער פּיאָנער ח., איינער פון די אמאָליגע ביל"ו'צעס, איצט א גראָער קאָלאָניסט, איז געקומען אור־מיסנע צוליעב מיר פון גדרה. א בשותפות'דיגער פריינד אונזערער פון אמעריקא האָט איהם געשריבען ער זאָל למען השם מיך זעהן און פרעגען אויב איך דאַרף ניט קיין געלט. איז ער עם געקומען אויספיהרען די שליחות.

— און פון וואַנען האָט איהר געלט איצט ?

— כ'וועל פאַר אייך באָרגען — זאָגט דער גוטער אַלטער און די ארץ־ישראל'דיגע זון שיינט אַרוים פון זיינע יונגע שוואַרצע אויגען.

בעדאַנק איך איהם פאַר די גוטע כונה, און זאָג איהם, אַז מע וועט זיך שוין בעגעהן, ווי עס איז, ביז אונז וועט אָנקומען.

פערדריסט איהם פאַרוואָס איך זאָג איהם אָפּ.

מיר טרינקען טהעע און דער אַלטער, פריש און לע־בעדיג ווי אין זיינע יונגע ביל"ו יאָהרען, דערצעהלט מיר פון אַמאָל און פון איצט. זיין פּנים געהט שנעל איבער פון מרה־שחורה אין פרעהליכקייט... דער שטאַרקער גלוי־בען ראַנגעלט זיך מיט פערבאָרגענע יסורים. און אַז מיר זעגענען זיך, לאָזט ער אַראָפּ די שטימע, אַזוי ווי ער וואָלט זיך שעהמען דאָס אַרויסצורייידען :

— מיר האָבען געוואָלט א היים פאַר אונזערע קינ־דער בויען און האָבען צומאָל א היים פאַר זיך אַליין נאָך ניט געמאַכט...

XII.

אַ דעלעגאַציע

טערקיי האָט שוין איהרע רווחים פון קריעג.

קודם כל האָט אַן איראַדע פון סטאַמבול אָפּגעשאַפט די פרעמדע פּאָסטען. ניטאָ מעהר קיין רוסישע, קיין פראַנצויזישע און קיין עסטרייכישע פּאָסט. פאַראַן בלויז ווי ביי אַלע אומות העולם די פּאָסט פון לאַנד — די אָטאָמאַנישע. בדיעבד געפעלט עס מיר צוליעב די שעהנע טערקישע מאַרקעס. מיר געפעלט אויך דער שעהנער געזעץ, אַז שיקען אַ בריעף אין „ירושלים" אָדער „מעקקאַ" קאָסט בלויז אַ העלפט געלט. אפילו אַזאַ טרוקענע פּראַקטישע זאַך ווי די פּאָסט פערלירט ניט דעם יראת הכבוד פאַר די הייליגע שטעדט.

די מאַרקעס ווערען געמאַכט, אַזוי ווי דאָס רוב אָריענטאַלישע זאכען, אין לאָנדאָן. און די ערשטע צייט האָט אויסגעפעהלט. די אָבשאַפונג פון די פרעמדע פּאָסטען איז געקומען אַזוי שנעל און דער פערלאַנג נאָך די טערקישע מאַרקעס איז געוואָרען פּלוצים אַזוי גרויס, אַז עס איז ניט געוועזן צייט אַנצוגרייטען גענוג.

מיר פערזענליך קאָסט דער נייער פּאַראַנדעק אַ

שעהנע מטבע. ומעשה שהיה כך היה. עמיצער פון ניו־יארק האט געפרובט אונז צושיקען ג א ל ד דורך רעגיסטרירטע בריעף. האט ער געקויפט צוואנציג־פראנק שטיקער און האט זיי געשיקט אין בעזונדערע בריעף, צו נאפאלעאן אין א בריעף. געקריגען האבען מיר בלויז פינף. די איבעריגע זיינען — ווי עס הייסט אין מלחמה־בעריכטען — „צווישען די פעהלענדרע".

נאך אלעמען זיינען מ'יר אפשר חושד בכשרים. אויף דעם לאנגען קרומען וועג, וואס א בריעף האט איצט געהאט דורכצואוואנדערען איידער ער איז אנגעקומען אין פאלעסטינא, זיינען געוועזן א סך ווינקעלעך, וואו א געלט־זענדונג האט געקענט נעלם ווערען.

ביי דער פאסט האט זיך די רעגיערונג ניט אבגע־שטעלט. איצט, ווען אלע אייראפעאישע לענדער האבען זיך גע'חנ'רעלט צו דעם „העכסטען טויער", איז געוועזן די שעת הכושר אפצוטרייסלען פון זיך די שאנד פון דורות — די קאפיטולאציאן.

די אטאמאנישע ממשלה האט זיך ערקלערט פאר מינדיג און פאר די בעל־הבית'טע אין איהר אייגענעם לאנד. קיין קאנסול זאל מעהר ניט בילדען א רעגיערונג אין א רעגיערונג. דער פרעמדער זאל פון היינט אן זיך אנטרויען אויף טערקישער גערעכטיגקייט.

איז די נאכריכט אויפגענומען געווארען מיט גרויס שמחה פון די אראבער אין יפו. איז מען געגאנגען דורך די גאסען און מע האט געזונגען דאס ליעדעל:

על חאמאיעה תאחת עם־סורמאיעה.
(די קאפיטולאציאן איז אונטער׳ן פאנטאפעל).

מיר לעבען אויף דעם ראנד פון א קראטער, וואס מען קען זיך אלע טאג ריכטען, אז אט־אט וועט ער אנהויבען שפייען מיט פייער און צערשטערונג. אבער גיך פאסט זיך דאס לעבען צו אפילו אויף דעם ראנד פון א קראטער. ווי שווער עס איז געווען דער עקאנאמישער מצב אין דער קאלאניע, און ווי אונזיכער און פול מיט שרעק — די פאליטישע לאגע, האט מען זיך דאך ביס־לעכווייז גענומען צו זיי צוגעוועהנען.

מיט כאראקטעריסטישער ענערגי האט זיך דער „ועד המושבה" גענומען פערגרינגערען ווי ווייט מעגליך דעם געלט־מאנגעל און די נויט צווישען די איינוואוינער, און זעהן אז די ארבייט אין די אראנדזש־גערטנער זאל ניט מוזען אפגעשטעלט ווערען.

האט מען געעפענט א קהל׳שען מאגאזין פון שפייז און אנדערע נויטווענדיגע ארטיקלען. יעדער תושב האט געקריגען א געוויסען קרעדיט און די פועלים, וואס האבען געקריגען בעצאהלט מיט צעטעלעך, האבען געקענט די צעטעלעך אומבייטען אויף סחורה.

ביינאכט הערען זיך ווידער לוסטיגע געזאנגען. די הויפט־זינגערס זיינען א גרופע יונגעלייט, סטודענטען און קינסטלער, וואס זיינען געקומען אויף א טור דורך ארץ ישראל און זיינען צוליעב דער מלחמה געבליבען אהן הוצאות הדרך אויף צוריקצופאהרען:

האָט זיי דער „ועד״ איבערגעגעבן דעם גן הילדים צום וואוינען, און די יונגע בחורים האָבן איינגעאָר־דענט אַ קאָמוניסטישע בעלי־בתישקייט. די ווייבלעך און בעזונדערס די מיידלעך פון דער קאָלאָניע האָבן צוזאַ־מענגעבראַכט די נויטיגע כלים און געלערנט די קאָמו־נאַרען הלכות ווירטהשאַפט, איבערהויפּט קאָכן אַלערליי מאכלים.

אין דער גרופּע איז פאַראַן אַ דיכטער, אַ שאַרזשיסט, אַן אימפּרעסיאָניסטישער מאָלער, אַ רעפּאָרטער פון אַ אי־דישער צייטונג און אַ סטודענט פון פילאָלאָגיע.

די אַרבייטס־פּערטיילונג ביי זיי איז אויסגעצייי־כענט. דער אימפּרעסיאָניסט איז ממונה אויף וואַשען די פּאָדלאָגע, דעם פּאָעט׳ס „מיסיע״ איז שיילען בולבעס, דער צייכענער פון קאָמישע בילדער און דער אידישער רע־פּאָרטער בעזאָרגען די שמוציגע וועש. דער יונגער לינג־וויסט געהט יעדען טאָג מיט אַ קאָרב איינקויפען: די וואָס זיינען ניט בעשעפטיגט אויפ׳ן קאָמיסאַריאַט, נייהען איין קנעפּלעך אָדער טהוען עהנליכע נויטיגע אַרבייטען.

די קאָמונע האָט איהר אַרבייט געטהאָן אַזוי גע־שיקט, אַז איהר איז נאָך געבליבען צייט גענוג אַרויס־צוגעבען אַן אילוסטרירטע צייטונג פאַר „קונסט, ליטע־ראַטור און הומאָר״, אין צוויי שפּראַכען, העברעאיש און אידיש.

אין אָבענד פלעגען די יונגע „בעל־הבית׳טעם״ זיך אָוועקלאָזען שפּאַצירען מיט די טעכטער פון רחובות אי־בער דער קאָלאָניע און זייערע געזאַנגען און לידער

פלעגען פערטרייבען דעם אומעט און דער עולם, בעזונ־
דערס די יונגוואַרג, פלעגט פערגעסען אַן אַלע צרות.

דערווייל האָט זיך דער מאָרד־פּראָצעס צווישען די
רחובות'ער אידען און די אַראַבער פון דעם דאָרף „זאַר־
נוקא" געענדיגט. ביידע צדדים זיינען פריי־געשפּראָכען.
דער יונגער וו... וואָס איז אַ רונד יאָהר געזעסען אין
תפיסה, איז צוריקגעקומען אין דער קאָלאָניע צו דער
גרויסער פרייד פון אַלעמען און בעזונדערס פון זיין
פאָטער, האַלב־קאָלאָניסט האַלב־קצב.

די יעניגע קאָלאָניסטען, וואָס האָבען זיך טאָג־טעג־
ליך געשראָקען, אַז אָט־אָט וועלען זיי אַרעסטירט ווערען,
האָבען צום ערשטען מאָל נאָך אַ לאַנגער צייט זיך ווידער
געקענט בעוועגען פראַנק און פריי.

האָט מען זיך דערמאָנט אַן דעם גרויסען דאַנק,
וואָס מען איז שולדיג דעם אַלטען שעיך אבו־חאַליב.

אבו־חאַליב וואוינט ווייט פון רחובות, אַזש אין
חברון. אָבער זיין נאָמען גרייכט אין אַלע עקען פון
יהודה. אומעטום קען מען אבו־חאַליב דעם רודף שלום.
עס איז אַ טראַדיציע אין זיין משפחה. פון פאָטער צו
זוהן געהט עס איבער. ברעכט אויס אַ קריעג צווישען
איין דאָרף און אַ צווייטען אָדער צווישען צוויי שכנישע
שבטים, קומט דער אַלטער אבו־חאַליב און רעדט צוערשט
צו איין צד, דערנאָך צו דעם אַנדערען. ער גלעט די לאַנגע
ווייסע באָרד, און רעדען רעדט ער לאַנגזאַם, מיושב'דיג.
ער דערצעהלט וואָס דער נעבי, אַללאַה'ס לייטזעליגקייט

און פרידען אויף איהם, זאגט אין דעם „געהויבענעם בוך“.
ער מוסר'ט און טענה'ט און זיינע רייד פאלען ווי א באלזאם אויף די הערצער און ווי א קיהלונג אויף די צו־פלאמטע געמיטהער. הערט מען זיך צו צו דעם אלטען אבו־חאליב ווי צו דעם נעבי אליין און וואס ער זאגט איז קודש.

רייך איז אבו־חאליב און אללאה האט איהם בעשאנ־קען מיט פעלדער און גערטנער און מיט סטאדעס שאף און א סך קעמלען, און פאר זיין שלום־מאכען פערלאנגט ער פון קיינעם קיין בעלויהנונג ניט.

האט אבו־חאליב א יונגען זוהן, געהט ער שוין בעצייטענס אין די דרכים פון זיין פאטער און זוכט שלום צו מאכען וואו ער קען.

אז עס האט פאסירט דער צוזאמענשטויס צווישען די אידישע שומרים מיט די אראבער פון זארנוקא און די קאלאניע איז געווען אין הוילע שרעקען פאר די גואלי הדם, האט מען געשיקט שלוחים צו דעם שעיך אבו־חאליב איהם בעטען ער זאל זיך אריינלעגען אין א שלום און אויסמיידען אומזיסטע בלוט־פערגיסונג. האט דער שעיך ערפילט די בקשה און ער איז פון חברון געקומען צו־פאהרען און האט אזוי לאנג זיך גע'שתדל'ט און געמיהט ביז די זארנוקער האבען איינגעזעהן, אז עס לויהנט זיך בעסער פאר זיי צו לעבען מיט זייערע שכנים אין שלום. האט מען א שעפס געקוילעט און מען האט אויף א לעדי־גען פלאץ אין מיטען פון דער קאלאניע א סעודה געמאכט

אוןביידע צדדים האבן געגעסן צוזאמען און זיך גע־שווארען פריינדשאפט.

איז אבער נאך געבליבן אויפ׳ן קאפ דער פערשאל־טענער פראצעס, פון וועלכן אי די רחובות׳ער אי די זארנוק׳ער האבן געזוכט מיט אלע כחות זיך ארויסצו־דרעהען.

איצט, אז דער פראצעס האט גענומען א סוף, האט דער ועד בעשלאסען דעם אלטען שעיך ארויסצואווייזען זייער דאנקבארקייט און איהם איבערגעגעבן א מתנה מיט א פאסיגער רעדע דערצו.

פאר דעם דאזיגען צוועק האט דער ועד אויסגע־קליבען צוויי שלוחים — „חאוואדזשא מוסא" און דעם אלטען יאדושליווער ג..., איינעם פון די ענערגישסטע עסקנים אין דער קאלאניע, ניט קוקענדיג דערויף וואס ער איז א חולה מסוכן.

אין דעם פערלויף פון דעם פראצעס פלעגט ג... אלע פאר וואכען פאהרען קיין ירושלים זעהן וועמען און טהאן וואס מע בעדארף. מיטפאהרען מיט איהם פלעגט על פי רוב ש..., א לאנגער דארער איד מיט רויטע האר, אויך א געפעהרליכער קראנקער.

אין דער קאלאניע דערצעהלט מען ווי די דאזיגע מסוכנ׳ע כלל־טהוער פלעגען איינער דעם צווייטען אויפ־פאסען אין דעם האטעל אין ירושלים, וואו זיי פלעגען איינשטעהן.

ביינאכט אז ג... האט זיך פאנאנדערגעהוסט אויפ׳ן

גרויסען אופן און האָט געפּאַכט מיט דער נשמה, פּלעגט ש... אויפשפּרינגען ווי אַ העלד פון זיין געלעגער און ווי אַ געטרייע ווארטס־פרוי אָפּכאַווען זיין שותּף און איהם ברענגען צו זיך... אָבער אַזוי שנעל ווי עס איז ג...׳ן אָפּ־געגאַנגען דאָס שטיקענים און ער האָט גענומען אָפּציהען דעם אָטהעם, פלעגט ש... געבען אַ פאַל אויפ׳ן בעט און טהאָן אַ געשריי:

— רב ג... איך בין פערביי...

האָט ג... איהם גענומען מינטערען.

אזוי ווי די געזינדערע מיטגליעדער פון דעם ועד זיינען געווען צווישען די אַנגעקלאַגטע, איז קיין אַנדער ברירה ניט געווען ווי צו שיקען די דאָזיגע גוסס׳ע רעפּרעזענטאַנטען.

ג... איז אַ איד אין די עלטערע יאָהרען, פון רבני־שען אויסזעהן, מיט אַ ברייטער געלער באָרד, וועלכע ער האַלט אין גלעטען און ציהען פאַר די שפּיצען. ער איז אַ גרויסער למדן און האָט אַ חריפ׳ישען קאָפּ אויף זיך.

חאַוואַדזשאַ מוסאַה דערצעהלט מיר, אַז עס איז אַמאָל געקומען פון דער רעגיערונג אַ בעפעהל, די קאָלאָ־ניע זאָל צושטעלען אַ סטאַטיסטישע ליסט פון די תושבים. האָט מען צונויפגערופען אַן אסיפה וועגען דעם ענין און ג... האָט זיך אויפגעשטעלט און האָט מיט אַ גמרא נגון געפרעגט:

— ווי זאָל מען זיך נוהג זיין? זאָל מען פערשריי־בען מ ע ה ר ווי די ריכטיגע צאָהל, אָדער ווינציגער?

די ר י כ ט י ג ע צאָהל האָט זיך בשום אופן
ניט געקענט לעגען דעם חריף אויפ'ן שכל...

זיין מח רוהט ניט א מינוט און ער איז שטענדיג
פול מיט פלענער. ניט לאַנג צוריק האָט ער זיך ארומגע־
טראָגען מיט דעם גראַנדיאָזען פּלאַן צו בויען אין רחובות
א גימנאַזיע, וואָס זאָל אַריבערשטייגען די הרצליה פון
תל־אביב. ער האָט שוין געהאַט אַלע חשבונות פאַרטיג
אויסגערעכענט. די גרויסע געלטען וואָס די גרינדונג פון
אַזאַ אַנשטאַלט דאַרף קאָסטען און בכלל די פראַגע צו
וואָס דאַרף מען נאָך א גימנאַזיע — האָבען איהם ניט
אין מינדסטען אַפּהענדיג געמאַכט.

וואָס איהם האָט אַרויפגעבראַכט אויף דעם געדאַנק,
איז געוועזן דאָס שטיקעל לאַנד וואָס די מושבה האָט ניט
ווייט פון דעם קהל'שען מרחץ. ער האָט ניט געקענט
זעהן ווי דער פּלאַץ פוסטעוועט אָהן א שום נוץ פאַר דער
קאָלאָניע. איז ער געפאַלען אויף דער קלוגער המצאה
אויפצושטעלען אויפ'ן פּלאַץ א גימנאַזיע.

א חוץ איבערגעבען די מתנה דעם שעיך אין חברון
האָבען די משולחים געהאַט א צווייטע מיסיאָן: איינ־
קויפען אין ירושלים צוקער און אַנדערע שפּייז־אַרטיקלען
פאַר דער קהל'שער קראָם, וואָס מען האָט צוליעב דער
מלחמה געעפענט.

מיר האָט זיך שטאַרק געוואָלט זיין אין חברון, די

שטאָדט וואָס איז פערבונדען מיט די עלטסטע און זיס־
סטע קינדער־עראינערונגען פון דעם אידישען פאָלק און
די פריהסטע און טייערסטע עראינערונגען פון מיין איי־
גענער קינדהייט, ווען דער הינקענדיגער ישראל דער
מלמד האָט מיט מיר געלערנט די מעשה פון אברהם׳ן
און פון שרה׳ן און פון דער מערת המכפלה...

האָב איך זיך בענוצט מיט דער גוטער געלעגענהייט
און בין מיטגעפאָהרען מיט די משולחים פון דעם ועד.

ביז דער סטאַנציע ראַמלע האָבען אונז בעגלייט
נאָך צוויי רחובות׳ער. ס׳איז מיטגעפאָהרען דער מזכיר
פון ועד, א איד מיט א שוואַרצען אַרומגעשאָרענעם
בערדעל, אין ברילען, וואָס זיפצט פאַר וואָס מע קען ניט
צוליעב דער אייראָפּעאישער מלחמה קריגען קויפען א
הערינג אַפצוכאַפּען דאָס הארץ. אויסער וואָס ער איז
דער מזכיר, האָט ער אין מיינע אויגען נאָך אַן אַנדער
אויסצייכענונג: ער איז דער פאָטער פון דער שעהנ־
סטער מיידעל אין דער קאָלאָניע. איך זעה זי יעדער
מאָל וואָס איך געה אָבנעהמען די פּאָסט. ווען ניט איהרע
בורשטין־ברוינע האָר וואָלט איך זי פערגליכען צו שולמית.

דער צווייטער איז געווען דער איין־אויג׳יגער ראש
השומרים פון רחובות, א הויכער איד, מיט רויטע האָר און
א הויכען פּעץ. אַז ער רעדט, נעהמט ער צוזאַמען דעם
גראָבען מיט די צוויי ערשטע פינגער און שטעקט זיי
אויס ווי אַן אמת׳ער אראַבער. דערביי שמוצערט ער מיט
די ליפּען און ווייזט בכלל ארויס א סך פון יענע סימנים

פון אראביזאציע, אויף וועלכע חאוואדזשא מוסאה האט מיר אפט מיט א זיפץ אנגעוויזען.

דער וועג צו ראמלע איז דורך טיעפען זאמד (צוליעב דעם הייסט די שטאדט „ראמלע״ — זאמד, אויף אראביש), און די מאגערע פערד ארבייטען זיך ארויס פון די כחות ביז זיי פיהרען אונז אריין אין דעם גרויסען אליוועןוואלד, וואס איז נעבען ראמלע.

די בוימער זיינען אלע זקנים. פיעל פון די שטאמען זיינען כמעט אין גאנצען דורכגעפוילט פון אלטקייט, אבער די צווייגען הערען ניט אויף צו זיין פרוכטבאר. אוילבערטבוימער זיינען מאריך ימים און די ראמלער זיינען אהן ספק הונדערטער יאהרען אלט.

די היגע תושבים דערצעהלען, אז די בוימער שטאמען אזש פון חורבן בית שני...

XIII.

פון הר־הזיתים

נאַכמיטאָג זיינען מיר אַבגעפאָהרען פון ראמלע קיין ירושלים און קעגען אָבענד זיינען מיר אהין אָנגעקומען און זיינען גלייך פערפאָהרען אין „האָטעל קאַמעניץ״.

מיר זיינען געווען כמעט די איינציגע געסט. עס איז געווען לאַנג נאָכ׳ן סעזאָן פון די טוריסטען און די מלחמה האָט פערטריבען די פרעמדע בעזוכער פון ירושלים.

דער גרויסער פאָדערצימער און דער עס־צימער, דאָרט וואו עס ווערט יאָהר־יעהרליך „אינסצענירט״ פאַר צעהן פראַנק פער קאָפּ א „פּאַטריאַרכאַלישער״ סדר, זיי־נען געווען פוסט און דונקעל. דאָס בילד פון משה מאָנטעפיאָרע האָט זיך מרה־שחורה׳דיג איבערגעקוקט מיט דער אַלטער קיניגין וויקטאָריאַ, וואָס האָט זיך גע־לאַנגווייליגט אויף דער אַנטקעגענדיגער וואַנד. א פּאָרט־רעט פון דעם שפּאַנישען מלך — איין גאָט וויים ווי ער קומט אהער — האָט בייז געגלאָצט אויף הערצל׳ס בילד...

דער מעטר־ד׳האָטעל, א הויכער ספרד׳ישער יונגער־

מאָן מיט דיקע שוואַרצע וואָנסעס און מיט שוואַרצע חוצפּה'דיגע אויגען, איז געזעסען אין אַ ווינקעל מיט פערלעגטע הענד און געבענקט נאָך די טוריסטען...

אַז מיר זיינען אריין, האָט אונז אַ דיקע מויד מיט באַרוויסע פּיס אין פאַנטאָפּעל אנגעוויזען אונזערע צימערען. קיין צו גרויסע התלהבות איז אין דעם קבלת פּנים ניט געווען. אידען פון אַ קאָלאָניע... משטיינס געזאָגט, אויף וואָס מע קען זיך פון אַזעלכע ריכטען...

נאָכ'ן עסען בין איך און „חאַוואַדזשאַ מוסאַה" אַוועק צו דר. מ...

עס האָט זיך פערשפּונען דער געוועהנליכער וכוח וועגען אידיש, וואָס האָט מיר שוין אַזוי דערעסען, אַז איך האָב ברעה אויפצושטעכען אויף מיין לאַץ אַ גרויסע קאַרט: רעדט ניט וועגען אידיש, אויב איהר שוינט מיין לעבען און מיין געזונד...

איך האָב זיך מחיה געווען, ווען דאָס געשפּרעך איז אַריבער אויף דעם מעדיצינישען ווערטערבוך וואָס מ... פּלאַנט צו שרייבען.

אַזוי ווי די העברעאישע אוניווערזיטעט איז איצט מעהר אַ מעגליכקייט — איך האָב שוין אַפילו געזעהן דאָס שטיק לאַנד וואָס מע האָט פאַר דעם צוועק גע־קויפט — וועט אַ מעדיצינישע טערמינאָלאָגיע זיין אומ־בעדינגט נויטיג. אָבער איך גלויב קוים, אַז דאָס ריכטיגע בוך זאָל קומען פון ארץ ישראל. איך האָב דערוויילּ ווע־ניג אמונה אין ארץ־ישראל'דיגער געלעהרזאַמקייט און

גרינדליכקייט. דארט ווערט צופיעל פאליטיק געטריבען... און געלעהרזאמקייט מיט קהל'ן זיך געהט על פי רוב נ י ט האנד אין האנד...

צוזאמען מיט דר. מ... זיינען מיר געגאנגען אויף א מיטינג פון דעם „בית דוד לחם ותה", וואו מע טיילט טאג־טעגליך אויס ברויט מיט טהעע צו טויזענדער ארע־מע לייט, וואס זיינען צוליעב דער מלחמה געבליבען אהן א שום שטיץ.

די רעדנערס האבען כמעט אלע פראטעסטירט קע־גען די מעטהאדען וואס דער פערטרעטער פון דעם דייטשען הילפס־פעראיין געברויכט כדי צוריקצוגעווינען זיין פערלארענעם איינפלום אויף דעם עולם אין ירושלים. אזוי ווי א גרויסער טייל פון דעם בודזשעט פון דעם „בית לחם ותה" קומט פון דעם אמעריקאנישען הילפס־פאנד און דער דאזיגער פערטרעטער איז דער מחלק פון דעם פאנד, האט ער די ארעמע מענשען ממילא אין זיין מאכט.

די טהוער וואס ארבייטען טאג־טעגליך מיט דער גרעסטער אויפאפפערונג, זאגען זיך אפ אנצופיהרען ווייטער זייער ארבייט אונטער זיין אויבערהערשאפט. זיי קענען איהם קיינמאל ניט פערגעסען זיין פעררעטהערישע ראלע, ווען גאנץ ירושלים און גאנץ פאלעסטינא האבען כאיש אחד געקעמפפט פאר זייער טייערסטעם און הייליג־סטעם — פאר דער העברעאישער שפראך.

זיי, די טהוער, האָבען גענומען אויף זיך די שווע־רע ארבייט פון זאמלען געלט און שפּייזען פאַר די הונגעריגע פון ירושלים, אין דעם גייסט פון זעלבסט־הילף. זיי זיינען געווען שטאָלץ מיט דעם געדאַנק, אז די מיטלען צו העלפען די נויטבעדערפטיגע פון ירושלים, קומען פון ירושלים גופא. אַט דאָס בעוואוסטזיין האט געשטאַרקט זייערע הענד און געמוטהיגט זייערע הערצער. איצט וועט ־ער אַמעריקאַנישער פאָנד דעמדאַזיגען גייסט פון זעלבסט־הילף און אונאבהענגיגקייט טויטען...

שטאָלצע ווערטער. די נייע ירושלים...

עס איז נאָהענט צו האַלבע נאַכט, ווען מיר קעהרען זיך אום צום האָטעל.

די גאַסען זיינען שטיל און בעגאָסען מיט לבנה־ליכט. אונזער קול הילכט אָפּ מיט אַ מאָדנעם ווידערקלאַנג אין דער שטילקייט... פון די זייטיגע געסלעך, פון די גע־העפטען, פון די בעשימערטע דעכער, פון דער לופט, פון אומעטום דאַכט זיך קוקען אויף אונז מחנות און מחנות און הערען זיך צו צו אונזער געשפּרעך... הערט מען אויף אַ ווײַלע ריידען, דריקט די שטילקייט מורא׳דיג. דאָס גרויסע אומגעזעהענע געזעמעל וואַרט...

פון הונדערט יאָהר און פון טויזענד און פון גאָט ווייס וויפיעל טויזענדער יאָהרען צוריק, מחנות און מחנות...

אויף מאָרגען אין דער פריה פאָהר איך אוז חאוואַ־דזשאַ מוסאַה כאַפּען אַ קוק אויפ׳ן הר הזיתים.

מיר קעהרען אונזער בליק צו די מואב־בערג, וואס זעהען זיך פון דער ווייטען. איבער זיי פויזעט לאנגזאם א שווערער ווייסער נעבעל...

אויף איינעם פון דיזאזיגע בערג, אויף דעם הר נבו, איז דער גרויסער פיהרער געשטאנען און האט געקוקט אויף דעם שעהנעם לאנד און האט געטראכט פון דעם פאלק וואס ער האט ליעב געהאט מעהר פון זיין אייגענעם לעבען און וואס ער האט געשפייזט און גענעהרט מיט דעם בלוט פון זיין הארצען...

געשטאנען איז ער און האט געקוקט מיט פיין און מיט ליעבשאפט פון דער ווייטען. ווארום דער גרויסער גאט יהוה האט געזאגט צו איהם:

„אט דאס איז דאס לאנד וואס איך האב צוגעשוואָ־רען צו אברהם'ן און צו יצחק'ן און צו יעקב'ן...

„איך האב עס דיך געלאזט זעהן מיט דיינע אויגען, אבער קומען אהין וועסטו ניט"...

האט דער נביא דעם קאפ געבויגען פאר גאט'ס בע־פעהל און ער איז געשטאנען אויף דעם שפיץ פון בארג נבו און זיינע אויגען האבען זיך געצויגען אהין־אהין צו דער ירושה פון זיין פאלק, און דער נעבעל אויף זיינע אויגען איז געווען געדיכטער ווי דער נעבעל וואס איז איצט געקראכען איבער די בלויע בערג פון מואב...

פון דער ווייטען אין דער נידער, גלאנצט אין מאר־גענליכט דער ים־המלח, אזוי ווי פריש־צושמאלצענער בליי...

און אַט איז אַ קליין שמאָל בענדעל פון דעם טייך ירדן. דער קליינער טייך ירדן וואָס זיין נאָמען איז אַ הייליגקייט ביי אַלע פעלקער אין אַלע לענדער און זיינע וואַסערען ווערען געפיהרט אין די ווייטסטע ווינקלען פון דער וועלט צו זיין אַן איינווייהונג און אַ בענשונג אין דער וויעג, און אַ טרייסטונג און אַ הייליגונג אויף דער גוסס בעט...

די פיס פערלאָזען די ערד. איך בין אין חומש, אַזוי ווי אין אַ שמעקענדיגען פעלד פון הויכע גראָזען... איך וואַנדער דורך די פסוקים, ריהר זיי אַן מיט די הענד אַזוי ווי מע ריהרט אַן אין שמעקענדיגען פעלד די גרינע שטענגלעך, און די ממשות'דיגע וועלט איז אַזוי ווייט, ווייט...

צוריק געהען מיר אַראָפּ צו פוס. מיר קלעטערען דורך דעם אידישען בית עולם. עס דאַכט זיך, אַז די קברים און די מצבות וואָס ליגען אויף זיי, וועלען קיין ענד ניט נעהמען... אָבער איבער די קברים און איבער די מצבות טאַנצען אום בינטלעך שטראַהלען און דער טויט וואַרעמט זיך אויף דער זון...

מיר געהען פערביי דעם רוסישען קלויסטער. די גילדערנע שפּיצען אַרום דער קופּאָלאַ זעהען אויס ווי גרויסע בעגולדעטע אָרגעל-רעהרען, גרייט צום בלאָזען הימעל אַ הימן אויסצושפּיעלען...

טיעף אונטען אין טהאָל איז דער „עמק יהושפט", דאָרט וועט זיין דער גרויסער יום הדין...

אלע קברים אין אלע עקען פון דער וועלט וועלען זיך עפענען און עס וועלען איילען די טויטע פון אלע לענדער און אלע צייטען זיך קומען שטעלען פאר געריכט אין דעמראזיגען טהאל.

אקעגען איבער'ן טהאל איז דער הר הבית און די „קופאלא פון דעם פעלז" אדער ווי מע רופט זי על פי טעות „אמאר מאשיי".

דארט געפינט זיך דער פעלז וואוהין דער וואונדער־פערד „על־בוראק" האט געבראכט דעם נביא פון אללאה, אין דער לעילעט־על־מיאראדזש (די נאכט פון ארויפגעהן אין הימעל) — אזש פון דער ווייטער מעקקא. און אז מוחאמעד האט זיך אויפגעהויבען אויף „על־בוראק" צום הימעל, האט איהם דער פעלז געוואלט נאכפליהען, נאר „דזשיבריל" האט איהם צוריקגעהאלטען, וויזט מען עד היום דעם צייכען פון דעם מלאך'ס הענד אויפ'ן שטיין.

אין דעם יאם־על־קיאמא אז דער שופר וועט בלאזען, וועט דער שווארצער קאאבא שטיין פון מעקקא קומען עולה רגל זיין צו דעם פעלז אויפ'ן הר הבית... און גאט וועט זיך זעצען אויף דעם פעלז און וועט משפט'ן די טויטע פון אלע לענדער און אלע צייטען, וואס וועלען שטעהען פערזאמעלט אונטען אין טהאל...

די העל־גרויע ירושלים, די עיר הקודש, ליעגט און טרוימט אין זוניגע מנוחה איהרע גרויסע אונשטערבליכע

חלומות, חלומות פון אַלטע, פערגאַנגענע צייטען און חלומות פון גרויסע טעג וואָס וועלען קומען...

טהורעמס פון קירכען און שפּיצען פון מינארעטס ציהען זיך צום בלאָהען לויטערען הימעל... נייע בנינים חבר׳ען זיך מיט אַלטע... אַ האַרמאָנישער געזאַנג פון אַלע דורות, פון אַלע אומות און [illegible], אַלע געטער...

XIV.

פאַהרענדיג

צו דער דעלעגאַציע וואָס דאַרף פאַהרען איבערגעבען דעם שעיך אבו־חאליב די מתנה פון די רחובות׳ער, איז צו־געקומען נאָך א מיטגליעד. דאָס איז דער אַדוואָקאַט אדון מאַני, א נידעריגליכער פעט־לייביגער אָריענטאַלישער איד אין א רויטען פעץ, וואָס זיין אויסזעהן דערמאָנט שטאַרק אָן דעם סולטאַן אבדול־חאמיד.

מאַני׳ס משפחה שטאַמט פון בבל; מיט א יאָהר זי־בעציג צוריק איז מאַני׳ס פאָטער געקומען פון בבל קיין ארץ ישראל און האָט זיך בעזעצט אין חברון. ער איז גע־וועזן א גרויסער חשוב ביי די אַראַבער אזוי ווי ביי די אידען; ער היום קומען פרומע אַראַבער מתפלל זיין אויף זיין קבר.

מאַני׳ס ברודער איז דער חכם באשי פון חברון. ער, דער אַדוואָקאַט, וואוינט אין ירושלים. מיט אונז רעדט ער העברעאיש, אָבער זיין נאַטירליכער לשון איז אַראַביש. ער איז א מלא וגדוש מיט אַראַבישע מעשה׳לעך און אַראַ־בישע ווערטלעך.

אין דעם מאַרד־פּראָצעס איז ער געוועזן דער אַדוואָקאַט

פון די רחובות'ער. צוליעב זיין שעהנעם אראבישען מענה לשון איז געבליבען אז מע זאָל איהם מיטנעהמען קיין חברון. דאָס אראביש פון „חאוואדזשאַ מוסאה" און ג... איז ניט געווען גענוג פאַר דער מליצה'דיגער רעדע וואָס מע האָט געזאָלט האַלטען פאַר אבו־חאַליב. און אָהן די גע־העריגע מליצה וואָלט די מתנה קיין שום טעם ניט געהאַט.

נאָכמיטאָג האָבען מיר זיך אריינגעזעצט אין אַ וואַ־גען און זיינען אָפּגעפאָהרען פון ירושלים קיין חברון אָדער, ווי די אראַבער רופען עס: „על־כאַליל ער־ראַחמאַן" (דער פריינד פון גאָט — אברהם), געווענליך פערקירצט אויף „על־כאַליל".

דער וועג שלענגעלט זיך באַרג ארויף און באַרג אראָפּ: לאַנגע קאַראַוואַנען פון קעמלען ציהען זיך אויף דעם וועג פערביי אונז. דאָס זיינען אַרמעע־טראַנספּאָרטען וואָס קומען ליידיגע צוריק פון חברון. מאַני האָט אין איין דער־צעהלען אַראַבישע מעשה'לעך און אַראַבישע מנהגים.

אזוי ווי עס איז די צייט פון „קורבאַן באַיראַם", דער־צעהלט ער אונז פון דעמדאָזיגען יום־טוב.

„קורבאַן באַיראַם" איז דער טערקישער נאָמען און מיינט „דער יום־טוב פון קרבן". די אַראַבער רופען עס „על־איד על־קעביר" — דער גרויסער יום־טוב.

איטליכער מוסלים ווי אָרעם ער זאָל ניט זיין, מוז אין „קורבאַן באַיראַם" קוילען אַ שעפּס. אויב ער איז ניט ביכולת פאַר זיך אליין צו קוילען אַ גאַנצען שעפּס, לעגט ער זיך צונויף מיט אנדערע. געגוי ווי ביים קרבן פסח.

מאַני ווייזט מיט דער האַנד אַן אויף דעם הר הבית און, אויף דער אַנטקעגענדיגער זייט, אויף דעם הר הזיתים.

די מוסלימיין זאָגען, אַז לעתיד לבא, וועט פון איין באַרג ביז׳ן צווייטען אַריבערגעצויגען ווערען אַ בריק, דין ווי אַ האָאַר און שאַרף ווי אַ שווערד. אויף דערדאָזיגער בריק וועלען די צדיקים אַריבערפאָהרען בשלום, רייטענדיג אויף דעם שעפּס וואָס זיי האָבען געקוילעט אין „קורבאַן באַיראַם״, און די רשעים וועלען אַרונטערפאַלען אונטען אין גיהנום אַריין. דאָס איז דער „סיראַט אול־מוסטאַקים״, דער ריכטיגער וועג, וואָס ווערט דערמאָנט אין דער ערשטער סורע פון דעם קוראַן.

מיר פאָהרען פערביי אַ טויער מיט אַ גריכישער אויפשריפט. דורך דעמדאָזיגען טויער פאָהרט מען אַרויף צו דעם קלויסטער „מאַר עליאַס״ וואָס איז געבויט געוואָרען פון אַ געוויסען מיטראָפּאָליט מיט׳ן נאָמען „עליאַס״, אָדער „אליהו״.

שפּעטער האָט מען אָן דעם מעטראָפּאָליט פערגעסען און דער פּלאַץ איז פערבונדען געוואָרען מיט אליהו הנביא. האָט מען דערצעהלט, אַז דאָ איז דער פּלאַץ וואו אליהו הנביא איז אויף אַ פייערדיגען רייטוואָגען אַרויפגעפלויגען צום הימעל.

האָבען פרומע נשמות דעם טויער אויפגעשטעלט און אויבען באַרעליעף אויסגעפורמעט די געשטאַלט פון אַ רייטער וואָס גאַלאָפּירט אויף אַ פערד.

די אראבער זיינען ניט געבליבען הינטערשטעליג. האַ־
בען זיי דעם אָרט אָנגעקניפּט אָן „על כאדר", וואָס איז דער
אליהו הנביא פון די מוסלימין.

מע רופט איהם „על־כאדר" — דער גרינער, ווייל אור־
מעטום וואו ער שטעלט זיך מתפלל זיין, ווערט דער אָרט
אונטער זיינע פיס גרין בעוואקסען.

די פעלאחין פון דער שכונה דערצעהלען, אַז:

אַן אָרעמע פרוי האָט מיט איהר זוהן געוואוינט ניט
ווייט פון „על־כאדר'ס" טויער. האָט זי איינמאָל איהר
זוהן אַזוי שטאַרק אָנגעשלאָגען, אַז ער איז פון איהר אַוועק
און האָט זיך אַוועקגעזעצט נעבען דעם טויער און האָט זיך
ביטער צואווויינט. מיט אמאָל בעוויזט זיך צו איהם דער
„על־כאדר" און זאָגט: דעם קיסר'ס טאָכטער העלענע איז
משוגע געוואָרען און קיין רופא קען זי ניט היילען. געה און
דו וועסט זי געזונד מאַכען.

האָט דער כאדר איהם גענומען און אַוועקגעטראָגען
אין דעם פּאלאַץ פון דעם קיסר, און ווי ער איז אהין געקו־
מען, האָט ער זיך געבוקט פאַר'ן מלך און האָט געזאָגט:
אדוני מלך, איך בין געקומען געזונד מאַכען דיין טאָכטער.
איז דער קעניג געוואָרען מלא שמחה און זאָגט צו איהם:
אויב דו וועסט זי אויסהיילען, גיב איך זי דיר פאַר א ווייב.

איז ער אַוועק צו דער בת מלכה און ווי ער איז נאָר
אריין צו איהר אין קאַמער, אַזוי איז זי תיכף געוואָרען גע־
זונד און פריש.

אַז דער מלך האָט עס דערזעהן. האָט ער זיינע אויגען
ניט געגלויבט פאַר לויטער פרייד. אָבער אַז האָט נאָך אַמאָל

אַ קוק געטהאָן אויף דעם יונג, האָט ער חרטה געהאַט וואָס ער האָט אַזאַ פּראָסטען מענשען צוגעזאָגט צו געבען די בת־מלכה פאַר אַ ווייב.

רופט ער זיך אָפּ צו איהם אַזוי : אויב דו ווילסט חתונה האָבען מיט מיין טאָכטער, מוזטו איהר ברענגען כלה־מתנות, פיער מויל־אייזלען אָנגעלאָדען מיט דימענטען און בריליאַנטען.

איז דער יונג אַוועק בעטריעבט און האָט זיך מיאש געווען פון דער בת־מלכה. מיט אַמאָל קומט צו איהם „על־כאדר" און זאָגט : געה צוריק צום מלך און בעט מע זאָל דיר געבען פיער מויל־אייזלען מיט ליידיגע קערב, און ווען מע וועט דיר געבען וואָס דו פערלאַנגסט, געה אַוועק אין דעם „וואדי־עס־סאַראר" און פיל אָן די קערב מיט קליינע שטיינדלעך, און ברענג זיי אין פּאַלאַץ.

האָט דער יונג אַזוי געטהאָן, און ווי ער איז געקומען אין פּאַלאַץ און אויסגעשאָטען די קליינע שטיינדלעך, האָט זיך אַרויסגעוויזען אַז דאָס זיינען לויטער טייערע שטיינער וואָס זייער ווערטה איז גאָרניט אָפּצושאַצען.

האָט דער מלך געמוזט האַלטען זיין צוזאָג און איהם געבען זיין טאָכטער פאַר אַ ווייב.

מיר פאָהרען ווייטער ביז מיר קומען צו אַ קבר־שטוב, געבויט אין דעם אַראַבישען סטיל. מיר שטעלען זיך אָפּ.

— מוטער רחל'ס קבר...

איך געה אַראָפּ פון וואָגען און איך געה אריין אין דער הייהל־מויער.

די ווענד זיינען ארומגעהאנגען מיט זיידענע פרוכת'ן אויסגעשטיקט מיט גילדערנע אותיות און קוויטען. אין ענגלייכטער ברענען קנויטען איינגעטונקט אין בוימאויל. אין מיטען דער הייהל א גרויסער שטיינערנער קבר.

היינט איז רחל'ס יאהרצייט און די מערה איז פול מיט מתפללים. א יונגער בעל־הבית'על שטעהט אנגעטהאן אין א טלית און דאווענט פאר'ן עמוד מיט געוואלדיגער התלהבות, די איבעריגע דאוונען שטיל, הארציג, און מיט ענטציקטער כונה...

דאס ליכט פון די בוימאויל קנויטען, מישט זיך צו־נויף מיט די קיהלע שאטענס און מיט דעם געמורמעל פון די דאוונערס, אין א זיסען ניט־ערדישען אומעט...

א פאר ווייבער שטעהען אין א ווינקעל און די ליפען זייערע בעוועגען זיך שטיל. איינע פון זיי בויגט זיך איין און הויבט אויף א קליינעם לויזען שטיין נעבען קבר. זי שושקעט אריין אין דער עפנונג א תפלה, אדער אפשר האט זי אהין א קוויטעל אריינגעווארפען?

דער יונגער בעל תפלה זאגט די חזרת הש"ץ, דער עולם ענטפערט נאך יעדער ברכה „אמן", פון דער טיעפער נשמה ארויס.

עס הערט זיך ווי די קנויטען זויגען די בוימאויל און א שימער פאלט אויף די מתפללים און אויף דעם שטיין, און זיי פיהלען זיך מיט דעם שטיין אינטים און היימיש...

ביים איינגאנג איז אין דער מערה א ברונען פאראן. א איד שעפט אן אין א קענדעל און פרעגט אויב איך וויל

טרינקען. דאָס וואסער איז קאַלט, פריש און קוויקענדיג.

מיר געהען ארויס פון דער פינסטערער מערה אין דער העלער בארג־לופט, און פאָהרען ווייטער אויף דעם געדרעהע־דעלטען טראַקט...

פון מוטער רחל׳ס קבר איז געבליבען אויפ׳ן געמיטה אַ זיסער נאָכקלאַנג, אַ פרישע קיהלונג און אַ ברכה, אזוי ווי נאָכ׳ן בענשען פון אַ מאַמען...

XV.

די שטאָדט פון די אבות

עס ווערט שפּעט און מיר האָבען נאָך אַ סך צו פאָהרען.

מאַני קען אויסגעבונדען איטליך שטיקעל ערד בע־זונדער. און איטליך שטיקעל ערד וואָס מיר פאָהרען פערביי, האָט איהר בעזונדערע געשיכטע.

אָט זיינען די „ברכות שלמה", די קינסטליכע סאַ־זשעלקעס וואָס דער קלוגער קעניג האָט געלאָזט בויען, כדי אַזש פון דער ווייטען די באַרגיגע ירושלים מיט פרי־שע וואסער צו בעזאָרגען.

אָט איז „בית צור", וואו די חשמונאים האָבען זיך בעפעסטיגט אַקעגען די „יונים", און געקעמפּפט איינער קעגען הונדערט און צעהן קעגען טויזענד, פאַר פאָלק און גלויבען...

אָט איז דער קבר פון דעם מרה־שחורה׳דיגען מוסר׳־ניק — יונה הנביא. ווי ווייסט די געגענד זאָל אַרום ניט זיין, דאָך בעסער ווי אין בויך פון אַ פיש...

און אָט איז „ראמאַט על־כאליל", אָדער די אלוני ממרא פון חומש.

דאָ איז געשטאַנען אברהמ׳ס הויז. טהיר און טויער אָפען פון אַלע זייטען... און זעק מיט זעמעל־מעהל און קעלבער און רינדער און שאָף גרייט פאַר דעם הונגעריגען שטויב־בעדעקטען וואַנדערער.

די נאַכט פאַלט צו. די לבנה האָט אַלצדינג פער־צויגען מיט א האַלב־דורכזיכטיגען כשופ׳דיגען דעק־טוך.
מאַני כאַפּט א דרעמעל. די איבעריגע שווייגען. די קאָפּיטעס פון די פערד קלאַפּען אָפּ הילכיג אין דער אַרו־מיגער מדבר־שטילקייט.
פוןביידע זייטען וועג פעלדער און בארג־טעראַסען אנגעוואָרפען מיט ווייסע לעבערדיגע שטיינער וואָס זע־העז אוים ווי פערשטיינערטע שוואָמען...
די אויגען שליסען זיך דריי־פערטעל צו. נעהמען די שטיינער אָן אַלערליי ווילדע געשטאַלטען. אָט זיינען עס מצבות, אָט הויפענס פון מענשליכע שאַרבענס...

עס איז שוין געווען א שטיק אין דער נאַכט, ווען אונזער וואָגען האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען „אשל אברהם" (אברהמ׳ס אייכענבוים): דער שעהנער ביבלי־שער נאָמען איז געווען די איינציגע שעהנע זאַך וואָס דערדאָזיגער האָטעל האָט פערמאָגט. א קאַלטער שטיי־נערנער בנין, וואָס איז געווען אַזוי אונבעקוועם און אַזוי מרה־שחורה׳דיג ווי נאָר אַן א ר א ב י ש ע ר האָ־טעל קען זיין, הגם די בעלי־בתים זיינען דווקא אידען — פון שניאור זלמן לאַדיער׳ס אייניקלעך.

די אשכנזי'שע בעפעלקערונג פון חברון בעשטעהט הויפטזעכליך פון חב"ד'ניקעס און צום גרויסען טייל פון דעם לאדיער'ס משפחה.

א יונגער אינגעל מיט לאנגע פאות, א זעהר ריהרעוור־דיגער, מיט ביטרע שווארצע אויגלעך, פארעט ארום אונז. אראביש רעדט ער בעסער ווי אידיש. זיינע תנועות און בעוועגונגען זיינען „האלב יצחק, האלב ישמעאל", ווי דער לאדיער וואלט געזאגט, אדער האלב־חסידיש, האלב־אראביש, ווי איך זאג.

דער טאטע איז טויט, האלט דעם האטעל די אלמנה מיט איהרע צוויי זיהן, איינער, דער פלינקער אינגעל, וואס בעדיענט אונז, און אן עלטערער — א בחור פון א יאהר זיבעצעהן, וואס געהט ארום פער'מח'ט און קוקט מיט גרוים ביטול אויפ'ן האטעל און אויף די געסט. בעט מען איהם עפעס טהאן, טהוט ער עס פון יוצא וועגען. פינ־סטערע פרנסה...

דער אלטער לאדיער ליעגט נאך אין בלוט.

מיר עסען אפ א קלאגעדיגע וועטשערע און די רעלע־גאטען נעהמען זיך צו דעם עצם ענין וואס האט אונז אהער געבראכט.

א שליח ווערט געשיקט אנזאגען דעם אלטען אבו־חאליב אז מיר זיינען דא און ווילען איהם בעזוכען. קומט א תשובה, אז ער לאזט אונז בעטען צו זיך.

אונזער דעפוטאציע קריגט צו נאך צוויי מיטגליע־

דער — צוויי חברונ׳ער בעלי־בתים פון די לאדיער, הויכע יונגע לייט מיט שלעכטע אויגען, שטארק פערברוינטע געזיכטער און שמאלע שווארצע בערד־רעהמלעך. זיי זיי־נען עס געווען די ערשטע צוזאמענצוברענגען דעם „ועד״ פון רחובות מיט דעם אלטען אבו־חאליב.

מיר געהען דורך שטילע פערשלאפענע גאסען. די אראבער לעגען זיך שלאפען מיט דער זון און שטעהען אויף מיט דעם מארגענשטערן.

אין קיין הויז איז ניט צו זעהן א ליכט.

מיר קומען צו דעם טויער פון א הויף און א קורצע אלעע פון בוימער ברענגט אונז אין א גערטעל הינטער א ווייס־געקאלכטען הויז.

דער גארטען איז העל־בעלויכטען פון דער לבנה און אויף דער ערד זיינען אויסגעלעגט דעקען און קישעלעך.

דער אלטער שעיך קומט אונז ארויס מקבל פנים זיין. ער איז א הויכער, א גלייכער ווי אן אלטער פאלמענבוים, מיט א ווייסער לאנגער בארד, מיט א ווייסען טורבאן אויפ׳ן קאפ און א לויזען געבלומטען קיטעל מיט א קאַ־לירטען גארטעל.

ער בעגריסט איטליכען פון אונז לאנגזאם און מיט גרויס פאראד.

— תאפאדאל (טהו מיר דעם כבוד).

מיר זעצען זיך אויס אין א קרייז. מע דערלאנגט קאווע און פאפיראסען. מע רויכערט שטיל און דער רויך קרייזעלט זיך אין בלאע רינגלעך אקעגען דער לבנה־העל־קייט ביז אין די בוימער אריין.

דערנאָך הויבט זיך אָן די רעכטע צערעמאָניע:

דער לומדישער ג... זאָגט מאַני'ן פאַר אין העברע־איש: אבו־חאַליב איז געגליכען צו אהרן הכהן וואָס איז געווען אַן אוהב שלום און אַ רודף שלום. אויף שלום האָט הקדוש ברוך הוא געבויט די וועלט, און דער שכר וואָס איז אָנגעגרייט פאַר דעם וואָס מאַכט שלום איז גרעסער ווי פאַר דער גרעסטער מצוה.

טהוט זיך מאַני אַ קעהר צו דעם אַלטען אבו־חאַליב און הויבט אָן רעדען לאַנגזאַם, געצאַצקעט, איטליך וואָרט איבערצוצעהלען, און מיר אַלע האָרכען מיט גרויס כונה, און דער יאַדושליוּוער חריף גלעט די רויטע באָרד און דער שעיך גלעט די ווייסע באָרד און ביי איטליכען זאָץ זאָגט ער:

— נאַ'אַם (יא).

געענדיגט דעם דרוש נעהמט ג... ארויס די מתנה און דערלאַנגט דעם אַלטען שעיך:

— ווען די אידען פון רחובות זאָלען האָבען קרח'ס אוצרות, וואָלטען זיי ניט געקענט איהם גענהעריג אָפּ־צאָהלען, אָבער בלויז אַ קליינע מתנה צום אָנדענק האָבען זיי איהם געשיקט.

דער אַלטער שעיך קוויינקעלט זיך. זיין מילדע, מיושב'דיגע שטים האָט אין זיך אַ וועלט מיט רוה און איידעלער געזעצטקייט: —

— ער איז שטענדיג אַ רודף־שלום. קיין לויהן וויל ער ניט. דאָס איז פון אַללאַה'ס וועגען.

אָבער ג... בעשטעהט, און מאַני דעקלאַמירט נאָך אַ

שטיק אראבישע מליצה, דאס מאָל זיין אייגענעם נוסח, און מיר אלע זיצען שטיל און בעטען מיט די אויגען:

— תאפאדאל...

נעהמט דער אלטער אבו־חאליב אָן, און ער בעט אונז איהם דעם כבוד אָנצוטהאָן און קומען עסען מיט איהם מאָרגען. מיר בעדאנקען איהם פאר די גרויסע עהרע און זאָגען זיך אָפּ. מיר מוזען אָפּפאָהרען.

די גאנצע צייט פון דעם געשפּרעך זיצט נעבען דעם אלטען אבו־חאליב, זיין שווער, אויך א בכבוד'ער זקן, אָבער אינגער פון איהם. דאס איז דער טאטע פון אבו־חאליב'ס דריטער און אינגסטער ווייב.

מיר הויבען זיך אויף. עס פאנגט זיך ווידער אָן א ווינשעוואניע. מע גיט זיך ברכות און קאָמפּלימענטען איין מאָל און צוויי מאָל, ביז מיר געהען ארוים פון טויער.

אויף מאָרגען בין איך אויפגעשטאנען פריה גענוג צו קענען זעהן פון דעם דאך פון „אשל אבו־הם", די זון אויפגעהן איבער דער שטאָדט פון די אבות.

ארום צעהן אזייגער זיינען מיר ארוים בעקוקען די שטאָדט, וואס האט א בעפעלקערונג פון צוואנציג טויזענד אראבער, און אן ערך דריי הונדערט פאמיליעס אידען. די אידישע בעפעלקערונג וואקסט און ענטוויקעלט זיך. ניט לאנג צוריק האט די אנגלאָ־פאלעסטינא באנק געעפענט אין חברון אן אָפּטיילונג.

מיר געהען פערביי דעם אראבישען בית־עולם, וואס שטעהט אָפען, ניט־ארומגעצאָהמט אין סאמע מיטען

שטאָדט. פלאַכע גראָע קברים, צוואוואָרפען אין אַלע זייטען אָהן אַ סדר. פון יעדען קבר שטעקען ארויס די צוויי טראַדיציאָנעלע פערשפּיצטע שטיינער.

אויפ'ן בית־עולם שפּאַצירען אַרום אָדער זיצען אין רעדלעך אַרום די קברים, אַראַבער און אַראַבערקעס. די פרויען געדיכט פערשלייערט אין שווארצען.

דאָס איז מען לכבוד „קורבאַן באיראַם" אויפ'ן בית־עולם געקומען. די טויטע האַלטען זיך אויף אַרום זייערע קברים און זיינען ניט אָפּגעשניטען פון די לעבעדיגע. דער נעבי מוחאַמעד, אַז ער פלעגט פערבייגעהן אַ בית־הקברות, פלעגט ער די מתים בעגריסען און זיי „סאַלאַם" אָפּגעבען, אַזוי ווי לעבעדיגע מענשען. עס איז אַ הייליגער מנהג, אַז ווי עס קומט אַ יום־טוב, געהט מען בעזוכען די מתים אַזוי ווי מע געהט בעזוכען שכנים. און מע פּיהלט זיך מיט זיי היימיש.

די אַראַבער האָבען אַ ווערטעל :

איד איל־יאַהוד ביל־קודור,
איד איל־נאַסאַרא ביל־זוהור,
איד איל־אַראַב ביל־קובור.

אידען פייערען יום־טוב מיט טעפּ (מאכלים), קריס־טען פייערען יום־טוב מיט בלומען, אַראַבער פייערען יום־טוב מיט (בעזוכען) קברים.

אידען האָבען ברוך השם פון לאַנג אָן אַ נאָמען ביי די פעלאַחין פאַר פרעסערס. קומט אַ איד אין אַן אַראַ־בישען דאָרף זינגען איהם די קינדער נאָך דאָס שפּאָט־ליעדעל :

יא יאהוד, ביח, ביח,
חאט ראס פול־טאביח..:
(אַ איד, לעג אריין דעם קאָפּ אין טאָפּ).

מיר קומען אריין אין דער אידישער גהעטאָ וואָס בע־שטעהט פון פינסטערע שמוציגע שטיין־געוועלבען און דורכגאנגען און קומען צו דער וואוינונג פון מאני'ס ברו־דער, דעם חכם־באשי פון חברון.

דער אלטער, אַ פארנעהמער זקן אין די זיבעציגער, נעהמט אונז אויף זעהר פריינדליך. מיר זעצען זיך אויפ'ן באלקאָן, און דעם חכם־באשי'ס ווייב דערלאנגט אונז „טשאי". דאָס איז אומיסנע פאר אונז. אזוי טרינקט מען קאווע.

דעם חכם באשי'ס ווייב איז אינגער פון איהר מאַן מיט אַ יאָהר דרייסיג. זי איז אַ רוסיש ווייבעל וואָס איז לכתחלה פון רוסלאנד געפאָהרען קיין בוענאָס איירעס. פון דאָרט איז זי געקומען צו איהרער אַ שוועסטער אין ראשון לציון. האָט זי אַ שדכן צוזאמענגעבראכט מיט דעם פער'אלמנ'טען חכם־באשי: זיי לעבען קענטיג זעהר גליקליך. זי זעהט אויס אזוי ווי אַ געבארענע „פרענקינע".

פון וואו מיר זיצען קענען מיר פון ווייטען ווידער זעהן דעם אראבישען בית־עולם.

ארום איין קבר מאכט אַ גרופּע דערווישען אַ „זיקר" טאנצענדיג דערביי אַן עקסטאטישען קאראהאָד. דער טאנץ הויבט זיך אַן לאנגזאם, טריט ביי טריט, און ווערט

אלץ האַסטיגער און האַסטיגער. מאַני דערצעהלט, אַז זיי טאַנצען אַפּט אַזוי לאַנג, ביז זיי ענדיגען מיט אַ קאַנוואולסיווען סאַפּע, און עס נעהמט זיי געהן בלוט פון מויל.

דער טאַנץ וואָס מיר האָבען צוגעזעהן איז געווען פיעל מעסיגער. איך וואָלט געזאָגט, ניט פיעל ווילדער ווי דאָס וואַרפען זיך פון אַ התלהבות'דיגען חסיד ביים דאַווענען.

דער חכם־באַשי האָט זיך צוגעגרייט צו געהן גוט־יום־טוב ביטען דעם מופטי, דעם קאַדי און דעם קאַימאַ־קאַם פון חברון, ווי זיין מנהג איז. האָט ער זיך לכבוד דעם אָנגעטהאָן אין זיינע אָפיציעלע מלבושים, אַ זילבער־געשטיקטער טורבאַן, און אַ זילבערנע עטרה אויפ'ן מאַנטעל.

די מלבושים — דערצעהלט ער אונז — זיינען די־זעלביגע ווי די וואָס די מוסלימישע גייסטליכע טראָגען, מיט דעם אונטערשיעד וואָס ביי די אַראַבער איז די פּער־ציערונג גאָלד און די חכם'ס מוזען טראָגען זילבער.

פון דעם חכם־באַשי'ס הויז געהען מיר בעקוקען די מערת המכפּלה. מיר געהען ווידער אַמאָל דורך דער גהעטאָ.

מאַני ווייזט אונז אָן אויף דער לאָך אין דעם טויער פון דער גהעטאָ און ער דערצעהלט:

מיט לאַנגע יאָהרען צוריק האָט געהערשט איבער חברון אַ גרויסער אַראַבישער פּאַשאַ, וואָס איז געווען אַ

צורר היהודים. האט ער איין מאל ארויפגעלעגט אויף די אידען פון חברון א מס פון פופציג טויזענד רענדלער. באם לאו, וועט ער זיי לאזען אלעמען אויסקוילען.

די קהלה איז געווען שרעקליך ארעם. קיין האפנונג צו קענען שאפען אפילו א צעהנט חלק פון דער סומע איז ניט געווען. האט מען גוזר תענית געווען און מע האט די הימלען געריסען טאג ווי נאכט.

דערווייל איז דער בעשטימטער טאג נעקומען אלץ נעהנטער. אט שוין איז די לעצטע נאכט. מארגען פריה ענדיגט זיך דער סראק, און דער פאשא וועט מאכען א כליה אויף אלע אידען.

מיט אמאל, אין מיטען דער נאכט, קלאפט עמיצער אין טויער. וויל איהם דער וועכטער ניט עפענען. גיט דער פרעמדער א שטארקען קלאפ, און האקט דורך א לאך דורך דער דיקען ברעט פון טויער. בעווייזט זיך א האנד און די האנד דערלאנגט דעם שומר עפעס איינגעבונדען אין א טיכעל, און א שטים זאגט פון יענער זייט טויער:

— דאס זאלט איהר געבען דעם פאשא. און תיכף איז די האנד נעלם געווארען.

אויף מארגען געהען די פרנסים צו דעם פאשא און זיי גיבען איהם איבער דאס טיכעל. עפענט דער פאשא און ווערט בלייך, און ער הויבט אן ציטערען ווי א בלאט.

זאגט ער צו די פרנסים: זייט וויסען, אז לעצטע נאכט איז צו מיר געקומען אברהם אבינו, און האט פון מיר פערלאנגט איך זאל איהם געבען די תכשיטין פון דער ווייב וואס איך האב ליעבער פון אלע. האב איך איהם

געגעבען, און אַט זיינען די תכשיטין אין אייער טיכעל.

האָט דער פּאשא געבעטען מחילה ביי די פּרנסים און האָט פון דענסמאָל אָן מטיב געווען מיט די אידען אין חברון.

מיר קומען צו דער מערת המכפלה, איבער וועלכער עס איז אויפגעבויט א גרויסע דזשאַמי. צוליעב ,קורבאַן באיראם" געהט א גרויסער עולם אראבער אין דער דזשאַמי אריין.

קיין ניט־מוסלים טאָר די דזשאַמי ניט בעטרעטען.

מע צייגט אונז אָן פון דערוייסען א געוויסען שטיין, און מע זאָגט אונז, אז אונטען ליעגט יצחק. מע ווייזט אונז אָן דעם אָרט וואו עשו'ס קאָפּ איז בעגראָבען. דער קערפּער ליעגט אנדערשוואו. שולדיג איז דער טויבער חושים, און געשעהן איז עס אזוי:

אז יעקב אבינו איז געשטאָרבען און זיינע זיהן און אייניקלעך האָבען איהם פון מצרים געבראַכט צו דער מערת המכפלה, איז געקומען עשו מיט זיינע זיהן און האָט גע'טענה'ט, אז דער פּלאַץ געהערט צו איהם, ווייל דער פּלאַץ וואָס האָט געהערט צו יעקב'ן איז שוין פערנומען פון לאה'ן.

איז געוואָרען א קריעגעריי און א רייסעריי. האָט מען געשיקט נפתלי'ן, וואָס האָט געהאַט פלינקע פיס ווי א הינד ער זאָל לויפען ברענגען דעם שטר־מכירה וואָס בעווייזט שוואַרץ אויף ווייס אז די גאַנצע מערת המכפלה

געהערט צו יעקב׳ן. דער טאַפּ לינזען האָט פאַר אַלצדינג בעצאָהלט.

חושים דער טויבער זוהן פון דן, האָט צוגעזעהן די מחלוקת, אָבער אַזוי ווי ער האָט ניט געקענט הערען אַ וואָרט פון די טענות, האָט ער ניט פערשטאַנען פאַר וואָס מע האַלט אָפּ די קבורה פון זיין זיידען. האָט ער גע־כאַפּט אַ רידעל און האָט דיר־נישט מיר־נישט אָפּגעהאַקט עשו׳ן דעם קאָפּ.

האָבען זיך עשו׳ס זיהן דערשראָקען און האָבען גע־כאַפּט דעם קערפּער פון זייער טאַטען און מיט איהם אַנט־לאָפען.

דער קאָפּ אָבער איז געבליבען און מע האָט איהם מקבר געווען צוזאַמען מיט אברהם יצחק ויעקב.

אונזער פיהרער ווייזט אונז אויך דעם פּלאַץ וואו עס איז געווען שרה׳ס מקוה...

צוריקגעהענדיג, טייטעלט אַן מאַני אויף אַ בערגעל, אונטער וועלכען עס ליעגען בעגראָבען די עדות וואָס זיי־נען געשטאַנען דערביי ווען אברהם אבינו האָט אָפּגעקויפט די מערת המכפּלה פון עפרון החתי.

אָהן די דאָזיגע עדות גאָט ווייס צי מיר וואָלטען גאָר געהאַט אַ מערת המכפלה.

אַז אברהם אבינו האָט געוואָלט אָפּקויפען ביי עפרון׳ען אַן אָרט אויף צו בעגראָבען שרה׳ן, האָט איהם דער כיטרער חתי ניט געוואָלט פערקויפען מעהר ווי דעם שטח פון אַן אַקסען־פּעל. זאָגט אברהם : גוט, איך גיב

דיר פיער הונדערט שקלים פאַ' דעם שטח פון אַן אָקסען־פעל. האָט ער צוגערופען ענר, אשכול און ממרא און האָט זיי געהייסען זיין עדות אויף דער קניה.

איז אברהם אוועק און האָט גענומען דאָס פעל פון אַן אָקס און האָט עס צעשניטען אין שמאָלע רימענדלעך, און האָט מיט זיי ארומגעמאָסטען דאָס גאַנצע פעלד פון דעם מערת המכפלה. האָט עפרון לכתחלה פּרובירט אָפּ־לייקענען שטיין און ביין, די גאַנצע מכירה, אָבער אברהם האָט געבראַכט זיינע עדות.

איז עפרון געוואָרען מלא רציחה און האָט דער־הרג'עט די דריי עדות. אָבער עס האָט איהם אַ האָאר ניט געהאָלפען, ווארום אפילו ווען מען האָט זיי שוין בעגראָ־בען און בעשאָטען, האָבען זיי פון אונטער דער ערד גע־האַלטען אין איין שרייען:

— עדות, עדות. אברהם האָט אָפּגעקויפט די ערד...

XVI.

אן איבערקעהרעניש

ארום איינס א זייגער נאָך מיטאָג זיינען מיר ארויס־
געפּאָהרען צוריק פון חברון.

די אומגעגענד פון דער אַלטער קרית ארבע (די שטאָדט
פון דעם ריעז „ארבע״) איז בעפלאַנצט מיט פרוכטבארע
וויינגערטנער. די חברונ׳ער טרויבען האָבען א שם פאַר
די בעסטע אין גאַנץ ארץ ישראל.

אויף אונזער וועג צו דעם שעיך אַבו חאליב׳ס הויז
איז אונז אויסגעקומען פערביי־צוגעהן דעם טייך אָדער
טהאַל „אשכול״, וואָס דער פסוק דערצעהלט, אז די מרגלים
„זיינען געקומען ביז צו איהם און זיי האָבען אָפּגעשניטען
פון דאָרט א צווייג און איין „אשכול״ (בינטעל טרויבען)
און זיי האָבען איהם געטראָגען אויף א שטאַנג זאַלבע־
צווייט. האָט מען דעמדאָזיגען אָרט א נאָמען געגעבען „דער
טהאַל פון אשכול״, צוליעב דעם „אשכול״ וואָס די קינדער
פון ישראל האָבען פון דאָרטען אָפּגעשניטען.

„האָבען די מרגלים געבראַכט דאָס גרויסע טרויבען־
בינטעל און האָבען געזאָגט צו די קינדער פון ישראל: א

טייער לאַנד. עס פליסט מיט מילך און מיט האָניג, אָבער —

„דאָס פאָלק וואָס וואוינט דאָרט איז צו שטאַרק פאַר אונז..." ניט פאַר אונזערע כחות...

נאָר כלב דער זוהן פון יפונה האָט זיך אוועקגעשטעלט און האָט געזאָגט —

„לאָמיר געהן אהין און עס צונעהמען פאַר זיך... וואָרום מיר וועלען זיי בייקומען..."

האָט מען אוועקגעגעבען חברון צו כלב'ן „און ער האָט פון דאָרט פערטריבען די דריי ריעזען" און פאַר די חתים און פאַר די יבוסים האָט ער זיך ניט דערשראָקען, און די גרויסע זאַפטיגע ווייטנטרויבען זיינען געפאַלען אויף זיין חלק...

מיר פאָהרען־דורך בית לחם, אַ ניי־אויפגעבויטע שטאָדט מיט אַ סך קלויסטערס... קיין זאַך ניט וואָס זאָל דערמאָנען אין מינדסטען אָן דער בית־לחם וואו רות האָט זאנגען געקליבען הינטער די שניטערס פאַר זיך און פאַר דער אַלטער נעמי'ן...

אַ בית־לחם פון גלחים און צלמים, און פון ווארשטאַטען וואו מען מאַכט הייליגע סואווענירס פאַר טוריסטען...

אָנגעקומען אין ירושלים זיינען מיר מיט'ן דייקסעל אין שבת אריין.

אונזער פּלאַן איז געווען צו בלייבען אין ירושלים איבער שבת און זונטאג אָפּפאָהרען אהיים.

אבער אן אומגעריכטע איבערקעהרעניס האט אונז גע־
צוואונגען אפצופאהרען פריהער ווי מיר האבען גערעכענט,
און דערצו נאך מחלל שבת זיין בפרהסיא און פאהרען אין
דעם הייליגען רוה־טאג אין א וואגען דורך די גאסען פון
דער עיר הקודש.

מיר זיינען געזעסען שבת פריה און האבען געגעסען
אונזער פריהשטיק, מיט אמאל לויפט אריין דער בעל־הבית
פון דעם האטעל, א בלייכער און אהן אן אטהעם, און
ברענגט די בשורה אז דאס רוסישע קאנסולאט האט נאר־
וואס ארויפגעצויגען א גרינע פאהן, וואס דאס מיינט, אז
טערקיי האט דערקלערט קריעג רוסלאנד, און די רוסישע
אונטערטאנען געהען איבער אין דעם שוץ פון דעם איטא־
ליענישען קאנסול.

די נאכריכט האט זיך פערשפרייט אזוי ווי א פרעירי־
פייער, און האט אנגעמאכט א מהומה אין דער שטאדט.
אזוי ווי דאס רוב פון די אידישע איינוואוינער פון ירושלים
זיינען רוסישע אונטערטאנען, איז אויף אלעמען אנגעפא־
לען א פאנישער שרעק. וואס וועט טערקיי טהאן מיט די
פרעמדע אונטערטאנען ?

מע האט געזעהן וואס דייטשלאנד האט געטהאן און
מע האט אפגעלערענט א קל וחומר...

„חאוואדזשא מוסאה" האט געוואלט אריבערגעהן צו
דעם רוסישען קאנסול. האב איך איהם בעגלייט.
א קליינע גרינע פאהן האט געפלאטערט אין דער הויך.

אַט דאָס קליינע שטיקעל גרינע צייג איז געווען דער סימבאָל פון אַ גרויסען אומגליק.

אין קאָנסולאַט איז געווען אַ טומעל און אַ סומאַ־טאָכע. מע האָט געפּאַקט קאַסטענס און טשעמאָדאַנעס מיט דאָקומענטען און מע האָט זיי האַסטיג אָפּגעשיקט, קענטיג צו דעם איטאַליענישען קאָנסול.

דער קאָנסול אַליין מיט זיין אידישען געהילף זיינען געוועזען ווייס ווי קאַלך און זיינען אומגעגאַנגען הין און הער ווי צומישטע.

„חאַוואַדזשאַ מוסאַה" האָט געפרעגט אויב ער זאָל בלייבען אין ירושלים. וועט מען ניט אָפּשליסען יעדע פער־בינדונג פון ירושלים מיט דער פּראָווינץ, אַזוי ווי מע רעדט?

די עצה איז געווען: פּאָהרט, פּאָהרט וואָס שנעלער...
די לופט איז געווען פול מיט שרעקען.

איך בין אריבער צו דעם אַמעריקאַנישען קאָנסול דר. גלאַסברוק, און האָב איהם געטראָפען רוהיג ארויסרייטענ־דיג פון זיין טויער אויף אַ שפּאַציער, צוזאַמען מיט זיין ווייב און זיין „קאַוואַס".

איך פרעג איהם אויב ער ווייס עפּעס וועגען דער קריעגס־ערקלערונג פון טערקיי. זאָגט ער אַז ניין: דער־צעהל איך איהם די נייעס.

מיט אַמעריקאַנער, נאַטירליך, האָט עס ניט צו טהאָן. איבריגענס ראָטה ער איך זאָל פאָהרען צוריק קיין רחובות וואו מיין היים איז.

בלייבט מיר זאָלען פאָהרען תיכף.

שיקט מען פרעגען א שאלה. קריגט מען א היתר. מע מעג פאָהרען אין אזא פאַל. אָבער ג... איז אין פער־צווייפלונג. מיר קלעמט דאָס הארץ פאר איהם. א איד אויף דער עלטער מחלל שבת זיין פאר אלעמען אין די אויגען אין ירושלים...

דער בעל־עגלה ווייס ווי צו שלאָגען קאפּיטאַל פון אונזער איילעניש. וויל ער צוויי מאָל אזוי פיעל. מיר זע־צען זיך אריין אין וואָגען און טרייבען דעם קוטשער.

מיר ווילען וואָס שנעלער ארויס פון ירושלים. מיט אונז פאָהרט דר. רופּין פון דעם „משרד ארץ ישראל". מיר נעהמען דעם אלטען ג... אריין אין מיטען און זוכען איהם צו פערשטעלען ווי ווייט מיר קענען. ער רוקט ארויף זיין קאַלנער אין דער הויך און בויגט אראָפּ זיין קאָפּ... ווען ער זאָל קענען זיך אין גאַנצען בעהאַלטען אונטער דעם בענקעל!

דער וואָגען קלאַפּט חוצפּה'דיג איבער די שטיינער און רייצט זיך מיט די שבת'דיגע גאַסען אזוי ווי א מומר להכעיס... אידען שטעלען זיך אָפּ און קוקען אָן דעם וואָ־גען און די פּאַסאַזשירען.

— וואָס איז געשעהן ?...

פון וואוילטאַג וועט קיינער, אפילו דער פערביסענ־סטער אפּיקורס, ניט פאָהרען אין ירושלים אום שבת. ווייס מען אז עס האָט אָן אומגליק פּאַסירט...

אַן עלטערער איד דערקענט ג... און שטעלט אַן אַ פּאָר אויגען אזוי ווי די וועלט וואָלט אונטערגעהן.

מיר פאָהרען און פאָהרען און אויפ'ן הארצען איז שווער. וואָס וועט איצט פון דעם ישוב ווערען? וועט דער בלוטיגער מבול אוועקפלייצען דאָס וואָס איז מיט אזוי פיעל קרבנות געפלאַנצט און געבויט געוואָרען?... וואָס וועלען די אראבער טהאָן? וועלען זיי זיך ניט בענוצען מיט דער מלחמה־שטימונג אקעגען די מאַסקאַבים, כדי אויסצולאָזען זייער צאָרן אויף די אידישע קאָלאָניסטען וואָס זיינען כמעט אלע רוסישע אונטערטאַנען?...

נאָך אַ פּאָאר שעה פאָהרען כסדר, שטעלען מיר זיך אָפּ אין באב־על־וואַדי („דער טויער פון טהאַל"), אַן אראַבישער דאָרף ארומגערינגעלט פון אלע זייטען מיט בערג.

דער טרייבער טרינקט אָן די פערד און מיר זעצען זיך אויף קליינע בענקלעך נעבען אַ קאווע־הויז און בעשטעלען פאַר אונז אלעמען שעלכלעך קאווע.

עס איז אַ שעהנער טאָג מיט ווייכען זונענליכט. דער הימעל איז בלאָ און רוהיג און די בערג ארום קוקען אויף אונז מיט אונגעשטערטער מנוחה און זיכערקייט...

עפּעס פון זייער גרויסער רוהיגקייט פאַלט אריין אין געמיטה, און פון צווישען די כמאַרעס זעהט זיך אַ ליכט...

ג... הויבט אָן חרטה צו האָבען פאַר וואָס ער האָט זיך געלאָזט איינריידען מחלל שבת צו זיין... וואו סכנה? ווען סכנה?...

קוקענדיג אויף די רוהיגקייט פון די בערג און אויף די לויטערקייט פון די הימלען, גלויבט זיך קוים, אז ערגעץ איז אומרוה און קריעג און א וועלטען־איבערקעהרענים...

קעגען אבענד זיינען מיר אנגעקומען אין ראמלע. דא האבען מיר זיך צוזעגענט מיט דר. רופין. ער איז מיט'ן וואגען אפגעפאהרען קיין תל־אביב און מיר האבען זיך אפ־געשטעלט ווארטען ביז דער וואגען, נאך וועלכען מיר האבען טעלעגראפירט פון ירושלים, וועט קומען פון רחובות אונז אפנעהמען.

עס איז שוין געווען שפעט ביי נאכט ווען דער וואגען איז אנגעקומען.

ביי דעם תחום פון דער קאלאניע זיינען אונז די רייטענדע שומרים ארויסגעקומען אנטקעגען...

ווי שווער עס זיינען געווען די וואלקענס וואס האבען געדריקט אויף דער נשמה, האט דאס הארץ דאך פריידיג אויפגעשפרונגען דערזעהענדיג די שומרים **אונזערע**, און וויסענדיג אז מיר זיינען אין דער **היים** — אין רחובות...

XVII.

ימות הגשמים

די בוימער האָבען געגליוועט פערשמאַכט צום היי־סען הימעל. די בריסט פון דער גוטער ערד, וואָס זיי האָבען זעקס חדשים געזויגען, זיינען געווען טרוקען. ניט א טריף מעהר געבליבען. יעדער בלאַט און צווייג איז געווען א שטומע פערצווייפעלטע תפלה אויף רעגען...

האָבען זיך שווארצע הורבעס גענומען יאָגען איבער'ן הימעל און פון די הורבעס איז געוואָרען איין גרויסע שטיק שווערע פינסטערנים, און פון דער פינסטערנים איז גע־קומען א מורא'דיגער פילדער — דער אָנזאָג, אז די טויע־רען פון רחמים האָבען זיך געעפענט און די תפלה איז אָנגענומען...

דערנאָך איז א גאַנצע טאָג נאָכאַנאַנד די קאָלאָניע געווען איינגעוויקעלט אין א געדיכטען מבול און די גערט־נער האָבען מיט ברענענדיגע דורשט געזופט די ערשטע גאָב פון די ימות הגשמים...

און אויף מאָרגען איז דער הימעל געווען שעהנער און בלאָער ווי געווען. די בוימער האָבען זיך פּאַסמאַקעוועט מיט די נאָך ניט פערטריקענטע טראָפּענס. דעם דורשט

געשטילט, דאָס הארץ מחיה געווען, איצט וועט מען וואַר־טען אויף נאָך... עס וועט קומען ברוך השם, טעג און טעג נאָכאַנאַנד וועט עס פּלייצען...

זיינען אַוועק טעג, אַ וואָך און אַרום שול־הויף איז די גראָז ווידער גרין געוואָרען. בלומען הויבען אָן אַרויס־צושפּראָצען. אין דער לופט איז פריהלינג...

די ערשטע רעגענס אין ארץ ישראל זיינען אַלע יאָהר אַ יום־טוב פאַר מענשען ווי פאַר בוימער. היינטיגס יאָהר איז דער יום־טוב אַ פערשטערטער.

די שרעק און אונזיכערהייט, וואָס זיינען בעפאַלען די אידישע בעפעלקערונג אין די ערשטע טעג נאָך דעם אויסברוך פון דער מלחמה אין אייראָפּאַ, האָבען זיך וועסט געהאַט בערוהיגט. דאָס לעבען האָט ווידער אָנגעהויבען לויפען מעהר־וועניגער נאָרמאַל און מען האָט גענומען אָטהעמען פרייער. איצט, מיט דעם אריינטריט פון טער־קיי אין דעם וועלט־קריעג, איז די פּאַניק אויסגעבראָכען פון דאָס ניי, נאָך פינסטערער און נאָך דראָהענדער ווי פריהער.

די שרעק איז ניט קיין אומזיסטע. עס זיינען פאַראַן אורזאַכען גענוג אָנצופילען מיט אַנגסט און ציטערניש אַפילו דעם שטאַרקסטען אָפּטימיסט.

די בעציהונג פון דער רעגיערונג צו אידען ווערט פיינדליכער פון טאָג צו טאָג. ביי יעדער געלעגענהייט ווייזען די בעאַמטע דייטליך אַרויס, אַז זיי קוקען מיט חשד אויף די איינוואוינער פון תל־אביב. אויף די קאָלאָ־

ניסטען און בעזונדערס אויף די אנשטאַלטען פון דעם נייעם ישוב.

די אנגלאָ־פּאַלעסטינאַ באַנק איז אין גאַנצען גע־שלאָסען געוואָרען און די טשעקס וואָס זי האָט ארויס־געלאָזט זיינען קאָנפיסקירט.

דער קאָמענדאַנט פון יפו האָט צוגעשיקט א בעפעהל מען זאָל איהם צושטעלען א בעשטימטע צאָהל געוועהר. ער ווייס, אַז אין דער קאָלאָניע געפינט זיך א גרויסע מאַסע וואָפען, ווייל ער מען זאָל עס איהם ברענגען.

אַז ה. אייזענבערג, איינער פון די אנגעזעהענסטע פיהרער פון ישוב, איז צו איהם געקומען, האָט ער איהם געזידעלט מיט די ערגסטע זלזולים.

— דו מיינסט, כלב איינער, אַז ווייל דיין זוהן איז אַן אָפיציער אין דער אָטאָמאַנישער ארמעע, ביזסטו ביי מיר א יחסן?... איהר וועט אַלע ביי מיר פערפוילט ווערען אין תפיסה...

צו דעם געפיהל פון שרעק איז צוגעקומען דאָס גע־פיהל פון טיעפער ערנידערונג און קרענקונג.

העברעאישע בריעף ווערען אויף דער פּאָסט ניט אנ־גענומען. ענגליש און פראַנצויזיש, הגם זיי זיינען די שפּראַכען פון שונא, יאָ, אָבער העברעאיש ניט.

די גזרה איז א שרעקליכער קלאַפּ פאַר דער אידישער בעפעלקערונג, דער גרעסטער טייל פון וועלכער קענען אין קיין אַנדער לשון ווי העברעאיש ניט קאָרעספּאָנדירען.

זיינען די הענד געבונדען און דער מויל פערשלאָסען און מען קען זיך צומאָל מיט דער אויסענוועלט ניט צו־זאַמענריידען.

איך בין געגאַנגען שפּאַצירען מיט ס... ווייט ארויס פון רחובות. הערען מיר מיט אמאָל דאָס קלאַפּען פון א מאָטאָר. קלערען מיר, דאָס האָט זיך אין דער שטילער לופט פערטראָגען אהער דאָס קלאַפּען פון די וויינפּרעסען אין ראשון לציון.

סעלים, וואָס ארבייט אויף א פעלד נאָהענט דערביי, הערט מיט זיינע אראַבישע אויערען שאַרפער ווי מיר.

—תאַיאַר, תאַיאַר...

מיר פערוואַרפען די קעפּ צום הויכען בלאָען הימעל און זעהן ווי אַן עראָפּלאַן קרייזט זיך גראַציעז, אַזוי ווי א שטאָלצער רויב־פויגעל, ארויף און ארונטער.

דער ערשטער בעזוך פון די ענגלענדער.

זאָגט סעלים:

— מיר וועלען זיך שוין מיט די „אינגליז" אָפּרע־כענען, אינשאַלאַה (אם ירצה השם). אונזערע וועלען דעם זועץ קאַנאַל באַלד פערשיטען. יעדער איין זאַק זאַמד וועט זיין נענוג אינגאַנצען צו פערשטאָפּען.

צווישען דער אראַבישער בעפעלקערונג האָבען זיך פערשפּרייט קלאַנגען, אַז דער סולטאַן וועט אין גיכען ערקלערען א דזשיהאַד — א הייליגען קריעג. וועט מען

די „סאַנדזשאַק שעריף *)“, די גרינע פאַהן אַרויסנעהמען פון די פערציג טיכער, אין וועלכע זי ליגט אַצינד איינגעוויקעלט אין סטאַמבול און אַז מען וועט זי פאַנאַנדערשפּרייטען וועלען אַלע מוסלימין פון קליין ביז גרויס אַרויסגעהן אין מלחמה און וועלען ניט רוהען ביז זיי וועלען אויסראָטען די שונאים פון אַללאַה.

דאַס וואָס איז ווי אַ קאַשמאַר געלעגען אויף אַלע מחות די גאַנצע צייט און וואָס האָט פריהער־שפּעטער געמוזט קומען — איז געקומען.

אַ בעפעהל איז געקומען, אַז אַלע אונטערטהאַנען פון די פיינדליכע מדינות מוזען פערלאָזען דאָס לאַנד. האָט די אָטאָמאַנישע אימפּעריע געטהאָן אַ חסד און ערלויבט מען זאָל זיך אָטאָמאַניזירען — ווערען טערקישע בירגער, און זיין פּטור פון דער גזרה.

---

*) די הייליגע גרינע פאַהן איז אורשפּרינגליך געוועזן דער טהיר־פאַרהאַנג אין דעם שלאָפצימער פון מוחאַמעד׳ס ווייב אַאישאַ, וואָס די ערשטע אָנהענגער פון איסלאַם האָבען איהר צוליעב איהר גרויס חכמה און גאָטספאָרטיגקייט אַ נאָמען געגעבען „אום־אול־מומינין“, די מאַמע פון די גלויביגע. פון די ניין ווייבער, וואָס דער „נביא“ האָט געהאַט, איז זי געוועזן ביי איהם די געליעבטעסטע און די טייערסטע. זי איז געוועזן די טאָכטער פון זיין טרייעסטען פריינד דעם שפּעטערדיגען כאַליף אַבו־בעקר, און ווען ער האָט מיט איהר חתונה געהאַט איז ער שוין געוועזן אַ מאַן אין יאָהרען און זי אַ מיידעלע פון אַ יאָהר ניין.

ווען דער נביא האָט דערשפּירט, אַז ער שטאַרבט, האָט ער געבעטען ביי דער ווייב וועמעס „טאָג“ עס איז דאַמאָלס געוועזן, זי זאָל אָפּטרעטען איהר רעכט אַאישאַ׳ן. האָט מען איהם אַ האַלב־גוסס׳ן געבראַכט אין דער קאַמער פון זיין ליעבלינג און ער איז געשטאָרבען דעם קאָפּ אָנגעלעהנט אַן איהר שולטער.

האט מען זיך גענומען אטאמאניזירען, בחפזון, נאַ־טירליך ניט אהן א רעכט ביסעל הארצקלאפעניש, בעזונ־דערס די יונגע, וואס האבען זיך געקענט ריכטען, אז מען וועט זיי אין גיכען רופען דיענען אין דער טערקישער ארמעע. דערצו איז נאך דער מקח פאר זיך אטאמאניזירען געווען אן ערך צוויי נאפאלעאן, און ניט אלע האבען אזא סומע געלד געהאט.

לויט דעם געזעץ האבען דערוואקסענע טעכטער גע־קענט יוצא זיין מיט דער אטאמאניזירונג פון זייער פא־טער. האבען זיך מיידלעך אהן פאמיליעס צוגעשריבען צו א פרעמדען טאטען כדי זיך ארויסצומאכען פון צאהלען די צוויי לירעס, וואס זיי זיינען ניט געווען ביכלת צו שאפען.

איז דער אלטער שמש, וואס פערקויפט דעם „החרות" איין פריהמארגען מטופל געווארען מיט צוויי שעהנע גע־זונדע כלה־מיידלעך...

די אטאמאניזירטע טראגען רויטע תארבושען כדי צו לאזען וויסען די וועלט, אז זיי זיינען טערקישע אונ־טערטהאנען. האבען עפעס די מענשען אן אנדער גע־שטאלט. אייניגע שטעהט עס כאטש צום געזיכט, צו די איבעריגע הויבט עס זיך לחלוטין ניט אן צו פאסען און זיי זעהען אויס — איין גאט זאל זיך דערבארעמען.

אז מען זעהט משה דעם יאדושליוועז סטאליאר, סאפענדיג פון קורצען אטהעם, אין א הויכען רויטען תאר־בוש, מוז מען זיך מיט געוואלט דערמאנען אן טויט כדי זיך ניט פאנאנדערצולאכען.

די קליינע אינגלעך פון בית הספר שפּילען אין מלחמה. איינער איז אַ רוסי, דער צווייטער אַ תורכי. שלאָגט מען דעם רוסי מכות אכזריות. די אינגלעך זיי־נען שרעקליך פּאַטריאָטיש.

די פרומע אַלטע אידען פון דער קאָלאָניע זאָגען, אַז דאָס איז די מלחמת גוג ומגוג און די גאולה איז נאָהענט.

איינער אַן אַלטער למדן וואָס זיצט אין לערנט אַ גאַנצען טאָג, האָט זיך אויפגעכאַפּט אין מיטען דער נאַכט, האָט אויפגעוועקט זיין הויז־געזינד און געהייסען אַנציג־דען אַ סך ליכט. ער אַליין איז געשטאַנען נעבען דעם פענסטער, אַ בלייכער, אַ צושויבערטער מיט ברענענדע אויגען און ציטערדיגע הענד און געקוקט אין דער געדיכ־טער פינסטערנים אַרוים... און די אַלטע ליפּען האָבען געהאַלטען אין איין איבער׳חזר׳ען:

— אָט שוין באַלד וועט ער קומען. אויפ׳ן וועג איז ער, ער געהט צו אונז, לאָמיר איהם מקבל פנים זיין...

און אַזוי איז ער געשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט און קיי־נעם פון זיין הויז־געזינד ניט געלאָזט זיך לעגען שלאָפען, און די ליכט האָבען געברענט, און ער האָט געוואַרט אויף משיח׳ן ביז דער טאָג האָט אָנגעהויבען שפּראָצען...

XVIII.

שווערע טעג

איין טאָג איז געקומען אַ ידיעה פון יפו, אַז אַלע פרעמדע, וואָס זיינען ניט געוואָרען טערקישע אונטער־טאַנען, מוזען קומען זיך פערשרייבען אין דער „סעראַיע" ניט שפּעטער ווי מאָרגענדיגען טאָג, באם לא וועט מען זיי אינטערנירען ערגעץ אין אַ פערוואָרפענעם ווינקעל פון די אינעווייניגסטע מדינות.

געהייסען האָט עס, אַז אַלע פרעמדע אָהן אונטער־שיעד מוזען זיך מעלדען. אפילו אמעריקאַנישע בירגער אויך.

אויף מאָרגען אין דער פריה האָט זיך אַ האַלבע קאָלאָניע, און מיר בתוכם, אַוועקגעלאָזט אויפ'ן וועג קיין יפו. טהייל זיינען געפאָהרען אויפ'ן דיליזשאַנס אָדער אויף וועגען, טהייל גערייטען אויף אייזלען, אָבער די מעהר־סטע האָבען געשפּרייזט צופוס. אין דער מחנה זיינען געווען מענער און פרויען, אַלטע לייט און יונגע בחורים. דער אַכציג־יעהריגער שוסטער, אַ קליינער איינגעטריקענ־טער זקן, איז געגאַנגען ביי דער זייט פון דער הויכער

צוויי־הונדערט־פונטיגער אקושערקע, און האט אויסגע־
זעהן נאך קלענער און איינגעדארטער.

דיזאזיגע אקושערקע האט מעהר פון אלעמען מורא געהאט פאר דער טערקישער ממשלה. מיט א פאר טעג צוריק — ווי זי דערצעהלט מיט אן ערנסטען פנים — האט זיך איהר גע׳חלום׳ט, אז חאיאלען זיינען געקומען און האבען זי מיט געוואלט צוגענומען פאר א זעלנער... זי האט זיך אויפגעכאפט פון שרעק און זינט דעם איז איהר די אנגסט אין די ביינער אריין. מאלע וואס טער־קיי קען טהאן!

די זון האט זיך ביסלעכווייז צוברענט און האט אונ־ברחמנות׳דיג געשלאגען אויף די קעפ פון די פוס־געהער. דער עולם איז געווען מיעד און איז געגאנגען מיט דעם לעצטען אימפעט. מ׳האט ניט גערעדט אדער געלאכט, ווי דער שטייגער איז ווען מען געהט צוזאמען אין ארץ ישראל. די מחנה האט זיך געצויגען שטום. שווייגענדיג האט מען די פיס פונ׳ם זאמד געשלעפט און זיך געווישט דעם שוויים פון געזיכט...

דער עולם האט זיך די גאנצע צייט געהאלטען צו־זאמען. די וועגען זיינען אומיסנע געפאהרען פאמעליך כדי ניט צו לאזען די פוס־געהער אהינטער. האט עס פון דער ווייטען אויסגעזעהן אזוי ווי א גרויסע לויה...

אנקומענדיג אין יפו איז לכתחלה אונזער פלאן גע־ווען צו געהן גלייך צו דעם אמעריקאנער וויצע־קאנסול און אויסגעפינען גענוי וואס מען דארף טהאן. אבער אזוי ווי די „סעראיע" איז ניט ווייט פון דעם „חאן" וואו דער

דיליזשאַנס קומט אָן, זיינען מיר צוערשט אַוועק אַהין צוזאַמען מיט די איבריגע רחובות'ער.

אין דער סעראַיע איז געווען אַ מורא'דיגער טומעל און אַן ענגשאַפט דערשטיקט צו ווערען. הונדערטער מענשען האָבען זיך געשפּאַרט אַרום די פערשלאָסענע טהירען, הינטער וועלכע עס זיינען געהיימניספול געזעסען די בעאַמטע וואָס האָבען פערשריבען די נעמען פון די פרעמדע. יעדער האָט זיך געריסען אַריינצוקומען וואָס פריהער. אָבער די בעאַמטע האָבען זיך אָפּגים וועניג וואָס געאיילט. צווישען איין מאָל עפענען די טהיר און אַ צווייטען האָט געדויערט אַ שעהן ביסעל צייט און אַריינגעלאָזען האָט מען בלויז אַ צוויי־דריי אויף אַ מאָל. מען האָט ניט געדאַרפט זיין קיין גרויסער בעל־חשבון אויסצורעכענען, אַז ניט נאָר אַ טאָג. נאָר אפילו אַ וואָך וועט ניט גענוג זיין אַלעמען צו פערשרייבען.

אין מיטען דערינען שטופּט זיך גאָר דורך דעם געדראַנג אַן אַראַבישער משרת פון אַ דערבייאיגען קאַפעהויז מיט אַ טאַץ, אויף וועלכער ער טראָגט שעלכלעך קאַווע פאַר די פערשרייבערס...

אונטערדרעסען זיינען אַלע ווייל'ע אָנגעקומען נייע רעפּאָרטען. איין מינוט האָט עס געהייסען, אַז אַלע קענען רוהיג זיך אומקעהרען אַהיים. מען וועט שיקען אַ קאָמיסיע צו יעדער קאָלאָניע בעזונדער. אין אַ צווייטער רגע האָט עס געהייסען, אַז די תושבים פון די קאָלאָניעס, וואָס געפינען זיך אַרום רמלה, מוזען זיך מטריח זיין אַהין.

דער עולם האָט ניט געוואוסט וועמען צו גלויבען און קיין מענש וואָס זאָל קענען געבען א ריכטיגע תשובה איז ניט געווען. איז מען אין גאַנצען צומישט געוואָרען.

מיר האָבען זיך קוים מיט צרות ארויסגעשטופט פון דעם געדראַנג אין דער „סעראַיע" און זיינען אוועק צום „האָטעל הארדעג", וואו עס געפינט זיך דער בעשיצער פון „אַנקעל סעמ'ס" בירגער.

אין דער ביורא פון האָטעל האָבען מיר געפונען א פּאָר מנינים אַמעריקאַנער בירגער. אַלע אחינו בני ישראל. וואָס האָבען ארומגערינגעלט דעם וויצע־קאָנסול און זיינען איהם דערגאַנגען די יאָהרען איבער'חזר'נדיג אבער אַמאָל און ווידער אַמאָל דיזעלביגע פראַגע: דאַרף מען זיך יא פערשרייבען אָדער ניט פערשרייבען?

א חוץ די אמעריקאַנישע בירגער זיינען געווען צווישען דעם עולם אייניגע ענגלישע אונטערטאַנען, וואָס זיינען זיינט דער קריעגס־ערקלערונג פון טערקיי איבערגעגאַנגען אונטער דער אַפּעקונסטווע פון דעם אַמעריקאַנישען וויצע קאָנסול און האָבען עס ממילא געהאַלטען פאַר א פּליכט איהם צו פערמוטשען מיט אַלערליי שאלות.

ריכטיג געשמועסט האָט דער וויצע־קאָנסול „דאָס לאַנד פון די פרייע" קיינמאָל אין זיין לעבען אין די אויגען ניט אַנגעזעהן. דער אמט איז איהם געקומען בירושה פון זיין שווער צוזאַמען מיט'ן האָטעל און צוזאַמען מיט'ן שווער'ס נאָמען „הארדעג". וואָס ער האָט אַנגענומען. ער

אליין איז א דייטש מלידה ומבטן, געבאָרען אין דייטש־לאנד, אויפגעוואקסען אין פּאלעסטינא, און מורא׳דיג פרום. אלע צימערען אין זיין האָטעל רופען זיך מיט די נעמען פון די נביאים. איין צימער הייסט „חגי״, א צווייטער — „מלאכי״, א דריטער — חבקוק״. אז די נביאים זיינען אויסגעגאנגען און עס זיינען נאָך געבליבען אייניגע צי־מערען, האָט מען זיי א נאָמען געגעבען נאָך די מלאכים: רפאל, מיכאל, גבריאל.

צוליעב דער מלחמה איז ער געווען אין דער אבנאָר־מאלער לאגע פון א דייטש, וואָס מוז אלס אמעריקאנער קאָנסול בעשיצען ענגלישע אונטערטהאנען.

איז ער נעבעך געשטאנען איצט מיט אן אויסגעצווי־גענעם פּנים, א פערלאָרענער און א צושראָקענער און האָט געוואָרפען מבולבל׳ע בליקען דאָ אויף זיינע בעלעגערערס און דאָ אויף א זייטיגע טהיר, דורך וועלכער ער האָט קענטיג געהאָט שטארק חשק זיך ארויסצורוקען. אויף אזא מין לאגע איז ער לגמרי ניט געווען צוגעגרייט.

די אויסצייכענונג צו זיין דער דורכשניידער פון דעם „גאָרדישען קנופּ״ איז געפאלען אויף מיין גורל. איך האָב געהאָט דעם „גאָנ׳ישען״ איינפאל פאָרצושלאָגען, אז דער „קאוואס״ פון דעם קאָנסולאט זאָל געשיקט ווערען אין דער „סעראַיע״ אויסצוגעפינען בעשטימט אויב אמע־ריקאנער זיינען פטור פון דער פערשרייבונג אדער ניט. דערווייל זאָל די בעלעגערונג ארונטערגענומען ווערען אויף א פּאָר שעה, וואָס דאָס וועט געבען דעם „קאוואס״ צייט

צו ערפילען זיין שליחות און אונז — אונטערצושלעהגען דאָס הארץ.

דער גאַטספּאַרכטיגער שטילער הארדעג איז אזוי יוי בעצויגען געוואָרען מיט א נייער הויט. די געניאַלע עצה איז שנעל איבערגעגאַנגען מן הכח אל הפועל און איידער מיר האָבען זיך ארומגעזעהן איז דער פערטהיידי־גער פון די „שטערען און שטרייפען" נעלם געוואָרען דורך דער טהיר, אויף וועלכער ער האָט די גאַנצע צייט גע־וואָרפען אויגען.

מיר זיינען אוועק צו אונזער אלטען האָטעל אין תל־אביב. דאָס שעהנע שטעדטעל איז כמעט ניט געוועזן צו דערקענען. אַן אומעט און א נידערשלאַגענקייט זיינען געלעגען אומעטום. די לעבעדיגע, מונטערע בעוועגונג אויף די גאַסען האָט אויפגעהערט. זעלטען ווען איז א דראָשקע דורכגעפאָהרען. מענשען זיינען ארומגעגאַנגען בע־זאָרגטע, מיט אראָפּגעלאָזטע קעפּ און פערגראָבען אין זיך.

בויען נייע בנינים האָט מען אין גאַנצען אויפגע־הערט. פון די וואָס מען האָט א צייט פריהער אנגעהויבען בויען זיינען פיעל געבליבען אין האַלבער ארבייט, און די ניט־דערענדיגקייט איז געוועזן א שטומע קינה אויף דעם חורבן וואָס די שרעקליכע מלחמה האָט אנגעמאַכט אין אידישע האָפנונגען.

דער טיש אין רעסטאָראַן, הגם עס איז געוועזן אין רעכטער מיטאָג־צייט, איז געוועזן דריי־פיערטעל ניט בע־זעצט. וועניג זיינען איצט געוועזן די וואָס האָבען זיך

געקענט פערגינען דעם לוקסוס צו בעצאָהלען די סומע פון דריי בישליק (אָרום דרייסיג סענט) פאַר אַ מאָהלצייט.

אַ בכבוד'ער סוחר אָקעגען אונז האָט בעשטעלט איין פּאָרציע פאַר זיך און זיין טאָכטער...

דער לוסטיגער געשפּרעך האָט געפעהלט. אַזוי ווי מען וואָלט זיך געשראָקען איינער פאַר'ן צווייטען אין די אויגען צו קוקען. האָט מען שווייגענדיג געגעסען און די אויגען אין טעלער געהאַלטען.

נאָכמיטאָג, אַז מיר זיינען צוריקגעקומען צום וויזע־קאָנסול, האָבען מיר געפונען וואַרטענדיג אויף אונז די בערוהיגענדע פערזיכערונג, אַז אַמעריקאַנער און בירגער פון אַלע אַנדערע נייטראַלע לענדער זיינען פּטור פון דער גזרה.

ביי נאַכט זיינען מיר אָפּגעפאָהרען צוריק קיין רחובות.

שווערע גראָע טעג קריכען איינער נאָכ'ן אַנדערען. איך בין אָנגעקומען אין ארץ ישראל אין אַזאַ שעהנער רייכער צייט. אַלצדינג איז געווען אַ ליכטיגע מוזיק — די מוזיק פון דער גרויסער צוקונפט. איצט איז אַלץ ווי־דער שוואַרץ און פול מיט יאוש...

עס נאָגען שוין ווידער אין האַרצען ספקות. איך הער ווי זיי גריזשען אונטער דער דיל...

אַלע אַרום זיינען אַזוי אָפּהענגדיג, אַזוי פערביטערט. עפּעס אַזוי ווי זיי וואָלטען חרטה געהאַט אויפ'ן גאַנצען עסק...

ריידען רעדט מען על פי רוב וועגען יקרות, וועגען מקחים פון ווייץ און מעהל, פון פעטראָלעאום און צוקער.

דערצעהלט מען זיך וואו מען קען קריגען וואלוועל א קעסטעל שוועבעלעך. „ויִשח אדם וישפל איש"...

אין רעכטען מיטען פון דער קאָלאָניע איז געשטאַנען א רייה פון הויכע גרינע אייקאַליפּטען, וואָס האָבען בע־שעהנט דעם מאַרק. האָט זיי די רייכע מאַדאַם ד... גע־לאָזט אַרונטערהאַקען צוליעב די פּאָר בישליק וואָס זי האָט פאַר'ן האָלץ געקריגען...

געה איך פערביי דעם פּלאַץ און זעה די ווייסע אָפּע־נע וואונדען פון די אָפּגעהאַקטע בוימער, בעפאַלט מיר א כעס און עס פילט מיך אַז א וועהטאָג וואָס ווערגט מיך און גיט מיר קיין רוה נים.

הויב איך אַליין אַז פּגימות זוכען און האָב זיך אַליין פיינט פאַרוואָס איך זוך פּגימות.

דאַכט זיך מיר, אַז א סך פון די מענשען, וואָס איך זעה, זיינען אין ארץ ישראל נאָר ווייל זיי קענען זיך ניט העלפען... זייענדיג צו אַלט אָדער צו אָרעם זיך אומצו־קעהרען קיין אייראָפּאַ, חלומ'ען זיי, אַז אייראָפּאַ וועט על פּי נס קומען צו זיי... זיי וואָלטען בעגריסט די דאָזיגע אייראָפּאַ ווען אפילו זי וואָלט בעשרענקט די פרייהייט פון אידישער נאַציאָנאַלער זעלבסט־ענטוויקלונג...

ניט קענענדיג געהן צום „סיר הבשר", האָפען זיי אין פערבערגנים, אַז דער „סיר הבשר" וועט קומען צו זיי...

פרעג איך זיך מיט אַמאָל פאַרוואָס האָט ארץ ישראל

אונז גייסטיג ניט בעפרוכפערט ? וואו איז דאָס גרויסע ליעד, דאָס קונסט־ווערק, וואָס איז געשאפען געוואָרען אין ארץ ישראל ?

אָבער איך וויים, אז אין די אַלע פינסטערע און מיאוסע גריבלערייען איז שולדיג די מלחמה...

ניטאָ אויף וואָס צו לעבען... לעב איך אויף די שעהנע זונען־אונטערגאַנגען וואָס זיינען זינט די רעגענס געוואָרען הונדערט מאָל שעהנער...

קומט אַן דער פארנאַכט, שפיעלט עס אַזוי ווי א לאַנגע אָראַטאָריאָ שטונדען און שטונדען,ווארפענדיג איין אויסגוס פון פארבען נאָך א צווייטען, איינער שעהנער פונ'ם צווייטען... איך האָב קיינמאָל ניט געוואוסט ווי אונענדליך די צאָהל פון פארבען איז, אזוי ווי איך וויים עס איצט, זינט איך לאָב זיך מיט די זונען־אונטערגאַנגען פון דעם ארץ־ישראל'דיגען חשוון.

פערשוואונדען די גריבלערייען און איך הער ווידער— דאָס מאָל אויף א שטילער קוים הערבאַרער אָקטאַווע — דאָס גרויסע שעהנע געזאַנג פון דער צוקונפט, דאָס פרייד־ליעד פון דעם אויפגעבויטען ארץ־ישראל...

קום איך אהיים פון שפאַציר און איך שווער ווידער, אז איך וועל ארץ ישראל ניט פערלאָזען...

XIX.

אַ בריעף

טייערער...

די פּאָסט איז איצט אין גאַנצען דעמאָראַליזירט און איך שיק מיין בריעף אויף גאָט'ס בעראָט. ווען ער וועט אָנקומען (אויב ער וועט איבערהויפּט אָנקומען), וועל איך אפשר שוין מעהר ניט קענען זעהן דורכ'ן פענסטער, אַזוי ווי איך קען זעהן איצט, דעם הויכען גרינעם אייקאָליפּט פון מיין שכן, דעם העכסטען אייקאַ־ליפּט פון דער גאַנצער קאָלאָניע; און די אויגען וועלען זיך ניט מעהר אָפּרוהען אויף דעם גרינעם גראָזיגען בער־געל, וואָס ארום שוהל, און אויף דעם הארציגען ווייס־געקאַלכטען בית־הספר; און די לונגען וועלען זיך ניט מעהר אָנפילען מיט דער פרישער קוויקענדער לופט פון דעם ארץ־ישראל'דיגען הערבסט. די אלע זאכען וועלען זיין עראינערונגען און דאָס האַרץ וועט זיך צוזאמענ־דריקען זיי דערמאָנענדיג.

...איך שעהם זיך און איך שרעק זיך... אנגסט און בושה פלאַטערען ווי טונקעלע פלעדערמייז ארום א גאַנץ

העלען טאָג, און אַלע ווײַלע שלאָגען זיי זיך אַז אַנדער
ווינקעל פון דער נשמה...

איך שעהם זיך...

פון אינעווענינ קוקט עמיצער אויף מיר און איך
קען זיין קוק ניט אויסמיידען און ער זאגט צו מיר: דו
האסט די פראָבע ניט אויסגעהאלטען...

און איך שרעק זיך...

די מלאכי חבלה, וואס איך בין פון זיי לויז געוואָ־
רען מיט מיין ערשטען ארויפטריט אויף דעם „גומרוק"
פון יפו'ער פאָרט, זיי וואַרטען דאָרט אצינד אויף מיר,
אזוי שנעל ווי די פערברוינטע „באַחאַריעה" ווערען דאס
שיפעל אָפּשטויסען פון ברעג ווערען די דאָזיגע מלאכי
חבלה ארויסשפּרינגען פון צווישען די פעלזען און זיי
וועלען די צייהן שצירען און זיי וועלען מיך נעהמען פּיי־
ניגען, אזוי ווי זיי האבען מיך פיעל יאהרען געפּייניגט...

און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דער כף־הקלע איז
פאר מיר געענדיגט. איך האָב דאָך ערשט ניט לאַנג
צוריק מיט אזוי פיעל פרייד דעם קריזים דורכגעמאַכט,
און איך האב צו זיך געזאָגט: אצינד ביסטו זיכער, דער
באָדען איז פעסט אונטער דיר, און אַלע ווינטען פון דער
וועלט וועלען דיך מעהר ניט אויסרייסען... און איך האָב,
ווי איינער וואס איז נאַר־וואָס פון א שיף־ברוך ניצל גע־
וואָרען, געקוקט אויף די אונזיכערקייט, וואס איך האב
געלאָזען הינטער זיך, און גומל געבענשט...

אַט ווי עס איז צוגעגאַנגען:

אָנגעהויבען האָט עס זיך, ווי ביי יעדערען וואס

קומט אהער, מיט א יום־טוב, מיט א שכרות. זונענשיין, הימעל, בלומען, ים — אלץ האט בערוישט ווי אן אלטער וויין. די כלי איז ניט געווען גרויס גענוג דעם רייכטום אריינצונעהמען אין זיך, די הענד ניט פלינק גענוג די אוצרות אויפצוקלייבען... ניי־געבארען, און די אברים לייכט ווי א פעדער, און די געדאנקען אזוי וואלקענלאז און לויטער...

דערנאך איז געקומען — אזוי ווי עס האט געמוזט קומען — אן אפהענגיגקייט, א חשבון הנפש... איבער די ליפען איז דאס ניט אריבער און ניט גאנץ קלאר איז עס געווען, און עס האט ניט געוואגט זיך אליין מיט'ן נאמען אנצורופען. האט איהר אלע פון יענער זייט ים צוגעהאלפען און איהר האט אויף מיר מיט די פינגער גע־טייטעלט: בעשרענקונג, פערשמעלונג, פערארעמונג...

האב איך מיין ערשטע התפעלות צוריק ארויפגע־כשופט און מיט איהר אייערע כלי־זין צובראכען. עס איז אין נצחון געגאנגען... אבער פאר זיך אליין האב איך קיין געוועהר ניט געהאט...

דאס זיינען געווען שרעקליכע טעג. איך האב אין ערגעץ קיין אנהאלט ניט געפונען. די אלטע יסורים האבען א נייעם צולאג געקראגען — ש פ א ט פ ו ן ז י ך...

דאס זיינען געווען שרעקליכע טעג, אבער נאך זיי איז געקומען די גענעזונג — די אמת'ע ליעבשאפט צו דעם לאנד... ארץ ישראל איז געוואקסען און געוואקסען און האט זיך אויסגעגלייכט מיט די ברייטסטע האריי־

זאָנטען און זי איז אַזוי גרויס געוואָרען ווי מיין גאַנצע וועלט... ריכטיגער געזאָגט, ארץ ישראל איז געוואָרען אַזוי גרויס, אַז אַלע מיינע וועלטען זיינען אין איהר אריין, און האָבען זיך געקענט שפּרייטען און שפּרייטען...
און איך האָב ניט מעהר געזאָגט: עס איז ווערטה דעם פּרייז וואָס איך צאָהל. ווארום עס איז קיין אויסבייט ניט געווען. עס איז ניט געווען קיין אָפּפער און קיין פערמינדערונג. איך בין געוואָרען רייכער און גרעסער און עס איז איצט געווען מיין רייה אויסצודרעהען דעם פאָרוואורף צו אייך: אָרעם זייט א י ה ר . . . א גאַנץ לעבען געהט ביי אייך אַוועק אין מאַכען סינטעזען, און נאָכאַנאַנד איהר לאַטעט און איהר צירעוועט און איהר לייטה צוזאַמען. האָט אייך גאָט מיט גוטע קעפּ גע־בענשט און מייסטערס זייט איהר אויף אַלערליי לאָגישע פּלפּולים. האָט איהר שוין ווי עס איז צוזאַמענגעשטעלט א כלומרשט גאַנצע זאַך.

אָבער דער בגד פּלאַצט דאָך דאָ און דאָרט, די שטעך זיינען צו טאָנדעט. און ווי קונציג איהר זאָלט זיי ניט מאַכען איז די ארבייט דאָך א פערפושטע. מוזט איהר זיך נאָכאַנאַנד דרעהען אַזוי, אַז מען זאָל אויף אייך די גע־פּלאַצטע נעהט ניט זעהען...

און דאָס דרעהען זיך איז אַזוי קראַנקהאַפט, אַזוי אומנאַטירליך, אַזוי מיאוס, ווארום אַלץ וואָס איז אומ־נאַטירליך איז מיאוס...

...און א י ך ווידער צווישען דערדאָזיגער אומ־נאַטירליכקייט?

... מײַן שטאָלץ איז אַזױ ריעזיג אױפגעװאַקסען אין דעם לעצטען יאָהר. דאָס האָב איך מסתמא פון דעם הױכען אײקאַליפט געקריגען... איך בין אַזױ פערלאַנגעריש געװאָרען. איך האָב געװאָלט די פולסטע מאָס, אַהז אָפּדינגען זיך. און זיך שטעלען פּערענטפּערען און סינ־טעזען מאַכען און בעגרינדען מיט שׂכל'דיגקײט דאָס, װאָס האָט אין מיר געזונגען װי אַ מעכטיגער געזאַנג, און דאָס װאָס האָט אַרום מיר געשפּראָצט און געװאַקסען אין אַלע עקען — דאָס איז געװען בעטלעריש־קלײן און װאַ־רעם־שפּל אין מײַנע אױגען...

און אַצינד װעט דאָס אַלץ אױפהערען און עס װעט זיך אָנהױבען דער אַלטער מיאוסער קנױל פון װידער־שפּרוכען, דער פּלאָנטער פון צװײפעל און גלױבען, פון אמת'ען װעהטאָג און אײנגעשמועסטער פריַיד, פון פער־צװײפלונג און מוטיגקײט...

און לעבען װידער אױף ברעקלעך... פונ'ם רײַכען טיש װעל איך פערװאָגעלט װערען און זיך פון דאָס נײַ נעהמען לערנען די קונסט פון זײַן אַ „מסתפּק במועט“. אַ קלײן בלאָנד מײדעלע װעט אַרױס אױף אַ פּלאַטפאָרמע און װעט דעקלאַמירען אַ אידיש ליעד מיט מעהר װי אַ רמז פון אַן ענגלישען אַקצענט און מײַן שכן װעט זיך אַרי־בערבױגען צו מיר און מיר אין אױער אײַנשושקען: און דאָ אין אַמעריקאַ געבאָרען... און די אױגען פון מײַן שכן װעלען גלאַנצען פײַכט פון שׂמחה און איך װעל זיך אױך מיטפרעהען...

— — — — — — — — — — — — — — — —

איך טוליע נאך אלץ צום הארצען די האפנונג, אז עס וועט דאך ניט געשעהן. און אויב איך וועל מיין זוניגע רחובות פערלאזען, וועט עס זיין אויף א וויילע — קיין מצרים. דארטען וועלען מיר ווארטען ביז דער מבול וועט אריבער. דארטען וועל איך זיך פעררוקען ערגעץ אין א ווינקעל, זיך איינגנורען אין זיך און חלום'ען ארץ ישראל...

דוין...

XX.

וואַד־נאַכט.

אַ פּחד, וואָס האָט איבערגעשטיגען אַלע פריהערדיגע שרעקען, איז אָנגעפאַלען אויף די אידישע איינוואוינער פון פּאַלעסטינא, נאָך דעם „שווארצען דאָנערשטאָג", ווען אראַבישע חאַיאַלען האָבען געכאַפּט מענער, פרויען און קינדער אויף די גאַסען פון תל־אביב און זיי געשלעפּט מיט געוואַלט צום „גומרוק", כדי זיי ארויסצושיקען מיט דער איטאַליענישער שיף, וואָס איז דאַמאָלס געשטאַנען אין פּאָרט.

מע האָט די ארויסגעשיקטע ניט געגעבען צומאָל צייט געהנוג מיטצונעהמען די נעטהיגסטע זאַכען. קינדער זיינען אָפּגעריסען געוואָרען פון עלטערען און עלטערען פון קינדער. קליינע עופה'לעך האָט מען אָפּגעשיקט אליין און טאַטע־מאַמע איבערגעלאָזט אין יפו. די „באַחאַריעה", די אראַבישע שיפערם, וואָס זיינען אַ שם דבר מיט זייער ווילדקייט און רציחה אפילו אין געוועהנליכע צייטען, האָבען דעם בעפעהל פון דער ממשלה אויסגעטייטשט ווי אַז אנציהערענס, אַז די אידישע פּאַסאַזשירען זיינען הפקר. איבערפיהרענדיג די אומגליקליכע פון ברעג צום שיף, האָבען זיי זיך מיט זיי בעגאַנגען אויפ'ן גרויזאַמסטען אופן:

זיי האָבען מיט סטראַשונקעס געפּאָדערט געלט, אַרונטער־געשלעפּט ציערונג פון דעם האַלז פון פרויען און געריסען אויערינגלעך פון די אויערען. די אַריבערפיהרונג איז געווען בייגאַכט, דאָס וואַסער איז געוועזן אומרוהיג און די פּאַ־סאַזשירען זיינען געווען אין די הענד ביי די ווילדע איינינק־לעך פון די אַמאָליגע ים־רויבער...

פאַקטען וואַקסען זיך שנעל פאַנאַנדער אין דעם אָרי־ענט און איינגעשראָקענע געמיטהער זיינען אַ גינסטיגער באָדען פאַר די ווילדסטע קלאַנגען. האָט מען זיך דער־צעהלט זאַכען וואָס האָבען פּאַסירט יענעם אָבענד, פון וועלכע די האָאר האָבען זיך קאַפּויר געשטעלט. אַ ניין־יעה־ריגע מיידעל — האָט איין, בעריכט איבערגעגעבען — איז אין דעם הו־הא אין ים אַריינגעפאַלען און דאָס וואַסער האָט זי נאָך דעם אַרויסגעשווענקט אויף׳ן ברעג פון תל־אביב.

צוליעב די פּאַסירונגען פון דעם שוואַרצען דאָנער־שטאָג האָט זיך פאַנאַנדערגעפלאַקערט ביי אַ גרויסען טהייל פון דער בעפעלקערונג די אומגעדולד צו פערלאָזען דאָס לאַנד וואָס שנעלער, מיט׳ן גוטען ווילען, כדי ניט האָבען אויסצושטעהען אין דער צוקונפט אַן ענליכע ער־פאַהרונג.

גלייך נאָך דעם איז געקומען דער בעפעהל פון דער רעגיערונג, אַז אַלע פרעמדע אונטערטהאַנען און בירגער וואָס האָבען בדעה צו פערלאָזען דאָס לאַנד, מוזען עס טהאָן ניט שפּעטער ווי דעצעמבער דעם אַכט־און־צוואַנ־

ציגסטען. נאָך יענעם דאַטום וועט דער פּאָרט זיין סוגרת ומסוגרת. ניט ארויס און ניט אריין. *)

מיר האָבען אונזער ישוב־הדעת ניט געקענט מעהר פערלענגערען. מע האָט געמוזט זיך בעשליסען. ענטוועדער בלייבען פערקאָרקעוועט אין ארץ־ישראל אָהן געלד און אָהן פערבינדונג מיט דער דרויסען־וועלט, אָדער אָפּפאָהרען מיט דער לעצטער שיף קיין מצרים און דאָרט אָפּווארטען דעם סוף פון דער מלחמה.

דער שכל הישר ווי אויך אַלע אונזערע פריינד און שכנים האָבען געראַטהען דאָס לעצטע.

ביז אונזער אָפּפאָהר זיינען נאָך געבליבען מעהרערע טעג. האָט זיך מיר געוואָלט וואָס מעהר אריינכאַפּען פון מיין נייער היים, וואו מיר איז צומאָל ניט בעשערט געווען א יאָהר־פעסט צו פייערען.

אַלע בוימער אין אונזער פרדס האָבען געוואוסט, אז איך פערלאָז ארץ ישראל, און איטליכער פון זיי האָט זיך מיט מיר איבערגעקוקט מיט בענקענים און מיט בקשה.

— אז דו מוזט פאָהרען, פאָהר... אָבער ניט פערגעס.

איך האָב געשפּאַציערט דורך און ארום דער קאָלאָניע שעה'ן נאָכאַנאַנד. די אַליוועז־וועלדער און די אָרענדזש

*) ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזען איז דער פּאָרט געבליבען אָפען נאָהענט פון א יאָהר צייט נאָך דעם דאָזיגען דאַטום. דער לעצטער טאָג איז תמיד אָפּגעלעגט געוואָרען ארויסצולאָזען א נייעם טראַנספּאָרט פרעמדע.

גערטנער, זאַט־אָנגעטרונקען פון די רעגענס, זיינען געווען פרישער ווי איך האָב זיי ווען עס איז פריהער געזעהן. דער הימעל איז געווען לויטער און ריין אַזוי ווי איין שטיק סאַ־פיר... אַ וואַרעמער ווינטעל האָט געוועהט און די זון האָט געשטיפט אין אַלע ווינקלען.

די הרי יהודה האָבען ווידער גע'חלום'ט הינטער בלויע דעקטיכער, און די טויבען האָבען זיך גערדרעהט איבער'ן בית הספר און איבער'ן גן־הילדים און איבער דער שוהל, און די „מושבה" האָט גערדרעמעלט שטיל אין דער מיטאַג־זון.

איך האָב דאָס אַלץ געוואָלט מיטנעהמען מיט זיך: די זון און דעם הימעל און די בערג און די טויבען און דעם גלאָק נעבען מאַרק און דאָס זינגען פון די קינדער אין דעם קלאַס...

אַז עס איז געקומען דער אבענד פאַר אונזער אָפּפאָה־רען און די זאַכען זיינען שוין געווען איינגעפּאַקט, איז מען פון דער קאָלאָניע זיך געקומען מיט אונז געזעגענען. עס זיינען געקומען בעקאַנטע און ווילד־פרעמדע. מיר זיי־נען דאָך אַלע איין משפחה געווען...

האָט מען אונז געבראַכט גוטע זאַכען אויף'ן וועג. וועד קיכלעך, אומיסנע געבאַקט פאַר אונז, ווער מאַנדלען: מיר זיינען אַלע געזעסען אַרום דעם גרויסען, רויהען טיש, וואָס דער יאָדעשליוועד משה האָט פאַר אונז גע־מאַכט, און אַלעמענס הערצער זיינען געווען שווער און מע האָט זיך געוואונשען בקרוב זיך ווידער צו זעהן...

עס איז שוין געווען צוועלף א זייגער ווען דער לעצ־
טער האָט זיך מיט אונז צעזעגענט.

אז מיר זיינען געבליבען אליין, און די קאַלטע שאַר־
פע נאַכט־לופט איז אריינגעקראָכען אין צימער, האָבען מיר
אריינגעוואָרפען א פּאָאר אייקאַליפּט־קלעצלעך אין הייץ־
אויוועלע און זיינען געזעסען און געקוקט אויף די שוואַר־
צע פּנים׳ער אין די פלאַמען...

שלאָפען האָבען מיר ניט געוואָלט. אונזער לעצטע
נאַכט אין רחובות האָט געזאָלט זיין א ליל־שמורים. ארום
פיער פאַרטאָג האָט מאחמוד געזאָלט קומען און אונז נעה־
מען קיין יפו. מיר האָבען געוואָלט ארויספאָהרען פון
רחובות אין דער פינסטער, שטילערהייד, קיינער פון דער
קאָלאָניע זאָל אונז ניט זעהן... עס איז געווען א וועה און
א שאנד.

איך האָב זיך געפיהלט שולדיג אקעגען די געבליב־
נע, און די שולד איז מיר געלעגען שווער אויף דער נשמה..

אין האַלבען דרעמעל האָב איך מיט אמאָל געהערט
ווי דאָס הויז פאַלט צוזאַמען איבער מיר מיט א מורא׳די־
גען קראַך. איך האָב ווייט צעעפענט די אויגען. דאָס האָט
מאחמוד געסטוקעט אין דער טהיר. דער וואָגען איז געווען
גרייט און די צייט צו פאָהרען איז געקומען.

דאָס פייער איז געווען אין גאַנצען אויסגעגאַנגען
און די ווייסע זיידענע אש איז געלעגען קאַלט און פלאַך
אויף דעם דעק פון דעם אויוועלע. צו די שויבען האָט זיך
נאָך געדריקט א טיעפע פינסטערנים. עס א־ז נאָך געווען

מעהר ווי אַ האַלבע שעה צו דעם ערשטען שפּראַץ פון טאָג.

מיר האָבען גענומען אונזערע צוויי טשעמאָדאנעס, וואו מיר האָבען איינגעפּאַקט דאָס סאַמע נויטיגסטע, זיך איינגעזויגען נאָך אַמאָל אין די מעבעל, אין די ווענד ארום, אין דעם מגן־דוד פון זאַנגען אויפ'ן וואַנד און זיינען ארויס פון הויז. מיר האָבען צוגעשלאָסען די טהיר און דעם שליסעל שטילערהייד אַוועקגעלעגט אויף דעם פענסטער־געזימס פון אונזער שכן, וואָס האָט געזאָלט בלייבען דער שומר אויף אונזער דירה.

דער וואָגען איז מיט אונז ארויסגעפאָהרען דורך דעם שמאָלען איינפאָהר. די קאָלאָניע איז געווען איינגעשלונ־גען אין חשך, קיין פונק פייער האָט זיך אין ערגיץ ניט גע־זעהען.

ערשט אַז מיר זיינען שוין געווען ארויס פון דער קאָ־לאָניע האָט זיך גענומען בעווייזען אויפ'ן מזרח־ווינקעל אַ גראָע פּליאַמע, „דעם וואָלף'ס עק", ווי די פּערסיער זאָגען...

האָט זיך דעם „וואָלף'ס עק" צעשפּרייט און צע־שפּרייט און הינטער אונז האָט זיך גענומען ווייסלען די „מושבה"... דאָס רעווען פון אַן אייזעל האָט זיך דערהערט, און אויף די געהעפּטען האָבען זיך די אראבישע אראבאַד־זשים גענומען טשוכען.

עס איז שוין געווען ליכטיג ווען מיר זיינען געקומען צו דעם וועלדעל, וואָס ליעגט צווישען רחובות און וואדי־

חנין. האָט מאחמוד אָפּגעשטעלט דעם וואָגען, איז לאַנגזאַם אַראָפּגעקראָכען פון דער קעלניע, און האָט אויסגעשפּרייט זיין „סערזשערעה" (אַ טוך פאַר קניהען), ביים וועג נעבען אַ קוסט. ער האָט זיך געשטעלט מיט דעם פּנים צו דרום, אהין וואו די הייליגע מעקקא געפינט זיך. די הענד האָט ער געהאַלטען אויסגעשפּרייט אַזוי ווי פליגלען אויף ביידע זייטען פון געזיכט, און די אויגען האָבען געקוקט צו דער ערד. מיט הארציגער כונה, לחלוטין זיך ניט־קימערנדיג אום אונז, האָט ער געמורמעלט:

„ביסמילאַהי ראחמאני ראחימי", אין דעם נאָמען פון אַללאה דעם דערבאַרימער, דעם באַרמהערציגען... האַר פון די וועלטען, קיניג פון דעם יום־הדין, דיך דיענען מיר און צו דיר קומען מיר נאָך הילף... פיהר אונז אויף דעם ריכטיגען וועג...

דערנאָך האָבען זיך די קניע אַראָפּגעלאָזען און דער קאָפּ איז צוגעפאַלען צו דער ערד:

אַללאה אַקבאַר...

ווען ער האָט געענדיגט זיין תפילה, האָט ער קאַלט־בלוטיג צוזאַמענגעוויקעלט די צוריסענע „סערזשערעה". אַרויפגעקראָכען צוריק אויף זיין פּלאַץ און גענומען שיל־טען די פערד מיט טויטע קללות.

די זון האָט אונטערדעסען אַרויסגעשטעקט אַ גיל־דערנעם האָרן און דער האָרן איז געוואַקסען און באַלד איז אַרוים אַ גרויסע רונדע שטיק פייער: עס האָט זיך אָנגע־הויבען דער פריידיגער זון־בעגאָסענער טאָג פון ארץ ישראל...

XXI.

„להתראות בארץ ישראל"

ארום אכט א זייגער אין דער פריה איז אונזער וואגען אריינגעפאהרען אין תל־אביב. איך האב אויפגעזוכט דאס הויז וואו די אנגלא־פאלעסטינא באנק, הגם אפיציעל גע־שלאסען, האט בראוו געקעמפפט כאטש טיילוועיז צו פונ־קציאנירען ווי עס איז. איך האב געטראפען דעם ענער־גישען גראזאווסקי אין מיטען פון א צעהנדליג מענשען וואס האבען איהם געריסען פון אלע זייטען. זינט איך האב איהם געזעהן דאס לעצטע מאל, איז זיין קאפ און זיין שפיציג בערדעל געווארען פיעל גרויער און זיין געוועהנליך אויפגעראמטער פנים האט געטראגען די סימנים פון די לעצטע שווערע איבערלעבונגען. ער איז מיט צעהן יאהר עלטער געווארען.

איך האב איהם דערצעהלט פון אונזער בעשלום אפ־צופאהרען. ער האט א ווארט ניט געזאגט, נאר געקוקט אויף מיר מיט גרוים צער.

ער האט מיר איבערגעגעבען אין א פאאר ווערטער וואס פאר גרויסע שוועריגקייטען די באנק מוז בייקומען און וואס פאר קונציגע מיטלען זי מוז געברויכען, כדי ארי־

בערצוקריגנען פון מצרים כאטש אביסעל גאלד, און ניט לאזען דעם ישוב אין גאנצען צוזאמענפאלען.

איך האב געבעטען מע זאל מיר אויסצאהלען בלויז געגוג פאר שיפסקארטען ביז אלעקסאנדריא. האט ער מיר דערלאנגט צוויי הונדערט פראנק אזוי ווי מע דערלאנגט איינעם אן אוצר.

אן איטאליענישע שיף האט געזאלט אפפאהרען אויף מארגען, האבען מיר בעשלאסען צו נעהמען פלעצער אויף איהר.

די אויסזיכט צו מוזען פאהרען אויף דער איטאליע־נישער ליניע, וואס איז בעקאנט מיט איהר שמוציגקייט און אונבעקוועמליכקייט, איז ניט געווען קיין אנגענעהמע. אבער מע האט ניט געקענט זיין קיין אויסטראכטער.

ערגער פון אלץ איז געווען וואס אפילו אז מע האט שוין געקויפט א בילעט און בעצאהלט צוויי מאל אזוי פיעל ווי אין געוועהנליכע צייטען, איז מען דאך ניט געווען זי־כער, אז מע וועט האבען א פלאץ אויף דער שיף. אזוי ווי די איטאליענישע ליניע איז געווען די איינציגע וואס האט נאך קורסירט צווישען יפו און אלעקסאנדריא, איז דער אגענט וואס איז צוגלייך געווען דער איטאליענישער קאנסול, געווען א תקיף. ער האט פערקויפט שיפקארטען רעכטס און לינקס, וויסענדיג פאראויס אז דער דאמפפער קען אפילו א העלפט ניט ארויפנעהמען.

ווען עס איז מעהר קיין פלאץ ניט געווען, האט ער די קויפער פון די בילעטען אפגעגעבען צוריק זייער געלט

אחוץ — צעהן פּראַצענט קאָמיסיאָן וואָס ער האָט אראָפּ־געגרעכענט פאר זיך.

איז אַזוי ווי פון הימעל אַראָפּגעפאַלען די ישועה. א נאַכריכט איז אָנגעקומען, אַז די אַמעריקאַנישע קריעג־שיף „טענעסי" ווערט ערוואַרטעט מאָרגען־איבערמאָרגען און זי וועט אויפנעהמען אַלע וואָס מוזען פערלאָזען דעם פּאָרט און וועט זיי ברענגען בשלום קיין מצרים.

דער וויצע־קאָנסול האָט די נאַכריכט בעשטעטיגט און האָט אונז אויך דערצעהלט, אַז דער אַלטער דר. גלאַסבּרוק, דער הויפּט־קאָנסול פון ירושלים, קומט אומיסנע אַהער בכבודו ובעצמו אַכטונג צו געבען אַז די פילאַנטראָפּישע שליחות פון דער „טענעסי" זאָל ריכטיג אויסגעפילט ווע־רען, אָהן שטערונגען מצד די טערקישע פּאָרט־בעאַמטע.

אויף מאָרגען, שבת, גאַנץ בעגינען, האָט זיך אָנגע־הויבען די אויסוואַנדערונג פון תל־אביב. די איטאַליענישע שיף איז אָנגעקומען. און די יעניגע וואָס האָבען געקויפט בילעטען אויף איהר האָבען זיך געפעדערט צו קומען וואָס שנעלער אויפ'ן „גומרוק".

פון די הייזער האָבען זיך ארויסגערוקט מענשען איינציגווייז אָדער אין קליינע הייפלעך און האָבען זיך אי־בער'ן זאַמד דורך זייטיגע וועגען געלאָזט געהן מיט פּעק־לעך אין די הענד, צום פּאָרט. מע האָט זיך געשעהמט בפרהסיא צו פערלאָזען ארץ ישראל און דערצו נאָך פער־וואָכעדיגען די הייליגע רוה פון דעם שבת־טאָג.

אויסען שטאָדט האָבען זיך די הייפלעך צוזאמענגע־גאָסען און דער וועג פון תל־אביב קיין יפו איז געוועז שוואַרץ מיט מענשען. די געזיכטער זיינען געוועז ערנסט פערשלאָסען, די ליפען צוזאמענגעדריקט, די אויגען צו־טראָגען. מע איז געגאנגען האסטיג, איבערגעלעגט די פעקלעך פון איין האַנד אין דער צווייטער און ווייטער גע־שפאַנט און געאיילט צו קומען וואָס גיכער צום „גומרוק”.

איבער זייערע קעפּ איז מיטגעגאַנגען אַ ווייכער בלענ־דענד־בלאָער הימעל, און שטראהלען זיינען נאָכגעלאָפען נאָך דער מחנה ווי שטיפערישע קינדער נאָך אַ טרויער־פּראָצעסיאָן...

מיר זיינען אוועק צום אמעריקאנישען קאָנסולאַט, אויסגעפינען וועגען דער „טענעסי”. אין האָטעל האָבען מיר געטראָפען דר. גלאַסברוק, וואָס איז נאָר וואָס אָנגע־קומען פון ירושלים. מע האָט זיך געריכט יעדע מינוט די שיף זאָל אָנקומען.

זיינען מיר געשטאַנען אויף דעם פלאַכען דאַך פון דעם האָטעל און האָבען געקוקט אויף דער גאָלד־בעשפּריצ־טער בלאָקייט פון דעם ים־הגדול און האָבען געוואַרט אויף אַן ערשטען סימן. און אַז מיר האָבען דערזעהן אַ ווייסען צאָפּ פון רויך, און דערנאָך די הויכע קוימענס ארויסקריי־כענדיג פון האָריזאָנט, איז עס געוועז ווי אַ ליעבער גרוס פון דערהיים...

די בשורה פון דער „טענעסי׳ס” קומען האָט זיך שנעל פערשפּרייט. אַלע האָבען זיך גענומען פיהלען זיכערער. די

שטארקע האַנד פון אַ גרויסען פרייען פאָלק האָט זיך אויס־
געשטרעקט פון איבער ימים אהער צו שיצען און צו
העלפען...

די „טענעסי" איז אָנגעקומען שפּעט נאָכמיטאָג און
איהרע פּאַסאַזשירען האָט זי געזאָלט אויפנעהמען אויף
מאָרגען, זונטאג, פריה. איז ביי אונז געבליבען צו נעכ־
טיגען ניט אין תל־אביב וואו מיר פלעגען געוועהנליך איינ־
שטעהן, נאָר אין „האָטעל הארדיעג", וואו דר. גלאַסברוק
און אַנדערע אַמעריקאַנער זיינען איינגעשטאַנען, כדי צו
זיין גרייט גלייך אין דער פריה אַוועקצוגעהן צום „גומרוק".

אין אָבענד איז געקומען גראַזאָווסקי זיך מיט אונז
געזעגענען. ניט ער און ניט איך האָבען אַ וואָרט געקענט
ריידען.

מיר האָבען זיך געדריקט די הענד:

— להתראות!

— להתראות בארץ ישראל!

אין דער שיטערער שפּיציגער בערדעל האָט זיך אַראָפּ־
געקייקעלט אַ גרויסער טראָפּען.

דער „נומער" פון אונזער צימער איז געווען „חבקוק":
אַ שעהן געראַם צימער, ריין און בעקוועם, מיט אַ גרויסען
פענסטער און אַ בעזונדער באַלקאָן און מיט אַ פּראַכטיגער
אויסזיכט, אויף אָראַנזש־גערטנער און פּאַלמען, און הינ־
טער זיי אויפ'ן ים ארוים.

ביז אַ שטיק אין דער נאַכט זיינען מיר געזעסען אויף

דעם באַלקאָן און האָבען שטומערהייד געשפּונען בענקע־
ניסען און האָפנונגען אַרום די שטערען. די גרויסע קיהלע
שטערען האָבען אונז אַ זיגעל אויף די ליפּען אַרויפגע־
לעגט...

פון ווייטען, אויפ'ן ים, האָט זיך געזעהן די „טענעסי"
אַרומגעשנורעוועט מיט הונדערטע עלעקטרישע ליכט...

דער בייזער נביא „חבקוק" האָט מיר ניט פיעל שלאָף
פערגונען, ווי נויטיג איך האָב דעם שלאָף בעדאַרפט האָבען
נאָך דער אומרוה און דער אַרומלויפעניש פון טאָג. מיט
דעם ערשטען גראָען פלעק וואָס האָט זיך געלעגט אויף די
שויבען, האָב איך זיך אויפגעכאַפּט. מיין לעצטע נאַכט
אין ארץ ישראל איז געוועזן געענדיגט. איידער דער טאָג
וועט זיך נויגען צום אונטערגאַנג, וועל איך די ברעגעס פון
ארץ ישראל האָבען געלאָזט הינטער זיך און דער טרוים
פון אַ לעבען וועט זיין צושטערט...

איך בין אַרויס אין קאָרידאָר און פון דאָרט אויף דער
מזרח־וועראַנאַ פון האָטעל. די שטאָדט און די גאַנצע אומ־
געגענד איז געווען טויט. קיין זכר פון אַ לעבעדיגען נפש.

דער מזרח האָט זיך פּאַמעליך גענומען רויטלען און
די רויטקייט איז צולאָפען ביז'ן האַלבען הימעל.

אַקעגען הימעל איז געשטאַנען אַן איינציגער הויי־
כער פּאַלם־בוים און האָט זיך געשטרעקט און געצוויגען
אַרויפצו אַזוי ווי אַ הארציגע מאָרגען־תפלה...

. . . .

ארום צעהן א זייגער זיינען מיר שוין געווען ביים פּאָרט. דער פּלאַץ האָט געקאָכט און געווימעלט פון טויזענדער מענשען. טייל פּאַסאַזשירען, טייל געקומען זיך געזעגענען. עס זיינען אויך געווען קינדער וואָס זייערע עלטערען האָט מען געכאַפּט און אָפּגעשיקט אין דעם „שוואַרצען דאָנערשטאַג", איבערלאָזענדיג די קליינוואַרג אויף גאָט'ס בעראָט. האָט מען איצט די קינדער אָפּגעשיקט צו זייער טאַטע־מאַמע אין מצרים.

א סך יונגע לייט וואָס האָבען געוואוסט אז מע וועט זיי ניט ערלויבען ארויסצופאָהרען — פון די פיינדליכע אונטערטאַנען האָט מען נאָר פרויען, קינדער און ניט מיליטער־פעהיגע ערלויבט ארויסצופאָהרען — האָבען זיך ארומגעדרעהט צווישען עולם האָפענדיג אַז זיי וועט דאָך ווי עס איז זיך איינגעבען אָפּצונאַרען די בעאַמטע.

דער קאַימאַקאַם, דער קאָמענדאַנט און אסך אנדערע טערקישע מיליטער־ און ציוויל־בעאַמטע זיינען געשטאַנען און האָבען שטרענג חוקר ודורש געווען יעדער פּאַסאַזשיר. ניט קוקענדיג אויף מיין אמעריקאַנישער בירגערשאַפט, וואָס איז אין יענע טעג געווען א גרויסער יחוס, האָט מען מיר ארומגעזוכט די קעשענעס גאָר אויף עכט־רוסישען שטייגער. די קאָנטראַבאַנד האָט זיך ארויסגעוויזען אין דער געשטאַלט פון א אידישען בריעף. האָט מען איהם פון מיר צוגענומען מיט דער העפליכער בעמערקונג, אַז מיר בלייבט די ברירה ענטוועדער אָפּצופאָהרען מיט דער „טעגעסי" אָדער וואַרטען ביז דער בריעף וועט דורכגעהן דורך די הענד פון דעם טערקישען צענזאָר.

א מאַטאָר־שיפעל געשיקט פון דער „טענעסי״ האָט געזאָלט אריבערברענגען די פּאַסאַזשירען פון ברעג צום שיף. אָבער דער אידישער קאָמיטעט האָט זיך ניט געוואָלט איינרייסען מיט די פערהונגערטע „באַחאַריעה״ וואָס וואָל־טען געזאָגט אַז מע נעהמט אוועק זייער ביסען פון מויל, הגם נאָך זייערע מעשים טובים פון דעם „שווארצען דאָ־נערשטאָג״ האָבען זיי עס כשר פערדיענט.

האָבען די „באַחאַריעה״ דעם עולם אַריבערגעפיהרט לויט א בעשטימטען אָפּגעמאַכטען פּרייז. די מאָראַלישע ווירקונג וואָס דאָס אָנקומען פון דער „טענעסי״ האָט אויף זיי געמאַכט, איז געווען ניכר אין זייער בענעהמען זיך און אין זייער ריידען. זיי זיינען געווען פריינדליך און מילד צו די פּאַסאַזשירען, און האָבען געציטערט מע זאָל זיך אויף זיי ניט בעקלאָגען.

אויף דעם מאָטאָר־שיפעל זיינען געקומען א צעהנדליג מאַטראָזען פון דער „טענעסי״, ריינע, ציכטיגע, גלאַט־ארומגעגאָלטע יונגען אין בלויע טוכענע בלוזעס און פלו־דערען און ווייסע היטעלעך. זיי זיינען געווען אַן ערפרי־שענדען קאָנטראַסט צווישען די אָפּגעלאָזענע שמוציגע אַראַבישע חאַיאַלען פון דעם „גומרוק״.

נאָך א האַלבע שעה און מיר האָבען שוין געקלעטערט אויף די הענג־טרעפּ פון דער „טענעסי״ און צום ערשטען מאָל נאָך א לאַנגער צייט זיינען מיר ווידער געווען אויף אַמעריקאַנישען „באָדען״...

איך האָב זיך דערמאָנט אַן מיינע „לירעם״. איך האָב

איצט מעהר קיין געלד ניט בעדארפט און איך האב גע־וואוסט דעם דוחק אין דער באנק. האב איך אפגערופען אן א זייט איינעם פון דעם תל־אביב'ער קאמיטעט וואס איז געווען אויף דער שיף, און האב איהם איבערגעגעבען אלץ וואס מיר איז געבליבען, אין גאנצען א קימא לן פון 150 פראנק, מיט דער בקשה ער זאל עס אומקעהרען גרא־זאווסקי'ן.

די יונגע פלינקע מאטראזען האבען געהאלפען די פא־סאזשירען ארויפגעהן די טרעפ, געטראגען קליינע קינדער אויף די הענד, אונטערגעהאלטען פרויען און אלטע לייט אזוי ווי אמת'ע ווארטספרויען און דערביי געווען אזוי פריינדליך און אזוי אויפגעראמט, אז דער עולם האט זיי שטארק ליעב געקראגען פון דער ערשטער מינוט.

א הויכער שלאנקער יונג פון א יאהר פינף־און־צוואנ־ציג מיט לאכעדיגע שווארצע אויגען איז געשטאנען ביים ארויפגאנג און האט געזעהן מע זאל זיך ניט שפארען. אין ביירוט האט ער זיך אויסגעלערענט איין אראביש ווארט „אימשי" (געה), איז עס איהם שטארק געפעלען.

— „אימשי" — ווייזט ער אן גוטמוטיג א שווער־לייביגע אידענע, זי זאל זיך ווענדען רעכטס. „אימשי" — א גלעט א קליין אינגעלע אויפ'ן באק. „אימשי" — א קאוואליערסקען בייג מיט'ן קאפ צו א גימנאזיסטקע פון תל־אביב.

און „אימשי" האלט אן אויג פון איין זייט אויפ'ן עולם מע זאל זיך איינאנדער די היהנער־אויגען ניט אפ־

טרעטעז און פון דער אנדער זייט אונטעז אויף די „באַ־
חאריעה” וואָס קומען אָן מיט נייע טראנספּאָרטען, זיי זאָ־
לען ניט מאכען קיין „דאָירטי טריקס” (מיאוס'ע שטיק).
זעהט מיט אמאָל „אימשי” ווי א „באחארי” האָט „בלאָ־
יודעים” געגעבען א שטויס אָן עלטערען אידען אין זייט,
גיט „אימשי” א שפרונג ארונטער און א פּאָהר אריין דעם
„באחארי”, אַז יענער קוליעט זיך אַזש איבער.

— אימשי”...

די איבערפיהרונג פון די פּאסאזשירען האָט געדוי־
ערט ביז שפּעט אין אָבענד, און דער הימעל איז געווען פול
מיט שטערען ווען די רודערס פון דער „טענעסי” האָבען
זיך גענומען דרעהען, און די סילועטען פון די הייזער אין
יפו האָבען זיך גענומען אָפּרוקען אהינטער, אהינטער...

XXII.

„סטארס ענד סטרייפּס“

דער דעק פון דער „טענעסי“ האָט געהודזשעט ווי א ביענשטאָק און געווימעלט מיט א געמיש פון אַלע מינים אידען וואָס געפינען זיך אין ארץ־ישראל. פּאַטריאַר־כען מיט גרויסע שטריימלעך און לאַנגע בערד, מיטעל־יעהריגע בכבוד'ע סוחרים, אידענעס אין אַלטפרענקישע הויבען און פּאַטשיילעס און יונגע ווייבלעך מאָדיש גע־קליידט, גבירים פון דער היים און פּראָפעסיאָנעלע שנאָ־רערס, פּועלים אין ווייסע בלוזעס, גימנאַזיסטען און גימ־נאַזיסטקעס פון תל־אביב — האָבען זיך פונאַנדערגעשאָטען פאָר דער לענג און ברייט פון דער שיף. אחוץ זיי זיינען געווען אַ סך אָריענטאַלישע אידען געבאָרען פון דריי דורות אין פּאַלעסטינאַ, וואָס האָבען צוליעב זייער ענגלישער אָדער פראַנצויזישער אונטערטאַנשאַפט געמוזט פערלאָזען זייער געבורטסלאַנד.

צווישען די דערוואַקסענע זיינען לוסטיג ארומגעלאָ־פען די קליינע קינדער, זיך גליטשענדיג אויף דעם ריינ־געשייערטען גלאַטען דיל.

אַפּיצערען און מאַטראָזען פון׳ם העכסטען ביז׳ן קלענ־סטען האָבען מיט דער גרעסטער גוטמוטיגקייט און געדולד זיך געמיהט צו מאַכען די „געסט״ אַזוי היימיש און בע־קוועם ווי ווייט זיי האָבען עס געקענט טהאָן אויף אַ שיף, וואָס איז לכתחלה געבויט געוואָרען פאַר אַ גאַנץ אַנדער צוועק ווי צו זיין אַ „הכנסת אורחים״. זיי האָבען דעם לשון פון די אויסוואַנדערער ניט פערשטאַנען, אָבער גוטסקייט און רחמנות פון איין זייט און עלענד און הילפלאָזיגקייט פון דער אַנדערער האָבען זייער אייגענעם עספּעראַנטאָ. האָט מען זיך דורכגערעדט ווי אייגענע מענשען און מען האָט זיך פערשטאַנען אויסגעצייכענט.

ס׳האָט אויסגעזעהן אַזוי ווי די גאַנצע שיף, די אייזערנע פּאַרענטשעס, די הויכע קוימענס און אפילו די אָפענע מיילער פון די קאַנאָנען, האָבען געוואָלט אַרויס־ווייזען וואָס מעהר פריינדליכקייט צו די מגורשים.

עס איז ניט געוועזן קיין גרינגע אַרבייט צו געפינען געלעגערס פאַר אַזאַ גרויסען עולם. האָבען די מאַטראָזען זיך ענג געמאַכט און אָבגעגעבען זייערע אייגענע פּלעצער. אַז ס׳האָט דאָך ניט געסטאַיעט פאַר אַלעמען, האָט מען אַ טייל פון דעם דעק אָבגעצאַהמט און אַריבערגעהאַנגען מיט לייוועגד, איז דערפון געוואָרען אַ גרוים געצעלט. די נאַכט איז געוועזן אַ מילדע, אַ וואַרימע, און פאַר קעלט אָדער ווינט איז ניט געוועזן וואָס מורא צו האָבען.

איפּגעוועקט האָט מען דעם עולם פריה. דער לייוועגט איז אַרונטערגענומען געוואָרען און די געלעגערס אויפ־

גערױמט אויף גיך. דער אָרקעסטער האָט זיך אויסגע־
שטעלט און געשפּיעלט „דהי סטאַר ספּאַנגעלד באַנער" און
א גרויסע אַמעריקאַנישע פאָהן איז ארויפגעצויגען געוואָ־
רען, און האָט געפּלאַטערט אין דעם מאָרגענווינד אזוי ווי
אַן אָנזאָג פון פרייע ליכטיגע טעג...

די אורחים פון דער „טענעסי", סאַי קליין סאַי גרויס,
זיינען געשטאַנען ארום און האָבען מיט שטומען עקסטאַז
צוגעהערט דעם נאַציאָנאַלען הימן פון דער גרויסער פרייער
רעפּובליק פון יענער זייט אוקינוס און געקוקט מיט עהר־
פורכט אויף די שטערען און שטרייפען...

דער טאָג איז געווען וואונדערבאַר שעהן און רוהיג.
דער ים איז געווען ווי בלאָע דורכזיכטיגע זייד. דער עולם
האָט זיך געפיהלט פריש און היימיש. נאָך די שווערע
איבערלעבונגען אין פערלויף פון די לעצטע וואָכען אין
פּאַלעסטינאַ, נאָך די אנגסטען און ציטערנים, האָט מען
זיך געפיהלט אזוי ווי נאָר־וואָס בעפרייט פון א תפיסה.

די יונגוואַרג האָט ארומשפּאַצירט אויפ'ן דעק אָדער
זיך פערזאַמעלט אין רעדלעך און געזונגען אָדער „גערעדט"
מיט די יונגע מאַטראָזען. די מיידלעך האָבען לאַכענדיג
זיך געלאָזט לערנען ענגלישע ווערטער פון די „בלו־
דזשעקעטס", און די יונגע אַטלעטישע רביים האָבען אָנגע־
קוואָלען פון זייערע שוואַרצאויגיגע תלמידות.

די עלטערע האָבען זיך ניט געקאָנט אָפּלויבען פון
די פיינקייט פון די מאַטראָזען. וואָס פאַר גוטע ליעבע
מענשען. פּשוט אַהן גאָל. היינט זייער צוגעלאָזטקייט.

געהט פערביי א הויכער שלאנקער מאן מיט גאלדענע קנעפּ און א סך גאליינדלעך אויפ'ן ארבעל. קענטיג א גרויסער שררה אויף דער שיף. שטעלט ער זיך אפּ, בויגט זיך אראפּ צו א קליינער אָרעמער אלטעטשקער און פרעגט איהר עפּעס אויף שטום-לשון. שטעהען די ארומיגע און קייכען פון געלעכטער צוקוקענדיג ווי דער שעהנער אמע־ריקאנער דזשענטעלמאן רוקט די פינגער צו זיך אין מויל, וואס דאס מיינט, צי האט זי שוין געגעסען? ווערט ער ביי זיי דער סימבאל פון אמעריקא, דאס לאנד פון וועלכען זיי האבען זיך אלע אזוי פיעל חדושים אנגעהערט, און וואו זייערע קרובים געפינען זיך. פערזוכען זיי איצט אויך דעם טעם פון דער פרייער גליקליכער אמעריקא...

סאמע אונטער'ן גרויסען קאנאן שטעהט א איד פון א יאהר פופציג, אנגעטהאן אין א טלית און לעגט תפלין. ער וויקעלט די רצועות ארום זיין האריגען ארעם און זאגט „וארשתיך" מיט הרחבה און היימישקייט, אזוי ווי ער וואלט זיין ביי זיך אין קלויז. אנגעטהאן די תפילין שפּאַ־צירט ער הין און הער אויפ'ן פערדעק און דאווענט מיט גרויס מתיקות.

מיט אמאל ווערט א געלאף און א טומעל. א ספרד'י־שער אידענע איז ניט-גוט געווארען. זי איז אין די הויכע מאנאטען און א סברה אז די „טענעסי" וועט מטופל ווערען מיט נאך א פּאסאזשיר.

מען מאכט א ווארע, דער דאקטאר קומט. ער בעקוקט

איהר גוט און קנייטשט דעם שטערן· קייגמאָל אזא פאַל אויף דער „טענעסי" ניט געהאַט... הייסט ער זי דערווייל אַרונטערפיהרען אין דער האָספּיטאַל־קאַיוטע. וואָלונטירען צוויי מיידלעך פון יפו אַרונטערצופיהרען די יולדת אונטער די אָרעמס. דערווייל קריגט דער קוואַרטירמייסטער אַ רעקוויזיציע פאַר בוליאָן און ביסקוויט, און מיר ריכטען זיך אַלע מינוט אויף אַ „מזל טוב".

געהען אוועק אַ פּאָר שעה און די „געווינערין" בע־ווייזט זיך ווידער אויפ'ן דעק. אומזיסטע שרעק געוועז. האָט זי אָפּגעכאַפּט דאָס הארץ מיט די בוליאָן און ביס־קוויט און זיך געלאָזט א ו י ס ש ר י י ב ע ן פון האָס־פּיטאַל.

די „געבורט־וועהען" פון דער דאָזיגער פרוי האָבען זיך דורכ'ן טאָג ווידערהאָלט מעהרערע מאָל, און איטליך מאָל האָט דער קוואַרטירמייסטער געקראָגען אַ נייע רע־קוויזיציע פאַר בוליאָן און ביסקוויט, און תמיד האָט זיך אויסגעלאָזען מיט אומזיסטע שרעק.

די יונגע מאַטראָזען האָבען דערטאַפּט אַ בלינדען אָרימען אידען מיט אַ קליינעם קוויטיגען זיבען־יעהריגען אינגעלע, וואָס האָט איהם געפיהרט, האָבען זיי דאָס פּאָרעל גענומען אונטער זייער בעזונדערען שוץ: ראשית איז געבליבען אַז מען זאָל צוזאַמענקלייבען צווישען זיך אַ פּאָר דאָלאַר פאַר דעם „פּור אָלד דזשו" (דעם אָרימען אַלטען אידען). אומר ועושה, און דער איד האָט דערטאַפּט ביי זיך אין דער האַנד אַ הויפען זילבערנע מטבעות.

ניט אזוי לייכט איז זיי אנגעקומען אויסצופיהרען זייער צווייטען בעשלוס: אבצו־וואשען און ארומצורייניגען דעם קליינעם פיהרער. דעם אינגעל'ס מורא פאר זייף און וואסער איז בעזיעגט געווארען ערשט, ווען דער בלינדער האט זיך גענומען שתדל'ען פאר די מאטראזען. מ'איז דאך מחויב זיי כאטש מיט עפעם א פ צ ו צ א ה ל ע ן.

האט מען איהם אריינגענומען אין וואש־צימער און צוויי שטארקע בלאנדע יונגען האבען געוואשען און גערייניגט מיט די הענד, מיט א בארשט און מיט אנדערע אינקוויזיטארישע געצייג, וואס זיינען אומישנע געמאכט געווארען צו פייניגען ארימע אינגלעך פון ירושלים, וואס האבען מורא פאר זייף.

אז דער אינגעל איז ווידער געקומען אויפ'ן דעק אין בעגלייטונג פון די מאטראזען, איז איהם ניט געוועזן צו דערקענען. אן אמת שעהנער אינגעל. פריהער, ווען ער איז געוועזן טאטואירט מיט ארץ ישראל ערד, האט מען עס גאר ניט ארויסגעזעהן.

די מאטראזען האבען פון זייער פראטעזשע געקליבען נחת און דער שניידער פון דער שיף האט פון ערגעץ אויסגעזוכט א שטיקעל יתור פון בלויען טוך און האט זיך תיכף גענומען צושניידען א פאר הייזלעך פאר דעם קליינעם.

די אדמיראל־קאיוטען זיינען אפגעגעבען געווארען צו א גרופע מרה־שחורה'דיגע מאנאשקעס אנגעטהאן אין שווארצען פון קאפ ביז די פיס.

זיי האָבען זיך אַלע געהאַלטען צוזאַמען און אויסגע־
מיעדען יעדען מגע ומשא מיט די איבריגע פּאַסאַזשירען
פון דער שיף.

א יונגער מאַטראָז, אַן אינטעליגענטער יונג וואָס האָט
גע־ענדיגט „לאָא" און דענקט נאָך זיין דיענסט פּראַקטי־
צירען אַלס אַדוואָקאַט, רעדט זיך מיט מיר פּאַנאַנדער. ער
דערצעהלט מיר פון זייערע ערפאַהרונגען. גלייך נאָך דעם
אויסברוך פון דער מלחמה, ווען די „טענעסי" האָט קור־
סירט צווישען האָלאַנד, פראַנקרייך און ענגלאַנד, כּדי צו
ברענגען די אַמעריקאַנישע „רעפּיודזשים" איז זיכערהייט.

— איהר מיינט דאָך אודאי אַז ד י — ווייזט ער
אויפ'ן אַרומיגען ערב־רב — גיבען אונז פיעל קלאַפּאָט?
האָט איהר אַ טעות. פון די מיליאָנערען און מיליאָנער־
שעס וואָס מיר האָבען אַריבערגעפיהרט קיין ענגלאַנד זיי־
נען מיר ניט דער ערך מעהר אויסגעשטאַנען. ד י זיינען
דאַנקבאַר פאַר וואָס מע טהוט פאַר זיי און בענעהמען זיך
מיט דרך ארץ... יענע זיינען ערשט געווען די אמת'ע
חזירים. די מאַטראָזען האָבען זיי בעהאַנדעלט ווי בעריענ־
טע אָדער קעלנער.

א פיעלפאַכער מיליאָנערשע גיט זיך אַ קעהר צו אַ
מאַטראָז און זאָגט: —

— סטיואַרד, ברענג מיין באַגאַזש אין מיין קאַיוטע.
האָט זיך דער מאַטראָז שטאָלץ אויסגעגלייכט:

— מאַדאַם, איך בין ניט קיינעם'ס סטיואַרד. איך
בין אַ מאַטראָז אויף אָנקעל סעם'ס קרייצער „טענעסי".

אנדערע האבען פאר'ן שלאפען־געהן ארויסגעשטעלט פאר דער טהיר פון דער קאיוטע זייערע שיך צום פוצען, אזוי ווי אין א האטעל...

דיענסטאג, דעם ניין־און־צוואנציגסטען רעצעמבער פארנאכט זיינען מיר אנגעקומען אין דעם פאדער־האפען פון אלעקסאנדריא. פון אלע זייטען האבען זיך אין די שטי־לע וואסערען מרה־שחורה'דיג געוויעגט דייטשע און עסט־רייכישע האנדעל־שיפען געפאנגען אין קריעג.

אזוי ווי עס איז שוין געווען צו שפעט ארויפצולאזען די פאסאזשירען דעמזעלביגען טאג, האט מען עס אפגע־לעגט אויף מארגען פריה.

כדי די אומגעדולד פון די „געסט" צו פערשלאגען, האט מען ביי דער נאכט געוויזען אויפ'ן דעק קינעמאטא־גראפישע בילדער, וואס האבען דעם עולם שטארק אמו־זירט. געווען א סך וואס האבען אזוי וואס צום ערשטען מאל אין זייער לעבען געזעהן.

די הכנות צו דער לאנדונג האבען זיך אנגעהויבען בע־גינען. איידער די ערשטע פארטי האט פערלאזען די שיף האט אן עלטערער איד זיך געשטעלט אויף א הויכען קעס־טעל און האט געהאלטען א ווארעמען דרוש אין אידיש. ער האט געלויבט אמעריקא פאר די חסדים וואס זי טהוט מיט די אומגליקליכע און פערפאלגטע פון אלע פעלקער און האט אויפגעפאדערט דעם גאנצען עולם אויסצודריקען ווי איין מאן זייער דאנקבארקייט. האט אויסגעבראכען א

הורראה־געשריי וואָס האָט אָנגעהאַלטען מעהרערע מינוטען נאָכאַנאַנד. עס איז אַלעמען פון הארצען געגאַנגען.

מיר צוזאַמען מיט דעם קליינעם הייפעל אַמעריקאַנער וואָס זיינען געפאָהרען אויף דער „טענסי", זיינען געבליבען אויף צולעצט.

אונזער שיפעל איז גראד אָפּגעפאָהרען אין דער צייט ווען די פאָהן איז ארויפגעצויגען געוואָרען און די מוזיק האָט אויפגעשפּיעלט דעם אַמעריקאַנישען הימן...

בין איך געשטאַנען מיט אָפּגעדעקטען קאָפּ און גע־קוקט אויף די „שטערען און שטרייפען" און קיינמאָל איז מיר די בעדייטונג פון די ווייסע און בלויע פּאַסען און שטע־רען ניט געווען אזוי קלאָר ווי דאַמאָלס...

XXIII.

אין אַלעקסאַנדריא

די ערשטע וואָס זיינען אונז געקומען זעהן, אזוי שנעל ווי מיר זיינען אָנגעקומען אין אַלעקסאַנדריא, זיינען געווען דיזעלביגע דריי וואָס האָבען אונז מקבל פּנים געווען מיט א יאָהר צוריק אויפ׳ן וועג קיין יפו — דער ציוניסטישער י..., דער אַנאַרכיסטישער תכשיטין־הענדלער ר... און דער הויכער, הארציגער פ...

י... איז אריינגעפאַלען אָהן אַן אָטהעם שפּעט אין דער נאַכט, און תיכף ערקלערט אז ער מוז שוין אוועקגעהן. ער איז נאָר געקומען כאַפּען א קוק אויף אונז, און מוז שוין לויפען צו די „רעפּיודזשים״.

זינט עס האָט זיך אָנגעהויבען די אויסוואַנדערונג פון ארץ ישראל, איז ניט ער עסט און ניט ער טרינקט, נאָר ער לויפט ארום פערהאַוועט און פערשמאַיעט מיט די „רע־פּיודזשים״, ניט תמיד אַליין וויסענדיג אויף קלאָר וואוהין אייגענטליך ער לויפט. ער אַליין האָט שטאַרק הנאה פון זיין פערהאַוועטקייט און אז מע זאָגט צו איהם: הערר י..., וואָס לויפט איהר און ארבייט אזוי, איהר וועט דאָך

פאַלען אין די האַלאַבליעס... ווערען זיינע אויגען זים־
טרויעריג און פייכטיגען זיך מיט א צופרידענעם זעלבסט־
רחמנות — איהר האַט איהם א נייע נשמה אריינגעזעצט...

אין האָב געפונען ר...'ן אזוי העל און זומערדיג ווי
געווען. די מלחמה נאָר האָט איהם אביסעל צורודערט.
זיין עלטסטע טאָכטער האָט זיך אויפגעצויגען אין א דייי־
טשער אנשטאַלט און רעדט און זעהט אויס ווי אן אמתע'
דייטשקע, איז ער ממילא א בעוואונדערער פון די דייטשען;
עס איז ניט מעהר ווי א יושר. האָט ער אליין אָבער
שטארק ליעב די פראַנצויזישע ליטעראַטור און איז א היי־
סער חסיד פון אנאַטאָל פראַנס. איז איהם סאָוועסטנע צו
זיין א פראָ־דייטש, איז ער צווישען צוויי פייערען, און
ווייס ניט מיט וועמען צו האַלטען.

פ... האָט זיך תיכף גענומען זוכען פאַר אונז א דירה.
עס איז ניט געווען קיין גרינגע ארבייט. די פיעל נייע
מענשען וואָס זיינען אנגעלאָפען אין אלעקסאַנדריא האָבען
אנגעמאַכט א דוחק אין וואוינונגען. אז א פאַסיגע קוואַר־
טיר איז ענדליך געפונען געוואָרען, האָבען פ... און ר... ניט
גערוהט ביז מיר זיינען געווען בעקוועם איינגעאָרדענט און
פערזאָרגט מיט אלעם נויטיגען.

שטילערהייד און אָהן פערשמאַיעטקייט — ווי איך
האָב גיך אויסגעפונען — האָט אויך פ... געאַרבייט ווי א
ביבער אַרום די „רעפיודזשים". זיין ארבייט איז מעהר־
סטענטיילס בעשטאַנען אין זוכען בעשעפטיגונג פאַר דעם
אינגערען עלעמענט, כדי זיי צו בעפרייען פון דער קהל'־

שער הספקה... אחוץ וואס ער האט זיין אייגענעם לעצ־טען סענט אוועקגעגעבען, דארט וואו עס איז נויטיג געווען.

אונזער בעל־הבית׳טע איז סיניארא סערוואנדי, א בכבוד׳ע איטאליענישע אלמנה, גראה ווי א טויב, וואס האט אמאל געמוזט זיין זעהר א שעהנע. איהר מאן האט איהר געלאזען א פאבריק. האט דער פערוואלטער פון דער פאבריק צע׳תכלעוועט דעם גאנצען פערמעגען אין א קורצער צייט און זי מוז לעבען פון איהרע פערדונגענע צימערען. א גאנצען טאג ארבייט זי שווער און ביטער און אז עס קומט פארנאכט, רויכערט זי לאנגע פאפיראסען און לייענט פראנצויזישע ראמאנען.

אונזערע שכנים זיינען א יונג פאארל. ער איז א הויכער שמאלער גרעק מיט זעהר שעהנע וואנצעס און זי, א קליינע ברונעטע פראנצויזקע, וואס איז ערשט ניט לאנג פון פאריז.

מיר אלע בשותפות האבען א משרת דעם באוואב (סטאראזש) א סודאנעזער, שווארץ ווי סאזשע, וואס אז ער צעעפענט זיינע ליפען, טהוען זיינע צייהנער א שימער אזוי ווי ער וואלט האבען א פולען מויל מיט רייז.

די אינטערנאציאנאלע קאלאניע רעדט זיך צונויף אויף אזא אופן:

סיניארא סערוואנדי מיט מיר: האלב פראנצויזיש, האלב איטאליעניש. איך מיט איהר דאסגלייכען, מעהר ניט אביסעל צוקאליעטשעט. דער גרעק מיט מיר אויף א צרה׳דיגען ענגליש. מיין ווייב מיט די לאטיינישע

פעלקער — אויף פינגער־לשון. די איינציגע וואס קען זיך צוזאמענריידען מיט אחמעד'ן, איז די סיניאראַ, וועל־כע איז שוין פערציג יאָהר אין אלעקסאנדריא. הגם זי הערט נאך אלץ ניט אויף צו בענקען נאך „נאפאלי", פון וואנען זי איז א געבירטיגע.

די איינציגע וואס האט קיין שום שווערקייט ניט זיך צוזאַמענצוריידען מיט אלעמען, איז מיין קליינע טאכטער. ווי אזוי זי ברענגט עס צושטאנד, האב איך קיינמאל ניט געקענט אויסגעפינען.

גרויס חשק ביים עולם צו לערנען איז דא. און אז איך זיץ אין מיין צימער, קען איך הערען ווי אין דער קיך — דארט וואו די ראסען קומען אין בעריהרונג — געהען אן צוזאמען מיט דער צוגרייטונג פון וואַרעמעס, לעקציאָנען אין דריי לשונות. מע מאכט קאטלעטען און מע האַפּט ווערטער און מע טהוט א פעולה פון טאג צו טאג.

דאס גריכיש־פראנצויזיש פאאר־פאלק האט קיין קינ־דער ניט. אז דער גרעק געהט אוועק אין דער פריה צו זיין ארבייט, בלייבט די יונגע ווייבעל אליין מיט איהר געלען קאנאריק וואס זי האלט אין א שעהנעם דראטענעם שטייג אויפ'ן באלקאן פאר איהר פענסטער. זינגט זי פאר'ן פויגעל אלערליי פאריזער ליעדלעך. הערט ער, דער קליינער פויגעל געדולדיג צו און אז זי הערט אויף, גיט ער א שאס ארויס מיט פיצימאנצינקע זיסע קייקעלעך:

— נא, זעה וואס זינגען הייסט...

די צימערען זיינען ניט קיין שלעכטע. מיר האָבען א בעזונדערען באַלקאָן פאַר אונז אליין. פונ'ם באַלקאָן קען מען זעהן א סך בלאָען הימעל. פאַלט דאָס אויג אונטען־צו, איז די אויסזיכט ניט זעהר קיין געהויבענע. א הויף אָנגעוואָרפען מיט שטיינער אָרומגערינגעלט מיט הויכע געלע הייזער. הינטערן הויף איז א שמאָלע געסעל, וואו עס בעווייזט זיך אָפט אַן אַראַבער מיט א קליינעם צוריסענעם טשעמאָדאַן און א נידעריגען בענקעל. פון דעם טשעמאָדאַן נעהמט ער אַרויס די כלי־מכשירין פון א באַרבירער. קומט א קונד, זעצט ער איהם אוועק אויפ'ן בענקעל, אונטער דעם פרישען בלאָען הימעל, און טהוט איהם זיין רעכט פאַר א קליינעם פיאַסטער.

פון צווישען די הויכע הייזער אויף איין זייט הויף כאַפּען מיר א וואונק פון דער קאָכינגער גאַס „שעריף פּאַשאַ". דורך דער דאָזיגער שפּאַרונע זעהען מיר אַלע טאָג ווי גאַנצע פאַלקען ענגלישע סאָלדאַטען מאַרשירען דורך.

דער אויסבייט פון אבבאַס הילמי אויף זיין פעטער חוסעין קיאַמיל, און פון א כעדיוו אויף א סולטאַן, האָט ביי די אַראַבער ניט שטאַרק נושא חן געווען. דער פּאַדישאַה פון סטאַמבול איז נאָך אַלעמען „דער הערשער פון אַלע גלויביגע" און ענגלאַנד האָט זיך אין די אינערליכע אמונה־זאַכען פון איסלאַם אריינגעמישט... דאָס קען מען איהר ניט מוחל זיין.

די נייע פאָהן — דריי האַלבע לבנות שטאָט דער פריהערדיגער איינער — איז אויפגענומען געוואָרען קאַלט... אונטער דער בלומרשטיגער גלייכגילטיגקייט האָט

דאָ און דאָרט אַ וואונש געבּרענט אַז דער „אינגלעזע“ זאָל בּיים סועץ אַ מפּלה כאַפּען און דער טערקישער חיל זאָל די אַלטע פאָהן צוריקבּרענגען...

האָט מען געדאַרפט דעם דאָזיגען וואונש אַביסעל אָפּ־קיהלען. סאָלדאַטען אין די לאַגערען זיינען געווען געגוג און וואָס מיט זיי צו טהאָן איז דערווייל ניט געווען. האָט מען זיי געשיקט דורך די גאַסען פון „איסקאַנדאַריע“ די פּיס אויסגלייכען און דרך אגב — געבּען אָנצוהערענים...

בּיי נאַכט דערטראָגען זיך צו אונז די געשרייען און ליאַרעמס פון די אַרומיגע גאַסען. מיר זיינען אין מיטען פון דעם גריכישען קוואַרטאַל און אַלע נאַכט קומען פאָר געשלעגען, אָפט בּעגלייט פון שיסערייען.

דערמאָהן איך זיך אָן די שטילע דופּטיגע נעכט פון דער אידישער רחובות, אָהן שכּרות, אָהן געשלעגען — און דאָס האַרץ ווערט מיר ענג...

נאַר־וואָס, דאַכט זיך, דאָרט געווען איינגעוואַר־צעלט. קיין מאָל ניט ערוואַרט מעהר אַזעלכע ליאַרעמס צו הערען...

די שטאָדט איז פול מיט די „רעפּיודזשים“. און אַ שטיק ארץ ישראל איז אַזוי ווי פערטראָגען געוואָרען קיין מצרים. דער אויער כאַפּט די ליעבע העבּרעאישע קלאַנגען וואָס זיינען צונויפגעקניפּט מיט די זאַמדען פון תל־אביב, מיט די רויטע פונקלענדיגע מאַראַנצען, מיט רייכע טרוי־בּען־בּינטלעך.

עס איז נאָך אַזוי פּריש אין זכרון. לייענט מען אין איטליבעגנס אויגען: עס וועט באַלד אַריבער, און מיר וועלען זיך אומקעהרען...

אַרום דעם מעטראָפּאָל האָטעל, דאָרט וואו עס איז די ביוראָ פאַר הילף און אינפאָרמאַציאָן, ווימעלט מיט מענ־שען. מע וואָלט געקענט מיינען אַז אַסיפה אין תל־אביב.

די טהוער זיינען צוטומעלט, קענען מיט דער אַרבייט ניט פאַרטיג ווערען, ווייסען ניט וואָס פריהער צו טהאָן, און דער עולם שפּאַרט זיך אהן אַ לאַד, אהן געדולד און אהן איינזעהעניש.

נייע „רעפּיודזשים" קומען אַן יעדע וואָך און פאַר די אַלטע איז נאָך קוים געזאָרגט געוואָרען.

דער רוסישער קאָנסול איז אַ גאַנצער מחותן — אַ צו גרויסער מחותן... ער האָט צוגעזאָגט צו געבען אַ געוויסע סומע יעדע וואָך. דערווייל האָט ער נאָך ניט געגעבען. אָבער אויפ'ן סמך פון צוזאָג קען ער שוין אַ דעה זאָגען. אַן אויג האַלטען אויף די יונגע לייט. -

קריכען אַרום קלאַנגען, אַז אָט־אָט וועט דער רוסישער קאָנסול דורך דער ענגלישער מיליטערישער אַדמיניסטראַ־ציאָן אין עגיפּטען, צווינגען די יונגע לייט זיך אומקעהרען קיין רוסלאַנד.

הויבט מען אָן קוקען קרום אויף געוויסע בחורים וואָס דרעהען זיך אַרום צווישען דעם עולם. שושקעט מען זיך

א מיאוס ווארט, און מע הויבט אן די בחורים אויסצו־
מיידען...

יונגע קרעפטיגע פועלים וואס פלעגען נאך זייער מאהלצייט פון ברויט מיט טהעע מיט פולער קעהל און ברייטער ברוסט, פרייע ארץ־ישראל ליעדער זינגען, האבען זיך איצט מיט זייער ברויט־מיט־טהעע אין די באראקען פון „גאבארי" געווארגען און זייער ליעד איז פערשטומט געווארען. די יונגע מוסקלען האבען זיך געשטרעקט און האבען געשמארצט פון גאר ניט טהאן, און דאס הייסע בלוט האט זיך דורך דער הויט געריסען...

איז געקומען איינער און האט א ווארט געזאגט : א אידישער לעגיאן... האבען זיך די שטארקע און די שטאל־צע און די היים־בליטיגע אנגעכאפט. עס איז אן אויס־לייזונג געווען. און די געזונדע בחורים האבען ווידער זייער ארץ־ישראל ליעד צוריקגעפונען... אצונד שעהנער, און מעכטיגער. שטאט דעם שווערען לאנגזאמען גראב־אייזען — די פלינקע ביקס...

איבער'ן תהום האט דאס פערפיהרערישע ליכט גע־פלעמעלט... מיט אלע שעהנע פארבען האט עס געצויגען און גענארט צום אומזיסטען אונטערגאנג...

און האט עמיצער נעהנטער זיך צוקוקען געוואלט, און קשיות פרעגען געוואלט, האט איהם א רויהע האנד פון „גאבארי" געשטויסען : —

— דו עסט דאך צדקה־ברויט..

XXIV.

„ויסעו ויחנו"

מע האָט אונז געהאַט פערזיכערט אַז אין אַלעקסאַנ־דריא איז קיין ווינטער ניטאָ. די וועטערען אָבער האָבען עס ניט געהאַלטען פאַר נויטיג צו בעשטעטיגען אַ הבטחה וואָס איז געמאַכט געוואָרען אָהן זייער וויסען. האָבען זיי זיך געביטען דריי מאָל אַ טאָג, זיך געכמורעט און זיך גע־ברוגז'ט און בכלל דערגאַנגען די יאָהרען. דאָ איז געגאַנגען אַ צוקראַכענער מרה־שחורה'דיגער רעגען וואָס האָט אַליין ניט געקענט פועל'ן ביי זיך צו געהן גיכער, דאָ איז דער הימעל גלאַט אַזוי געוועזן גראָ אָנגעפּעלצט און מעהר פון אַלץ האָט זיך אָנגעזעצט אויף אונז אַ קאַלטער שניידיגער ווינד, וואָס האָט עס קענטיג געמאַכט פאַר זיין הויפּט־צוועק אונז ארויסצובייסען פון אַלעקסאַנדריא.

קיין אויוועז איז אין סיניאָרא סערוואַנדי'ס צימערען ניט געוועזן. עס וואָלט געוועזן אַ בעליידיגונג פאַר דער „ווינטערלאָזיגקייט" פון אַלעקסאַנדריא אַזאַ זאַך אין הויז גאָר אַריינצושטעלען. האָבען מיר זיך געטוליעט און גע־קאָרטשעט, אויפגעכאַפּט יעדער ביסעל זונענשיין ווי אַ אבן־טוב, און זיך געזוכט איינצושמועסען אַז נאָך אַלעמען איז גאָר ניט קאַלט. עס דאַכט זיך נאָר אַזוי.

דער ערשטער קרבן איז געווען מיין פרוי. עס האט זיך בעוויזען דער אָנזאָגער פון אַ ערנסטער קראַנקהייט — אַ שטאַרקער פיבער. אַז דער דאָקטאָר איז געקומען, האט ער ערקלערט, אַז זי ליידט אויף אַ קינדערשער קרענק — מאָזלען. עס האט גענומען צוויי וואָכען זי פון געפאהר ארויסצובערענגען. אין דערזעלביגער צייט האָב איך אַליין זיך מכין געווען קראַנק צו ווערען. וואָס מיין חלאת וועט זיין, האָב איך ניט געוואוסט. איך האָב נאָר גאָט געבעטען, עס זאָל ניט זיין אַ קינדער־קראַנקהייט. ס'איז ניט געווען שעהן פאַר די שכנים. איך האָב גענומען אויספרעגען ביים דאָקטאָר, אַזוי מן הצד, אויב אַ איד אין מיינע יאָהרען קען ניט קריגען אין אַלעקסאַנדריא אַ ריפּקוכען, אָדער אַ קייכהוסט. זיין תשובה איז אפילו געווען בערוהיגענד, אָבער איך בין ניט געווען זיכער אַז ער נאַרט מיך ניט.

קיין קינדער־קראַנקהייט האָב איך ניט געקריגען. געלויבט השם יתברך דערפאַר. אַזוי שנעל אָבער ווי מיין פרוי האָט זיך „אויסגעשריבען" פון בעט, בין איך געוואָרען אַ חולה אויף אַן אמת. מעהר ווי אַ וואָך צייט בין איך געלעגען מיט גרויס פּאַראַד, ביז דער עסק איז מיר איין פריהמאַרגען נמאס געוואָרען, און איך האָב זיך אָנגעהויבען צו בעסערען.

די גאַנצע צייט פון אונזער קראַנקהייט האָט פ... און ר... פון אונז אַן אויג ניט אַפּגעלאָזען און אַרום אונז אַרומגעפּאַדעט ווי אַ טרייע מאַמע. עס איז צווישען אונז אַלעמען בעשלאָסען געוואָרען, אַז אַזוי שנעל ווי מיר ווע־

לען זיך פיהלען שטאַרק גענוג פאַר דער נסיעה, זאָלען מיר אָפּפאָהרען קיין קאַאירא און זיך בעזעצען ענטוועדער דאָרטען גופא אָדער אין איינער פון די אַרומיגע שטעדט־לעך.

איז איין טאָג געקומען פ... און האָט געהאָלפען איינ־פּאַקען אונזערע חפצים. איבריגענס איז ווייניג וואָס גע־ווען איינצופּאַקען. מיר האָבען אַלץ אין ארץ ישראל אי־בערגעלאָזען. ער האָט אונז געבראַכט צו דער באַהן און איז טאַקע אַליין מיטגעפאָהרען מיט אונז ביז קאַאירא.

אין קאַאירא האָב איך זיך געטראָפען מיט מיינעם אַ ליעבען חבר פון אינגעלשע יאָהרען. אַ מעכאַניקער און ער־פינדער, וועמען דער גורל האָט פערטראָגען צוערשט אין אַ קאָלאָניע אין ארץ ישראל און פון דאָרט אין קאַאירא, וואו ער האָלט איצט אַ קליינע וואַרשטאַט.

אַ מעכאַניקער איז ער געווען פון געבאָרענשאַפט אַן. נאָכאַנאַנד ער פלעגט מייסטרעווען און אויסקלערען נייע שפּיצלעך. ער איז געווען עלטער פון מיר מיט אַ יאָהר דריי. איך בין דעמאָלס געווען ניין יאָהר און ער צוועלף, אָבער אין אַלע זיינע טהועכצען האָב איך געמוזט זיין אַ שותף. לאַנג ביי איין זאַך פלעגט ער זיך ניט האַלטען און אַזוי שנעל ווי עס איז איהם איינגעפאַלען אַ נייע מלאכה, פלעגט ער די אַלטע אַוועקוואַרפען אין סאַמע מיטען.

אונזער וואַרשטאַט איז געווען אין דער פוסטער סטאַ־דאָלע וואָס איז געשטאַנען ביי אונז אין גאָרטען. דער מייס־טער, פערשטעהט זיך, איז געוועזען ע ר. איך בין בלויז געווען דער געזעל וואָס האָט דערלאַנגט צו דער האַנד.

איינע פון זיינע ערפינדונגען איז געווען אויסצוקריי־
צען פון צין קונציגע מעדאלען מיט וועלכע מיר האבען איי־
נער דעם אנדערען אלע צווייטען טאג דעקארירט.

זיך בעזעצען אין קאאירא האבען מיר קיין חשק ניט
געהאט. מיך האט עס געצויגען צו דעם מדבר און מיר
האבען געהאט די ברירה ענטוועדער צו מאכען אונזער
וואוינונג אין העליאפאלים אדער אין חעלוואן,ביידע
נייע שטעדטלעך, אין גאנצען א האלב שעה רייז פון קא־
אירא, און ביידע אויפ'ן סאמע שוועל פון דער סאהארא.

העליאפאלים („די שטאדט פון דער זון"), איז אז
ערך א האלבע שעה רייז פון קאאירא, און האט הינטער
זיך א רייכען יחוס. דא איז די אלטע „און", וואו עס
איז געווען דער הויפט־טעמפעל פון דעם זון־גאט „רא".

אהין פלעגט דער פויגעל פעניקס קומען פון אינדיען
צופליהען. פינף הונדערט יאהר האט דער עוף געלעבט
און גענעהרט האט ער זיך פון לויטער לופט. און אז די
פינף הונדערט יאהר זיינען אריבער, האט ער אנגעלאדען
די פליגלען מיט אלע מינים טייערע בשמים און איז געקו־
מען צופליהען צו דעם טעמפעל פון דעם זון־גאט, וואו ער
האט זיך ארויפגעווארפען מיט די בשמים מיט אלעמען
אויפ'ן מזבח און איז פערברענט געווארען אויף אש. אויף
מארגען איז פונ'ם אש א נייער יונגער פעניקס ארויס.
דריי טעג האט איהם גענומען עס זאלען איהם די שטארקע
פליגלען אויסוואקסען, און אז זיי זיינען אויסגעוואקסען,

האַט ער דעם פּריסטער פון טעמפּעל בעגריסט און איז אוועקגעפלויגען אין זיין ווייטער היים אין אינדיען.

אונזער אייגענער יוסף האַט דאָ צוזאַמען מיט דעם טיטעל „צפנת פענח", געקריגען אסנת, די טאָכטער פון דעם אויבער־פּריסטער, פאַר אַ ווייב.

זאָגען אַנדערע, אַז די היינטיגע „העליפּאָלים" שטעהט אויף דעם אָרט פון דעם אַמאָליגען ענגען גשן. איצט האַט דאָרט אַ בעלגישער סינדיקאַט אויסגעלעגט שעהנע אַס־פאַלט־גאַסען און אויפגעבויט אַ גאַנצע מאָדערנע שטאָדט מיט הויכע, שעהנע הייזער.

דער אומחן אין מיינע אויגען איז געווען וואָס די כלה איז צו שעהן. עפּעס איז מיר העליאָפּאָלים געווען צו עהנליך צו דעם ניו יאָרקער בראָנקס מיט די הויכע זעקס־עטאַזשיגע געלע מויערען און איז געווען אַ חוצפּה אָקעגען דער אַלטער וויסטער „סאַהאַראַ", וואָס רינגעלט דאָס שטעדטעל אַרום פון אַלע זייטען.

איז דער גורל געפאַלען אויף חעלוואַן, אַ קוראָרט וואָס איז אויפגעבויט געוואָרען אויף דער איניציאַטיווע פון דעם כעדיוו טעפיק וואָס האַט דאָרט אַליין פאַר זיך אַ פּאַלאַץ געבויט און איז אין דעם דאָזיגען פּאַלאַץ געשטאָרבען.

דאָס שטעדטעל לעבט אין שנים כתקונם פון די רייכע געסט וואָס קומען אהער, פון אַלע טיילען פון דער וועלט, מעהרסטענטיילס פון רוסלאַנד. אחוץ זונענשיין יעדען טאָג אין יאָהר, זיינען פאַראַן שוועבעל־בעדער. פון דעם שלעכטען גערוך אַליין וואָס דידאָזיגע שוועבעל־קוועַ־

לען פערשפרייטען ארום, קען מען דרינגען ווי געזונד זיי זיינען.

היינטיגם יאהר, צוליעב דער מלחמה, זיינען קיין געסט ניטא. די האטעלען און די פאנסיאנען שטעהען לע־דיג. און דער מדבר, וואס האט תמיד קרום געקוקט אויף דעם הו־הא פון העלוואן, האט זיך ווידער גענומען פיהלען היימיש אין זיין אייגענער נחלה.

מיר האבען גענומען צימערען אין א שעהנעם האטעל מיט זיילען און א באלקאן בעמאלט מיט היראגליפען און געטער פון אמאליגען מצרים. אונזערע פענסטער האבען ארויסגעקוקט אין א גרויסען גארטען, בעפלאנצט מיט אלערליי לוסטיג־געפארבטע בלומען. אקעגען אויף א וואנד האבען זיך געשלענגעלט בלאע פרעהליכע בוגענווי־ליאס און האבען אונז צוגעלאכט אן אויפגעראמטען ברוך־הבא.

די בעל־הבית׳טע פון דער „ווילא וואנדא" — אזוי האט מען אונזער האטעל גערופען — איז געווען א יונגע שעהנע פאליאטשקע מיט שווארצע געדיכטע האאר פער־שארען ווי ביי א בחור, און שווארצע שטיפערישע אויגען. וואס האט געהאט א אידישען שימער אין זיך.

מיר האבען מיט איהר גערעדט דייטש. וואס איז איהר קענטיג שטארק ניט געפעלען. זי האט חושד געווען, אז מיר האלטען מיט דייטשלאנד. זי איז געווען א פער־קאכטע רוסאפילקע.

בכלל האט מען געקענט זעהן אז קיין צו גרויסען נחת רוח פון אונז האט זי ניט און ארייננענומען אונז האט

זי נאר ווייל דער גרויסער האטעל האט געפּוסטעוועט, און זי האט זיך געקוואפּעט אויף אבי וועלכע געסט.

אלע אנגעשטעלטע אין האטעל זיינען געווען רוסען. אמת'ע פערקאכטע רוסען. דעם טאג וואס פּשעמיסל איז גענומען געווארען, איז געווען ביי אלעמען א יום־טוב. ווי מיר האבען אויסגעפונען, זיינען אונזער ב'על־הבית'טעם אויגען טאקע געווען אידישע... זי איז געווען א גע'שמד'טע און האט פיינט געהאט אידען ווי דעם טויט. אין האטעל פלעגען זיך געוועהנליך אויפהאלטען רוסען און פאליאקען. מעהר פון אלץ פּוילישע גלחים...

פון אנהויב האט מען געהאט דרך ארץ פאר אונז, ווייל מיר זיינען אמעריקאנער. שפּעטער אבער האט אפילו דאס אויך ניט געהאלפען און מיר פלעגען ביי יע־דער געלעגענהייט זיך אנשטויסען אן אנטיסעמיטישע שפּיצלעך.

אונזער קליינע איז איינמאל געקומען א פערוויינטע פון הויף. די קינדער פון הויז האבען זי גערופען „זשי־דאווקא". וואס דאס בעדייט האט זי ניט פערשטאנען. נאר זיי האבען זי אנגעקוקט אזוי בייז בשעת זיי האבען עס געזאגט, אז זי האט פערשטאנען אז דאס זידלען זיי זי.

אַלטע וואונדען וואס איך האב געמיינט אז זיי האַ־בען זיך פערהיילט אין די דריי־און־צוואנציג יאהר וואס איך האב זיך אין אמעריקא איינגעלעבט, האבען זיך ווידער צועפענט...

איז דאך בעשעערט געווען אז מיין טאכטער'ל, גע־

באַרען אין דעם ווייטען קאַלאַראַדאָ, נעבען די פּרייע „ראַקי מאַונטיינס”, זאָל הערען דאָס מיאוס׳ע וואָרט פון רוסישע ליפען...

האָבען מיר זיך צוזעגענט מיט דער משומדת׳טע און האָבען אַריבערגעצויגען אין אַ האָטעל וואָס איז ניט געווען אַזוי בעקוועם און האָט קיין גרויסע פענסטער און קיין בוגענווילּיאַס ניט געהאַט. דערפאַר אָבער איז דער אייגענטימער געווען אַ איד, וואָס איז — איין גאָט ווייס ווי אַזוי — אַריינגעפאַלען אַהער פון פּאַלעסטינאַ, וואוהין ער איז לכתחלה געפאָהרען אַרבייטען אין אַ קאָלאָניע.

געבאָרען און אויפגעוואַקסען איז ער ערגעץ אין אַ שטעדטעל אין זשאַמוט און איז אַמאָל געווען אַ שטיקעל לערנער. דאָ ווערט ער ביסלעכווייז מגושם. חלום׳ט ער, אַז פריהער שפּעטער וועט ער קענען צוריק אין ארץ ישראל געהן און דאָרט אַ האָטעל עפענען.

מיט זיין קליינער דריי־יעהריגער מיידעלע רעדט ער אַראַביש. אַז איך וואונדער זיך, ערקלערט ער מיר, אַז דאָס איז אויך צו להכעיס זיין ווייב, אַ געוועזענע קעכין, וואָס רעדט מיט דער מיידעלע ניט אַנדערש ווי רוסיש. בשום אופן וויל זי מיט איהר אַ וואָרט אידיש ניט ריידען. איז אַז דו ווילסט ניט קיין אידיש, טאָ נאָ דיר אַראַביש.

אַ רחמנות אויף דער מיידעלע, און נאָך מעהר אויף דיביידע לשונות וואָס ווערען פון סטירדעס ווענען אונבאַרימהערציג צוקאַליעטשעט.

דער האָטעל איז ליידיג. אחוץ אונז שטעהט איין נאָך איין גאַסט, אַ הויכע דיקע רוסישע באַראָנעסע וואָס

עסט משונה פיעל. זי האט א מיחש אזא. אמאל איז זי געווען גאר אין די הויכע פעדערען, איצט אז די משפחה איז פעראָרימט געוואָרען, האט זי געמוזט זיך אַרונטער־לאָזען אזש צו אונזער האטעל.

פערטרויט מיר דער האטעליער אויפ׳ן אויער, אז אלע קענען זי ווי א בייזער שילינגער. ניטא א האטעל וואו זי האט ניט אנגעזעצט. ווען ער אליין וואלט ניט געווען אזוי אויף צרות צוליעב׳ן קריעג, וואלט ער זי בשום אופן ניט אריינגענומען. אבער אויף קיין רעכטע אורחים קען מען זיך איצט ניט ריכטען, וועט ער פּרובירען א י י ן חדש.

דערווייל עסט זי ווי פאר דרייען און די בעלי־בתים צעהלען די טעג ביז׳ן ערשטען, ווען זי דארף, לויט ווי זי זאגט, קריגען געלט פון דער באנק

די פענסטער פון אונזער צימער קוקען ארויס אויפ׳ן וואגזאל. אזוי איז די גאס ליידיג. נאר קומט די צייט ווען א צוג דארף אנקומען, פאהרען אן פון אלע זייטען די אראביעהם און עס ווערט לעבעדיג ארום.

גוט וואס מיר זיינען א טריט פון באהן. פערוועלט זיך מיט אמאל קאאירא, גיב איך א שפרונג איבער׳ן וועג און בין שוין אין וואגאן.

וואונדערט זיך דער האטעליער : א מענש זאל האל־טען אין איין פאהרען...

XXV.

כופו

אנגעהויבען האט זיך דער טאג מיט א געדיכטען מילך־ווייסען נעבעל, אזוי ווי עס הויבען זיך געוועהנליך אן די טעג פון יאנואר אין קאאירא. מיר זיינען ארוים פון האטעל, אויסגעזופט אויף גיך צו פינגערהוט קאווע אין אן אראבישען קאפע וואס האט זיך נאר־וואס געעפענט, און האבען זיך געלאזט אין וועג אריין. די שטאדט האט ביסלעכווייז גענומען אויפלעבען. אראבישע טרעגער, קליינע שטארקע עזלען בעלאדען מיט גרינסען, דא און דארט א קעמעל מיט א בארוועסען טרייבער ביי דער זיים, א האלב־ליידיגע טראמוויי — האבען זיך גענומען ארויסשיילען פון דעם טומאן.

מיר האבען זיך געאיילט וואס פריהער אנקומען אין גיזא, דארט וואו די דריי גרעסטע פיראמידען געפינען זיך, און האבען גענומען די ערשטע קאר וואס איז אהין געגאנגען. מיר זיינען דורכגעפאהרען א שטרעקע פון מיילען, אריבערגעפאהרען דעם נילוס, און ווייטער געפאהרען אבער געזעהן האבען מיר קיין זאך ניט. דער נעבעל האט ניט פערגונען.

אן אראבישער דראגאמאן וואס איז נעבען אונז גע־

זעסען, האָט באַלד דערשמעקט אַז ער האָט דאָ פאַר זיך
אַ גרופּע פון רייכע טוריסטען... האָט ער אונז גענומען
פרעגען אויף געבראָכענעם פראַנצויז, אויב די מ'סיע דאַר־
פען ניט אַ פיהרער. אַז ער האָט געזעהן אַז מיר שוויי־
גען, איז ביי איהם געבליבען אַז מיר זיינען ענגלענדער
און ער האָט גענומען לויבען די פּיראַמידען אין טאָג אַריין,
אויף שעקספּיער'ס לשון. די פּראָבע איז ווידער ניט גע־
לונגען. האָט ער זיך גענומען צו איטאַליעניש, דייטש,
רוסיש און וואָלט אודאי געפּרופט העברעאיש מיט דער
הברה הספרדית, ווען די קאַר זאָל זיך ניט אָפּשטעלען און
מיר זאָלען ניט האַסטיג אַראָפּשרינגען.

דער נעבעל האָט זיך דאָך מרחם געווען, און האָט זיך
אַ הויב געגעבען און אונז בעוויזען דעם שעהנעם גרינעם
נילוס־טהאָל, מיט די דערפלעך, מיט די הויכע פּאַלמען,
מיט די ווילאַס און די גערטנער, און די סטאַדעס שאָף
אויף די פעלדער, און פון דער ווייטען קאַאיראָ מיט די
שפּיציגע מאָשעען קעגען הימעל... און דער הימעל הויך
און אַזוי בלאָ אַז דאָס אויג קען עס קוים פערטראַגען, און
אומעטום גאָלד, גאָלד, פינקעלדיג גאָלד צושאָטען אויף
די בוימער און אויפ'ן זאַמד און אויף די ווענד פון די
הייזער...

דער וועג צו די פּיראַמידען איז געווען פערשפּאַרט.
אַ לאַנגע ניט־אונטערבראָכענע שערענגע פון אַמוניציע־
וועגענער האָט זיך געצויגען צום מדבר. צו יעדער וואַגען
זיינען געווען איינגעשפּאַנט זעקס שטאַרקע פערד צו צוויי

אין א שורה. אויף די צוויי פאָדערשטע זיינען געריטען פול־בעוואָפענטע סאָלדאַטען, קרעפטיגע יונגע אויסטראַ־ליער וואָס פון זיי האָט געוועהט דער געזונדער ריח פון גרויסע וועלדער און דער פרייער אָטהעם פון דער פּרעירי...

די מחנה האָט זיך געצויגען און געצויגען. ס'האָט זיך געדאַכט אז עס וועט קיינמאָל קיין סוף ניט נעהמען. זעקס פערד און א וואָגען, זעקס פערד און א וואָגען. דער זאַמד פון וועג איז געווען טיעף און ווייך און די רעדער האָבען קיין סקריפּ ניט אַרויסגעלאָזט. די סאָלדאַטען זיינען געזעסען שטום אויף זייערע פערד, די פערד האָבען אפילו א הירזשע ניט געגעבען... האָט עס זיך געשלעפּט און געשלעפּט ווי א שטומע לויה מדבר־צו... און פון דער הויך האָבען געקוקט די דריי גרויסע פּיראַמידען. פּרעה'ס וועלט־הערשאַפט האָבען זיי געזעהן פערשווינדען, אלכסנדר מוקדון'ס ממשלה — צוזאַמענפאַלען, צעזאַר'ס טרוים פון גרויסקייט — צונישט ווערען, דעם חלום פון אַן אַראַבישער אימפּעריע — פערגעהן ווי רויך, און איצט גלאָצען זיי אויף די ענגלישע אַרמעען...

פון דעם קאַלטען נאַסען לאָנדאָן איז אַרויס א רוף צו די עקען פון דער וועלט, צו ווייטע אינזלען, צו די זוניגע פעלדער און הינטערוועלדער פון אויסטראַליען — און איי־לענדיג זיינען זיי געקומען, די יונגע, די פריידיגע, די הויכ־געוויקסיגע פּיאָנערען צו געבען זייער בלוט כדי בריטאַ־ניען'ס ממשלה אויפצוהאַלטען....

די געשיכטע ווידערהאָלט זיך. דער אַלטער פּרעה מוז האָבען דאָס בלוט פון געשאָכטענע יונגע קינדער, זיין לייב

צו באַדען, זיינע שלאָפע גליעדער צו שטאַרקען...

ענדליך האָט זיך דער צוג געענדיגט. האָבען מיר זיך געלאָזט בראַדזשען דורך דעם וואַרעמען זאַמד באַרג־אַרויף, ביז מיר זיינען געשטאַנען נעבען דעם גרויסען פּי־ראַמיד, דעם קבר פון כעאָפּס אָדער כופו.

ווייט ווייט אוועק האָבען זיך געזעהן די טויזענדער לייוועגטענעביידלעך פון דעם ענגלישען לאַגער אין מענאַ, אויפגעשטעלט אין לאַנגע שורות. אויבען אויף דעם שפּיץ פון פּיראַמיד זיינען געשטאַנען ענגלישע אָפּיציערען וואָס האָבען פון אונטען אויסגעזעהן ווי קליינע קאַרליקלעך. זיי האָבען מיט פאָהנעס געפּאַכט און סיגנאַלען געגעבען. און פון ווייטען, פון פערשיעדענע ווינקלען אין טהאָל האָבען פאָהנעס אָפּגעענטפערט.

מיר זיינען איין מאָל און צוויי מאָל אַרומגעגאַנגען ארום די געוואַלדיגע שטיין־מאַסען, וואָס פינסטערע טרוי־מער פון מאַכט און פון אייביגקייט האָבען געלאָזט אויפ־בויען אויף דעם שוועל פון דער וויסטעניי....

שטעהען די פּיראַמידען און קוקען זיך איבער מיט דעם גרויסען אייביגען פּוסטען מדבר. זיי האָבען אַ סוד צווישען זיך...

הינטער זיי שטעהט דער ספינקס מיט אַן אָפּגעהאַק־טער נאָז. דאָס האָבען איהם די אַראַבער פערקריפּעלט אין די צייטען פון זייער ממשלה איבער עגיפּטען. זייערע סאָל־דאַטען האָבען זיך אויף איהם שיסען געלערענט. קיין בעסערען נוץ האָבען זיי פאַר אַזאַ מין פערזעהעניש ניט געקענט געפינען... איז דער ספינקס געבליבען אָהן אַ

נאַז, אַבער די אויגען קוקען אַזוי מורא׳דיג קאַלט ווי פריהער.

שטעהט ער אַ צוקאַליעטשעטער און גלאַצט אויפ׳ן מדבר. אויף די פּיראַמידען וויל ער צומאָל אַ קוק ניט געבען. ער איז שוין אַ פערשאַטענער אין זאַמד געלעגען איידער זייער ערשטער שטיין איז געלעגט געוואָרען...

איין טאָג ווען דער קיניג טהאַטמעס האָט געשלאָפען זיין נאָכמיטאָג־שלאָף, איז צו איהם דער גאָט הארמאַכעס געקומען און ער האָט איהם די קרוין פון מצרים צוגעזאָגט, אויב ער וועט זיין בילד, דעם ספינקס, פונ׳ם זאַמד ארויס־גראַבען.

האָט איהם טהאַטמעס אָפּגעראַטעוועט.

אָבער דער מדבר גלאָצט נאָכאַנאַנד און סטראַשעט:

— כ׳וועל פערשיטען... זאַמדווייז וועל איך פער־שיטען...

צוויי יונגע אַרטילערי־אָפיציערען שעהנע, שטאַרק־געבויטע יונגע לייט האָבען זיך אָפּגעשטעלט פּלוידערען מיט אונז. מיר ריידען פון אַמעריקא — פון וואַנען מ י ר קומען און פון אויסטראַליען — פון וואַנען ז י י קומען, און פון פערשיעדענע זאַכען, און מיר לאַכען און מיר וויצלען זיך, און אונטער מיינע אַלע רייד און מחשבות דרעהט זיך די שוואַרצע פראַגע: ו ו א ו און ו ו אַ ס וועלען זיין אַט די צוויי שעהנע יונגע לייט אין אַ פּאָר מאָנאַט אַרום ?... לויפט דורך אַ בילד פון אַ פערבלו־טיגטע מאַסע אָהן הענד און אָהן פיס מיט אַן אַראָפּגע־שאָסענער באַק...

זיי בעקלאָגען זיך, פאַר וואָס מען האָלט זיי דאָ אין מצרים. אין פראַנקרייך וואָלטען זיי איצט געוואָלט זיין... זיי זיינען דאָך ניט געקומען פון אויסטראַליען די פּיראַ־מידען צו זעהן. זיי קענען זיך ניט דערוואַרטען ביז זיי וועלען זיין אין אַן אמת׳ער שלאַכט... טויטען, טויטען, טויטען...

און איבער אונז אַזאַ ווייכער ליעבער הימעל, אַזוי ווי אַ מאַמע׳ס פּנים... און דער נילוס שעמערירט מיט גינגאָלד און גרינקייט און די פּאַלמען אין דער ווייט — שלאַנקע רוהיגע ריעזען...

הערט זיך אַ קלאַפּ... איז דאָס ניט פון דער טיעפע־ניש פון אַ פּיראַמיד ? —

יאַ ! דאָס איז כופו... אונטען אין זיין שטיינערנעם קבר לאָזט עס איהם ניט איינרוהען...

הונדערט טויזענד מענשען האָבען צוואַנציג יאָהר נאָכאַנאַנד שטיינער געשלעפּט פון טורא — גרויסע ריע־זיגע שטיינער. און פאַר זייער אַרבייט האָבען זיי גע־קראָגען יעדער טאָג אויסגעטיילט אַ פּאַרציע רעטעך און ציבעלע און קנאָבעל, גענוג דאָס לעבען צו דערהאַלטען. און געשקלאָפּט האָבען זיי פון זונענאויפגאַנג ביז זונענ־אונטערגאַנג און נוגשים זיינען געוועזן איבער זיי וואָס האָבען געבייטשט און צום טויט דער׳הרג׳עט דעם וואָס האָט ניט אַ פולען טאָג געאַרבייט. צוואַנציג יאָהר שטיי־נער געשלעפּט און צוואַנציג יאָהר דעם פּיראַמיד געבויט. אַזוי האָט כופו בעפוילען.

וואָרום כופו האָט געוואָלט אייביג בלייבען, אייביג ווי דער מדבר...

האָט ער אויסגעלײדיגט זײן שאַץ־קאַמער כדי זײן פינסטערען אײביגקײט־טרוים צו פערווירקליכען, און ווען ער האָט מעהר קײן גאָלד און קײן זילבער ניט געהאַט, האָט ער זיך דערמאָנט אַן זײן טאָכטער. וואונדערשעהן איז די פּרינצעסין געווען, ווי אַ טאָכטער פון די געטער. האָט ער איהר געהײסען איהר ליעבע פערקויפען, און איהם העלפען זײן פּיראַמיד דערבויען.

האָט זי איהר פאָטער'ס ווילען געטהאָן. און די רײכ־סטע מענער פון לאַנד זײנען געקומען מיט זײער גאַנץ פערמעגען דער בת־מלכה'ס ליעבע צו קויפען...

כופו'ס בלוט איז אין דער טאָכטער'ס אָדערען גע־פלאָסען, און זי האָט פאַר זיך אַלײן אויך אַ פּיראַמיד האָ־בען געוואָלט... האָט זי פון יעדען געליעבטען אַ צוגאָב, אַ שטײן פערלאַנגט...

הערט איצט דער אַלטער כופו ווי די אמוניציע־וועגענער פאָהרען פערבײ און ער כאַפּט זיך אויף אין זײן פינסטערען קעלער־קבר און ער קנאַקט זײנע פינגער־בײנער פון פרייד, און ער קלאַפּט זײ אַן די שטײנער געקויפט פאַר זײן טאָכ־טער'ס שאַנד און פאַר זײן פאָלק'ס בלוט...

XXVI.

חעלוואַן

צו אונז קומט אָפט אריבער פון קאירא א יונגער בחור, דער זוהן פון א קאָלאָניסט פון רחובות, וואָס גרייט זיך אָפפאָהרען קיין אַמעריקא וואו ער האָט בדעה שטו־דירען מעדיצין. אזוי שנעל ווי ער וועט אויסשטודירען וועט ער זיך אומקעהרען קיין ארץ ישראל, וואו ער איז געבוירען און ערצויגען געוואָרען און צו וועלכער ער איז אָרגאניש צוגעבונדען. ער קען גאָר ניט פערשטעהן ווי מע קען וואוינען אין אַן אַנדער טייל פון דער וועלט.

אַז ער קומט, וועהט מיט איהם אריין אַ לופט פון רחובות און מיר פיהלען זיך רחובות׳דיג. זיצען מיר און מיר ריידען שעה׳ן נאָכאַנאַנד פון אונזערע שכנים אין דער קאָלאָניע, און מיר מאָלען זיך אויס ווי דער פרדס אונזערער זעהט אויס, און קלערען צי מע האָט ניט אַרונ־טערגעהאַקט דעם הויכען אייקאַליפּט וואָס שטעהט נעבען אונזער געהעפט, און אזוי ריידענדיג ווערט אונז אַלעמען אויפ׳ן הארצען אויפגעראמטער, ווארעמער.

אָפט מאַכען מיר לאַנגע שפּאַצירגאַנגען ארום חעל־

וואַן. איינמאָל האָבען מיר אזוי אוועקגעשפּרייזט אַזש ביז'ן נילוס.

פון יענער זייט רוקט זיך צו אונז אַלץ נעהנטער דער גרויסער בית עולם פון אַלט־מצרים — סאַקקאראה. בול־טער פון אַלע פּיראַמידען, וואָס זיינען צוואַוואָרפען ארום, זעהט זיך דער פּיראמיד פון'ם קעניג צאָסער, געבויט אין זעקס גרויסע טרעפּען אזוי ווי עפּעס אַ געוואַלדיגער ריעז וואָלט איהם געבויט, כדי אויפ'ן הימעל ארויפצוקלעטערען.

דאָרט איז אַמאָל געשטאַנען די עלטסטע הויפּט־שטאָדט פון מצרים, די שטאָדט מעמפיס — מוף אין העב־רעאיש — וואו מען האָט צו דעם וואונדערבארען גאָט אַפּיס געדיענט.

איין מאָל אין אַ לאַנגער צייט פלעגט זיך דער דאָזי־גער גאָט בעווייזען אויף דער ערד אין געשטאַלט פון אַ שוואַרצען אָקס, מיט אַ ווייסער פּליאַמע צווישען די הער־נער. געבאָרען געוואָרען איז ער פון אַ קוה וואָס אַ בליץ איז פּלוצים אין איהר אריין און האָט זי בעשווענגערט.

פלעגט דער אָקס־גאָט ארומגעהן צווישען די מענשען אַ פערהייליגטער, אַ געאַכפּערטער און אז ער האָט אויס־געלעבט זיינע בעשטימטע יאָהרען אויף דער ערד, פלעגען איהם די פרומע פּריסטער בעגראָבען מיט גרויס פּאראַד: האָט זיך אָנגעקליבען אַ גאַנצער בית־עולם פון די הייליגע אָקסען, אָדער ווי מען רופט עס, סעראַפּעאום.

אַ שלעכטען סוף האָט נאָר געהאַט דעריעניגער אַפּיס וואָס זיין גורל איז אויסגעפאַלען זיך צו ענטפּלעקען אין דער צייט פון קאַמביזעס, דעם זוהן פון דעם גרויסען כורש

מלך פרס, וואָס האָט בעזיעגט מצרים. דער פּערזיישער הערשער האָט מיט זיין שפּיז דעם היילינען אָקס שיער ניט דער׳הרג׳עט. האָט דער אָרעמער גאָט זיך געפלאָגט אַ לאַנגע צייט, געקרענקעלט און ארומגעגאַנגען אַ גוסס׳ער אין דעם טעמפעל, ביז ער איז געשטאָרבען פון דער וואונד, און די פריסטער האָבען איהם שטילערהייד געבראַכט צו זיין היילינער קבורה.

די פעלדער פון ביידע זייטען וועג ווערען גרינער וואָס נעהנטער מיר קומען צו דעם נילוס־טייך. די גרינקייט איז אַ שטאַרקע, אַ פרישע, אזוי ווי נאָר וואָס אָפּגעפּאַרבט:

אויפ׳ן וועג קומט אונז אָן אַנטקעגען אַן אַראַביש פאַסטוכעל פון אַ יאָהר צעהן צוועלף, שפּרייזענדיג לאַנגזאַם הינטער אַ קליינער סטאַדע שעפּסעי און ציעגען.

איינע פון דער סטאַדע האָט זיך פון וועג אָראָפּגע־דרעהט און וויל מאַכען שבת פאַר זיך. דאָס פאַסטוכעל בייזערט זיך אויף איהר, און רופט זי צוריק ביים נאָמען. שטעלען מיר זיך אָפּ ריידען מיט דעם פאַסטוכעל און גע־פינען אויס, אַז ער האָט בעזונדערע נעמען פאַר אַלעמען און אויסגעקליבען האָט ער די סאַמע שעהנסטע: מאַ־ברוקאַה (געבענשטע), מאַחבובאַה (געליעבטע), לאַטיפאַה (מילדע), זאַריפאַ (חנ׳עוודיגע), דזשאַמילאַ (שעהנע), אַני־סאַ (פריינדליכע).

אין זכות פון די שעהנע נעמען גיבען מיר איהם אַ פּיאַסטער, און איידער וואָס ווען שטעהען מיר אין אַ ראָד פון קליינע אָפּגעריסענע אַראַבישע מיידלעך און אינגלעך,

אייניגע מיט קויט־בעשמירטע האלב־בלינדע אויגען, וואס פערלאנגען אויף אלע אקטאוועס און אלע נוסחאות: „באק־שיש”.

אן עלטערער פעלאח וואס בעוועסערט די בייטען איז א דערבייאיגען פעלד, בעמערקט עס און גיסט אוים אויף דער קליינער כאפטע א שטראם פון זידעל־ווערטער וואס וואלטען ביי שעקספיר׳ען ארויסגעבראכט דאס שפייעכץ פון מויל. טראגען זיי זיך איינציגווייז אפ, כאפענדיג אלע ווייל א קוק הינטערוועלאר, צי דער פעלאח האט, זיך ניט אפגעקעהרט.

דער פעלאח איז געווען דאס נייע, בענייטע מצרים — די מצרים וואס פון איהרע פארטען געהען יעדער יאהר ארוים פאר הונדערטער מיליאנען דאלאר באוועל. די מצרים וואס האט איהר בעפרייאונג פון פרעה׳ס „ערי מסים”, איהר שפע און איהר זיכערקייט, צו פערדאנקען דעם „איג־גלעזע” — אויף וועמען זי בעט דאך אין הארצען א שווארצען סוף, און צו וועמען זי האט אלערליי טענות.

אלט ווי די וועלט. קליינע פעלקער ווי קליינע מענ־שען, פערטראגען פיעל בעסער דעם יאך פון קנעכטשאפט ווי די לאסט פון דאנקבארקייט. און קריגט מען דאס טע־לערל פון הימעל ארונטערגעווארפען, וועט מען דעם וואר־פער קיינמאל ניט מוחל זיין די בייל וואס מע האט אין שטערען געקריגען...

דער נילום איז אן ענטטוישונג. א שמאלער קויטיגער

וואסער אין וועלכע עס פּאַרקען זיך אַלטע, מיאוס'ע זעגעל־שיפלעך.

די ליכטיגע טרעהרען פוּן דער געטין איזיס וויינענדיג אויף דעם טויט פון איהר געליעבטען אָזירים, וואָס פון זיי האָט זיך דער נילוס אָנגעהויבען — זיינען קענטיג שוין לאַנג אויסגעטריקענט געוואָרען...

דער טאָג נויגט זיך צום סוף. קעהרען מיר זיך אום צוריק.

אויפ'ן וועג נאָהענט פון חעלוואַן, טרעפען מיר אַן אַראַבער פיהרענדיג אַ יונגען שלאַנקען פול־בלוטיגען פערד, וואָס טענצעלט מיט שטאָלצער חנ'עוודיגקייט אונטער'ן קורצען שטריקעל, זיך אויסדרעהענדיג אַלע ווייַלע אַקעגען זיין פיהרער אַזוי ווי ער וואָלט איהם שטיפעריש דעם וועג פערלויפען געוואָלט...

דאָס פיהרט מען אַ פערד פון אַ רייכען עפענדי אויף זיין טעגליכען שפּאַציר.

פון שעהנעם האַלז הענגט איהם אויף דער ברוסט אַראָפּ אַ זילבערן בלעכעל מיט איינגראַווירטע אַראַבישע ווערטער.

מיר בויגען זיך איין און לייענען די הונדערט און צוועלפטע סורא פון קאָראַן:

„ער איז גאָט דער איינציגער, גאָט דער אייביגער, ניט ער האָט געבאָרען און ניט ער איז געבאָרען געוואָרען און קיינער איז צו איהם ניט גלייך".

אַ סגולה אקעגען אַן עין הרע.

מיר געהען פערביי די געצעלטען פון די קעמעל־פאַלים. די שמאנט־קאַלירטע קעמלען ליגען מיט אויסגע־שטרעקטע קעפּ און מעלה־גרה׳ן מיט גרויסע צעלאָפּענע ליפּען.

פון די רייטער ליגען טהייל אויסגעצויגען אויף דער ערד און רויכערען. קרייזעלט זיך דער בלאָער רויך אקעגען די גאָלדיגקייט פון דער פערגעהענדער זון... טהייל האָבען זייער געבעט־טוך אויסגעשפּרייט און דאווענען די תפילה פון פארנאכט, זיך בייגענדיג און קניהענדיג מיט גרויס כונה...

א דינע בלאָקייט שפּרייט זיך אויס אויף די אנטקעג־נענדיגע מאָקאטאם־בערג און די געלע מדבר־גראָהע היי־זער פון חעלוואן קיהלען זיך נאָך דער שטיקענים פון טאָג...

אונזער וועג פיהרט אונז פערביי די צוויי פּרייע שווע־בעל־ברונימער. איינער פאר מאנסבילען און א קליינע שטרעקע ווייטער, איינער פאר ווייבער.

אלע פארנאַכט פּעקלען זיך אהער אריבער די הארעמס פון חעלוואַן, אלטע און יונגע פרויען, אנגעטהאָן און פער־שלייערט אין שווארצען, מיט שווארצע לאַקירטע שיכלעך און רויטע אָדער שרייאיג־פארביגע זאָקען — האלב נאַ־נע, האלב קורטיזאַן.

אז מע קומט מאַכט מען זיך היימיש. מע נעהמט אראָפּ דעם שלייער און מע טהוט אויס די לאַקירטע שיך מיט די שרייאיגע זאָקען, און מע באָדט די פיס. דערנאָך זעצט מען זיך אויס אויף דער ערד ארום דעם פּאַוויליאָן,

און מע פּלוידערט, און מע קיַיט פּערציקערטע ניס, האַלוואַה און אַנדערע זיסע נאַשעריַיען.

אַז מיר געהען פערביַי פערדעקען אַלע אויף גיך זיַיערע פּנים'ער, און די אויגען וואָס בלייבען אָפּגעדעקט — לאַכען מיט שמד־שטיק...

האָבען מיר נאָך אַלעמען גאָרניט פערלוירען. די אויגען זיַינען דער שעהנסטער, אָפט דער איינציגער חן, וואָס די עגיפּטישע פרויען פערמאָגען.

די בעוועגונג פאַר „סופור" (אָפּשאָפונג פון שלייער), וואָס ווערט איצט ענערגיש אָנגעפיהרט פון דעם ראַדיקאַלען עלעמענט אין קאַירא, אויב זי זאָל האָבען אַן ערפאָלג, וועט מאַכען אַ סוף צו אַ סך שעהנע חלומות פון אָריענטאַלישער שעהנקייט...

לאַנגזאַם, לאַנגזאַם, לאַנגזאַם לאָזט זיך אַראָב אַ גרויסע, ווייסע זון, ווי אַ זילבערנע שילד... די לופט איז קלאָר און שאַרף־דורכזיכטיג, דער הימעל איז נאַקעט, אָהן אַ שום צוויַיט פון אַ וואָלקען. אַ בלאָער גלאַטער מדבר פון קאַלטע גלאָז... גליטשט זיך דער ווייסער שילד, פּאַמעליך, פּאַמעליך, אָהן אַ בעגלייט פון אַ פאַרב אָדער אַ צופּיפּס פון אַ פויגעל, און די פּיראַמידען ווערען שוואַרצער, עלטער — „על־אהראם" — די זקנים, די אָפּגעלעבטע ווי די אַראַבער רופען זיי.

ביַינאַכט בין איך ביז שפּעט געזעסען אויף דעם שטיי־

נערנעם באַלקאַן פון אונזער האָטעל, וואָס איז געקעהרט צום מדבר.

די קולות, וואָס פערטראָגען זיך דורך׳ן טאָג פון דער גאַס, זיינען איינציגווייז אַנדרעמעלט געוואָרען. האָב איך די אויערען אָנגעשטרענגט צו הערען די שטילקייט פון דער מדבר, וואָס האָט אַ שפּאַן ווייט פון אונז, זיך געגראָהט אין דעם ליכט פון די שטערען...

מיט אַמאָל האָט אַן אומעדיגער קול אַרויסגעיאָמערט פון דער פינסטערנים... ערגעץ־וואו האָט אַן אַראַבישער בעל־הבית געסט פעררופען און האָט עמיצען געדונגען דעם קאָראַן איבערצוליייענען — אַ „חאַתמעה" געמאַכט.

אומעדיגער און צער׳דיגער איז דער נגון געוואָרען, האָט זיך אָפּגעבראָכען און האָט זיך ווידער אָנגעהויבען, זיך געדרעהדעלט און געצויגען נאָכאַנאַנד און נאָכאַנאַנד אין גראָען קבר־ריטהם, אַזוי ווי די זאַמד־וועלען פון דער סאַהאַראַ...

XXVII.

אַראַבעסקען

אז איך קום אין קאירא זוך איך אויף מיין רחובות'ער פריינד און מיר לאָזען זיך צוזאמען אוועק אין אן עכט אראבישען ווינקעל פון דער שטאָדט, אָדער מיר געהען צו־זאמען קויפען אראבישע ספרים. ער רעדט אראביש ווי א געבוירענער. איז ער מיין דראגאָמאַן.

אין א שמאָלער אראבישער געסעל, ניט ווייט פון דעם „על־אזהאר" מאָשיי, האָבען מיר שוין אונזער בע־קאנטען מוכר־ספרים — א יונגער אראבער מיט רויטע האָאר, אָנגעטהאָן אין א לויזער רויט־געבלימטער גאלא־ביעה, געלע לעדערנע פּאנטאפעל און א הויכען רויטען תארבוש.

פון אָנהויב האָט ער מיך אויפגענומען און בעהאנ־דעלט ווי א טוריסט, העפליך און שמייכלענדיג. און פאר יעדער ספר וואָס איך האָב אין האנד גענומען האָט ער זיך ניט געשעמט צו בעטען פינף מאָל אזוי פיעל ווי ער וואָלט פערלאנגט פון אן אראבער. אין קיין נאָהענטע שמועסען האָט ער זיך מיט אונז ניט אריינגעלאָזט. זינט אָבער ער האָט אויסגעפונען, אז איך האָב דורכגעלייענט דעם „כיתאב

על־קארים" (דעם געהויבענעם ספר — דעם קאראן) איז אראביש, ניט קוקענדיג דערויף וואס ניט איך רייד און ניט איך פערשטעה צומאל ווען מע רעדט צו מיר אין דעם לשון — האט ער די מקחים גענומען ארונטערלאזען, און האט ליעב מיט אונז איינצו'טענה'ן. ביסלעכווייז ווערען מיר אלץ מעהר מקורב, און ער הויבט אונז אן בעטראכטען פאר אייגענע מענשען. אז עס קומט צוועלף און ער הערט דעם מועדדין פון א דערבייאיגען מינארעט רופען צו דער מיטאג־תפילה, לאזט ער אונז איבער היטען זיין קליינע קלייט און כאפט זיך אריין אין דער מאשיי צו מאכען זיי־נע „רעק'אס".

עס קומען צו איהם אריין א סך תלמידים פון „על־אזהאר", ווערט דער אמעריקאנער „אלים" (געלעהרטער) פארגעשטעלט און מע גריסט זיך מיט גרוים צערעמאניע.

אנוסטען זיינען מיר געווען אין דעם אראבישען מו־זעאום. די קאלעקציע, וואס איז איבעריגענס אין איהר ערשטען אנהויב, האט בלויז בולט'ער ארויסגעבראכט די ווינציגקייט און ארעמקייט פון דאס, וואס מע רופט אראַ־בישע קונסט.

אמת כאראקטעריסטיש־אראביש זיינען געווען די מא־זאאישע ארבייטען פון האלץ, מעטאל און עלפענביין, איינ־געלעגט אין אלערליי קונציג־פערפליאנטערטע פיגורען און ארנאמענטירט מיט פערשיעדענע קאראן־טעקסטען. די אונרעגעלמעסיגע פארמען פון דעם אראבישען אלף־בית, די געקרימטע און געדרעהעלטע שטריכען, די פערשלידע־

רונג פון איין בוכשטאב מיט'ן צווייטען, זיינען אזוי ווי אומיסנע געמאכט געוואָרען פאַר דעקאָראַטיווע צוועקען.

איך האָב זיך אָפּגעשטעלט פאַר דעם קונציג־פּערציר־טען זעקס־עקיגען טישעל (קורסי) פון סולטאַן שאַבאַן, פון פערצעהנטען יאָהרהונדערט און האָב זיך געקוויקט מיט דעם וויר־וואַר פון די מאָזאַאישע געפלעכטען.

האָט מען אביסעל לענגער געקוקט, איז דער וויר־וואַר פערשוואונדען און עס איז געוואָרען קלאָר און דייטליך, צ ו קלאָר... קיין נעבלען און קיין אָנצוהערענישען, קיין אונטער־טענער און קיין ניט־דערזאָגקייט, מעהר געאָמעט־ריע ווי קונסט... די אראבער האָט געפעהלט שאָטענהאַפ־טיגקייט, האָבען זיי שטאָט געהיימניסען געשאַפען פליאַנ־טערס און אראַבעסקען, שטאָט סודות — קונציגע געפלעכ־טען פון שטריכען און רינגען, דורך וועלכע עס רייסט זיך דאָך דורך די העלע טרוקענע זון, וואָס שלאָגט אויף דעם זאַמד...

אזוי זיינען זייערע דיכטונגען פון יענע יאָהרהונדער־טען, ווען זיי זיינען געווען די איינציגע פאָהן־טרעגער פון ליטעראטור — מעהר עהנליך צו קונציג צונויפגעשטעלטע רעטעניסען ווי צו פּאָעזי...

אין אַ צווייטען טהייל פון דעם בנין, אין פערבינ־דונג מיט דער כעדיווישער ביבליאָטהעק, איז די וואונדער־באַרע זאַמלונג פון נאָהנט דריי טויזענד פערשיעדענע קאָראַנס, געשריבען אין פערשיעדענע לענדער און פער־שיעדענע צייטען, אָנהויבענדיג מיט די אָרעמע עקזעמפּ־ליאַרען פון די ערשטע קאַמפף־יאָהרען פון איסלאַם ביז די

פרעכטיגע קונסט־ווערק פערצירט מיט גאָלד און אַלערליי פארבען, וואָס זיינען געשריעבען געוואָרען פאר די מעכ־טיגע כאַליפען, וואָס האָבען זייער ממשלה פערשפּרייט איבער אַ האַלבער וועלט.

קוק איך אויף אַ גרויסען וואונדערבאַר־פערצירטען קאראַן, וואָס ליעגט אָפען פאַר מיר אין אַ גלאָז־קאַסטען. די בוכשטאַבען און די איינראַהמונג זיינען פון גאָלד און דעליקאַטנע פאַרבען, און אַלצדינג רעדט פון רייכער קעניגליכער פּראַכט. טראַכט איך פון דעם ערשטען קאָראַן, וואָס זעיד איבן תאביט האָט אויף דעם בעפעהל פון דעם ערשטען כאַליף צוזאַמענגעשטעלט. אין שטיקלאַך, אין איינ־ציגע סורא'ס און אין פּסוקים איז אַללאַה'ס בוך ארומגע־גאַנגען צווישען דעם בעדואינער פאָלק, אַזוי ווי זיי זיינען שטיקלעך־ווייז צו דעם נביא אַנטפּלעקט געוואָרען.

אַז דער נביא איז געשטאָרבען און דער טרייער אַבו־בעקר איז „דער ערשטער פון די גלויביגע" געוואָרען, האָט ער בעשלאָסען די צוזייהטע און צושפּרייטע סורא'ס און שטיקער צונויפזאַמלען און די ווערטער פון מוחאַמעד'ן אין איין תורה בעהעפטען.

די הייליגע ארבייט האָט מען אַנגעטרויט דעם יונ־גען זעיד, וואָס איז דעם נביא'ס שרייבער און רעכטע האנד געווען. דער נביא אַליין איז אַן „אומיאי", אַ ניט־געלערנ־טער געווען, און געוואוסט האָט ער בלויז וואָס דער מלאך „דזשיבריל" האָט איהם ענטפּלעקט.

האָט זעיד געזוכט און געזאַמעלט גאָט'ס וואָרט פון

פאַלם־בלעטער, פון ביינער און פון שטיינער און מעהר נאָך פון אַלץ, ווי ער דערצעהלט, „פון די הערצער פון מענשען", וואוהין זיי זיינען פון נביא'ס מויל געפאַלען.

איין טאָג האָבען מיר זיך ארומגעדרעהט אין די קרך־מע געסלעך פון „מאסר־על־אטיקא" (אלט קאירא), אָדער „על־פאַסטאט", דער געצעלט, ווי מען האָט די שטאָדט אַמאָל גערופען.

דאָ איז דער געצעלט געשטאַנען פון אמר־איבן־על־אסי, ווען ער האָט אין זיבענטען יאָהרהונדערט מצרים פאַר'ן איסלאַם בעצוואונגען. דעמדאָזיגען געצעלט זיינעם האָט ער בשום אופן ניט געלאָזט איבערשטעלען אין אַן אנדער אָרט, כדי ניט חרוב צו מאַכען די היים פון די טויבען, וואָס האָבען דערין זייער נעסט געמאַכט. האָט מען די נייע הויפּט־שטאָדט געמוזט בויען ארום דעם געצעלט.

דאָס איז געווען נאָכדעם ווי דער פרומער אמר האָט זיך פון אַלעקסאַנדריא אומגעקעהרט, וואו ער האָט אויף דעם בעפעהל פון דעם כאַליף אָמאַר די בעריהמטע ביב־ליאָטעק פון די פּטאָלמעאישע קעניגען געלאָזט פאַנאַנדער־טיילען צווישען די בעדער פון דער גרויסער שטאָדט. הייץ־מאַטעריאַל וואָס האָט זיי געקלעקט אויף זעקס חדשים.

לעבעדיגע טויבען זיינען דאָך חשוב'ער געווען ווי טויטע ביכער...

דורך אַ שמוציגען לאַבירינט פון חורבות און האַלב־איינגעפאַלענע ווענד דערשלאָגען מיר זיך צו דעם הויף,

וואו עס געפינט זיך די קעניסאַט־על־יאהוד — די אידישע שוהל, וואָס מע רופט אויך די עזרא־שוהל.

דער אַלטער אורשפּרינגליכער בנין איז ניט מעהר דאָ. די איצטיגע שוהל איז ניט לאַנג צוריק אויפגעבויט געוואָרען אויף דעם פּלאַץ פון דער אַלטער.

עס איז שבת בייטאָג און די שוהל איז פערשלאָסען. לויפט אַ קליין אינגעל אוועק ברייענגען דעם שליסעל, און קומט תיכף צוריק מיט אַ הויכען בייכיגען אראַבער, וואָס ס'שטעלט זיך תיכף ארויס, אַז ער איז אַ איד. ער איז דער שמש פון דער שוהל.

— אתה מדבר עברית?

— מוש אריף (איך פערשטעה ניט). איך פערשטעה נאָר „ביל'אַראַבי".

עפענט ער די שוהל. וואַרפט זיך אין די אויגען אַ בימה פון מירמעל־שטיין בעשריבען מיט גילדערנע בוכ־שטאַבען, שבחים צו דעם גביר וואָס האָט די בימה מנדב געווען.

אין מיטען שוהל איז אָנגעוויזען דער אָרט וואו משה האָט אויסגעשפּרייט זיינע הענד אַקעגען הימעל און האָט מתפלל געווען דער האָגעל זאָל זיך אָפּטהאָן פון מצרים...

דער ארון־קודש — איינגעלעגטע ארבייט אין עכט אראַבישען סטיל.

פון די זייטען ארון קודש צוויי טונקעלע אַלקערלעך. מאַכט זיך אַ חולה מסוכן, ברענגט מען איהם אהין אריין און מע לאָזט איהם איבערנאַכט. איז דאָס אַ רפואה בדוקה.

ווען מיר גהעהען ארויס פון דער שוהל, קלייבען זיך ארום אונז ארום א באנדע קליינוואַרג. קיינער פון זיי בעט ניט קיין באקשיש. דאָס האָבען מיר די קדושה פון שבת צו פערדאנקען.

ארום דעם שמוציגען ענגען הויף זיינען וואוינונגען. אויף די צובראָכענע ווערענדעס זיצען פעטע אראבישע אידען און לופטערען זיך אין שאָטען.

מאַכט אונז דער שמש אויפמערקזאם, אז דאָ וואוינט ניט אבי ווער. דאָס קומען אהער פון קאאירא די רייכע בעלי־בתים אויף פרישע לופט...

XXVIII.

אַאידאַ

אין א פינסטערער ווארעמער נאכט זיינען מיר זאלבע זיבעט געגאנגען זעהן אן אראבישע טרופע שפּיעלען אין דעם כעדיוויישען אָפּערא־הויז. אראבישע אפּישען האָבען בעקאַנט געמאכט דעם קאאירער עולם אז „אונטער דער פּראָטעקציע פון אונזער האר דעם סולטאן" וועט צום ער־שטען מאָל אויפגעפיהרט ווערען די דראמא „על־יאתימאַ־תעין" —די צוויי יתומות, איבערזעצט פון פראנצויזיש. די סצענעס און מלבושים וועלען זיין עין לא ראתה און דער עיקר — עס וועט שפּיעלען דער בעריהמטער „שעיך סאַלאמעה", וואָס אז אן עגיפּטער הערט איהם זינגען, גנעהט איהם אוים דאָס חיות.

מיר זיינען אָנגעקומען צום טהעאטער ארום ניין א זייגער און זיינען קענטיג געווען פון די עשרה ראשונים. די אויפפיהרונג האָט זיך ערשט געזאָלט אָנהויבען האלב צעהן.

ביי דער קאסע איז געשטאנען א יונגער אראבער אין א שווארצען פראק מיט א ווייסען קראוואט און א הויכען

רויטען פעץ. אז מיר האבען פערלאנגט בילעטען פאר דער גאלעריע, האט ער זיך זעהר פריינדליך פערנייגט און מיט א צוקערדיגען שמייכעלע אונז גענומען אפריידען. אזעלכע געהויבענע „חאוואגאהס" אויף דער גאלעריע ? היתכן ? ער קען ניט צולאזען מיר זאלען זיך אליין אנ־טהאן אזא ביוש. וואלט ער פון אונזער אייגענעם כבוד וועגען אונז געראטען מיר זאלען בעסער צוצאהלען א קליי־ניגקייט, סך הכל פיער פיאסטער אויף א פערזאן און זיצען בהרחבה אונטען, ווי עס פאסט פאר אונזער הויכען שטאנד.

מיר האבען זיך אנגעשטויסען אז ער איז איינער פון דער טרופע.

אונזער אנפיהרער האט איהם פערזיכערט, אז מיר בעדאנקען איהם זעהר פאר זיין גוטסקייט און זיין איידעל־קייט, אבער מיר האבען פון דער נאטור א משונה'דיגע ליעבשאפט און צוגעבונדענקייט צו דער גאלעריע. האט ער דערווייל בעמערקט, אז צווישען אונז געפינט זיך א דאמע און האט אפעלירט צו אונזער העפליכקייט : —

— פאר דער „סיטאה" איז באמת א בזיון צו זיצען אויבען.

האבען מיר איינשטימיג ערקלערט, אז אויב מיר קע־נען ניט האבען דעם תענוג צו זיצען אויף דער גאלעריע, איז רעכט ביי אונז א ה ן „על־יאתימאתעין".

די גרויסע גאלעריע איז געווען פול בעזעצט, מעהר־סטענטיילס מיט פעלאחין אין לויזע שווארצע מאנטלען און ווייסע געפלאכטענע קאפ־צורעקען, צווישען זיי האבען ער־

טער־ווייז אפגעשטאכען די לעהם־פארביגע קאקי־יוניפאר־
מען פון ענגלישע סאלדאטען.

די פארטער און די לאזשען זיינען געווען כמעט לייד־
דיג. בלויז דא און דארט א רייכער עפענדי אדער אן ענג־
לישער אפיציער. קיין פרויען זיינען ניט געווען אחוץ אויף
אונזער גאלעריע, א פאאר אייראפעאישע דאמען אין בע־
גלייטונג פון מענער.

אויף דער רעכטער זייט האבען זיך געזעהן די לאזשען
פון דעם סולטאן און זיין פאמיליע. די לאזשען פאר דעם
הארעם *) זיינען פערצוייגען מיט א סארט רואה ואינו
נראה נעצווערק. ווען די פרוי פון דעם סולטאן אדער איה־
רע הויפדאמען קומען צו א פארשטעלונג, קענען זיי זעהן
דורך די שפאלטען און אליין בלייבען ניט געזעהן.

איך האב געהאט צייט געגוג, איידער דער פארהאנג
האט זיך אויפגעהויבען, צו בעקוקען דעם פרעכטיגען בנין
וואס „די שטאדט פון טויזענד און איין נאכט” האט צו
פערדאנקען דעם קאפריז פון דעם פערשווענדערישען איז־
מאאיל פאשא וועמעס הונדערטער מיליאנען חובות וועלען
נאך דורות און דורות לאסטען אויף דעם נילוס־לאנד.

דאס איז געשעהן ווען לעסעפ'ס גרויסער חלום איז

---

*) דער איצטיגער סולטאן קעמאל חוסעין, אזוי ווי דער כעדיוו
פאר איהם, אבבאס הילמי, האט נאר איין פרוי. דאס ווארט הארעם
(אייגענטליך: חארים — הייליג, „חרם”) איז דער שם־הכולל פאר
אלע פרויען־מיטגליעדער פון דער פאמיליע ווי אויך פאר דער טייל
פון הויז וואו זיי האלטען זיך אויף.

דערפילט נעוואָרען. די אָרעמע פּעלאַחין וואָס איזמאַאיל׳ס נוגשים האָבען געצוואונגען מיט די הענד די ערד אַרויסצר שופּלען — האָט דער הונגער און דער פיבער אָוועקגעשיקט טויזענדערווייז זוכען זייער געקריוודעטען לויהן ביי די ווייסלייביגע און שוואַרצאויגיגע „חוריעהם״ אין דעם מאַח־מעדאַנישען גן־עדן. זייער ירושה אויף ד ע ר וועלט איז געבליבען ביי פּרעה׳ן—דערזעלביגער פּרעה וואָס האָט אַזוי פיעל גלגולים, פיעל דורות עס זיינען דאָ אויף דער וועלט. דער סועץ־קאַנאַל איז געוועזען פאַרטיג. אַ נייער וואַסער־באַנד האָט נעהנטער צוזאַמענגעקניפּט לאָנדאָן מיט קאַל־קוטאַ... אָבער דער מאָדערנער הארון־על־ראשיד האָט נאָר דאַן זיינע אַקציעס ניט געהאַט פערשאַכערט און האָט זיך בעטראַכט פאַר דעם הויפּט בעל־שמחה. האָט ער בעשלאָ־סען צו פייערען דעם יום־טוב פון דער עפענונג, ווי קיין הערשער פאַר איהם האָט קיין יום־טוב ניט געפייערט, און זאָל די קאַרגע וואָכערניצע אייראָפּאַ בלייבען פערגאַפט פאַר דער פּרייער האַנד פון׳ם אָריענט...

האָט ער אַלע מלכים און גרויסע לייט פון דער גאַנ־צער וועלט איינגעלאַדען. שעהנע יאַכטשיפען האָט ער אומיסנע פאַר די געסט בויען געלאָזט. פּאַלאַצען האָט ער לכבוד זיי אויפשטעלען געהייסען. אַ שטראָם פון גאָלד איז געפלאָסען. דער פעסט האָט געזאָלט אַלע פעסטען פון פריהעריגע מלכים פערטונקלען.

איז וואָכען נאָכאַנאַנד קאַאירא געוועזען איין גרויסער באַנקעט־זאַאל. די פער פון אייראָפּאַ האָט זיך פערזאַ־

מעלט אין דער אלטער שטאָדט און אלאדין'ס לאָמפּ האָט אלע זייערע פּערוועלעניסען ערפּילט.

דער קייזער פון עסטרייך איז אויפ'ן יום־טוב געקו־מען, די שעהנע קייסערין עווגעני האָט די שמחה בעשעהנט, דער קרוינפּרינץ פון דייטשלאַנד איז איזמאַאיל'ס גאַסט געוועזען.

די בעפעלקערונג פון קאַאיראָ האָט זיך מיטגעפּרעהט. געוועזען געננג שיריים פון אזא רייכען טיש פאַר זיי אויך.

און אונטערדעסען האָט די האַנד געשריבען. ערגעץ אין א באַנקהויז אין לאָנדאָן אָדער פּאַריז האָט זיך בעוויזען דער „מנה מנה תקל ופרסין" — א נייער חוב פון הונדערט מיליאָן פראַנק.

די וועלט האָט פאַר די הונדערט מיליאָן פראַנק איינ־געהאַנדעלט — „אאידאַ", אפשר די שטאַרקסטע און טיעפ־סטע שאַפונג פון דעם מעלאָדישען ווערדי.

וואָרום דער אייניקעל פון מוחאַמעד אלי האָט גע־וואָלט פאַר זיין יום־טוב האָבען אן אָפּערא — אן אָפּערא וואָס איז נאָך אין ערגעץ פריהער ניט געהערט געוואָרען. איז א בעשטעלונג אוועק צו דעם מייסטער פון „איל־טראַ־וואַטאָרע". קעניגליכע בעלוינונג, דער הערשער פון עגיפּ־טען דינגט זיך ניט. און כבוד און אויסצייכנונג...

אן אָפּערא פון מצרים...

איז דאָס וואָרט מצרים אין ווערדי'ס נשמה אריין אזוי ווי א שוואַרצער געהיימניספולער פויגעל און ווערדי האָט געדיכטעט א טאָן־פּאָעמא וואָס איז עגיפּטישער ווי

עגיפּטען, וואָס אָזירים אַליין האָט ניט שעהנער פּערפּאַסען געקאָנט. צום ערשטען מאָל האָט דער ספינקס פון מצרים זיין סוד אין מוזיק אַנטפּלעקט...

צו דער אָפּערא האָט מען אַן אָפּערא־הויז בויען בע־דאַרפט. האָט מען אַ פּאַסיגען פּלאַץ אויסגעקליבען נעבען דער עזבעקיעה. איז אָבער דער פּלאַץ געווען בעבויט מיט אַלטע אַראַבישע הייזער און די איינוואוינער האָבען זיך פון אָרט ניט געוואָלט ריהרען.

זאָל די שמחה פערשטערט ווערען צוליעב אַזאַ געזינ־דעל? האָט מיט אַמאָל אַ שרפה א ו י ס ג ע ב ר א כ ע ן און אויף מאָרגען איז דער אָרט געווען פריי פאַר דעם גרוי־סען בנין...

ווערדי אַליין האָט געזאָלט קומען דיריזשירען זיין אָפּערא, נאָר די מורא פאַר'ן ים האָט איהם אָפּגעשראָקען. ביז דער לעצטער רגע האָט ער זיך געראַנגעלט מיט דער דעה און לסוף געלאָזט וויסען: אונמעגליך...

ניט בעשערט געווען איהם דער נחת.

די ביהנע אַליין איז געווען גרויס גענוג פאַר אַ גאַנ־צען חיל. און פון לוקסאָר און פון טהעבעס האָט מען די אויסגעגראָבענע אוצרות געבראַכט. אַלט מצרים איז גע־ווען אויף דער ביהנע, ניט געמאָלען און געשניצט, נאָר די אמת'ע אַלטע מצרים.

דער פאָרהאַנג איז אַרויפגעצויגען געוואָרען און דער שפּיעל האָט מפסיק געווען מיינע געדאַנקען.

עס האָט זיך אָנגעהויבען מיט אַ באַנקעט. די געסט אָנגעטהאָן אין מלבושים פון אַכצעהנטען יאָהרהונדערט — די מאַנסבילען און ווייסע פּאַרוקען און די פרויען אין משונה־לאַנגע שלעפּעס, האָבען געהאַלטען בעכערס אין די הענד און האָבען געזונגען אין כאָר אַ טרינק־ליעד.

די פרויען האָבען געהאַט אַ סך צו לערנען אין הלכות גרימירונג פון אונזערע אידישע אַקטריסעס. זיי האָבען זיך ווייזט אויס גאָר קיין מיה ניט געגעבען צו פערשטעלען זייערע יאָהרען וואָס זיינען געווען ווייט פון ערשטער פרישקייט. די שטימען זיינען געווען ניט שלעכט, און די מעלאָדיע זעהר אָנגענעהם. דאָס איז געווען דער איינציגער פרעהליכער געזאַנג, און לחלוטין ניט קיין אַראַבישע מוזיק. אַלע איבעריגע געזאַנגען וואָס זיינען אַריינגעפלאָכטען געוואָרען אין דער דראַמאַ, זיינען געווען אַראַבישע און ממילא פול מיט טרויער און מרה שחורה אָהן שיעור.

האַנדלונג איז געווען ווענינ. די אַקטיאָרען זיינען געווען שטייף און האָבען זיך שווער און אומגעלומפּערט בעוועגט. די זשעסטען זיינען געווען אָהן חן און אָהן פרייקייט. דערפאַר האָט מען אַסך גערעדט. און גערעדט האָבען אַלע ניט איינער צום צווייטען נאָר דעקלאַמירענדיג צום פּובליקום.

די דעקלאַמאַציע איז דוקא געווען אויסגעצייכענט. זיי האָבען אויסגעשפּראָכען די ווערטער קלאָר און קלאַסיש מיט אַלע ענד־וואָקאַלען און איך האָב צום ערשטען מאָל אויסגעפונען ווי שעהן און מוזיקאַליש דער אַראַבישער לשון קען זיין, ניט קוקענדיג אויף די פיעל כאָרכלענדיגע

„ח״־קלאנגען, מיט וועלכע די שפּראַך צייכענט זיך אויס.

אין אַ קאָנקורס פון צניעות אויף דער ביהנע, וואָלטען די אַראַבישע אַקטיאָרען און אַקטריסעס אָהן ספק גענומען דעם ערשטען פּריז. האָט מען זיך גערארפט ארומנעהמען, האָט מען עס געטהאָן מיט אַ האַלבען הארצען, זיך כלומרשט יאָ אַנגעריהרט און ניט אָנגעריהרט, געהאַט ווי מע זאָגט גאָט אין הארצען, און דורכגעמאַכט די פּייניגונג וואָס שנע־לער. קושען זיך איז געוועזן לא יזכר.

דער עולם ארום אונז האָט הנאה געהאַט פון אַלצדינג. זיי זיינען אריין אין התפעלות פון יעדער בעוועגונג, פון יעדער וואָרט און מינע. בעזונדערס ווען עס איז געקומען צו עפּעס אַ טרויעריגען מאָמענט. די שוואַרץ־בעמאַנטעל־טע פיגורען מיט די גרויסע ווייסע טורבאַנען האָבען ווי דערוואַקסענע קינדער געהאַלטען די אויגען צוגעשמידט צו דער ביהנע און צו די אַקטיאָרען און אַז עפּעס איז זיי בע־זונדערס געפעלען, האָבען זיי ארויסגעלאָזט אַ לאַנגען אויס־געצויגענעם : אַ—אַ—אַ—אַה... וואָס האָט משונה גע־קלונגען אין איראָפּעאישע אויערען.

די אמת׳ע התלהבות איז ערשט געקומען ווען דער שיינדעל פון דעם אָבענד, „שעיך סאַלאַמעה״, וואָס האָט געשפּיעלט דעם הינקעדיגען יתום איז ארויס אויף דער ביהנע. ער האָט געקראָגען אַ לאַנגע הארציגע אָוואַציע. איצט האָט מען געוואוסט וועט קומען די רעכטע געדיכטע.

ער האָט אויסגעזעהן צו זיין אַ יאָהר פערציג. אַ קליין דאַר מענשעל מיט גרויסע דיקע וואָנסעס. דער עולם האָט

אין די וואַנסעס ניט געזעהן קיין שום ווידערשפּרוך צו זיין ראָלע פון אַ יונגען אינגעל. „שעיך סאַלאַמעה" אַליין האָט קענטיג קיין חשק ניט געהאַט מקריב צו זיין אַזאַ שעהנע ציערונג צוליעב „די צוויי יתומות".

קיינער אין טהעאַטער האָט מעהר די אויגען פון איהם ניט אַרונטערגענומען און אַז ער האָט גענומען זינגען אָדער ריכטיגער געזאָגט פערגעהן אין „שטייגער", זיינען אַלע געוועזן ווי פער'כשופ'ט. ער האָט עס זיי אַלעמען פון האַר־צען אַראָפּגעזונגען...

אין דער אמת איז עס גאָר קיין געזאַנג ניט געוועזן, נאָר אומעטיגע גערדרעהדעלטע נאַז־קלאַנגען, קרעכצען און יאָמערען, אַהן אַ פּלאַן און אַהן אַ סדר, אימפּראָוויזירט אויפ'ן מאָמענט, שטאַרק עהנליך צו אַלט־חזנישע דרעה־דלְעך.

דער אַראַבישער עולם איז דערויף געוועזן אַ בעסערער מבין ווי איך. זיי האָבען שווער געזיפצט און דעם קאָפּ געשאָקעלט... און אַז „שעיך סאַלאַמעה" האָט זיך פער־חלינעט אין אַ רייה פון געבראָכענע שלוכצען, האָט אַ שטור־רעם פון לאַנגע אויסגעצויגענע „אַ—אַ—אַה—אַה'ס" אַ פּאָך געטהאָן דורכ'ן טהעאַטער אַזוי ווי דער לעצטער גסיסה־הויך פון אַ גאַנצע מחנה...

אָט־די ניט מוזיקאַלישע טענער, די זיפצען און שלוכ־צען און נאַז־יאָמערייען, זיינען געוועזן אייגענע, היימישע, און אין זיי איז געוועזן די גאַנצע פריידלאָזיגקייט פון דעם אייגענעם לעבען, די גאַנצע וויסטקייט פון דעם איסלאַם. האָבען ביי די דערוואַקסענע קינדער אין שוואַרצע מאַנט־

לען און ווייסע טורבאנען, טיעפע וועהטאָגען זיך צו־
ווײנט, און דאָס הארץ איז זיי צוגאנגען...

וועז מיר זיינען ארויס פון טהעאטער, איז שוין געווען
האלב צוויי פארטאָג.

XXIX.

מוחאַמעד אַלי

די צוויי הויכע שמאָלע שפּיצען פון מוחאמעד אַלי'ס מאָשעע, וואָס ווערען דינער און לופטיגער וואָס לענ־גער מע קוקט אויף זיי — ווייזען אונז פון ווייטען אַ דעם וועג צו דער ציטאַדעל.

מיר געהען פערביי די בעריהמטע מאָשעע פון סולטאַן חאסאן, געבויט אין פערצעהנטען יאָהרהונדערט. אַז דער בוימייטסטער האָט זי געענדיגט בויען, האָט מען איהם אויף'ן בעפעהל פון סולטאַן די הענד אָפּגעהאַקט, ער זאָל קיין צווייטע אַזאַ מעהר ניט קענען בויען. איז חאסאַן'ס מאָשעע געבליבען ביז איצט אַ וואונדער פון איסלאַם.

ווען נאַפּאָלעאָן איז געקומען אין מצרים די ירושה פון די פּרעה'ס איבערצונעהמען, האָט ער געלאָזט אַ פּאָאר קאַנאָן־קוילען אריינשיסען אין דעם בנין, האָט זיי דער הייליגער בנין בעהאַלטען צווישען זיינע שטיינער, און האָט פון דעם קאָרסיקאַנער'ס חוצפּה געשפּעט ווי עס שפּעטען אַלטע שטיינערנע בנינים פון אַ בשר ודם...

זעהט מען די קוילען עד היום אין דעם וואַנד.

מיר הויבען זיך אויף באַרג־ארויף און באַלד שטעהען

מיר ווי קליינע קאַרליקלעך אין דעם שאָטען פון די הויכע איינגאַנג־טורעמס פון דער ציטאַדעל־מויער פעסט און פינ־סטער ווי די פּיראַמידען פון וועמעס שטיינער מע האָט זיי געמויערט.

דער גרויסהאַרציגער סולטאַן סאַלאַדין האָט מיט די טויטע הערשער פון אַלט־מצרים קיין אייגזעהעניש ניט גע־האַט און אַז ער האָט געדאַרפט בויען זיין „קאַל'אַ" אָדער פעסטונג, האָט ער קיין בעסערן מאַטעריאַל ניט געפונען ווי די שווערע שטיינער מיט וועלכע זיי האָבן געטרוימט זיך צו פערבאַריקאַדירען אַקעגן צייט און אונטערגאַנג.

אַן ענגלישער סאָלדאַט מיט אַ ביקס אויף דער פּלייצע, שטעהט ביים טויער און וויל וויסען ווער מיר זיינען. מיין אַמעריקאַנישער פּאַספּאָרט איז דער ענטפער און מע לאָזט אונז אַריינגעהן אין דעם געוועלבטען אַריינפאָהר.

איך געה לאַנגזאַם און קוק זיך אום אויף די קאַלטע שטיינערנע ווענד.

אין דעמראַזיגען געוועלבטען דורכגאַנג האָט עס דער פאָטער פון דער איצטיגער דינאַסטיע אין עגיפּ־טען, דער אייזערנער מוחאַמעד אַלי — פיעל אייזערנער ווי זיין סטאַטוע אויף דעם סקווער אין אַלעקסאַנדריע וואָס רופט זיך מיט זיין נאָמען — אין יאָהר 1811 זיין ממשלה בעפעסטיגט, און זיין מאַכט בעזיעגעלט.

די מאַמעלוקישע בעים האָבן זייער רוקען ניט בויגען געוואָלט. רויב און מאָרד און בלוטזויגעריי זיינען פון דורות ז י י ע ר מאָנאָפּאָל געוועזן. און צו פּריש איז

נאך געווען אין זכרון די צייט ווען דער ניי־אנגעקומענער הערשער האט אין סאלאניקא א קאווע־הויז געהאלטען.

האט ער זיי אלעמען — פיער הונדערט און זיבעציג אין צאהל — געלאזט פערבעטען צו זיך אין דער ציטאדעל. זיין זוהן, דער פרינץ טוסון, דארף א נייעם ראנג קריגען און מיט בגדי מלכות בעקליידט ווערען, וויל ער זיי אויף דער שמחה האבען.

אין דער ציטאדעל האט מען קאווע געטרונקען און מוחאמעד אלי האט זיך פאר זיינע געסט אין פריינדליכ־קייט צוגאסען. דערנאך האט מען זיך רייטען געזעצט און מע האט זיך אוועקגעלאזט אין א פראצעסיאן.

אזוי שנעל ווי דער צוג איז געקומען אונטער דעם שטיינערנעם איינפאהר, זיינען די טויערען פערשלאסען געווארען און פון אלע זייטען האט אויף די אונבעוואפענטע מאמעלוקען געגומען פאלען א האגעל פון קוילען. פערד און מענשען זיינען געפאלען און האבען זיך צונויפגעקנא־טען אין איין בלוטיגער קנויל. פון דער פאסטקע איז בלויז אנטרונען איינער.

דער איינער האט רייטענדיג אויף זיין פערד, איבער די טויטע און גוסס'ע זיך א וועג דורכגעריסען, האט דער־גרייכט אן עפנונג אין דער פעסטונג־מויער און איז פון דארטען, מיט'ן פערד מיט אלעמען ארונטערגעשפרונגען אונטען אין דעם גראבען. דער פערד איז צושאטען גע־ווארען און ער האט מיט א צובראכענעם פוס זיך דער־שלעפט צו א בעקאנטען'ס הויז.

צו דערזעלביגער צייט איז מוחאמעד אלי געשטאנען

אין איינעם פון די זאאלען פון זיין פאלאץ און האט גע־וואַרט אויף דער בשורה אז זיין הערשאפט איז געזיכערט.

וואו מיר געהען — ענגלישע סאָלדאטען. פיהרט אונזער וועג ביז צו דער מאָשעע פון מוחאמעד אלי. ביי דעם טויער שטעהט א גרויסער עולם, מעהרסטענטיילס סאָלדאטען, וואָס ווילען אריינגעהן. עס פעהלען אויס פאנטאָפעל אָנצוטוהאָן אויף די שיך, מוז מען ווארטען ביז די וואָס האָבען די פאנטאָפעל וועלען צוריקקומען. רייסען זיך איניגע סאָלדאטען אריינצוגעהן מיט די שטיוועל מיט אלעמען, אָבער דער אראבער ביים טויער שטויסט פריינד־ליך אָפּ. ער וועט דעם חלול הקודש ניט צולאָזען, האָבען איניגע אויסגעטהאָן זייערע סאָלדאטסקע שטיוועל און זיי־נען אריין אין זייערע זאָקען, טראָגענדיג די שטיוועל אין די הענד.

אונזער רייה קומט און מיר בינדען ארום די אומגע־לומפּערטע שליארבעס און טרעטען אריין אין דעם הויף פון דער מאָשעע. א גרויסער פרייער פּלאץ ארומגערינגעלט מיט מארמאָרנע זיילען. אין מיטען א פּרעכטיגע פּיעל־עקיגע האנעפּיעה (כיור) פון ווייסען אלאבאסטער מיט צאפּענס פון אלע זייטען. זעהט אוים אזוי ווי אן אונ־געהויערע סאָדא־וואסער פאָנטאן.

דאָ וואשען די „גלויביגע” די הענד און די פיס פאר יעדער תפלה.

מיר קומען אריין אין דער מאָשעע און עס וויקעלט

אונז ארום די טיעפע דונקעלע רוה פון אללאה'ס הויז. דורך די קאָלירטע גלאָזען פון דער ריעזיגער קופּאָלא וואָס הענגט הויך איבער אונז, זייהט זיך אַ מילדקייט און אַ בארימהערציגקייט... די קריסטאָלען וואָס הענגען ארונטער פון די הונדערט־רעהריגע הענג־לייכטער, פערלירען אין דעם דונקעלהייט זייער בילינקייט און שימערען אזוי ווי כשוף־דימענטען אין אַ פינסטערער אונטערערדישער הייהל...

פסוקים פון קאָראַן שלענגלען און פלעכטען זיך אויף דער סטעליע און אויף די ווענד, און וועבען שנורען פון סודות.

אויף דעם דיל פון טייערען מירמעלשטיין זיינען אויסגעבעט ווייכע פערזישע געוועבען. געהט מען און מע פיהלט ניט די אייגענע טריט. מע בעוועגט זיך שטיל, שווייגענדיג, און מע לאָזט דעם צאַרטען פאַרבינגען שיין פון דער קופּאָלא אריינפליסען אין זיך, ווי אַ בערוהיגונג און אַ דערהויבונג...

די הויכע גיגאַנטישע זיילען וואָס לעהנען אונטער די קופּאָלא זיינען פון געלען מירמעלשטיין. דער מיחראַב (פערטיעפונג אין וואַנד צו ווייזען די ריכטונג פון מעקא) איז פון אלאַבאַסטער. מאַרמאָר און אלאַבאַסטער פון אלע זייטען. רופט מען זי ניט אומזיסט „די אלאַבאַסטער־מאָשעע". דער מימבאַר (בימה פאַר דרשה'ן) איז איינגעפאַסט מיט עלפענביין און פערלמוטער.

איך קוק אויף דער פּראַכט און דעַר רייכטום ארום. ווי וואָלט זיך דערמיט פערגליכען די ערשטע אָרעמע מאָ־

שעע וואס דער „נביא, אללאה׳ס לייטזעליגקייט און פריי־דען אויף איהם״, האט געלאזט בויען אין מעדינא ? דארט וואו זיין קעמעל האט זיך צוערשט אפגעשטעלט, ווען ער איז אהין אנטלאפען פון זיינע מעקאנישע שונאים.

זיין ערשטער מימבאר איז געווען אן אפגעהאקטער פאלמבוים. אן איהם האט דער שליח פון אללאה זיך אנ־געלעהנט ווען ער פלעגט ריידען צו זיינע „אנסאר״, זיינע קריעגסלייט. האט עמיצער צוזאמענגעשלאגען פון האלץ א בימה, און מוחאמעד־האט זיין פאלמבוים פערלאזען. איז דאס הארץ פון דעם פערשעהמטען פאלמבוים אויסגעגאנגען פון וועהטאג, און אז דער נביא האט עס בעמערקט, האט ער דעם שטאם מיט ליעבשאפט געגלעט, ער זאל ניט פער־איבעל האבען.

אין א ווינקעל פון דער מאשעע, אפגעצאהמט מיט א בעגולטען נעצווערק איז דער קבר פון דעם בויער פון דער מאשעע. א הונדערט טריט פון דאנען האט די ערד דאס בלוט פון די מאמעלוקען איינגעזאפט... האט ער אין גאט׳ס הויז א שוץ פאר זייער צארן געזוכט.

איינינע פון די אויסטראליאנישע סאלדאטען האבען זיך אויסגעצויגען אויף דעם ווייכען טעפיך. איך קעהר אפ דעם געזיכט. הינטער די בעגילדטע שטאכעטען און טיעף אונטען אין זיין קבר, זעה איך ווי דער בייזער מוחא־מעד אלי קנייטשט זיינע דיקע ברעמען, אויף דער פער־שוועכונג.

מיר געהען ארויס און קומען צו „יוסף׳ס ברונען״, וואָס האָט מיט אונזער אייגענעם יוסף קיין שום שייכות ניט. דאָס האָט סאַלאַדין, וועמעס ערשטער נאָמען איז געווען „יוסוף״, געלאָזט אויסגראָבען.

דער ברונען איז פערשלאָסען. מע לאָזט קיינעם ניט ארונטער. ווי מע פלעגט עס אמאָל טהאָן.

אין א ווינקעל זיצען א הויפען פערוואונדעטע אינ־דישע סאָלדאטען וואָס מע האָט פון פראנקרייך אריבערגע־שיקט זיך אויסצוקורירען אין מצרים וואו זיי קענען האָ־בען מעהר זון און מעהר זייער צוגעוואוינטע סביבה. זיי זיינען בלויז לייכט פערוואונדעט און וועלען מסתמא אין גיכען ווידער צוריקגעשיקט ווערען. זייער אומעדיגקייט און גלייכגילטיגער יאוש שטעכט אָפּ צווישען די לוסטיג־קייט פון די ענגלישע סאָלדאטען, וואָס רויבערען און וויצ־לען זיך און לאכען אויפ׳ן קול.

עס איז שוין געווען שפּעט נאָכמיטאָג. די זון איז מיעד דערקראָכען דעם לעצטען פערטעל פון איהר וועג. איך האָב זיך אָנגעשפּארט אויף דער מויער און האָב אראָפּגע־קוקט אונטען. פּאר מיינע אויגען איז געלעגען אויסגע־שפּרייט די שטאָדט וואָס האָט פון די אראבישע דיכטער זייערע שעהנסטע ליעדער ארויסגעצויבערט: „איהר ערד איז גאָלד, איהרע הייזער זיינען פּאַלאַצען, איהר ריח זיסער פון געווירצען, איהרע פרויען ווי די חוריעהס פון גן־עדן... זי איז די מוטער פון דער וועלט״...

„די נילוס־וועלען זיינען די טרעהרען וואס איך פערגיס ווען איך פערלאז דיך" — זינגט א צווייטער.

די אראבישע אויגען האבען אזוי שעהן געזעהן.

מ י ך האט א מכשף פערשאלטען. די צעהנדליג טויזענדער הויכע גראע הייזער מיט פלאכע דעכער אנגערוקט איינער אן צווייטען, זיינען מגולגל געווארען אין קברים פון אן אלטען געדיכטען בית־עולם...

פון צווישען די קברים זיינען ארויסגעשטיגען הונדערטער און הונדערטער מינארעט־שפיצען און זיינען פערגאנגען אין דער הויך, אזוי ווי לעצטע שלוכצען פון א גוסס...

רונד ארום די שפיציגע טהורעמס האבען זיך אין שווארצע שנורען געדרעהט און געשליעדערט דא העכער און דא נידעריגער, די הייליגע איבים פויגלען...

און ווייט — ווייט האט דער שטומער טויטער מדבר געווארט, די זון צו פערשלינגען...

XXX.

דער גאָט „רַא"

די ביסעל בעזוכער ווערען פערלאָרען אין די גרויסע הויכע זאַאלען פון דעם מוזעאום. די מלחמה האָט די פרעמ־דע טוריסטען פעריאָגט. איבעריגענס איז איצט ניט די צייט פון יאָהר פאר בעזוכער. עס איז אָנהויב מאַי אָבער די חמימה דערוויסען איז ווי פון אַ קאַלכאויוועז.

די וואָס געהען הינטער אונז מיט שוואַכע און גע־לעהמטע טריט, זיינען יונגע אויסטראַליאַנישע סאָלדאַטען וואָס האָבען זייער יום־טוב צו פערדאַנקען אַ קויל אין די לונגען. וואַרטען זיי אויף דער שיף וואָס וועט זיי צו־שטעלען צוריק קיין מעלבאָרן. פון דאָרט וועלען זיי נאָך האָבען אַ לאַנגע, לאַנגע נסיעה מיט דער באהן, פער אַקס און אויף פערד, ביז זיי וועלען אין דער היימישער דאָרף אָנקומען, ערגעץ ווייט אין דעם הינטערלאַנד פון אויסטראַ־ליען. די קויל וועט סטאַיען אויף אַ פּענסיע און די דאַ־דאַנעלען — אויף דערצעהלען אייגענע און פרעמדע גבורות ביז דעם לעצטען טאָג פון לעבען.

וויל מען אַלס צוגאָב האָבען נאָך עפּעס אחוץ די דאַר־

דאנעלען, צייט וועט זיין אסך און הערערם וועלען ניט פעהלען. קומט מען אריינכאפּען די „מאַמים".

עס איז שטיל און קיהל. די העפּליכע אראבישע אויפ־פּאסער, פערטאיען זיך אין די ווינקלען און הינטער די שאו־קאסטענס. דער גרויסער שטיינערנער כעפרא גלאצט איבער אונזערע קעפּ אוועק אין שטרענגער מאכט. איך הויב זיך אָן פיהלען אונהיימיש. איך קען איהם נאָך פון גיזא וואו זיין פּיראמיד האָט אויף מיר א מורא אַנגעוואר־פען. פּאלען זעכציג יאָהרהונדערטען ווי א שווערער שלאָף פון די אויגען אראָפּ. א הויכער גרויסער פּאלאץ פון מיר־מעלשטיין און באזאלט. דיקע הויכע זיילען ציהען זיך פון די זייטען, און דורך די זיילען זילבערט זיך דער נילוס פון דער ווייטען און די טייטעל־פּאלמען שפּרייטען זייערע גרי־נע פּאַכערס אקעגען דער זון... אויף א הויכען גילדערנעם טהראָן זיצט „דער זוהן פון „רא", דעם זונן־גאָט, „דער גע־וועלטיגער פון צפון און פון דרום"... פוןביידע זייטען שווארצע ריעזען ווי פון הארטען עבען־האָלץ געטאַקט.

„א פרעמדער !..."ווארטען די שקלאַפען אויף א וואונק, מיט זייערע שפּיזען זיך צו פערמעסטען.

איך פערקירעווע זיך אָן א זייט און וואנדער ארום פון אַלטקייט צו אלטקייט, פון וואונדער צו וואונדער. נעבען א פאַאר'ל אונטער א גלאָז שטעל איך זיך אָפּ. פּרינץ ראחאָטעפּ און פּרינצעסין נאָפריט לאָזען ניט ווייטער געהן. די בת־מלכה נאָך מעהר ווי דער בן־מלך.

איז דאָס ניט נעכטען געהאַמערט און געמאָלט גע־
וואָרען?

ארום די שלייפען א שמאָלער באַנד בעמאָלט מיט
לאָטאָס־בלומען, פון אונטער'ן באַנד א קורצער לויזער ארונ־
טערהענגענדער קאָפּ־טוך. די ברעמען שווארץ און געדיכט,
דער פּנים רונד און פול ווי א רייפער מילגרוים, די הויט
גלאַט ווי דער נילוס־שטראָם אין א הייסער לבנה־נאַכט,
דער נאָז שטאָלץ פערדריסען, די ליפּען דיק און אויסגע־
שטעקט ווי בריסט ביים זויגען, די אויגען פערלויערט טיעף
אין די לעבער...

א צווייטער ספינקס. הונדערט פראַגעס שפּאַרען
זיך ארום דער רעטעניש פון פאַר זעכציג יאָהרהונדערטען
צוריק. ווער איז דער גרויסער קינסטלער געוועזן וואָס
האָט, לאַנג איידער עס איז א גריכיש פאָלק געוועזן, דעם
גריכישען פידיאַס אריבערגעשטיגען? וואו איז דער סוד
פון זיין קונסט פערשוואונדען?

פון אונטער דעם האַלז־באַנד ציטערט דער שעהנער
האַלז און די ברוסט אָטהעמט אונטער דעם דינעם לייב־
טוך.

האָבען די פערלויערטע אויגען פון דער שטאָלצער
בת־מלכה דעם מייסטער מיט א שמייכעל בעלויהנט, מיט
א וואונק בעצאָהלט? אפשר איז ער א שקלאַף געוועזן און
האָט מיט זיין מייסטערווערק זיין פרייהייט געקויפט?
אפשר איז ער צום טויט פעראורטיילט געוועזן און האָט
מיט זיין קונסט זיין לעבען צוריקגעוואונען?

די פולע זאַפטיגע ליפּען ציהען זיך צום קוש. דער

קינסטלער איז פערגעסען און נאַפּריט רופט מיט די טיעף אריינגערוקטע אויגען...

איך רייס זיך אוועק מיט געוואַלט פון ראַהאַטעפּ'ס פּערפּיהרערישער ווייב און שפּאַציר פון זאַאל צו זאַאל, פון קאַסטען צו קאַסטען. אַלט־מצרים שפּרייט אויס איהר מאַכט און איהר חכמה און קיניגט ווידער איבער די פעלקער.

סאַרקאָפאַגען בעשריבען מיט היראַגליפען, פיגורען פון קופער און שטיין און האַלץ וואָס יאַגען אַרויף אַן אונ־היימליך געפיהל מיט זייער לעבעדיגקייט, טאַוולען, באַרע־ליעפען, כלי־בית, וואַפען, ציערונג, טייערע שטיינער, פּאַ־פּירוסען, אָבער מעהר פון אַלץ דער טויט, דער טויט...

ווי אַ וויסטער קאַשמאַר איז דער טויט אויף די אַלטע עגיפּטער געלעגען, ווי אַ שוואַרצע גרויסע חיה האָט ער גע־הויערט אין זייערע געמיטהער, און זיי האָבען זיך אָקעגען איהם געראַנגעלט און איהם בעצווינגען געוואַלט. זייער גאַנץ לעבען איז געווען איין טראַכטען און קליגען זיך ווי דעם טויט בייצוקומען.

פון אַלע זייטען מאַלונגען און שניצערייען, וואָס שטע־לען פאָר ווי מע פיהרט דעם באַלזאַמירטען נפטר צו דער קבורה, ווי מע בעקלאָגט איהם, ווי מע וועגט דאָס האַרץ פונ'ם טויטען אויף אַ וואַגשאַל, ווי די נשמה קומט בע־זוכען דעם טויטען גוף.

„אושעבטים” אָהן אַ צאָהל. קליינע פיגור'כלער פון

מומיעס, געמאַכט פון האָלץ, פון שטיין אָדער פון געגליייזטע לעהם, אין דער געשטאַלט פון דעם גאָט אָזירים. זיי האָט מען דעם טויטען מיטגעגעבען פאַר העלפערס. וואָרום אַסך אַרבייט איז דעם טויטען אַרויפגעלעגט געוואָרען. ער האָט געמוזט פעלדער זייהען, גראָבענס מיט וואַסער אָנפילען און זאַמד טראָגען. האָבען די „אושעבטים" פאַר איהם די אַר־בייט פערריכט.

מיר געהען פון מומיע צו מומיע, מאָלען זיך יעדען באַלזאַמירטען ווי ער האָט ביים לעבען אויסגעזעהן און פלעכטען גאַנצע ראָמאַנען אַרום איהם.

ווי זאָרגפעלטיג מע האָט עס דעם קערפּער איינגעווי־קעלט, ווי אָפּגעהיט מע איז געווען די אברים זאָלען גאַנץ בלייבען. פון צווישען די צייהנער האָט מען דעם טויט זיין רויב אַרויסרייסען געוואָלט.

אז די נשמה וועט אַרויסקומען בשלום פון די שרעק־ליכע מלחמות וואָס זי האָט דורכצומאַכען אין דער אונטער־וועלט, און וועט זיך ווידער צוריקקעהרען צו דעם גוף, זאָל זי איהר אַלטע וואוינונג געפינען גרייט זי אויפצונעהמען.

האָט מען אַרום דעם גאָט אָזירים דעם חלום פון תחית המתים און פון אונשטערבליכקייט געשפּונען.

סעט האָט אויף זיין ברודער דעם גאָט אָזירים אַ שנאה געקראָגען און האָט איהם געטויט און צושניטען אויף פער־צעהן שטיקער און די שטיקער האָט ער צוואָרפען איבער

גאנץ מצרים. האט די געטין איזיס, די טרייע ווייב פון אזירים, געוואנדערט און געוואנדערט ביז זי האט די שטי־קער צונויפגענומען און דארט וואו זי האט א שטיק גע־פונען האט זי א טעמפעל געבויט פאר דעם טויטען אזירים און אזירים איז ווידער אין לעבען אויפגעשטאנען און איז דער הערשער פון דער אונטערוועלט געווארען.

דערצעהלט העראדאטוס אז באלזאמירט האט מען נית נאר די מלכים און די גרויסע לייט. די מקחים זיינען גע־ווען פערשיעדענע און דער באלזאמירער פלעגט די קונדען ווייזען דריי מאדעלען. ווי נאכ'ן פערמעגען האט מען אויס־געקליבען.

וויכטיג איז נאר געווען, דעם קערפער אקעגען אונ־טערגאנג צו בעשיצען, די מלחמה מיט'ן טויט אנפיהרען אין זיין אייגענער ממשלה — אין קבר.

ניט צומאל זייערע הייליגע חיות און פויגלען האבען די אלטע עגיפטער דעם טויט געוואלט נאכלאזען. האט מען זיי אויך געהאלטען גאנץ, גרייט פאר דער נשמה ווען זי וועט זיך צוריקקעהרען...

איז א גאנצער צימער אין דעם מוזעאום אנגעשטעלט מיט איינגעבאלזאמירטע פויגלען, קעץ, שלאנגען און אנ־דערע בעשעפענישען.

די גאנצע קונסט פון די עגיפטער איז געווען א גע־בורט פון טויט, א סגולה קעגען טויט. אפשר וועט די באל־זאמירונג דאך ניט קיין שוץ זיין? אפשר וועט דער לעב־לאזער חומר דאך ניט אויסהאלטען, האבען זיי פון שטיין

און האַלץ געשטאַלטען פון דעם טויטען געמאַכט, כדי דער „קא", דער „צווייטער איך", זאָל ניט שטאַרבען צוזאַמען מיט דעם ערדישען גוף.

דער גאָט פון אַלע געטער, ער וואָס איז געווען איידער די ערד, און וואָס האָט זיך אַליין בעשאַפען, איז געווען „רא", דער גאָט פון זון, ווייל מצרים איז א לאַנד פון זון און ליכטיגקייט געווען. אָבער דער טויט האָט זיך ווי א שאָטען צווישען די עגיפּטער און זייער „רא" געשטעלט, האָבען זיי דעם שאָטען פערטרייבען, דעם טויט מנצח זיין געוואָלט. זיי האָבען מיט איהם נאָכאַנאַנד מלחמות גע־האַלטען. און אין דער מלחמה איז זיי דער טויט פון זינען ניט אַרויס, ער איז זיי אין די ביינער אריין, און זייער לעבען איז געוואָרען פינסטער און מצרים איז געוואָרען א צונאָמען פאַר שקלאַפעריי און אונטערדריקונג.

אזוי שנעל ווי א קעניג האָט זיין צעפּטער אין האַנד געקראָגען, האָט ער גלייך די ערשטע פונדאַמענט־שטיינער געלעגט פאַר זיין פעסטונג אַקעגען טויט — זיין קבר־פּיראַמיד.

וואָס זיין מאַכט און זיין רייכטום איז געשטיגען, אַלץ שטאַרקער האָט ער די מלחמה אַנגעפיהרט, אַלץ העכער האָט ער זיין פּיראַמיד געמויערט. און דער טויט האָט פון לעבען א קנעכט געמאַכט.

דער זוהן פון עמרם איז א גוטער תלמיד פון די חרטומים געוועזען. ער האָט פון זיי די אמונה אין דעם

גאָט פון אַלע געטער, דעם גאָט פון זון און ליכט, איבער־גענומען. אָבער דעם סוד ווי דעם טויט בייצוקומען האָט ער דער ערשטער אויסגעפונען.

ער האָט איהם אין גאַנצען אויסגעלאָזען פון חשבון.

ער האָט די אמונה אין „רא" געלייטערט און דער־הויבען און זי איז ביי איהם געוואָרען די אמונה אין דעם גאָט פון געזונדען גערייהענדען לעבען, ער האָט דעם אַל־טען גלויבען אין אַ שטראָם פון העלקייט גע׳טובל׳ט און איהם פון אַלע שרעקען און שאָטענס געריייניגט.

פאַר די אמונה אין „רא", דעם גאָט פון העלען לעבען, איז משה די מצרים געוועזען אַ גרויסער בעל־חוב. ווי ביי־טער ער, דער בעפרייער, איז געוועזען קעגען דער קנעכט־שאַפט פון פרעה׳ן, האָט ער דאָך אָנגעזאָגט „לא תתעב מצרי..." זאָלסט אַ מצרי ניט פעראַכטען.

איך שטעה פאַר דער איינגעטריקענטער מומיע פון רעמסס דעם צווייטען, דער שטאָלצער הערשער וואָס האָט אויף זיין גרויסער שטיינערנער סטאַטוע געלאָזט אויפ־שרייבען „איך בין דער מלך פון די מלכים. דער וואָס וויל וויסען ווי גרויס איך בין, זאָל פרובען אריבערשטייגען איינס פון מיינע ווערק"...

צווישען די עגיפּטאָלאָגען איז אַ חלוקי דעות פאַראַן. מיר אָבער ווילט זיך האַלטען מיט דעם וואָס בעשטעהט אַז דאָס איז דערזעלביגער וואָס ווען ניט די קלוגע אידישע הייבאַמען וואָלט איך איצט ניט געשטאַנען און געקוקט אויף זיין אָפּגעברעקעלטער נאָז.

זאָג איך צו איהם:

„זוהן פון דעם גאָט רא״, די אמונה אין זון און אין לעבען לעבט... די פּרעה׳ס שטאַרבען, די פּתום און רעמסס׳ס ווערען מיסט־הויפענס, די פּיראַמידען צופאַלען אין שטויב, אָבער גאָט „רא״ לעבט״...

XXXI.

על־אַזהאַר

מיר געהען דורך דער מוסקי, דער הויפּט־אָדער פון דעם קאאירער געשעפטס־לעבען. פון ביידע זייטען ציהען זיך געריכט איינער נאָכ'ן אנדערען, האלב־אייראָפּעאישע, האלב־אָריענטאלישע קלייטען און מאגאזינען. אויף דער שמאָלער גאס און אויף די ענגע טראָטוארען שוויבעלט א געמיש פון אלע פעלקער פון דער וועלט. גילדערנע מאָר־גען־שטראהלען טאנצען אום אויף ווייסע אימאמעהס, רויטע בעפּרענזעלטע פעצען, שווארצע קאפּעלושען, שטרויענע היט און גראָע לייוועטענע קיוועדס. דאָ און דאָרט פלעקט זיך דורך א גרינער טורבאן — א סימן פון א „שעריף" — אן אָפּשטאם פון דעם „נביא'ס" משפּחה. אראבישע פרויען אנגעטהאָן אין שווארצען, און דעם פּנים פערשלייערט ביז ארויף צו די אויגען, מישען זיך אוים מיט פערשייט־געקליי־דעטע יונגע טוריסטקעס. אין דער לופט הענגט א פּיל־דער פון אלערליי לשונות: ענגליש, פראנצויזיש, איטאַ־ליעניש, טערקיש, גריכיש און וואס נאָר פאר א שפּראַך איהר ווילט. פון דעם פּילדער שניידען זיך שאַרף ארוים די טרויעריגע נגונים פון די אראבישע פעדלער.

א וועגעלע אויף וועלכען עס שטעהט א גרויסער קע־

סעל פול מיט הייסע באַב, שפּאַרט זיך לאַנגזאַם דורכ׳ן עולם. הינטער דעם וועגעלע געהען דריי פּאַרשוינען, איי־נער א בלינדער וואָס געהט אין דער מיט הויבט אַן אַ זמר „יאַ פּול״ (אַ די באַב!), וואָס בעזינגט די שבחים פון די פּאַסאַליעס. בעת ער זינגט האַלט ער די האַנד אויפ׳ן גאַר־געל און פון ביידע זייטען בעגלייטען איהם זיינע צוויי שותפים, אַן אַלטער איינגעבויגענער אַראַבער וואָס הינקט אונטער אויף אַ פוס און אַ יונגער קאַפע־ברוינער בחור פון אַ יאָהר אַכצעהן. דער נגון איז טרויעריג און קען ריהרען אַ שטיין, און ווען ניט די פּאַרע וואָס זעצט פון די באַב וואָלט מען געקענט מיינען אַז דאָס זיינען זיי אימעצען מספּיד.

אין מיטען לויפט פערביי אַ קליינער אייזעל און פונ׳ם אייזעל באַמבלען זיך די לאַנגע פיס פון אַן אויסטראַליעני־שען סאַלדאַט וואָס לאָזט זיך אויף זיין אורלויב וואוילגעהן. הינטער איהם לויפט דער אַראַבישער אייזעל־יונג און שלאָגט זיך אַרום פון די כחות זיין קונד ניט צו פערלירען פון אויג.

הערט זיך מיט אַמאָל אַ געשריי: יאַמינאַק! (אויף רעכטס!) און אַז „אַראַביעה״ פאָהרט האַסטיג דורך צוּאַ־וואַרפענדיג דעם עולם אויף ביידע זייטען און הינטער דער „אַראַביעה״ קומט אָן אַ קעמעל אַנגעלאָדען מיט היי און געהט טריט ביי טריט, מיט רחבות, אַזוי ווי ער וואָלט זיין דער איינציגער אויף דער גאַס.

מיר פערקירעווען זיך רעכטס אין אַ זייטיגער גאַס.

פלאַנטערען זיך אַרום אין שמאָלע אַראַבישע הינטער־געס־לער צווישען הויכע האַלב־חרוב׳ע בנינים וואָס זייער שעהנ־סטער טייל זיינען די קונציגע „מעשרעביעהם״ (אַזעלכע הילצערנע רעשאַטקעס געברויכט אַנשטאָט פענסטער), און קומען ענדליך צו אונזער ציעל. מיר זיינען נעבען דער מאָ־שיי „על־אַזהאַר״ — די פּרעכטיגע — די בעריהמטע אַראַ־בישע אוניווערזיטעט אָדער ישיבה וואָס איז נאָהענט פון אַ טויזענד יאָהר געווען דער זייל און די שטאַרקייט פון דעם מאַחמעדאַנישען גלויבען.

דער ערשטער בויער פון דער מאָשיי איז געווען גאַו־האַר אָדער דזשאַוהאַר *) דער העלדישער חיל־פיהרער פון דעם כאַליף מואיז, וואָס האָט איינגענומען מצרים און גע־גרינדעט די שטאָדט „על־קאַהיראַה״ — נאָך דעם שטערן „על־קאַהיר״, דער בעזיגענדער (דער אַראַבישער נאָמען פון מאַרס) וואָס איז געשטאַנען גלייך איבער דער נייער שטאָדט ווען מע האָט זי אָנגעהויבען בויען.

שפּעטער אַז דער כאַליף איז אַליין געקומען זיך צו בעזעצען אין זיין נייער רעזידענץ־שטאָדט, און אין דעם מח פון זיין אידישען יועץ, דעם משומד יאַקוב איבן קילים, געבוירען געוואָרען דער געדאַנקען צו פערוואַנדלען די מאָ־שיי אין אַ ישיבה און דערמיט אַריבערציהען דעם צענטער פון איסלאַם פון באַגדאַד קיין מצרים. אַ גרויסער מלומד אין מוחאַמעדים תורה איז ער געווען, האָט ער אַליין געגר־

---

*) דער „ג״ וואָס ווערט אין אַלע אַנדערע אַראַביש־שפּרעכענדע לענדער אַרויסגערעדט ווי „דזש״, ווערט אין מצרים אַרויסגעשפּראָכען האַרט.

מען אויף זיך די ארבייט צו שרייבען די נויטיגע ספרים. האט מען צוגענומען פינף און דרייסיג תלמידים און מע האט זיי אויסגעהאלטען מיט אלע הצטרכות'ען.

דער בנין איז אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות פיעל מאל בענייט און פערגרעסערט געווארען. די הייליג־קייט און די וויכטיגקייט פון דער ישיבה אין דער וועלט פון איסלאם איז געוואקסען פון יאהר צו יאהר, און די „מוגאווירין" אדער תלמידים האבען זיך נאכאנאנד גע־מעהרט, ביז זייער צאהל דערגרייכט איצט צוועלף טויזענד. די צאהל פון די שעיכס אדער פראפעסארען איז דריי הונ־דערט און ניינצעהן.

מיר קומען אריין דורך „באב־על־מוזעינין". דער טויער פון די בארבירער. אין אמאליגע צייטען פלעגט מען דא די תלמידים שערען און גאלען די האאר.

מיר בעצאהלען פאר א „תעזקערעה" (איינלאז־צעטעל) צו קליינעם פיאסטער (צוויי און א האלב סענט), און א יונגער אראבער דערלאנגט אונז גרויסע געלע פאנטאפעל אנצוטהאן אויף די פיס. די הייליגע שטיינער פון על־אזהאר זאלען מיר מיט אונזערע שיך ניט מטמא זיין. עס געהט זיך ניט זעהר לייכט אין שליארבעם וואס זיינען גע־מאכט געווארען לכתחלה פאר עוג מלך הבשן'ס פיס. אבער ווי עס איז שלעפען מיר זיך נאך איהם און קומען אריין אין דעם „סאחן" אדער אפענעם הויף פון דער מאשיי.

עס איז א טאג אדער א שטונד אין טאג ווען קיין

למודים געהען אין דער אוניווערזיטעט ניט אן. די תלמידים זיינען צושאָטען אין אַלע זייטען. טייל זיצען אין הויפענס ארום די זיילען פון די „ליוואנס" (זיילענגאנגען), אבער דאָס ר"ב איז צושפרייט אויף דעם אפענעם זוניגען הויף. אנדערע זיצען די פיס פערלעגט אונטער זיך און שאָקלען זיך איבער א געלען קונטרס — זעלטען וואו מע זעהט א גאַנצען ספר — אנדערע ליגען אויסגעצויגען, ווי גרויס זיי זיינען, אויף דער ערד און שלאָפען, און אנדערע עסען זייער פריהשטיק — א „פיטע" מיט א קריגעל וואסער. עס זיינען דא נאָך גאָר יונגע בחורים'לעך און עס זיינען דאָ אַזעלכע וואָס געהען שוין צו דער עלטער, קענטיג א גאַנץ לעבען אין על־אזהאַר פערבראַכט.

אַט זיצט א שווארצער בערבער און קוקט פערטראַכט אויף דער ערד מיט זיינע גלאַנציגע אויגען, א ווייס קאַל־מיקיש געזיכט ליעגט אַנגעשפּאַרט אויף אַן אָרעם הינטער איהם, און ביי דער זייט זיצט א דאַרער קרענקליכער יונ־גער הינדוס...

ליעגט אין יעדערנס אויגען דאָס פערטראַכטע בענקען נאָך די היים־לאַנד, ווער נאָך דעם גאַנגעס, ווער נאָך ווייטע פּאַלם־וועלדער, ווער נאָך שנעען.

פון אינדיען, פון חינא, פון די פיליפינען־אינזלען, פון יאַווא, פון זאַנזיבאַר און פון רוסלאַנד זיינען זיי אַהער געקומען צו לערנען די ווערטער פון אַללאַה... פרעמדע זיינען זיי דאָ, די שפּראַך איז ניט זייער שפּראַך און דאָס פאָלק איז ניט זייער פאָלק. אָבער גאָט'ס וואָרט איז איינס און פעראייניגט אַלעמען. און די ווערטער פון אַללאַה זייי־

נען געגעבען געווארען אין דעם אראבישען לשון און אין קיין אנדער שפראך טאר מען זיי ניט פערשוועכען.

קומט מען און מע הערט ווערטער און קלאנגען וואס מע פערשטעהט ניט, און אז מע האט זיך א ווארט אדער א זאץ אויסגעלערענט, האלט מען איהם ווי א טייער פערל, און דערנאך וועט מען דעם אוצר אוועקטראגען אין דער היים, אין דער ווייטער היים, וואו די גלויביגע חלום'ען פון דער הייליגער מעקא און לעבען אויף די טראפענס וואס קומען אן צו זיי פונ'ם גרויסען קוואל פונ'ם „על־אזהאר"...

וועט איינער פון זיי ווערען א קאדי (שופט) און א צווייטער א מופטי און א דריטער אן אימאם (בעל־תפלה) אין א מאשיי, אדער וועט זיך איינשאפען א ווייכע רוט און וועט שינדען די הויט די קליינווארג פון זיין דארף און זיי ארייננהאקען אין קאפ פסוקים פון קאראן וואס ער אליין הויבט ניט אן צו פערשטעהן. אדער אז אללאה האט איהם מיט בלינדקייט געשטראפט, וועט ער א „מועדדין" ווערען און וועט דריי מאל א טאג רופען פון דעם הויכען מינארעט די גלויביגע לעבודת הבורא *).

*) די בלינדע, וואס זיינען תמיד ביי די מוסלימער פריוויליגירטע פערזאנען, האבען אמאל אין „על־אזהאר" געפיהרט די גרענדע ביד רמה. דער בעריהמטער, און אין עגיפטישע זאכען אלוויסענדער, ע. וו. לעין דערצעהלט, אז די בלינדע פלעגען פשוט אלעמען טעראריזירען. ווי נאר זיי האבען זיך געפיהלט אין עפעס געקריוודעט, פלעגען זיי קריגען עטליכע זעהענדיגע פיהרערס און פלעגען זיך אוועקלאזען מיט גרויסע שטעקענס אין די הענד איבער די גאסען, ארונטעררייסען די טורבאנען פון די פערביינגעהער און אויסראבירען די קלייטען. ווען דער בעריהמטער על־קו־וועיסיני, אליין א בלינדער, איז געווארען דער „שעיד־על־אזהאר", איז געוועזן די ערשטע זאך וואס ער האט געטהאן — לאזען שמייסען יעדער בלינדען וואס האט זיך דארט געפונען. די רפואה אבער האט ווייניג וואס געווירקט. זיי האבען אפגעווארט א שעת־הכושר, האבען זייער געהויבענעם לעהרער געבונדען הענד און פיס, איהם אפגעצאהלט די שמיץ וואס ער האט זיי געגעבען, מיט רוח, און איהם געצוואונגען אויפצוגעבען זיין אמט.

דערוויל קומט מען דורך ווי עס איז. א קליינע שטי־
צע גיט די „על אזהאר", אביסעל פערדיענט מען אליין.
מאכט זיך א לויה אדער א שמחה, דינגט מען איינעם פון
די מוגאווירין ער זאל דעם קאראן לייענען. קען מען ישוין
פון הונגער ניט שטארבען.

איבעריגענס איז דער געהאלט פון די „שעיך'ס" אויך
א קלעגליכער און די מעהרסטע זיינען ענטוועדער מענשען
מיט מיטלען אדער זיי זיינען אחוץ לעהרער אין „על־אז־
האר" — כלי קדש.

דער „שעיך־על־אזהאר", דער רעקטאר פון דער אוני־
ווערזיטעט, מוז זיין הויכען שטאט אויפהאלטען אויף א
שכירות פון פינף הונדערט דאלאר א יאהר.

מיר שפרייזען צווישען די טויזענדער וואס ליגען אדער
זיצען אויף דער ערד. וואו ניט וואו הויבט איינער אויף
אן אומעטיגען גלייכגילטיגען בליק און קוקט אונז א מא־
מענט אן, די מעהרסטע קעהרען זיך צומאל ניט אום.

מיר געהען פערביי די פערשיעדענע „ריוואקס" וואס
געפינען זיך אין די „ליוואנס", יעדער לאנד האט איהר
„ריוואק", א חדר וואו די ארעמע תלמידים פון יענעם לאנד
קענען זיך אויפהאלטען.

אונזער אויג פאלט אויף א ווינקעל וואו אפגעריסענע
אראבישע קליינע קינדער, אינגעלעך און מיידעלעך צוזא־
מען, זיצען צונויפגעקארטשעט אין א הויפען אויף דער
ערד און לערנען דעם אראבישען אלף־בית פון בלעכען בע־

שריבען מיט שווארצע אותיות. א יונגער דרדקי־מלמד. אפשר אליין א תלמיד אין „על־אזהאר", קנעלט מיט זיי.

די מיידעלעך זעהען אוים ווי צושראקענע מייזלעך צווישען דער מאסע דערוואקסענע בחורים וואס פילען אן דעם הויף, און דער גאנצער חדר פאסט זיך עפעס ניט צו דעם רומעל פון דער גרויסער מאחמעדאנישער אוני־ווערזיטעט.

פון אלע זייטען רעגענט זונענשיין און ליכטיגקייט, די שטיינער פון הויף זיינען ווייס און ריין געוואשען, און אין הויף געפינען זיך הונדערטער, טויזענדער קרעפטיגע יונגע שלאנקע בחורים, מיט שווארצע ליכטיגע אויגען און ווייסע לאכעדיגע צייהן, אבער איבער אלעמען הענגט א שווערע מרה־שחורה. די פרייד פון לעבען פעהלט...

אין די ערנסטע אויגען איז די וויסטע אימה פאר די צוויי פינסטערע מלאכי חבלה, „נעקאר" און „מונקאר" וואס קומען צו יעדען מוסלים נאך זיין טויט, איהם נעהמען אויפ'ן פערהער צי ער וויים די עיקרים פון דעם מאחמעדאנישען גלויבען, און אז ער וויים ניט צו ענטפערען ווי עם בעדארף צו זיין, רייסען זיי זיינע שלייפען מיט אייזערנע גאפלען און פייניגען איהם אהן רחמנות...

XXXII.

„די זעפּעה"

היינט איז דער פּריה האָט דער באָרוועסער סאָאיר. דער משרת פון אונזער האָטעל, אונז אריינגעבראַכט אַ קאַרטעל געדרוקט אין אַראַביש. אויבען אויפ'ן קאַרטעל איז געווען אויפגעדרוקט אַ גרויסע קרוין און פון דער קרוין האָט ארויסגעשטעקט אַ האַלבע לבנה מיט אַ שטערען אין מיטען.

לייען איך איבער:

„מוחאַמער חאַסאַן בעט מעלת כבודכם איהר זאָלט איהם אָנטהאָן דעם כבוד, צו קומען אין זיין וואוינונג וואָס געפינט זיך אין דער שטאָדט חעלוואַן, אין דעם צוועלפטען טאָג פון חודש רעגעם, אין דעם יאָהר דרייצעהן הונדערט און דריי און דרייסיג, זיבען אַזייגער אין אָבענד, אויף דער זעפּעה פון זיין טאָכטער".

דער נאָמען פון דער כלה איז מיט עכט־אַראַבי־שער צניעות אויסגעלאָזען.

פערשטעה איך, אז דער בעל־שמחה איז קיין אנדערער ניט ווי דער שוואַרצער סודאַנעזער וואָס פערקויפט אונזער

האָטעליער היהנער. ער איז מיט יאָהרען צוריק געקומען אהער פון סודאַן, איז געווען אַ לאַנגע צייט אַ משרת, דער־נאָך האָט ער זיך גענומען צו היהנער און איז פון דעם עסק געוואָרען אַ עושר.

אַז ער האָט חתונה געמאַכט זיין ערשטע טאָכטער — אַ בתולה פון אַ יאָהר פערצעהן — האָט ער עס געהאַלטען פאַר נויטיג איינצולאַדען ניט נאָר אונזער בעל־אכסניא, וואָס איז זיינער אַ קונד פון יאָהרען, נאָר אויך דעם בעל־אכסניא׳ס געסט. אין אַן אַנדער יאָהר, ווען דער האָטעל איז אָנגעפילט מיט טוריסטען, וואָלט עס פאַר מוחאַמעד חאַסאַן געווען אַ הכבדה. היי־יאָהר האָט ער בלויז גע־דאַרפט רופען אונז און די הויכע דיקע רוסישע באַראָנעסע, וואָס איהרע אַקציעס זיינען שטאַרק געשטיגען אין האָטעל זינט זי האָט בעצאָהלט פאַר דעם ערשטען מאָנאַט, הגם דער בעל־הבית ציטערט נאָך אַלץ אַז זי וועט איהם סוף־כל־סוף אָנזעצען.

אַרום אַכט אַזייגער אין אָווענד האָבען מיר זיך אַלע אַריינגעזעצט אין אַן אַראַביעה און זיינען אָוועקגעפאָהרען וויט אַוועק, אַזש אין עק שטאָדט, וואו מוחאַמעד׳ס הויז געפינט זיך.

אונזער בעל־הבית׳טע קען די גאַנצע אַראַבישע בע־פעלקערונג, רופט איטליכען מיט׳ן נאָמען און ווייס וואָס עס טהוט זיך ביי יעדערן אונטער׳ן נאָגעל. דערצעהלט זי אונז, אַז דער חתן איז דער כלה׳ס אַ קרוב. ער האָט זיך אויפגעצויגען טאָקע ביים היהנער־פערקויפער אין הויז.

מיט דער כלה איז ער פון קינדרווייז אַן געווען ווי אַ ברו־דער. אָבער אַזוי שנעל ווי מע האָט בעשלאָסען דעם שידוך — דאָס איז געווען מיט יאָהרען צוריק — האָט ער זי מעהר ניט געטאָרט אין די אויגען אַנזעהן.

די אַראַביעה האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען אַ גרויסען שטיינערנעם איינפאָהר און דער שוואַרצער אבי־הכלה בכבודו ובעצמו איז אונז אַנטקעגען געגאַנגען מיט גרויס פּאַראַד, אונז אַריינגעפיהרט אין אַ בעזונדערען חדר וואו עס האָבען אויף אונז גאַסטפריינדליך געוואַרט אַ טיש אָנ־געשטעלט מיט הער־און־געדענק, און פיינע בעקוועמע שטולען.

אַ קוק געטהאָן אויף דעם געדעקטען טיש האָב איך אָנגעהויבען חרטה האָבען פאַרוואָס איך בין גאָר געקומען. איך האָב זיך געריכט אויף אַן אַראַבישע סעודה, מיט ני־דעריגע דיוואַנעס, טישלעך און דעם גאַנצען צובעהער פון אַן אַראַבישער מאָהלצייט, לסוף לאָזט זיך אויס אַז מוחא־מעד האָט זיך די גרעסטע מיה געגעבען, אַז אַלצדינג זאָל זיין כמנהג אייראָפּא. ווי מיר האָבען אויסגעפונען שפּע־טער, האָט ער אומיסנע פאַר אונז געדונגען אַ קוכאַר פון אַ געהויבענעם האָטעל, אַ בריה אין צוגרייטען אייראָפּע־אישע מאכלים.

אַז דער קוכאַר איז אַ מאדים אין זיין פאַך, האָבען מיר אויסגעפונען מיט׳ן ערשטען געריכט. די עסענס וואָל־טען געווען אַ כבוד פאַר׳ן שעף פון דעם ריז־קאַרלטאָן האָ־טעל אין ניו יאָרק.

איך האב פּרובירט האלטען א חשבון פון די פּאטרא־ווען, אבער וואס ווייטער מיר זיינען אריינגעפאהרען אין דער סעודה, איז דאס צעהלען געווארען אלץ שווערער. האבען מיר בלויז צום מויל גענומען און דעם טעלער אפּגערוקט, און כהרף עין איז שוין א צווייטער געשטאנען אויף זיין ארט. נאך די פּיראמידען פון רייגע טעלער וואס זיינען געשטאנען אויפגעטורעמט אין א ווינקעל, הארענדיג אויף זייער רייה, האב איך פערשטאנען, אז ס'איז נאך ווייט צום סוף.

מיר האבען געשלונגען שנעל, זיך פערבריהט די צונג און געארבייט פלייסיג. די באראנעסע איז געווען אויסגע־רויטעלט און האט בעוויזען גבורות, אבער די טעלער אין ווינקעל זיינען כמעט ניט געמינערט געווארען.

א האלב טוץ משרתים האבען געסארווערט ארום אונז. פולע טעלער פון איין זייט און לעדיגע פון דער אנדערער זיינען געפלויגען פון האנד, ווי ביי יאפּאנעזישע דזשאג־לערם.

האבען מיר בעשלאסען איבערצוהיפּען געריכטען, יוצא זיין מיט א קוק און זיך קעהרען צו דעם צווייטען מאכל. זיינען די טעלער נאך שנעלער געפלויגען, ס'האט אזש די אויגען געבלענדט. א גרויסע קאטשקע בעפּוצט מיט גרינ־סען און געווירצען האט שטומערהייד גערופען מיט אלע חנ'ען פון א געבראטענעם עוף, אבער מיר האבען זיך אויף איהר ניט אומגעקוקט אפילו.

אבער צו אלץ נעהמט אן ענד, אפילו צו אראבישער גאסטפריינדליכקייט. האט מען אונז דערלאנגט א בעקען

מיט וואסער די הענד צום וואשען, און מיר האבען גע־דאנקט אללאה פאר אונזער בעפרייאונג און האבען זיך געאיילט אריינצוגעהן אין הויף וואו די אמת'ע אראבישע שמחה איז אנגעגאנגען. די פרויען זיינען אוועק אין הא־רעם צו דער כלה.

דער גרויסער געראמער הויף איז געווען בעהאנגען מיט קאלירטע פאפירענע לאמטערנעס. אבער די אמת'ע ליכטיגקייט איז געקומען פון דער פולער לבנה וואס האט אראפגעקוקט גלייך אין הויף אריין. איז געווען העל ווי אין מיטען טאג.

ארום דעם הינטערשטען טייל פון הויף זיינען געווען אויסגעהאנגען אלערליי פארביגע, גרויסע און קליינע טע־פיכער און אן עולם פון היבשע עטליכע הונדערט מענשען זיינען טייל געזעסען אויף שטוהלען, טייל אויף נידעריגע בענקלעך און טייל האבען זיך גלאט ארומגעדרעהט פון ארט צו ארט.

מיר זיינען געווען די איינציגע וואס האבען ניט גע־טראגען א תארבוש אדער טורבאן. קיין אנדערע אייראַ־פּעער חוץ אונז זיינען ניט געווען. א גרויסער טייל פון דעם עולם זיינען געווען שווארצע סודאנעזער, לאנדסלייט פון דעם בעל־שמחה.

אזוי שנעל ווי א חשוב'ער גאסט איז אריינגעקומען אין הויף, האט דער ארקעסטער, וואס דער אויפגעקומענער מוהאמעד האט אראפגעבראכט פון קאאירא, געטהאן אליץ

וואָס איז געווען אין זיין כח איהם צו פער׳מיאוס׳ען דאָס לעבען. די פערשיעדענע אינסטרומענטען זיינען געווען אויף שטעכמעסער צווישען זיך און זיינען איינער דעם צווייטען געגאַנגען אויף צו להכעיס. אין איין זאַך אבער האָבען זיי אַלע איינגעשטימט, אַז מע דאַרף מאַכען וואָס מעהר ליאַרעם און געפּילדער..

פערשטעהט זיך, אַז אזוי שנעל ווי מיר האָבען זיך בעוויזען, האָט די קאַאירְער קאַפּעליע אויפגעשפּיעלט לכבוד אונז אַ געהויבענע שטיק. דער קאַפּעלמייסטער אַליין, אַנגעטהאָן אין אַן אַלטען אַפּיצערסקען מונדיר מיט גרויסע מעשענע קנעפּ, האָט אויף זיין קלאַרנעט געאַרבייט מעשים.

אַז איך האָב זיך צוגעזעצט, איז ער צוגעקומען מיט אַ שמייכעל און האָט מיך בעגריסט מיט דער שטאַלצער מינע פון אַ רובינשטיין וואָס האָט נאָר וואָס פערלאָזט די קלאַווישען... איך האָב איהם דערלאַנגט אַ פּאָאַר זיל־בערנע מטבעות, און האָב, צו מיין שרעק, באַלד געקריגען אַן אַפּראַנק מיט אַ צווייטער מורא׳דיגער אַטאַקע.

אין מיטען עולם, אויף אַ סאָרט בימה איז געזעסען אַ פּיקי (אַ געלעהרטער) און האָט אַלע ווייַלע אַרויסגעזונגען אַ פּסוק פון קאָראַן, זיך האַלטענדיג ביים גאָרגעל און וואַר־פענדיג מיט דעם קאָפּ הין און הער... אַז ער האָט געענ־דיגט, האָבען די צוהערערם אַרויסגעלאָזט דעם געוועהנ־ליכען התפעלות׳דיגען „אַ—אַ—אַ—אַה״...

אין אַ צווייטען טייל פון הויף האָט אַן אַפּגעריסענער

בחור'ל, קענטיג איינער פון די ניט־געבעטענע געסט גע־טאנצט דעם אריענטאלישען בויך־טאנץ. האלטענדיג צו דערזעלביגער צייט א קורץ שטעקעלע איבער'ן קאפ מיט ביידע הענד. ער האט ארויסגעוויזען גרויסע קונצען און דאס רעדעל ארום האט איהם צוגעגעבען אלץ מעהר חשק.

איז א צווייטער ארוים פון עולם, נאך א אינגערער פון ערשטען, און ביידע האבען געטאנצט אויף געוועט איינער אקעגען צווייטען.

צווישען עולם זיינען נאכאנאנד ארומגעגאנגען סאר־ווערס. אייניגע האבען פאנאנדערגעטראגען שעלכלעך קאווע, אנדערע האבען פון גרויסע טיעפע שיסלען אויס־געטיילט לעמאנאדע, און נאך אנדערע האבען געטיילט פשוט'ע אייז־וואסער.

די דריי מינים כיבוד זיינען אויסגעטיילט געווארען נאך די חשיבות פון דעם גאסט. געווען אזעלכע וואס מע פלעגט זיך אפילו מיט די קאן פון אייז־וואסער פערביי־געהן. בעליידיגט אבער האבען זיי זיך ניט. אז ניט אייז־וואסער, זיינען זיי גלאט געזעסען און הנאה געהאט.

עס איז געווען נאך א קלאס — די גאר געהויבענע געסט און די נאהנטע מקורבים, זיי פלעגען די סארווערס ארויסקלייבען פון צווישען עולם און ארייגפיהרען אין אן אפגעטיילטען פערהאנגענעם ווינקעל, וואו עס איז געווען צוגעגרייט פאר זיי א גרויסער מאהלצייט.

דער חתן האט זיך ארומגעדרעהט צווישען עולם אין וואכעדיגע קליידער אזוי ווי ניט איהם מיינט מען דאס.

ערשט ארום עלף אזייגער איז ער נעלם געווארען און אז ער האט זיך ווידער בעוויזען, איז ער געווען אנגעטהאן אין א ראזען חאלאט מיט גילדערנע קווייטען. איצט האט זיך אנגעהויבען די אמת'ע „זעפפעה", די צערעמאָניע פון אונטערפיהע־ען דעם חתן צו דער כלה וואס האט געווארט אויף איהר בעשערטען אין דער צוקינפטיגער דירה פון דעם יונגען פּאאר פאלק, אייניגע גאסען ווייטער.

יונגע בחורים מיט בוקעטען און ליכט אין די הענד האבען דעם חתן ארומגערינגעלט, און די פּראצעסיאָן איז ארוים פון הויף אויף דער גאס. דער גאנצער עולם איז געווען אויפגערעגט און פרעהליך, נאר דער חתן אליין — הפּנים אזוי האט געפאדערט דער דרך ארץ — איז געווען אומיסנע ערנסט און האט געהאלטען די אויגען האלב צו־געמאכט אזוי ווי ער וואלט וועלען כאפּען א דרעמעל.

פאראויס האט מען געטראגען גרויסע לאמטערנעם וואס אויף זיי איז געווען אויפגעשריבען „לא איללאה אול־אללאה" (ניטא קיין גאט חוץ אללאה), און א טייל פון די יונגע לייט האבען געהאלטען אין איין זינגען א מאנא־טאנעם מזמור אין וועלכען מע האט געלויבט „מוחאמעד אלעיהי סאלאמו", צוקלאפּענדיג דערביי אויף קליינע פּיי־קעלעך.

צו דערזעלביגער צייט זיינען פאראויס פאר אלעמען און אפּגעזונדערט פון די אונטערפיהרערס, געגאנגען די קאאירער כלי־זמרים, מיט דעם אפּיציערסקען מונדיר בראש און האבען געקאצעניאמערט אויף וואס די וועלט שטעהט.

זיך זעהר ווענינ קימערענדיג צי זיי פאסען זיך יא אריין אין דעם מזמור פון די יונגע לייט אדער ניט.

די פראצעסיע איז געגאנגען זעהר לאנגזאם. די גאַסען זיינען געווען שטיל און פול מיט לבנה־ליכט, און די קולות פון די זינגערס און די שפּיעלערס האבען אפּגעהילכט פון אלע ווינקלען.

אין דעם געזעמעל האבען אויך ניט געפעהלט קיין ענגלישע סאלדאטען, וואס זיינען מיטגעגאנגען ווי אמת'ע מחותנים.

עס איז שוין געווען צוועלף אזייגער. האב איך דעם חתן איבערגעלאזען אויף גוטע הענד און בין אוועק אין האטעל.

די עכטע צערעמאניע וועט זיך אייגענטליך ערשט אנהויבען אין הויז וואו די כלה איז. אבער דאס קען קיין אנדער מאנסביל אויסער'ן חתן ניט זעהן.

קודם כל וועט מען איהם אריינלאזען אין דעם צימער וואו די כלה מיט איהרע קרובות און געסט געפינען זיך. וועט זיך די כלה איבערטהאן לכבוד איהם זיבען מאל, אין זיבען פערשיעדענע מלבושים, און איטליך מאל וואס זי וועט ארויסקומען אין א נייעם מלבוש, וועט זי צוטענצלען צו איהם מאכענדיג אלערליי קאקעטישע העויות און בעוועגונגען. די דאזיגע קליידער־בייטעניש און חנ'דלען זיך, וועט נעהמען א רעכט ביסעל צייט. ערשט אז מע וועט דערמיט פארטיג ווערען, וועט מען אוועקשיקען אלע פרויען און דער חתן וועט בלייבען אליין מיט דער כלה.

XXXIII.

אַפּשייד

די איינציגע ענגלישע סאָלדאַטען וואָס מע האָט ביז איצט אַנגעזעהן אין חעלוואַן, זיינען געווען אַזעלכע וואָס זיינען אַהער געקומען פערברענגען זייער אורלויב־טאָג. זיי פלעגען קומען פון העליאָפּאָלים, פון מענאַ, פון מאַהדי, און פון אַנדערע נאָהנטע ענגלישע לאַגערען.

מיט אַמאָל פלעגען די שטילע פערשלאָפענע גאַסען זיך אויפכאַפּען, אַלע ווינקלען האָבען געווימעלט מיט די הויכע יונגען פון אויסטראַליען, והעיר חעלוואַן צהלה ושמחה. וואו אַן אָפענע טהיר איז מגולגל געוואָרען אין אַ שענקעל אָדער אַ רעסטאָראַן, און די תושבים, הונגעריג נאָך אַ פּערדינסטעל, האָבען מיט אַלע מעגליכקייטען גע־זוכט ארויסצוקריגען פון די סאָלדאַטען די לעצטע פּעני.

איצט האָט אָנגעהויבען קומען אַן אַנדער מין סאָל־דאַטען. ריכטיג גערעדט, זיינען זיי ניט געקומען, גיכער האָט מען זיי געבראַכט. יעדער צוג האָט זיי געבראַכט, און אַזוי שנעל ווי זיי זיינען אָנגעקומען אויפ'ן וואָקזאַל, האָ־

בען די מיליטערישע אַמבולאַנצען זיי אויף גיך אָפּגעפיהרט.
קאַירא און אַלעקסאַנדריא זיינען שוין געווען פול.
און גאַליפּאָלי האָט נאָך אַלץ געשיקט און געשיקט נייע טראַנספּאָרטען, שיריים פון די קרעפטיגע ריעזען וואָס די טרייע קאָלאָניעס האָבען זייער מוטערלאַנד צום קרבן געשיקט. האָט מען אָנגעהויבען מאַכען פּלאַץ אין חעלוואַן. דעם גרויסען אַריסטאָקראַטישען האָטעל „על־חאיאט", האָט מען פאַר אַ האָספּיטאַל געמאַכט, און דעם פירסטליכען „טעוופיק פּאַלאַץ" ערוואַרט אַן עהנליכער גורל.
אַז דער צוג קומט אָן און מע פיהרט אַדער טראַגט די פערוואונדעטע צום אַמבולאַנץ אַראָפּ, שטעהען אַרום די אַראַבער און קוקען צו. פלעמעלט דורך די אויגען אויף אַ סעקונד דער האַס צו די שונאים פון איסלאַם, און באַלד שוין ווידער חנפ'עט זיך דער אָריענטאַלישער שמייכעל.

פון ארץ ישראל קומען אָן נאַכריכטען איינע פינסטערער פאַר דער צווייטער. די טערקישע רעגיערונג איז די ציוניסטען רודף עד חרמה. זי וויל מאַכען אַ תל פון דעם ישוב, אויסוואָרצלען די גאַנצע אַרבייט פון פופציג יאָהר... דזשעמאַל פּאַשאַ האָט אַ טויט־שטראָף אַרויפגעלעגט אויף די וואָס וועלען ציוניסטישע מאַרקעס געברויכען...
די קאָלאָניעס ווערען אויסגעליידיגט פון דער רעגיערונג, צומאָל די וואַסער־רעהרען פון די ביאַרעס צוגענומען... אַן אונטערגאַנג...

דער מדבר, וואס האט אין אנהויב פאר מיר אזא משונה׳דיגען חן געהאט, האט איצט אנגעווארפען אויף מיר א וויסטע שטומפע מרה־שחורה פון וועלכע איך האב זיך בשום אופן ניט געקענט ארויסרייסען. איך האב זיך קיין ארט ניט געקענט געפינען. דער האטעל, דער וואקזאל אנטקעגען, די שטעדטעל, די מענשען, דער מועדין מיט זיין אומעדיגען זינגען פון מינארעט דריי מאל א טאג, מיינע אראבישע ספרים, די פיראמידען, אזוי ווי דער מדבר — אלץ איז געווען גרא, טרוקען, מיאוס. אין דעם געלען ליכט איז א וויסטקייט און א טויטקייט געווען.

אלע פארבינקייטען און שעהנקייטען וואס איך האב מיט זיך פון ארץ ישראל מיטגעבראכט, זיינען אזוי ווי ארייגעזויגען געווארען פון מדבר. איך האב געהאט דאס געפיהל אזוי ווי איך בין פערמויערט אין א פיראמיד לעבעדיגערהייד, און קיין קלאפען און קיין האמערען וועט מיר קיין הילף ניט ברענגען.

דאס געפיהל פון אפגעזונדערטקייט און פערשטויסענקייט וואס איז איצט געווארען אונערטרעגליך, האט זיך אייגענטליך אנגעהויבען פיעל פריהער — אין דעם טאג ווען איך האב געקראגען פון מיין פריינד פ... די שווארצע בשורה, אז פרץ איז געשטארבען...

איינער אליין ביי דעם ראנד פון דער ליבישער וויסטע, בין איך ארומגעגאנגען ווי משוגע פון וועהטאג....

עפעס אין מיר א טייל פון מיר איז געשטארבען. און ארום מיר אלץ און אלע זיינען געוועזן

אזוי גלייכגליטיג. וואס פאר א שייכות האבען זיי מיט פרץ'ן געהאט ? וואס פאר א שייכות האבען זיי מיט מ י ר געהאט ?...

דערוויילע האבען מיינע פריינד אין אמעריקא ניט אויפגעהערט מיך צו באמבארדירען מיט בריעף, איך זאל צוריקקומען.

וואס איז דער תכלית אין מצרים ?

האב איך זיי געשריבען : עס איז ניט מצרים. אבער פון מצרים קיין ארץ ישראל איז א טאג רייז און אזוי לאנג ווי איך בין אין מצרים, האב איך נאך די פערדים וואס בינדען מיך צו צו ארץ ישראל ניט אפגעריסען, פיהל איך נאך צייטענווייז אזוי ווי איך וואלט אין רחובות געווען. זאג איך צו זיך : אט באלד וועלען מיר זיך אומקעהרען, און עס וועט זיין אזא פרייד אין אונזער הויז ווידער אריינ־צוקומען, הערען די פויגלען פאר'ן הויז און דעם הינקע־דיגען שמיעד ווי ער האמערט אויף דער קאוואדלע...

האט פ... געשריבען, אז די פערבינדונג מיט ניו יארק ווערט אלץ שווערער און אונזיכערער. איז זיין עצה מיר זאלען לענגער ניט אפלעגען. אפפאהרען אזוי לאנג ווי עס איז נאך דא א מעגליכקייט.

עס הערען זיך קלאנגען, אז דייטשע סובמארינס האבען זיך בעוויזען אין די מיטעללענדישע וואסערען.

פרעגט ער אויך . וואס איז דער תכלית. אויב ניט ארץ ישראל, וואס טויג אונז דער מדבר ?

איז דאס גלייכסטע פאר אונז ניו יארק.

האבען מיר זיך בעשלאסען, און מיר האבען געשרי־
בען צו פ...'ן ער זאל פאר אונז קויפען שיפסקארטען אויף
דער גריבישער ליניע, וואס איז לויט אלע חשבונות, גע־
ווען די גיכסטע און די זיכערסטע, און מיר האבען זיך
גענומען מכין זיין.

די יודעי חן האבען מיר אנגעזאגט, אז איך מוז קרי־
גען די ערלויבניש פון אמעריקאנישען קאנסול און אז איי־
דער איך געה צום קאנסול, מוז איך זיך פערזארגען מיט
א פאטאגראפיע פון מיר און מיינע בני בית. האב איך
זיך ארומגעדרעהט א גאנצען פריהמארגען אין די גאסען
פון קאירא ביז איך האב דערטאפט א פאטאגראפשטשיק
אויף דער גאס. אז איך בין געקומען מיט'ן בילד צום
קאנסול, האט ער מיר ערקלערט, אז עס איז גאנץ שעהנע
ארבייט, אבער מע דארף האבען ניט איינס נאר דריי.
ווארום ניט נאר ער אליין וויל האבען פון מיר אן אנדענק,
נאר די מיליטערישע אדמיניסטראציאן פון עגיפטען וויל
מיך אויך ניט אוועקלאזען אהן א זכר. אחוץ דעם, איינס
אויפ'ן פאספארט גופא.

כדי אונז איינצושפארען געלט האט פ... די אגענטען
פון דער גריבישער ליניע אריינגערעכענט אין נדן, אז איך
בין א שריפטשטעלער.

פ...'ס רעקאמענדאציע האט געהאט א גרויסע וויר־
קונג. ווי איך האב שפעטער אויסגעפונען האבען זיי מיר
בערעכענט מיט צוויי הונדערט פראנק — מעהר.

בעזארגט די שיפסקארטען אין אלעקסאנדריא, איז

פ... אומיסנע צוליעב אונז געקומען צופֿאהרען פֿון אַלעק־
סאַנדריא קיין חעלוואַן. ער האָט אונז געהאָלפֿען איינפּאַקען
די זאַכען, און האָט אונז געמאַכט פֿארטיג פֿאר דער נסיעה.
דאָס זעגענען זיך פֿון חעלוואַן איז אונז ניט געפֿאַלען
שווער. פֿרעמדע מענשען אַלע. קיין וואַרצלען ניט געשלאַ־
גען, קיין נעסט ניט אַנגעוואַרעמט. אָבער פֿון דעם מדבר,
דוקא פֿון דעם מדבר, וואָס איך האָב אויף איהם אַזאַ אומ׳־
חן געוואָרפֿען די לעצטע צייט, האָב איך אפשיער נעהמען
געוואָלט.
האָב איך זיך אויף אַן אַראַביעה אַרויפגעזעצט און
בין אַוועקגעפֿאָהרען ווייט־ווייט פֿון דער שטאָדט אויף
דעם באַרג וואו דער אָבסערוואַטאָריום שטעהט. דער אָב־
סערוואַטאַריום איז געווען פֿערמאַכט פֿאר בעזוכער. דאָס
האָט מיך ווענינ־וואָס געקימערט. די שטערען וועל איך
אומעטום געפֿינען. און ווי גרויס זיי זיינען אַרט מיך ניט.
איך האָב נאָר דעם מדבר צום לעצטען מאָל גוט גע־
וואָלט אָנקוקען...
טויט, טויט האָבען זיך די כוואַליעס געצויגען, גע־
צויגען... קברים־בערגלאַך אָהן אַ שיער, און פֿון דעם טוי־
טען פֿעלד האָבען די פּיראַמידען אַרויסגעשטעקט ווי רי־
זיגע מצבות...
אַ געלע וואַקסענע ליכטיגקייט איז געלעגען אי
אויף׳ן מדבר, אי אויף דער גראָער חעלוואַן...
. . . .
. . . .
דעם פֿופֿצעהנטען טאָג אין יוני 1915, נאָכדעם ווי
מען האָט אונז אויסגעפֿרעגט, אַרומגעזוכט און אַרומגע־

טאפּט פון קאָפּ ביז די פיס, האָבען מיר זיך אריינגעזעצט אויף דער קליינער שיפעל, וואָס האָט אונז אַפּגעפיהרט צו דעם גריכישען דאַמפּפער „סיריא״, וועלכער איז גע־פאָהרען קיין פּירעאוס.

ארויסקירעוועגדיג זיך פון פּאָרט זיינען מיר פאר־ביינעפאָהרען א טראַנספּאָרט־שיף פול מיט סאָלדאַטען, וואָס איז געשטאַנען פעראַנקערט. זי איז געוועזן ארויס־געפאָהרען צו די דאַרדאַנעלען און האָט זיך אומגעקעהרט צוליעב א ידיעה וואָס איז אַנגעקומען אז א סובמארין דרעהט זיך נאָהנט אַרום און לויערט אויף איהר...

אויף דער „סיריאַ״ זיינען געפאָהרען לויטער גריכען, על פּי רוב אַזעלכע וואָס האָבען זיך מיט יאָהרען צוריק בעזעצט אין עגיפּטען און זיינען דאָרט רייך געוואָרען. אצונד זיינען זיי געפאָהרען זיך אָפּפרישען אין דער מוטער־לאַנד. זיי זיינען אַלע געוועזן זעהר אויפגעראַמט, אַזוי ווי מענשען וואָס פערגינען זיך צום ערשטען מאָל אין זייער לעבען א לאַנגען יום־טוב.

די איינציגע אַמעריקאַנער זיינען געוועזן מיר און א הויכער מאַן פון א יאָהר פערציג, וואָס איז געגאַנגען אָנ־געטהאָן אין געקעסטעלטע הויזען, אַ אַגענט פון דער „אַמעריקאַן טאַבאַקאָ קאָמפּאַני״, וואָס האָט זיך געהאַל־טען פון אַלעמען פון דערווייטען און איז קענטיג געוועזן זעהר בייז און פערערגערט אויף די גריכען. ער האָט הפּנים פון אַמעריקא קיין צו גרויסע ליעבשאַפט צו זיי ניט מיטגעבראַכט.

דער איינציגער מיט וועמען מע האָט געקענט אַ וואָרט אויסריידען איז געווען אַ האַלב־גריך, האַלב־ענגלענדער, אַ רעגיערונגס־בעאַמטער אין אַטבאַראַ, אין סודאַן. אַ געבוירענער אין סודאַן, איז ער צום ערשטען מאָל אין זיין לעבען געפאָהרען בעזוכען די היים פון זיין מוטער אין קאַלאַמאַטאַ.

ער האָט מיטגעפיהרט, אַ מתנה פאַר דעם מוזעאום פאַר נאַטור־וויסענשאַפט אין אַטהען, אַ קאָלעקציע פון גיפטיגע שקאָרפּיאָנען און טאַראַנטולאַס, וואָס זיינען זעהר בנמצא אין דער שטעדטעל וואו ער וואוינט.

מיט די גריכען אויף דער שיף האָט ער זיך ווענינ־וואָס געפריינדעלט. ער איז געווען אָנגעטהאָן ווי אַ ריינ־זענדער ענגלענדער און האָט געזוכט נאָכצומאַכען ענגלי־שע מאַניערען.

ער האָט אונז אסך אָנדערצעהלט פון דעם לעבען אין דעם סודאַן, בעזונדערס פון די באַרבאַרישע מנהגים וואָס זיינען אַיינגעפיהרט ביי די דאָרטיגע מוסלימער. דער באַרבאַרישסטער פון אַלע, די ברוטאַלע אָפּעראַציע וואָס ווערט געמאַכט קליינערהייד אויף מיידלעך כדי צו זיין זי־כער מיט זייער יונגפערשאַפט ביז זייער חתונה.

אַ שטיקעל וועג פאַר פּירעאוס האָט זיך די „סיריאַ" אָפּגעשטעלט און אַ קליין שיפעל איז צוגעקומען צו איהר. פון דער שיפעל איז ארויף צו אונז אויפ'ן פערדעק אַ זעהר צרה'דיג געקליידעטער גריך וואָס האָט געטראָגען אויף דער פּלייצע אַ מין בלעכענע קאַן.

פון דערדאַזיגער קאַן האָט ער געמאַכט אַ פּאָאַר איינ־שפּריצונגען אין פערשיעדענע ווינקלען פון דער שיף. דער־נאָך האָט ער זיך זעהר פיין צוזעגענט מיט די בעאַמטע, און איז ווידער אָפּגעפאָהרען אין זיין שיפעל.

שטעלט זיך אַרויס, אַז דער מאַן מיט דער בלעכענער קאַן איז דער קוואַראַנטין־אינספּעקטאָר, וואָס איז געקומען די שיף ד י ז י נ פ ע צ י ר ע ן.

האָט דער לאַנגער אַגענט פון דער „אַמעריקאַן טאַ־באַקאָ קאָמפּאַני“, וואָס האָט די גאַנצע צייט געשוויגען ווי אַ לעהמענער גולם, אויסגעשאָסען אין אַ געלעכטער. אַז ער האָט זיך אָזש פערכלינעט.

— סאָם קוואַראַנטין פאַר יו (נאַ דיר אַ קוואַראַנטין!)

אין אַ קיהלען פרישען פריהמאָרגען זיינען מיר אַריינ־געפאָהרען אין דעם פּאָרט פון פּירעאוס.

דער דאַמפּפער „וואַסילעווס קאָנסטאַנטינאָס“ (קעניג קאָנסטאַנטין), דער שטאָלץ פון דער גריכישער האַנדעלס־מאַרין, האָט ערשט געזאָלט אַנקומען אין אַ פּאָר טעג אַרום. זיינען מיר אָפּגעפאָהרען מיט דער באַהן אין אַטהען, וואו מיר האָבען אויפגעזוכט אַ האָטעל אין דער רוישיגער אָמאָ־נאָיאַ גאַס.

XXXIV.
אין אַטהען

דער „קסענאָדאָחעיאָן“ אָדער האָטעל וואו מיר זיינען איינגעשטאַנען, איז געווען אין סאַמע קאָך פון שטאָדט. פון אונזער פענסטער האָבען מיר אַ גאַנצען טאָג און ביז אַ שטיק אין דער נאַכט, געקאָנט זעהן דאָס רוישיגע גאַסענלעבען. טראַמוויים האָבען נאָכאַנאַנד געקלונגען, אויטאָמאָבילס זיינען געלאָפען הין און הער און די טראָטואַרען זיינען געווען שוואַרץ מיט מענשען. געוואָרפען אין די אויגען האָט זיך די גרויסע צאָהל גלחים און אָפּיציערען. די גלחים האָבען געטראָגען לאַנגע האָאר פערפלאָכטען אין אַ קנויל אויף דער פּאַטילניצע, שוואַרצע קיטלען און הויכע קאַפּעלושען וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי קוגעל־טעפּלער מיט אַן איבערגעקעהרטער טעלער פון אויבען. די אָפּיציערען זיינען געווען אָנגעטהאָן אין דייטשע אוניפאָרמען און האָבען זיך געהאַלטען שטייף־דייטש.

דאָ און דאָרט האָבען זיך דורכגעשפּרענקעלט נאַציאָנאַלע קאָסטומען, ווייסע, קורצע, געפאָלדעוועטע טוניקס, שוואַרצע וועסטען פּאָזאַמענטירט מיט גאָלד און קליינע טורבענע יאַרמעלקעס, פון די אַרומיגע אינזלען.

פארנאכט זיינען די טישלעך פאר די קאפעס געדעקט געווארען, די טראטוארען זיינען פערוואנדעלט געווארען אין רעסטאראנען אונטער'ן פרייען הימעל. און דאס קלינגען פון גאפעל און מעסער האט זיך צומישט מיט דעם קלאנג פון די טראמוויים און דער טרובען פון אויטאמאבילס.

ווייט אוועק איבער דער שטאדט האט זיך געשאטענט אקעגען דעם טונקעל־בלויען הימעל דער שטיינערנער יחוס־בריעף פון דער נייער אטהען — דער אקראפאליס.

אונזער צימער איז געווען זעהר זויבער, געראם און בעקוועם. די בעדיענונג אויסגעצייכענט. מיר האבען נאר געהאט אין אנהויב אביסעל צרות מיט'ן לשון. ניט געווען קיינער אין האטעל וואס זאל קענען ריידען ענגליש אדער פראנצויזיש, אחוץ א פאר געקליבענע ווערטער. די טעג און נעכט, וואס איך האב מיט יאהרען צוריק, זיך געפלאגט איבער דער אדיסעא, זיינען מיר ניט בייגעשטאנען גענוג איך זאל קענען בעשטעלען א פריהשטיק אין האמער'ס שפראך. איז דער בעל־אכסניא, א זעהר לעבעדיגער גריעך, מיט שווארצע גוטמוטיגע אויגען, געפאלען אויף א המצאה. ער האט צוזאמענגערופען דעם גאנצען פערסאנעל פון האטעל. האט יעדערער פון זיי געגעבען צושטייער זיינע פאאר ענגלישע ווערטער און אזוי ארום האט מען צוזאמענגעלעגט גענוג צו קומען מיט אונז אויף א טאלק.

אויף מארגען ווען איך בין געווען אין דער הויפט־קאנ־

טאָר פון דער שיף־געזעלשאַפט, האָב איך געקראָגען דעם אונאַנגענעהמען בעריכט, אַז די „וואַסילעוום קאָנסטאַנטינאָס“ איז פערהאַלטען געוואָרען אין גיבראַלטאַר אויף אַ בעפעהל פון דער ענגלישער רעגירונג. מע איז איהר חושד אין קריעגס־קאָנטראַבאַנד. קען מען ממילא ניט וויסען ווען זי וועט אָנקומען.

האָבען מיר, הייסט עס, גענוג צייט צו בעקוקען אַטהען וויפיעל אונזער האַרץ גלוסט.

עס איז געווען אין רעכטען זומער אָבער דאָס וועטער איז געוועזן פריש אַזוי ווי איז פריהלינג, און דער הימעל ריין אַזוי ווי נאָך אַ רעגען און לאַכעדיג בלאָ.

אליין אָהן אַ פיהרער האָבען מיר אַרומגעוואַנדערט גאַנצע טעג דורך די גאַסען פון דער נייער, און צווישען די חורבות פון דער אַלטער שטאָדט.

צוערשט איז געקומען דער אַקראָפּאָליס.

שטונדענלאַנג האָבען מיר אַרומגעשפּאַצירט צווישען די האַלב־איינגעפאַלענע טעמפּלען, וואָס האָבען אפילו אין זייער חרוב'קייט און צובראָכענקייט געאָטהעמט מיט רוהיגער שעהנקייט. האָבען מיר דידאָזיגע שעהנקייט אַזוי ווי אַ קיהלען ערפרישענדען געטראַנק געזופּט.

דער מדבר פון חעלוואַן, די זאַמדען, די מומיעס און די פּיראַמידען האָבען נאָך אין מיין געמיטה אַרומגעשפּוקט. האָט דער הויך פון דעם לאַכענדען דיאָניסאָס זיי פערטריבען. פון צווישען צוויי שטיינער האָט זיך אַ פרענזעל פון גראָז דורכגעריסען, האָט עס אויסגעזעהן ווי דער גאָט פון

פרייד וואלט זיין בלעטער־בעפלאכטענעם טירזאס פון אונ־
טער די חורבות צו אונז ארויסשטעקען געוואלט.

אט איז דער ערעחטהעיאן, מיט די זעקס ריעזיגע פרויען־פיגורען, די קאריאטידען, אונטערשפארענדיג דעם שווערען געבוי, אין גראנדיעזער איינפאכקייט. פול־ענטוויי־קעלטע לייבער און צו דערזעלביגער צייט דורכגעהויכט פון גייסט... סימבאלען פון יענעם הארמאנישען גלייכגעוויכט צווישען גוף און נשמה, צווישען חומר און פארם, וואס איז געווען דער סוד פון אלט־גריכענלאנד׳ס גרויסקייט.

אינוועניג איז אמאל געשטאנען פון גאלד און פון על־פענביין געמייסטערט די גיגאנטישע סטאטוע פון אטהען׳ס בעשיצערין, פאלאס אטהענע, די געטין פון חכמה, וואס איז פארטיג־בעוואפענט פון צעאום׳ קאפ ארויסגעשפרונגען. עמיצער האט דעם דונער־ברענגענדען הערשער פון אלימ־פוס געווארענט אז די פרוכט פון זיין ליעבע מיט מעטים, וועט שטארקער זיין פון איהם. האט ער די מאמען צוזא־מען מיט איהר נאך ניט געבארענעם קינד איינגעשלונגען, האט העפעסטוס, דער גאט פון פייער, מיט א האק זיין איי־גענעם טאטען דעם שארבען אויפגעהאקט און אטהענע איז אויף דער וועלט געקומען, אויף צו להכעיס דעם דעספאט פון די געטער...

מיר זיינען נעבען פארטהענאן, די שעהנסטע ירושה וואס די אלטע גריכישע בוי־קונסט האט איבערגעלאזען: די הויכע זיילען שטעהען זיכער און רוהיג אין זייער

שעהנהייט, ווי לאנגע בעבערס אנגעפילט מיט שטומער מוזיק.

געהען מיר פערביי דעם ווינקעל פון דעם פארטהענאז, וואס איז מעהר גלגולים ווי אלע אנדערע אויסגעשטאנען.

דער ארט וואו מע האט אמאל צו די פריידיגע געטער געדיענט איז אין זעקסטען יאהר הונדערט געהייליגט געווארען צו דעם פערבלוטיגטען אסקעט פון נצרת. זיינען אוועק ווידער יאהרהונדערטען און די דיענער פון איסלאם האבען א מינארעט אויסגעבויט און פריה און שפעט האט דער מועדדין ארונטערגעזונגען פון אקראפאלים, אז „מוחאמעד איז דער שליח פון אללאה".

איצט האט מען די חורבות ווידער די געטער אפגעגעבען.

טויטע און האלב־ אדער אין גאנצען איינגעפאלענע חורבות... אבער אלץ רעדט פון א קונסט וואס איז געבארען פון לעבען און פון לעבענס־פרייד... יעדער שטיין פון די חורבות איז א געזאנג צום לעבען, א הימן צו שעהנהייט, צו דעם גענוס פון שעהנהייט...

יענע אין עגיפטען איז געווען א קינד פון טויט, א געבורט פון אנגסט, א פערקערפערונג פון א קאשמאר...

דער בלאער ים און דער בלאער הימעל זיינען איינאנדער אין די ארעמס געפאלען, און די גריכישע קונסט איז די פרוכט געווען... די ערד ארום איז געווען טרוקען, וויסט, פעלזיג — בלויז הימעל און בלאער עגע־

אישער ים... פון הימעל — די רוה, דאס גלייכגעוויכט, דער עפּאס, פון ים — דער ריטהמוס, די לייכטקייט און די בויגינגע גראציע...

די פּיראמידען און די עגיפּטישע מייסטערווערק האט דער מדבר געשאפען, און זיי זיינען געווען טויט ווי ע ר...

מיר געהען אראפּ פון אקראפּאלים און שפּאצירען דורך די רואינען פון דעם אלטען דיאניסאס־טהעאטער. אקעגען דעם ארט וואו עס איז די שטיינערנע ביהנע געווען, אין סאמע ערשטע רייה געפינען זיך די פלעצער פאר די גרויסע בעאמטע. אט איז דער פּלאץ פון דעם אויבער־פּריסטער. זיין נאמען איז אויסגעקריצט אויף די שטיינער...

נאך א פּאאר טריט, דער עסקולאפּעיאן, היילינ צו דעם גאט פון געזונד, אסקלעפּעיאס. א שעהנער טעמפּעל איז עס געווען, מיט שעהנע נימפען און געטער און צוגלייך א הייל־אנשטאלט. אלץ האבען די אלטע גריכען בעשעה־נען געוואלט, אפילו קראנקהייט.

און אט דארט ווייט אריבער זיינען די חורבות פון דעם געריכט־פּלאץ פון דעם ארעאפּאג, וואו דאס פרייע פאלק האט דורך זיינע אויסגעקליבענע פערטרעטער גע־רעכטיגקייט אויסגעטיילט.

חורבות, חורבות...

און אנהענגענדיג זיך אן דידאזיגע חורבות האט א פער־שקלאפט, דערנידעריגט און נידעריג פאלק זיך ארויפגע־

שוואונגען צו דער מדרגה פון א געזונדען פלייסיגען פאלק, וואס יאגט אן דאס נייע לעבען מיט קפיצת־הדרך...

אכציג יאהר צוריק איז אטהען א קליין דערפעל גע־ווען. איצט וואוינען דא נאהנט פון צוויי הונדערט טויזענד נפשות. ביבליאטעקען, מוזעאומס, אן אוניווערזי־טעט, א — פארלאמענט.

אכציג יאהר! מיט פיעל עלטער ווי אונזער „ישוב" ? גיט עס מיך א ברען אזוי ווי מיט אן אנגעגליהטען אייזען..

אויף דעם סמך פון זייער פערגאנגענהייט האבען זיי מעכטיגע שתדלנים געקריגען, שתדלנים מיט קריעג־שיפען און מיט ארמעען...

און שטאלץ זיינען זיי מיט זייער אויפלעבונג, מיט זייער לאנד, מיט זייער שפראך.

וואס זייער נייע ליטעראטור איז ווייס איך ניט. אבער וואלטען זיי א העלפט פון אונז געהאט, וואלט יעדער פערקויפער פון שלעכטע אלקאהאל אין אלעקסאנדריע, און יעדער שטיוועל־פוצער אין שיקאגא, דערפון געוואוסט און וואלט זיך דערמיט געגרויסט.

יעדער טרעגער אויף דער גאס יחוס'ט זיך מיט דער שיף „וואסילעווס קאנסטאנטינאס", און וועט אייך פון איהר אלערליי וואונדער דערצעהלען... אונזער שיף.

מיר האבען בייראנ'ס סטאטוע געזעהן.

צוליעב די האלב־מיליאן האלב־אזיאטען איז ער אין

מיסאלאנגי שטארבען געקומען, דער גרויסער בעשעפּער
פון „טשאילד האראלד".
אונז האט ער אפּגעפּארטיגט מיט זיינע „היברו מע־
לאדים"...

מיר זיינען געווען אין דעם סטאדיאן, וואו פופציג
טויזענד מענשען האבען געקענט די שפּיעלען אויף דער
ארענא צוזעהן. פון לויטער מירמעלשטיין איז עס גע־
בויט, רייה איבער רייה פון דריי זייטען.
צופאלען איז עס געווען פון אלטקייט, האט דער
גרויסער גריכישער מיליאנער אווערא׳ף א פערמעגען
אוועקגעלעגט און האט עס צוריקגעבויט.
פול איז אטהען מיט אזעלכע נדבות. די ווייטע זיהן
האבען געזוכט זייער מוטערלאנד צו בעשעהנען.
איך בין ארויף אויף דער העכסטער רייה און האב
פון דארטען געהאט א וואונדערשעהנע אויסזיכט, פון
איין זייט אויף די בלא־פערצווייגענע בערג און פון דער
צווייטער אויף דעם טיעף־גרינעם קעניגליכען גארטען...
טראכט איך פון אווערא׳ף׳ען און דערמאן זיך אן
אונזערע מיליאנערען — און די אויסזיכט ווערט מיר פער־
דארבען.
איך וועל מוזען וואס שנעלער אוועקפאהרען. איך
האלט אין איין פערגלייכען און פיהל זיך נאכאנאנד גע־
קריוודעט...

. . . .

XXXV.

צוריק

אין אטהען ערשט האב איך זיך דערוואוסט פון די צוויי הונדערט פראנק וואס די שיף־געזעלשאפט האט מיר איבערגערעכענט איז זכות וואס איך בין א שריפטשטעלער.

בין איך אוועק אין קאנטאר.

עס איז געווען ארום פיער אזייגער נאכמיטאג און די קאנטאר איז געווען פול געפאקט, ניט א שפילקע אריינצו־ווארפען, און פאר די טהירען האט זיך געשפארט א גרויסע מחנה אויפגערעגטע פאסאזשירען. די שיף האט געזאלט אפגעהן מארגען און איבער צוויי טויזענד שיפסקארטען זיינען געווען אויסצומאכען. הינטער אן אפצאהמונג זייַ־נען ארומגעלאפען פערהאוועט צוויי יונגע לייטלעך און האַ־בען ניט געוואוסט וואס פריהער צו טהאן.

איך האב זיך ווי עס איז דורכגעשטויסען און גע־פרעגט ביי דעם עלטערען יונגען מאן אויפ'ן דירעקטאר. וואס זיין נאמען איז מיר פון דער ערשטער מינוט ניט גע־פעלען. ער האט געהייסען קאראלאמים.

— מס'יע לע דירעקטאר שלאפט.

— וואס הייסט ער שלאפט ?

— פשוט, ער שלאפט. ער שלאפט אלע טאג.

פאל איך שוין אריין אין כעס :

— ביי אונז אין אמעריקא א דירעקטאר ארום ד ע ר צייט פון טאג זיצט אין קאנטאר און —

ער לאזט מיך ניט דערענדיגען. איך האב אנגעריהרט קענטיג זיין העלענישען האנער.

— אין אמעריקא מעג זיך א דירעקטאר טהאן וואס ער וויל. ביי אונז אז מע איז א דירעקטאר, שלאפט מען.

דער „דירעקטאר" איז ענדליך צוריק געקומען פון זיין מיטאג־שלאף, אבער איך האב אויפ'ן ערשטען קוק געזעהן, אז די צוויי הונדערט פראנק וועלען שוין פערבלייבען אין אטהען — א ניט־ווילענדיגער ביי'טראג פון דער א י ד י ־ ש ע ר ל י ט ע ר א ט ו ר צו דער גריכישער האנדעלס־מארין.

דעם אכט־און־צוואנציגסטען יוני האבען מיר זיך גע־זעצט אויף דער „וואסילעווס קאנסטאנטינאס".

אויף דער שיף איז געוועזן א קליינע צאהל אמעריקא־נער מיסיאנערען און לעהרער, וואס האבען זיך צוליעב דער מלחמה אומגעקעהרט פון קאנסטאנטינאפאל צו די פערייניגטע שטאטען. די איבעריגע זיינען געוועזן גריכען וואס זיינען געפאהרען קיין אמעריקא, טייל צום ערשטען, טייל צום צווייטען און טייל צום דריטען מאל.

דאס רוב פון די וואס זיינען געפאהרען צום צווייטען מאל זיינען געפאהרען אין צווייטער קאיוטע.

זיי האָבען זיך אַלע געפיהלט זעהר תקיף אויף דער שיף: נאָ זעה, וואָס מיר זיינען. אַ „וואַסילעווס קאָנ־סטאַנטינאָס", ניט קיין קליינינגקייט.

אינטערעסאַנט איז געווען, אַז וואָס ווייטער מיר זיי־נען ארויסגעפאָהרען אין ים, און וואָס נעהנטער מיר זיינען געקומען צו די ברעגעס פון אמעריקא, אַלץ וועניגער „וואַ־סילעוו קאָנסטאַנטינאָס'דיג" האָבען זיך די זיהן פון גרי־כענלאַנד אָנגעהויבען פיהלען... מע האָט געזעהן בחוש, ווי זייער תקיפ'דיגקייט ווערט שוואַכער וואָס אַ רגע.

די גריכען פון דריטער און פיערטער און אַלע אנדערע קלאַסען — איין גאָט ווייס וויפיעל קלאַסען עס זיינען אויף דער שיף געווען — האָבען גאַנצענע טעג געשפּיעלט אין פּאַטשעניש.

מע האָט אויסגעקליבען איינעם און איהם אוועקגע־שטעלט אַביסעל פאָראויס. די לינקע האַנד האָט ער גע־מוזט האַלטען אַזוי אַז זי האָט פערשטעלט זיין געזיכט און איז צו דערזעלבער צייט געווען אָפען צו דערוויסען. הינ־טער איהם האָבען זיך אויסגעשטעלט די פּאַטשערס, וואָס האָבען איינער נאָך'ן אַנדערען געפּלעמט זייער קרבן אויף דער אויסגעשטרעקט האַנד. האָט ער געטראָפען ווער דער מנדב פון פּאַטש איז, האָט דער פּאַטשער פערנומען זיין פּלאַץ. אַז ניט, האָט ער אַזוי געקענט אָפּשטעהן ביז עס פלעגט אַזש בלוט שפּריצען פון די האַנד. פלעגט ער אריינ־פאַלען אין רוגזה, פלעגען חברה נאָך פּאַטשען מיט מעהר חשק, און דער עולם אַרום האָט אָנגעקוואַלען.

פון אלימפוס־שפּיעלען ביז פּאטשעניש...

אין גיבראַלטאַר האָט מען אונז פערהאַלטען. א גאַנ־צען העלען טאָג איז די שיף געשטאַנען מיט'ן פּנים גע־קעהרט צו די קאַנאַנען פון דער באַרג־פעסטונג, אַזוי ווי א חדר־אינגעל מיט דער רוט אין האַנד...

מיר האָבען בעצאָהלט פאַר בילעטען פון ערשטען קלאַס, אָבער געהאַלטען האָט מען אונז אין דער צווייטער. די עסענס זיינען געווען שלעכט, ניט אין מויל צו נעהמען. וואָס טהוט גאָט א נס ? קְריעג איך א שטאַרקע ענט־צינדונג אין האַלז און ווער זעהר ערנסט קראַנק.

איז געקומען דער דאָקטאָר, וואָס איז קענטיג אויף דער שיף נאָר פון אַנשטעל וועגען, און איז פון דערהיים א שמיעד. דוקא א שמיעד, קיין אַנדער מלאכה ניט, דאָס בין איך געווען זיכער.

א מזג טוב איז ער דוקא געווען. דאָס האָט מען גע־קענט זעהן אַן זיינע גוטע אויגען. האָט ער זיך מיט מיר ניט געהאַמפּערט און האָט מסכים געווען אַז איך בין טאַקע מיט אַן אמת א חולה.

אַז ער איז שוין געווען פון יענער זייט טהיר, האָבען מיר איהם דורך אונזער דאָלמעטשער—ער אַליין האָט א וואָרט אויסער גריכיש ניט פערשטאַנען—צוריקגערופען און דערמאַנט, אַז ער האָט פערגעסען צוויי זאַכען. ראשית האָט ער די טעמפּעראַטור ניט גענומען, און צווייטענס האָט ער גאָרנישט געטהאָן די קראַנקהייט אַוועקצונעהמען.

די ערשטע בקשה האָט ער תיכף ערפילט. די צווייטע האָט ער נעבאך געוואָלט ערפילען אָבער פשוט ניט גע־וואוסט ווי...

האָט ער שטאָט געבען מעדיצין מיך מפצה געווען מיט דעם וואָס ער האָט בעפוילען אַז מע זאָל פון מיינעטוועגען אויפמאַכען דעם שטייג לעבעדיגע היהנער וואָס די „וואַסילעווס קאָנסטאַנטינאָס" האָט מיטגעפיהרט מיט זיך, און קאָכען פאַר מיר יאַיכלעך...

פלעגט מיר דער משרת פון אונזער קאַיוטע, אַן אויס־געדיענטער גריכישער זעלנער מיט'ן נאָמען דימיטרי, צוויי מאָל אַ טאָג אַריינברענגען צו האַלבע הוהן. זעהענדיג די שיריים וואָס איך לאָז איבער, האָט דימיטרי אויף מיר שטאַרק רחמנות געקריגען און ער האָט מיר געבראַכט אַז אַראַנזש וואָס ער האָט פאַר מיר גע'גנב'עט אין דער ער־שטער קלאַס.

איין טאָג איז דער דאָקטאָר צו מיר געקומען מיט דער ערקלערונג, אַז פון יאַיכלעך אַליין וועל איך אָפּגע־שלאָפט ווערען. דאַרף איך האָבען איינשפּריצונגען און די איינשפּריצונגען וועלען קאָסטען צוויי פראַנק אַ שטיק.

איך האָב דעם אולטימאַטום פערשטאַנען. אַזוי ווי פאַר היילען טאָר ער קיין געלט ניט בערעכענען, און פון די היהנער האָט ער אויך געוואָלט אָפּלעקען אַ ביינדעל, האָט עס געהייסען, ענטוועדער איינשפּריצונג, אָדער — אויס הוהן...

האָב איך בעשלאָסען זיך לאָזען איינשפּריצען, אַבי דעם שטייג ניט אָפּלאָזען...

בלויז אַ פּאָר טעג פון ניו יאָרק בין איך פון בעט ארויסגעקראָכען. די שיף איז געגאַנגען אין אַ רוהיגען גרינעם ים, און דער פרעמדזעלדיגער שוים פון ביידע זייטען האָט זיך צולעגט ווי אין ווייסע לופטיגע בלומען...

באַלד האָבען מיר געקראָגען אַן ערשטען קבלת־פּנים פון די ים־פויגלען...

שיפען האָבען קורסירט פון אַלע זייטען אַפטער און אָפטער און אָט איז אַ וואָלקען ביים האָריזאָנט... קוני־איילאַנד שווימט ארויס און ווערט אַלץ בולט'ער און בולט'ער.

אָט איז אַ מאָטאָר־שיף צוגעשוואומען, און דער לאָצ־מאַן איז ארויף. מיר זיינען אין רשות פון אַמעריקא.

מיר האָבען זיך אָפּגעשטעלט אין אָבענד. איבער נאַכט האָבען מיר געזאָלט אויפ'ן שיף בלייבען. פון ביידע ברעגעס האָבען טויזענדער ליכט אומגעטאַנצט אין דער שטילער זומערדיגער נאַכט, אַזוי ווי גרויסע פייער־פליגען...

איך האָב די נאַכט ניט געשלאָפען. איך בין ניט אומגעדולדיג געווען אַנצוקומען... איך האָב זיך ניט גע־פרעהט און ניט געוואַרט אויף קיין זאַך... איך האָב זיך אַליין ניט געקענט פאַנאַנדערקלייבען אין דעם פּלאָנטער וואָס האָט ווי אַ שווערער שפּינוועבס זיך געפּלאָכטען אויף מיין געמיטה...

. . . .

ספריה עממית בטורונטו
יידישע
פאָלקס ביבליאָטעק
JEWIS

א ליכטיגער יולי־פריהמארגען איז עס געווען ווען דער דאמפפער האט זיך אריינגעוויעגט אין זיין פיער. אויפ'ן דאק זיינען געשטאנען טייערע פריינד, ליעבע געזיכ־טער האבען געשמייכעלט פון ווייטען און אויגען זיינען גע־ווען פייכט מיט פרייד און מיט ליעבשאפט. איך בין ווי־דער געווען צווישען מיינע טרייע פריינד... אבער פאר די אויגען האט זיך אזוי ווי א וואלקען אראפגעלאזט פלו־צים. איך בין געווען אין כעס אויף זיך און אויף זיי און אויף דער גאנצער וועלט...

— פאר וואס איז עס ניט בעשערט געווען ?...

(ענד)

JUL 10 '83

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it. A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

JUL 17 '64
APR 4 '65
MAY 4 '65
JUN 8 '66
APR 10 '70
DEC 19 '72
AUG 13 '79

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT
21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.
A fine of 4 cents a day is charged,

ברענט
יהואש

פון ניו־יאָרק ביז רחובות
און צוריק
(באַנד 2.)
2302

ברענט

ברענט
#2.302